

Nr. 2 (29) 2012 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

2012 m. Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešajai bibliotekai – jubiliejiniai baigiamieji projekto „Bibliotekos pažangai“ (įgyvendinto pagal trišalį susitarimą tarp Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Bilo ir Melindos Geitsų fondo) metai. Per 2008–2012 m. Bibliotekai atiteko per 2 mln. litų projekto lėšų: naujausia kompiuterine technika ir programine įranga bei interneto ryšiu aprūpinti visi jos filialai. Bibliotekininkai baigė kompiuterinio raštingumo ir interneto išteklių mokymus, o vėliau savo žiniomis pasidalijo su skaitytojais: kompiuterinio raštingumo pradmenų išmokė 2077 rajono gyventojus. Projekto rezultatai – visų rajono bibliotekų kompiuterizacija ir vieša prieiga prie interneto. Įvertinus ketverių metų veiklos rezultatus, Biblioteka pripažinta dviejų nominacijų nugalėtoja: savivaldybių bibliotekų kategorijoje – kaip Mokslingiausia biblioteka už geriausius pasiekimus gyventojų skaitmeninio raštingumo mokymų srityje ir – Už sėkmingą atstovavimą: už veiksmus išsaugant miestelių bibliotekas pavaldžias viešajai bibliotekai vykstant daugiafunkcinių centrų kūrimo rajone procesui.

LEIDĖJAI

Rokiškio rajono savivaldybės
Juozo Keliuočio viešoji biblioteka

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas (*Parama projektui*
„Romuvos keliais“ – 1–84 p.)

Rokiškio rajono savivaldybė

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Arūnas Augutis
Nida Lungienė
Violeta Melvydienė
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.rokiskis.rvb.lt
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. paštas alicijam@rokiskis.rvb.lt
Telefonas 8 458 51502
Faksas 8 458 52656

Pirmajame žurnalo viršelyje –
Obelių malūnas
Ketvirtajame viršelyje –
Buvusių Onušio dvaro rūmų fragmentas

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius.

Tiražas 300 egz.
ISSN 1822-6221

Žurnalas „Prie Nemunėlio“ –
prenumeruojamas leidinys
Prenumerata priimama
„Lietuvos pašto“ skyriuose
Leidinio indeksas – 5729
Kaina: 6 mėn. – 10,20 Lt
12 mėn. – 20,40 Lt

Turinys

- 3.... VYTAUTAS GIRDZIJAUSKAS. Juozas Keliutis mano gyvenime
- 7.... ANDRIUS KONICKIS. Kur kvietė Juozas Keliutis 1940-ųjų liepą?
- 16.... JOLITA STEPONAITIENĖ. Juozo Keliuočio archyvas – ar jau viskas pasakyta, o gal perskaityta?
- 20.... TERESA MACKEVIČ. „Tai, ką Jūs rašote, tai aš tik skaityčiau ir skaityčiau...“
- 27.... ANGELĖ MIKELINSKAITĖ. Laikmečio atspindžiai Juozo Keliuočio ir Juozo Miltinio laiškuose
- 31.... REDA KISELYTĖ. Kas atrado teatrą kaip draugą, niekada nebus vienišas
- 34.... GYTIS PADEGIMAS. JAH
- 64.... ALGIMANTAS BUČIUS. Dievo piemenėlis
- 71.... VILĖ SARULIENĖ. Iš dūžtančių lapų bylojimų...
- 77.... BRONIUS DEKSNYS. Žemė ir žmonės tarp Kriaunos ir Nemunėlio: Obelių dekanato parapijų aprašymas
- 85.... PRANCIŠKUS MOTUZAS. Pasaulio kultūros paveldo objektas Rokiškio rajone
- 92.... ONA MACKEVIČIENĖ. Gyvenimas, paskirtas Lietuvai
- 96.... JŪRATĖ GRIGAITIENĖ. Žvilgsnis iš atokiau
- 100.... MARIJONA MIELIAUSKIENĖ. Liongino Šepkos atminimo įamžinimas tęsiasi
- 102.... PETRAS PANAVAS. Vai eičiau eičiau per tą ulyčią...
- 104.... RITA VISKAITIENĖ. 2012 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

A: 13 / 79

Mielas Skaitytojau,

žurnalo naujojo numerio tematika – istorinis Rokiškio krašto miestelių paveldas, išsaugotas senose bažnytinėse knygose, kurių tyrinėjimai ir studijos suteikia vertingos informacijos istorikams, muziejininkams, giminės istorija besidomintiems kraštiečiams. Skaitytojus kviečiu pažinti Rokiškio rajone esančio UNESCO pasaulio paveldo objektą, kartu su straipsnio autoriumi išbandyti matematiniais skaičiavimais pagrįstą žemės matavimo būdą, patikėti geometrinių trikampių svarba kultūros paveldui. Žurnalo puslapiuose rasime kultūros ir meno istoriko, žurnalisto, redaktoriaus Juozo Keliuočio įvairiapusės asmenybės, jo gyvenimo nuostatų ir kūrybinės veiklos įžvalgas bei studijas, išsakytas jubiliejinėje J. Keliuočio konferencijoje Rokiškio viešojoje bibliotekoje. Atidesnis skaitytojas pastebės naują straipsnių autorių požiūrį į J. Keliuočio tvirtą laikyseną kai kuriais istoriniais laikotarpiais, sudėtingas visuomeninio gyvenimo sąlygas, kuriomis gyveno, dirbo, kūrė, kovojo ne asmeninės gerovės ar pripažinimo siekęs J. Keliutis, bet kultūros puoselėjimo vardan. Amžininkų laiškuose skaitytojas atras J. Keliutį kaip atvirą, garbingą, tiesos ir žodžio žmogų, bendramintį ar kritiką, išmintingą įvairių meno sričių mokytoją ir vertintoją. Dokumentinė archyvų medžiaga, rankraštynų liudijimai ir faktai tapo svarbiausiu režisieriaus Gyčio Padegimo – 2012 metų J. Keliuočio literatūrinės premijos laureato – pjesės „JAH“ šaltiniu ir siekiu šį kultūrinį paveldą įamžinti, pateikti visuomenei kaip naują, savitą meno kūrinį. Režisieriaus dėka į sceną įžengė J. Keliutis – didis teatro gerbėjas, kovotojas už teatrinio meno išlikimą – ir jo aplinkos žmonės: keičiantys pasaulį, savaip jį mylintys ir suprantantys, besiblaškantys ir svarstantys. Autentika paremtas spektaklio scenarijus – tai pjesės autoriaus apsisprendimas šių dienų žiūrovą prakalbinti J. A. Herbačiausko, J. Keliuočio, J. Tumo-Vaižganto ir kitų kultūros veikėjų teksta, jų tarpusavio bendravimo, kūrybinių ieškojimų ir atradimų kontekste.

Dėkoju straipsnių autoriams už puslapiuose išsakytas mintis, pastebėjimus, išvadas, už studijas archyvuose ir bibliotekose, rengiant medžiagą žurnalui. Dėkoju leidinio fotografui ir leidėjams už kūrybiškus žurnalo meninės vizualizacijos sprendimus.

Skaitytojams linkiu naujų pažinčių, atradimų, malonių skaitymo akimirkų su mūsų žurnalu.

Pagarbiai,

Alicija Matiukienė

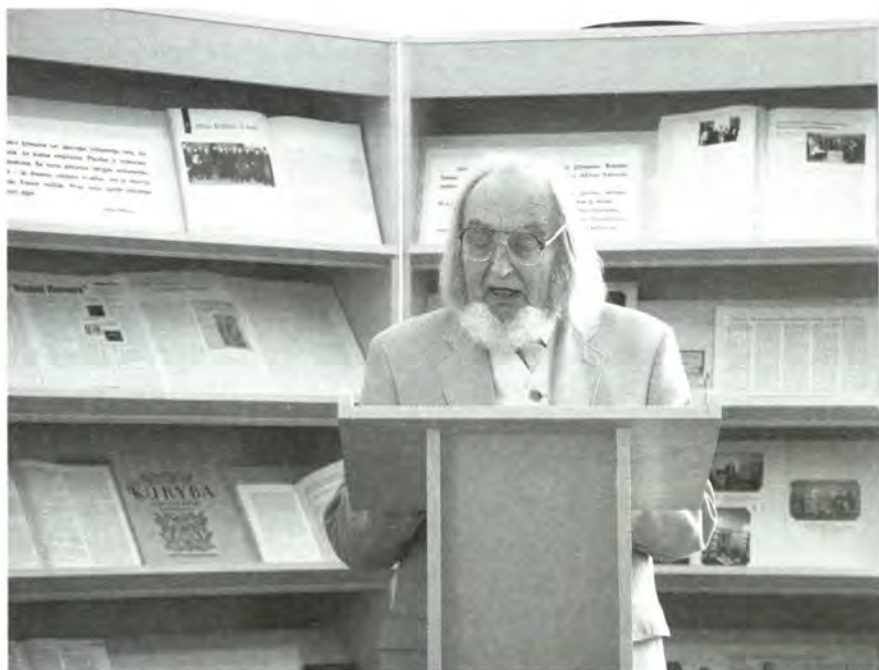
Rokiškio rajono savivaldybės Juozo
Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė,
Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo
studijų centro pirmininkė

Juozas Keliuotis mano gyvenime

VYTAUTAS GIRDZIJAUSKAS

Rašytojas

Kur kas prasmingiau (ir teisingiau) būtų atlikti tyrimą tema „Juozo Keliuočio vaidmuo pavergtos (ir ne tik) tautos gyvenime“. Iš dalies tai daryta ir daroma, nors ir gana vangiai – sukruntama jubiliejinių ar kitų švenčių progomis, o po jų nurimstama. Nei išsamios biografinės studijos, nei profesionalaus visos kūrybinės veiklos įvertinimo kol kas neturime. Optimistiškiau nuteikia naujausi nesenos istorijos tyrimai. Tiesa, Juozo Keliuočio figūra juose šmėkščioja tik probrėgšmais, nes jaunųjų mokslininkų dėmesio centre – arčiausiai mūsų dienų esantis istorinis laikotarpis ir jo veikėjai. Vis dėlto atsigręžiant į ištakas, tenka susidurti ir su vyresniąja karta, o ten stūkso įspūdinga mūsų herojaus figūra. „Prie kompanijos vėliau prisidėdavo iš Sibiro grįžęs J. Keliuotis, motinos draugė „iš anų laikų“ Petrauskienė, visi jie padarė didelę įtaką sodybą lankiusio jaunimo savimonei. Vildžiūnai užsimena, jog dažnai besilankančio J. Keliuočio įtaka jaunimo pasaulėžiūrai buvusi milžiniška – nors tiesiogiai nekalbėta apie politiką, turimos vertybės atsiskleidavo: „Saugumui jis buvo labai įdomus kąsnelis. Kuria prasme? Jie studijavo intelektualą, kurio galva dirba gerai“¹. Monografijoje ši tema grybštelima ne kartą, nors detaliau ir neanalizuojama, vis dėlto Keliuočio vaidmuo dailininkų Vildžiūnų

Rašytojas Vytautas Girdzijauskas. Nuotr. Albino Kuliešio

ratelyje nenuneigiamas, o kai greta atsiranda dar keletas iškilesnių praeities veikėjų – archeologė Ramutė Rimantienė, Teofilija Vaičiūnienė, Tėvas Stanislovas – jo vaizdas nė kiek nublanksta. „Nors senosios inteligentijos atstovų, palyginti su naujosios, sovietinės, būta nedaug, turimas kultūrinis kapitalas leisdavo jiems pasiekti nemažą dalį pažangiau mąstančios naujosios inteligentijos, dalytis savo požiūriais ir natūraliai, per istorinės atminties, tradicijų palaikymą, savitą bendravimo būdą, daryti įtaką jaunesniajai kartai“². Ta įtakos sklaida buvo abipusė – smalsūs jaunuoliai intensyviai ieškojo šalti-

nių, iš kurių būtų galėję pasisemti ne tik istorinių žinių ir idėjų, bet ir moralinės stiprybės. „Filosofas A. Juozaitis apie tokių pažinčių svarbą rašo: „<...> susipažinome [su] Keliuočiu – A. J.), kai man buvo 25-eri, t. y. tas amžius, kai dažnas mūsų, baigęs aukštąją mokyklą, atsidurdavo kultūrinio vakuumo aklavietėje, fiziškai pajusdavo Tarybų Lietuvos gyvenimo dirbtinumą ir pražūtingumą. Tuo metu desperatiškai ieškojau senosios kartos žmonių, kurių alsavimas ir kultūra įkvėptų tikėjimo slenkančiais metais ir jų nešama nežinia“³. Tokių, ieškančių atramos, buvo ne vienas ir ne du, todėl ne mažiau

įdomios ir Juozaičiui pritariančio kito filosofo Vytauto Radžvilo mintys: „<...> bendravimas su J. Keliuočiu „suformavo standartą, ko reikia, ir norą būti tikriems sau“⁴. Žinoma, tie ieškojimai ir ryšių užmezgimai nebuvo labai lengvi ir paprasti. Jau vien tai, kad valdžios įstaigų jie buvo blokuojami ir net persekiojami, negalėjo savaimiškai plėtotis, reikėjo ne tik abipusių pastangų, bet ir drąsos bei išradingumo. Kritikas Vytautas Kubilius liudija: „J. Keliuotis, išgyvenęs „aklame ir juodame labirinte“ keturis dešimtmečius, nesusitaikė su tamsos režimu. Išstumtas to režimo į nuošalę ir izoliuotas, jis stovėjo kaip praeities stulpas – išdidus ir bebalsis“⁵. Dabar su nuostaba galime konstatuoti, kad tas bebalsiškumas nebuvo visai bereikšmis. Ir nekalbėdamas jisai kalbėjo, ir nesiskelbdamas skelbėsi. Ir tuometiniam totalitarizmui tai buvo ne tik neišraunama praeities rakštis, bet ir neįmenama mįslė – idėjų ir minties sklaidos negali sustabdyti nei kalėjimų rūšiai, nei gulago speigai, nei geležinės ar dar aklinesnės uždangos. Jos sklinda oru, perduodamos erdve nesugaujamomis bangomis.

Kai susipažinau su Juozu Keliuočiu, man buvo šiek tiek daugiau negu trisdešimt. Buvau baigęs ne tik Vilniaus universitete filologiją, Juozo Tallat Kelpšos muzikos mokyklą (dabar Konservatorija), praėjęs KGB rūsijų praktiką Vilniuje ir „aspirantūrą“ Taišeto gulage, tad „ieškoti atramos“ ar „būti netikram sau“ lyg ir nebuvo būtino reikalo. Vis dėlto tas senjojo intelekto „bebalsiškumas“ ir apskritai kitiškumas („Kito pasaulio esu žmogus“) savaime reiškėsi, švarino ir grynino slogią to meto atmosferą. Iš to kuklaus būsto Antakalnio gatvėje į aplinką srūto sruvo Europa, Vakarų kultūra. Ir ne tik Vakarų,

bet ir gyva mūsų pačių krašto istorija. Ant jo kambarėlio sienų kabojo senųjų lietuvių dailininkų (Kalpoko, Vienožinskio) paveiks-lai, ant stalo – Jurgio Baltrušaičio (sūnaus), Fausto Kiršos, Bernardo Brazdžionio laiškai. Iš Paryžiaus, Čikagos, Los Andželo, Bostono... Lentynose knygos prancūzų, anglų, vokiečių ir net italų kalbomis. Ir tai ne tik imponavo, bet ir skatino smalsumą bei savikritiškumą. Užsukęs į tą butelį, įkvėpęs to istorijos dukių pritvinkusio oro, pasijusdavai lyg ir kuo prasikaltęs, kažko labai svarbaus neatlikęs. Ne šeimnininkas, o nuo sienų žvelgiantys atvaizdai priekaištingai kaltino: esi susitaikęs ir prisitaikęs, turi darbą, šeimą, augini vaikus, netgi spausdini, o jis... kurio intelektas daug kartų pranašesnis, vegetuoja. Gali, kaip nori, teisintis, išsisukinėti tyliai sau įrodinėdamas, kad tavasis darbas nėra visai beprasmis, o gyvenimas betikslis, kaltė dėl to nemažėja, o priešingai – auga. Mėginimai ką nors pagerinti ar pakeisti profesoriaus būviui ženklių rezultatų neduoda – jis lieka toks pat vienišas ir neapgintas – žinojime (profesorius taip pat), kad gausių gerbėjų gretose apstu ir saugumo bildukų. Vienas kitas iš tų agentėlių pats yra prisipažinęs, kad ne savo noru dirba tą juodą darbą, o atsiprašydamas konstatuoja, jog veiksmingesnių priemonių pasi-priešinti neturi. Neturėjome ir mes, neturėjo niekas iš anos visuomenės, nors visiškai parklupdyta ji nebuvo. Tai paliudydavo pasikartojantis kovas, artėjant Juozinių šventėms. Tomis dienomis profesoriaus butelis virsdavo žydinčiu gėlynu, o lankytojų srautas tekėte tekėdavo nuo ankstyvo priešpiečio iki pat vidurnakčio...

Sugrąžinti profesoriui (ir tautai) sąžinės skolą gerokai palankesnės sąlygos susidarė prasidėjus Atgimi-

mui. Tik ne iš karto suvokėme, ko griebtis. Iš pradžių puolėme rauti piktžolių Jono Aisčio tėviškėje Davainonyse netoli Rumšiškių, paskui važinėjome į Paantvardį ieškodami Jurgio Baltrušaičio sodybos likučių, skatinome jurbarkiškius kurti Sąjūdžio grupes rajone, lakstėme į mingus sostinėje, sakėme kalbas, skelbėme publikacijas aktualiomis dabarties temomis. Ir tik šiek tiek aprimus didžiajam šurmuliui, prisiminėme... kad nepakanka aplankyti buvusio bičiulio kapą ir pamerkti ant jo gėlę bei įžiebtį ugnelę, būtina nuveikti šį tą daugiau: yra gana gausus profesoriaus palikimas, kuris laikui bėgant vis labiau nyks. Būtina jį surinkti, susisteminti ir paskelbti, bet tokiam sumanymui įgyvendinti neužtenka vien entuziastingo noro, reikia ir laiko, ir kompetencijos. Iš kur tai paimti? Mokslo institutai tiek sostinėje, tiek Kaune purtos, atsikalbinėja, turi daug svarbesnių rūpesčių. Vis dėlto atsirado vienas, kuriam Juozo Keliuočio figūra neatrodė iš tokių, kuriai lemta pradingti praeities sutemose. Tai profesorius Juozapas Girdzijauskas. Jis prikalbino savo aspirantę Rūtą Jasionienę sulasioti iš tarpukario spaudos Juozo Keliuočio kritikos ir publicistikos straipsnius. Taip gimė knyga „Meno tragizmas“, vėliau sulaukusi nemažo kultūrinės visuomenės dėmesio. Nors šiam veikalui parengti ir paskelbti prireikė daugiau nei penkmečio, manau, kad ir šiandien ji nėra dar visiškai praradusi savojo aktualumo. Juk meno tragizmas, apie kurį su didžiuoju įkvėpimu samprotavo knygos autorius, yra glaudžiai susijęs su žmogaus egzistencijos tragizmu, o pastarasis – su tautinės kultūros nykimu ir naikinimu. Entuziastingai gindamas meno ir menininko savarankiškumą ir unikalumą, pažangos reikšmę užsikon-servavusiai lietuvybei, profesorius

gal nè neįtarė, kad visa ir visokia pažanga yra atsidūrusi ant prarajos krašto. Meluotume tvirtindami, kad šios problemos žymusis kultūrininkas apskritai nematė. Pakanka tik peržvelgti anų metų publikacijų pavadinimus, kad suvoktume, jog jų autorius gerai juto laiko pulsą. Dar 1926-aisiais „Ateityje“ paskelbė straipsnį „Humanistinės V. kultūros pakraipos krizės ir perspektyvos“, rūpėjo jam ir „Sveika valstybės politika“ („Rytas“, 1929), ir „Politika ir etika“, ir „Patriotizmas ir pažanga“, ir „Autoritetas ir laisvė“ („Naujoji Romuva“, 1931). Tačiau daugiausia vilčių jam teikė meno ir katalikybės renesansas. Vėlesniuose prisiminimuose yra net deklaravęs „<...> iš esmės buvau Renesanso žmogus“. Vadinas, ir Laisvės žmogus. Ir ne fasadinės, ne butaforinės, o realios ir konkrečios, įvertinant visas aplinkybes, apmąstant problemas. Atidžiau įsigilinę į tarpukario Lietuvos kultūros raidą (ne tik Juozo Keliuočio), galėtume aptikti ne vieną nuorodą į dabartinių klystkelių tiesinimą.

Vienos, nors ir reikšmingos, knygos pasirodymas, visų sąžinės skolų grąžinimo problemų neišsprendžia. Darbą būtina tęsti. Bet ir vėl tos pačios kliūtys – kompetencijos ir finansinių išteklių stoka. Mokslininkai ir knygų leidėjai į kalbas leidžiasi nenoriai. Keliuotis – lyg ir ne ta asmenybė, kuriai derėtų teikti pirmumą. Apstu aktualesnių temų ir autorių. Kaktas raukia net politiniai kaliniai ir kai kurie bendražygiai: yra neaiškumų dėl laikysenos per tardymus pirmaisiais pokario metais, dargi tos publikacijos, kurios laidavo personalinę pensiją aštuntojo dešimtmečio pradžioje... Tarytum tik kankinystė ir mirtis nuo bado garantuotų tikrojo herojaus statusą, tik visiškas pasiaukojimas ir savęs atsižadėjimas – tikrojo patriotizmo,

nepalaužiamo lietuviškumo žymuo. Šiam veikėjui jo stinga. Išgelbėjo atsitiktinumas. Na, gal ir ne visai – dukterėčia Eglė Keliuotytė atnešė dėdės atsiminimų rankraštį į Rašytojų sąjungos leidyklą. Deja, ne visiškai baigtą. Šiek tiek patyrinęjus, paaiškėjo, kad kita jo dalis saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne. Taip atsirado knyga „Mano autobiografija“. Ir vėl skandalas. Na, gal tik skandaliukas – publikacija parengta neprofesionaliai, o ir pats autorius nesąs vertas tokio dėmesio. Leidėjams į atlapus kimba aršus polemistai, bibliofilas Aleksandras Mažrimas. Iš pradžių paskelbęs straipsnį „Literatūroje ir mene“, o vėliau – ir knygoje „Žmonės, žaiskime“. Diskutuoti dėl palikimo įamžinimo, dėl praeities asmenybių reikšmės ir aktualumo dabarčiai – pagirtinas dalykas. Vis dėlto mūsų mūsiškiuose debatuose dažniausiai stinga santūrumo ir net geros valios. Paprastai stengiamasi tvoti atsivėdėjus ir taikyti į silpnąją, skaudžiausią, priešininko vietą, kitaip tariant, su vandeniu išpilti ir kūdikį. Taip atsitiko ir šį kartą. Kritikuojant nemėgiamos asmenybės gyvenimo būdą, nepastebėta, kad knygoje yra paskelbta Ritos Tūtlytės studija „Juozo Keliuočio antroji sekimo byla“, paneigianti pateiktus argumentus. „Iš šios bylos būtų galima rašyti romaną, sukurti kino filmą“⁶. Apmaudu, bet tokiems darbams ryžtis tautos šviesuoliai neturi nei noro, nei energijos. Blogiausia, kad srūvantis laikas nusineša užmarštin paskutiniuosius vilties žybsnius.

„Jo prozai, pasinėrusiai į autentiškos patirties intelektualinį apmąstymą, stigo vaizdo plastikos, intonacijų kaitos, aktyvaus veiksmo. Tik atsiminimuose – savotiškoje kultūros studijose, kurių centre „Naujosios Romuvos“ veikla – J. Keliuočio pasakojimas įvaldė

konkreto įvykio piešinį, išgirdo individualų kalbančiojo balsą, išmoko psichologinės analizės, įgavo judrumo ir emocinės įtampos. <...> buvo pati gražiausia ir vertingiausia jo kūrybos dalis nelemtu laiku“⁷. Vadinas, ta vertingiausia kūrybos dalis vis dar tebetūno užmarštyje. Tiesa, žurnalas „Krantai“ dalelę jų, regis, apie Vincą Mykolaitį-Putiną, anais metais paskelbė, o tekstai apie Juozapą Albiną Herbačiauską, Salomėją Nėrį, Justiną Vienožinskį, Vladą Eidukevičių, Vaižgantą tebedūli archyvuose. Apmaudžiausia, kad juos, beveik parengtus spaudai, prieš gerą dešimtmetį laikiau rankose. Bet ir vėl pristigo... Gal užsispyrimo, gal įžūlumo siekti rezultato. Dar liūdniau, kad atmintis neišsaugojo tų tekstų parengėjo nei vardo, nei pavardės. Vadinas, skolininko statusas nėra panaikintas, o procentai tebeauga.

Mėgindamas išsisukti nuo tolesnės atsakomybės galėčiau tarti: *feci, quod potui, faciant meliora potentes*. Taigi, padariau, ką galėjau... Bet ar iš tikrųjų padariau, ar tikrai dariau tai, kas būtina ir įmanoma? Ar kiti tai daro? Kai, laikui bėgant, vis atsigręži ir atsigręži į tą įspūdingai stūksantį nebylų stulpą, suvoki, ne, nepadariau. Tiek Juozo Keliuočio, tiek apskritai ano meto intelektualų veikla buvo ne tik veiksmingesnė, bet ir aktualesnė – jie žengė koją kojon su Laiko dvasia, gerai suvokė tautos ir valstybės poreikius, numatė raidos kryptis – visuomenę sparčiai gausėjo ir modernėjo. Jie buvo lyderiai, o mes, o aš? Kokį vaidmenį naujojoje istorijoje suvaidino mūsų karta, galvotrukčiais puolusi į Atgimimo sūkurį, jei per du nepriklausomybės dešimtmečius netekome ne tik ketvirtadalio tautos, bet praradome ir prarandame kaimą („Euromonitor International“ prognozėmis, 2030 m. Lietuvoje gyvens jau tik 2,85 mln.

gyventojų⁸“. Manychiau, kad tai daugiau nei optimistinė prognozė, arčiau tiesos būtų teiginys, jog jau šiandien esame priartėję prie tos situacijos, kai turėsime tik du su puse milijono gyventojų šalyje. Ir tai liudija urbanistas Mindaugas Pakalnis, tame pačiame žurnalo numeryje pateikiantis dar šiuurpesnius vaizdus: „Maži miesteliai, rajonai žlunga, nes prarado savo ekonominį pagrindą – gyvulininkystę. Ir po 10–20 metų jie virs karšinių rajonais su špitolėmis prie bažnyčių⁹“. Ir tai ne kokio pesimisto nuomonė, o faktai, kuriuos patvirtina ir kiti tyrėjai. Šio mėnesio pradžioje per „Lietuvos ryto“ televiziją rodytame Rytų Lietuvos žemėlapyje matėme, kad šešiose seniūnijose per pastaruosius kelerius metus gimė tik trys vaikai, o tuo pačiu metu jose pasaulį paliko net penkios dešimtys gyventojų. Lietuvoje yra susidariusi okupacijos laikotarpiui būdinga keliuotiška situacija – esame pakliuvę į pačių paspėstus spąstus, kitaip tariant, sprukdami nuo vilko, patekome į meškos letenas. Ir neatsirado (ir vargu bau kada nors atsiras) nė vieno politiko, menininko, partijos ar grupės, kurios „galva dirbtų gerai“, sugebėtų susmaigstyti gaires, parengti veiklos programą, kurioje būtų numatyta, kaip mažam tautiečių laiveliui išlaviruoti tarp tų

Scilės ir Charibdės nasrų. Išsiilgtieji ir išsvajotieji Vakarai, deja, vilčių ne tik nepateisino, bet kasdien vis labiau jas žlugdo. Galėtume pasiteisinti bent tuo, kad apskritai žmonija yra patekusi į egzistencinį akligatvį, kuriame daugiau galimybių išlikti turi didieji. Mažieji, kad ir kokias nepriklausomybės vizijas puoselėtų, šansų turi nedaug. Ir pasirinkimas labai skurdus. Vis dėlto, jei gimtų ar būtų išugdytas panašaus intelekto ir užmojų veikėjas – visų pripažintas lyderis – vienokią ar kitokią išeitį valstybė rastų. Deja, tokio prezidento ar premjero neturėjome ir vargu bau kada nors turėsime. Nenoriu teigti, kad dvidešimt antrojo amžiaus dabartinė Lietuva nesulauks – liks koks milijonas ar pusantro tautiečių, susispietusių apie didžiuosius kultūros centrus („Iš esmės prie mirštančių miestų ir rajonų galima priskirti daugumą savivaldybių, nutolusių nuo trijų didžiųjų miestų daugiau kaip penkiasdešimt kilometrų ir esančių nuo magistralinių kelių toliau nei dešimt – dvidešimt kilometrų¹⁰“. Netvirtinu, kad Juozas Keliuotis šiandien padarytų stebuklą – išgelbėtų nepriklausomybę ir nacionalinę kultūrą, pagerintų demografinę situaciją. Jam, kaip ir mums visiems, klaidų nepavyko išvengti. Vis dėlto patyrinėję jo veiklą (ypač jo redaguotos

„Naujosios Romuvos“ sėkmę), dinamizmo teorijos prasmę, tikro kultūros lyderio savybių nuneigti negalėtume, tik ar tinkamas išvadas padaryti sugebėsime. O laukti nederėtų nei dienos, nei valandos, nes laikas senka, o tauta, anot vieno iš jos raštininkų, „tirpsta kaip cukrus šiltame vandenyje“. Gal tik vis dar juntama Juozo Keliuočio energija ir kitoniškumas neleidžia pulti visiškai desperacijon.

Paaškinimai

¹ *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia.* – Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 119.

² *Ten pat*, p. 129.

³ *Ten pat*, p. 167.

⁴ *Ten pat*.

⁵ Keliuotis J. *Meno tragizmas.* – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos I-kla, 1997, p. 555.

⁶ Keliuotis J. *Mano autobiografija.* – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 548.

⁷ Keliuotis J. *Meno tragizmas*, p. 554.

⁸ *Veidas*, Nr. 38, 2012, rugsėjo 17, p. 20.

⁹ *Ten pat*, p. 34.

¹⁰ *Ten pat*, p. 30.

Kur kvietė Juozas Keliuotis 1940-ųjų liepą?

ANDRIUS KONICKIS

Filosofas

1940 m. liepos 7 d. pasirodė paskutinis Juozo Keliuočio redaguojamos „Naujosios Romuvos“ numeris. Jame, be kita ko, publikuotas redaktoriaus straipsnis „Į naująjį dinamizmą“. Tekstas išties, švelniai tariant, keistokas, tad visiškai nenuostabu, kad kai kuriuos autoriaus kolegas jis gerokai nuvylė, o kitų buvo net griežtai sukritikuotas. Buvęs „Naujosios Romuvos“ bendradarbis Viktoras Alekna netgi minint 100-ąsias J. Keliuočio gimimo metines prisiminė tą publikaciją ir apibendrino: „Pasmerkdamas šiame straipsnyje visa, kas buvo nepriklausomoje Lietuvoje, jis mėgino įsiteikti naujesiems valdovams – okupantams“¹. Galima nesutikti su pernelyg drąsiais buvusio kolegos apibendrinimais, tačiau neįmanoma paneigti, kad vadinamajam paprastam šio straipsnio skaitytojui susidaro įspūdis, jog garbusis redaktorius tiesiog „varo tarybinę propagandą“. Tiesa, čia gelbsti tokia, manyčiau, pagrįsta abejonė: vargu ar Keliuotis buvo jau anksčiau prisiskaitęs tarybinių laikraščių, ypač vadinamųjų vedamųjų straipsnių ir taip puikiai perpratus šį specifinį rašymo stilių – jis galėjo domėtis nebent kultūros reikalais kaimyninėje valstybėje. Kita vertus, V. Alekna tikino aptikęs tam tikrų teisminių dokumentų, iš kurių matyti, kad Keliuotis kratėsi autorystės ir sakė šį straipsnį tik pasirašęs². Tai truputį keistoka:

Juozo Keliuočio 110-osios sukakties konferencijos, vykusios Rokiškio viešojoje bibliotekoje 2012 m. rugsėjo 22 d., pranešėjai, svečiai ir rengėjai. Iš kairės: žurnalo „Naujoji Romuva“ vyriausiasis redaktorius Andrius Konickis, Kauno nacionalinio dramos teatro aktorė Aušra Keliuotytė, rašytojas Vytautas Girdzijauskas, žurnalistė Eglė Keliuotytė, režisierius Gytis Padegimas, Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė ir literatūros kritikas Vitas Areška. Nuotr. Albino Kuliešio

tarybiniuose teismuose derėtų kuo greičiau priimti tokio teksto autorystę, kad būtų galima tikėtis bent kiek palankesnio teismo požiūrio, o gal net ir nuosprendžio. Tačiau apie Keliuočio teismų epopėją turime nemažai, bet itin prieštaringos informacijos, tad vis dar lieka daugybė neaiškumų, kaip ir kodėl ten elgėsi vieno gražiausių ir įdomiausių prieškario Lietuvos kultūros žurnalų redaktorių; kur kas geriau žinome, jog tarybiniai teismai galėjo prikurti tokių „dokumentų“, kokių joks kaltinamasis ar liudytojas nebūtų įstengęs nė susapnuoti. Tad gal

nesvarstykime kol kas V. Alekno pastebėjimo, verčiau panagrinėkime straipsnio tekstą ir galbūt matysime, kad jis yra, sakyčiau, pakankamai keliuotiškas ir visai nekeistas, nepaisant – bent jau iš pirmo žvilgsnio – labai įtartino stiliaus.

„Lietuva pradeda naują gyvenimo laikotarpį, – įveda Keliuotis skaitytoją į savo svarstymų kontekstą. – Vyksta pagrindinis persilaužimas. Senosios formos žūsta, gimsta – naujos. Buvę galiūnai krinta, traukiasi, slepiasi, nyksta. Išskyla visiškai nauji žmonės. Įsigali kitokie papročiai“³. Skamba gana

iškilingai, gal net patetiškai; tokios frazės šiek tiek primena programines ano meto naujosios valdžios ir santvarkos entuziastų kalbas. Tačiau čia juk viso labo konstatuota akivaizdi tiesa. Lygiai tokiais pat žodžiais, tik, aišku, savita intonacija, galėtų kalbėti ir vadinamojo „pagrindinio persilaužimo“ priešininkas – apgailėstaudamas, kad „buvę galiūnai krinta“, su nerimu stebėdamas, kaip „iškyla nauji žmonės... kitokie papročiai“.

Čia pat, antros pastraipos pradžioje, Keliuotis pateikia gana abstrakčią susidariusios situacijos interpretaciją: „Kas buvo – žinome. Kas yra – matome. O kas bus – parėina nuo mūsų pačių [441]“. Galėtų atrodyti, kad vengiama konkretybių, imamasi tik neutralių apibendrinimų. Šitaip (ar panašiai) kalbėjo tada ir net gerokai vėliau kai kurie kultūrininkai, ne itin džiaugsmingai priimančys gyvenimo naujoves, bet nenorintys gadinti santykių su valdžia, juo labiau rizikuoti savo gyvybe. Keliuočio tekste tai yra tik mažas filosofinis, net, sakyčiau, poetinis savo pozicijos pagražinimas.

Esminę straipsnio dalį autorius pradeda negailėstinga buvusio režimo, kuris „buvo iškėlęs valstybės pirmavimą, tautą nustumdamas į antraeilę vietą“ [441], kritika. Pirmiausia – ir labiausiai – klišėva, žinoma, valdžiai: „Vadai už ją (tautą – A. K.) kalbėjo ir sprendė. Jie neblogoi sau ir įsirengė. Aukštos kategorijos. Priedai. Dvigubos trigubos pareigos. Posėdžiai. Pensijos. Ordenai. Baliai. Alkoholis. Papildomos žmonos. Kyšiai. Pataikavimas...“ [441]. Iškalbinga leksika. Ar galėtume teigti, kad tai yra savitiksliis buvusios valdžios išplūdymas, juo labiau – betiksliis, nes paleidžiamas įkandin, jau pagrindiniam pykčio objektui pasitraukus? Šiaip jau Keliuotis gerą dešimtmetį visa tai stebėjo gana iš arti ir visą laiką buvo,

politiniais terminais tariant, šitaip besielgiančios valdžios opozicijoje. Tačiau ši opozicija – anaip tol ne politinė (kai dažniausiai, nors ir smagiai kritikuojuant valdžią, vis dėlto trokštama priartėti prie tų „aukštų kategorijų“ ar „dvigubų pareigų“, kada nors iš opozicijos perėjus į vadinamąją „poziciją“), o principinė, kuri neretai iš esmės būdinga visuomenės gyvenime aktyviau dalyvaujantiems kultūrininkams. Praėjus trims dešimtmečiams, savo „Autobiografijoje“ Keliuotis vis dar ryškiai prisimena esminius šios opozicijos niuansus, tačiau, objektyviai netekęs veiklaus opozicionieriaus vaidmens, labiau apibendrina ir reziumuoja: „Man, dešimtį metų leidus ir redagavus „Naująją Romuvą“, visą laiką teko aštriai kovoti su šios autoritatyvinės diktatūros konservatizmu, su jos miesčionišku kosmopolitizmu ir su jos fašistinėmis tendencijomis“⁴. Įdomus ir toks, sakykime, redaktoriaus revoliucingumo koncepcijos apibrėžimas, kartą suformuluotas vienam į redakciją užklydusiam keistuoliui (kaip vėliau paaiškėjo – saugumo departamento provokatoriui): „Man valdžia visiškai nereikalinga. Aš kovu tik už kultūrinę, kūrybinę revoliuciją“⁵. Galbūt dabar, pasikeitus politinei santvarkai, Keliuočiui atgijo idėja realizuoti savo „kultūrinę revoliuciją“, ir jis ima svarstyti situaciją pernelyg nerinkdamas žodžių. „Tokiomis sąlygomis, – tęsia pasipiktinęs kultūrininkas pradėta mintį apie valdžios ydas, – buvo susidariusi antikultūrinė ir antihumanistinė, biurokratinė ir statinė visuomenė. Jos ideologija – vulgarus „materijalizmas“ – pilnos kišenės ir pilnos gerklės. Jos veikimo būdas – arivizmas. Jos svajonės – prabanga ir saugumas, paaukštinimai ir didelė pensija“ [441].

Atkreipkime dėmesį į Keliuočio čia paminėtą anos visuomenės

„veikimo būdą“ – arivizmą. Redaktoriaus straipsnis arba, kaip jis pats apibūdino, „psichoanalitinis sociologinis etiudas“ tokiu pavadinimu pasirodė „Naujojoje Romuvoje“ 1934 m. (Nr. 198). Dingstį jį parašyti autoriui davė Ministrų kabineto ketinimas įsteigti tam tikrą departamentą spaudos ir apskritai kultūros reikalams reguliuoti, kitaip tariant, sugriežtinti cenzūrą (sumanymas pasipriešinti valdžios kėslams pavyko – vyriausybė departamento steigimą „atidėjo“). „Arivizmas – viena didžiausių lietuviškos visuomenės žaizdų“, – pradeda savo etiudą Keliuotis ir jau antroje pastraipoje taip apibūdina šį reiškinį: „Arivizmas⁶ – tai psichinė patloginė tendencija, kurios pagautas individas stengiasi kuo trumpiausiu laiku, kuo mažesnėmis pastangomis bei priemonėmis pasiekti kuo didžiausių egoistinių tikslų“⁷. Aptaręs įvairius arivizmo aspektus ir niuansus, pateikęs keletą ryškių ir šmaikščių pavyzdžių ir net nesunkiai identifikuojamų aliuzijų į minėto departamento iniciatorių Praną Meškauską (Germantą), Keliuotis daro esminę diagnostinę išvalgą: „Arivizmas dažniausiai užkrečiama liga. Paveldėjimo keliu ji retai gaunama: ją gimdo netikusi visuomeninė santvarka ir ryškūs arivizmo pavyzdžiai“⁸. Taigi, prieš šešerius metus konstatavęs, jog „dabartinės visuomeninės sąlygos ypatingai palankios politiniam arivizmui plisti“⁹, 1940-aisiais, „netikusiai visuomeninei santvarkai“ pasikeitus, Keliuotis turėjo pagrindą entuziastingai stebėti, kad „vartojami kiti veikimo metodai“ ir „visa tauta virpa milžiniškomis permainomis“ [441].

Mėgindamas aptarti atskirų kultūros sričių situaciją, Keliuotis natūraliai remiasi nepaprastai turininga savo asmenine patirtimi ir „Naujosios Romuvos“, kaip „kultūros gyvenimo žurnalo“, svarstyta

problematika. Apžvelgiami keli kultūros gyvenimo segmentai – mokykla, literatūra, plastinis menas, spauda, teatras, muzika. Nors straipsnio autoriui labiausiai rūpi, aišku, „milžiniškos permainos“ ir „ateities statyba“, puikus Lietuvos kultūros žinovas nevengia konstatuoti ir tam tikrų, kad ir senojo režimo sąlygomis išryškėjusių, laimėjimų. „Mokytojai, liaudies švietėjai savo gyvenimą aukoję tautos švietimo reikalams: išsilavinimas didėjo, knygų ir periodinių [leidinių] tiražai augo. <...> Rašytojai nenustojo kūrę. Didino tautos kūrybos lobyną. <...> Spauda plito. Jos informacinė dalis tobulėjo. Ji atpigę ir pasidarė beveik visiems prieinama. Vargiai būtų galima Lietuvoje rasti žmogų, darbininką ar ūkininką, kuris neskaitytų vieno ar net kelių laikraščių“ [441–442].

(Tebūnie šie keli straipsnio fragmentai savotiškas švelnus priekaištas V. Aleknai, neapdairiai apkaltinusiame jo autorių „pasmerkus visa, kas buvo nepriklausomoje Lietuvoje“.)

Tačiau pagrindinis Keliuoties tikslas nėra vardyti sėkmės apraiškas ar džiaugtis tikrai svariais kultūros gyvenimo laimėjimais. Kur kas svarbiau yra išryškinti ydas, kurių, reikia manyti, leis atsikratyti kraštą apėmusios permainos. Ši procedūra kultūros proceso analitikui pavyksta tiesiog nuostabiai, nes jis taikliai naudoja palyginimo, sakytume, net paradoksalaus kontrasto, metodą. Konstatavęs, kad rašytojai kūrė, „aukojosi“, „kentėjo“, Keliuotis pabrėžia, kad vadinamoji aukštuomenė „labai nenoromis toleravo geruosius kūrinius. Ji iš rašytojų reikalavo pramogos...“; be to, „buvo proteguojama pseudopatrijotinė literatūra“ [442]. Prisiminęs, kad „įsteigtos premijos literatūros gyvenimui davė daug aktualumo ir gyvumo“, jis pateikia ir šio reiškinių *altera pars*: „jos rašytojus pastūmėjo į amatininkiš-

kumą: svarbiausiu reikalu pasidarė – parašyti „padorų“ veikalą, rasti leidėją, pasirūpinti gauti premiją, suterorizuoti kritiką. Taip veikalų skaičius didėjo, bet pati literatūra darėsi vis labiau amatininkiškesnė, komerciškesnė ir skubiau gaminama“ [442]. Ne ką geriau atrodo plastinių menų situacija: „Reiškėsi įvairios kryptys, jos rungėsi, kovojo tarp savęs, skelbė savo nusistatymus. Buvo apstu tapytojų, skulptorių, grafikų ir architektų, kurių daugelis buvo individualūs, tiesūs ir drąsūs. Bet „aukštuomenė“ mėgo naivųjį realizmą, favorizavo pseudopatrijotinius „kūrinius“ ir niekino tikruosius kūrėjus, jų nesuprato ir nenorėjo suprasti“ [442]. Spauda buvo patekusi po „sunkia cenzūros leteną“, kuri neleido „nurodinėti administracijos netobulumų, reikalauti kitos politinės ir socialinės santvarkos“. Jautriausiai, ko gero, Keliuotis išgyveno teatro problemas. „Buvusios „aukštuomenės kultūros“ ryškiuoju pavyzdžiu buvo mūsų V[alstybės] Teatras. Miesčioniškumas ir egojizmas, protekcionizmas ir neurasteniškumas čia buvo pasiekęs savo viršūnę. Šiai reprezentacinei, intrigose ir pavyde, beidėjiškume ir isterijoje paskendusiai įstaigai nebuvo gailima milijonų“ [442].

Ar galėtume šiuos gana griežtus pasisakymus apie Lietuvos kultūros būklę traktuoti kaip kokio nors itin užsiangažavusio *homo sovieticus* barnius „buržuazinės“ kultūros atžvilgiu? Anaipol. Keliuotis kalba apie tai, ką puikiausiai išmano, ką nuolat stebėjo ir aptarinėjo savo straipsniuose „Naujosios Romuvos“ puslapiuose. Beje, šias kultūros gyvenimo problemas svarstė ir kiti žurnalo autoriai bei „Naujosios Romuvos“ bičiulių klubo susirinkimų dalyviai. Jau pirmaisiais žurnalo leidimo metais redaktorius sakosi „prįėjęs prie išvados, kad... svarbiausias „Naujosios Romuvos“ uždavinys –

pradėti kovą už kultūrinę, kūrybinę lietuvių tautos nepriklausomybę ir laisvę“. Į šią jo idėją „tuoju gyvai ir karštai atsiliepię ištisa eilė senųjų ir jaunųjų rašytojų, muzikų ir dailininkų. Iš rašytojų J. A. Herbachauskas, Vydūnas, Faustas Kirša ir J. Kossu-Aleksandriškis (J. Aistis), iš muzikų – Kazys Banaitis, Stasys Šimkus ir Juozas Gruodis, iš dailininkų – Justinas Vienožinskis, Paulius Galaunė ir Adolfas Valeška“¹⁰. Tokia buvo pradžia. Išvardyti visus garsiuosius Lietuvos menininkus ir mokslininkus, ištisą dešimtmetį svarsčiusius „Naujojoje Romuvoje“ opiausias krašto kultūros problemas, neįstengtų nei žurnalo skaitytojai, nei pats redaktorius. Deja, dažniausiai „Naujosios Romuvos“ klubo posėdžiuose geriausių Lietuvos urbanistų, architektų ir dailininkų balsas buvo dar šaukiantis tyruose“¹¹. Tad nenuostabu, kad „milžiniškų permainų“ akivaizdoje šaunusis kultūrininkas tikėjosi esminių permainų ir kultūros gyvenime, todėl ryžosi išryškinti bent, jo manymu, skausmingiausias kultūros žaizdas. Vėliau mes aiškiai matėme, kad ir naujoje, iš pradžių stebuklinga atrodžiusioje santvarkoje puikiausiai rado sau vietą, netgi, sakytume, išsikerojo ir suklestėjo visokios premijos, skatinančios literatūros amatininkiškumą, pseudopatriotiniai kūriniai įvairiose meno srityse, tikrųjų menininkų niekinimas, nekalbant jau apie „sunkią cenzūros leteną“ – ar galėjo kam nors šauti į galvą tarybinėje spaudoje „nurodinėti administracijos netobulumus“, juo labiau „reikalauti kitos politinės ir socialinės santvarkos“... Tačiau entuziastingo kultūros statytojo lūkesčiai „naujojo gyvenimo laikotarpio“ apyaušryje buvo visiškai natūralūs ir suprantami.

Jau, atrodo, įsismaginęs kalbėti apie nepakenčiamus Lietuvos kultūros gyvenimo reiškinius, Keliuotis

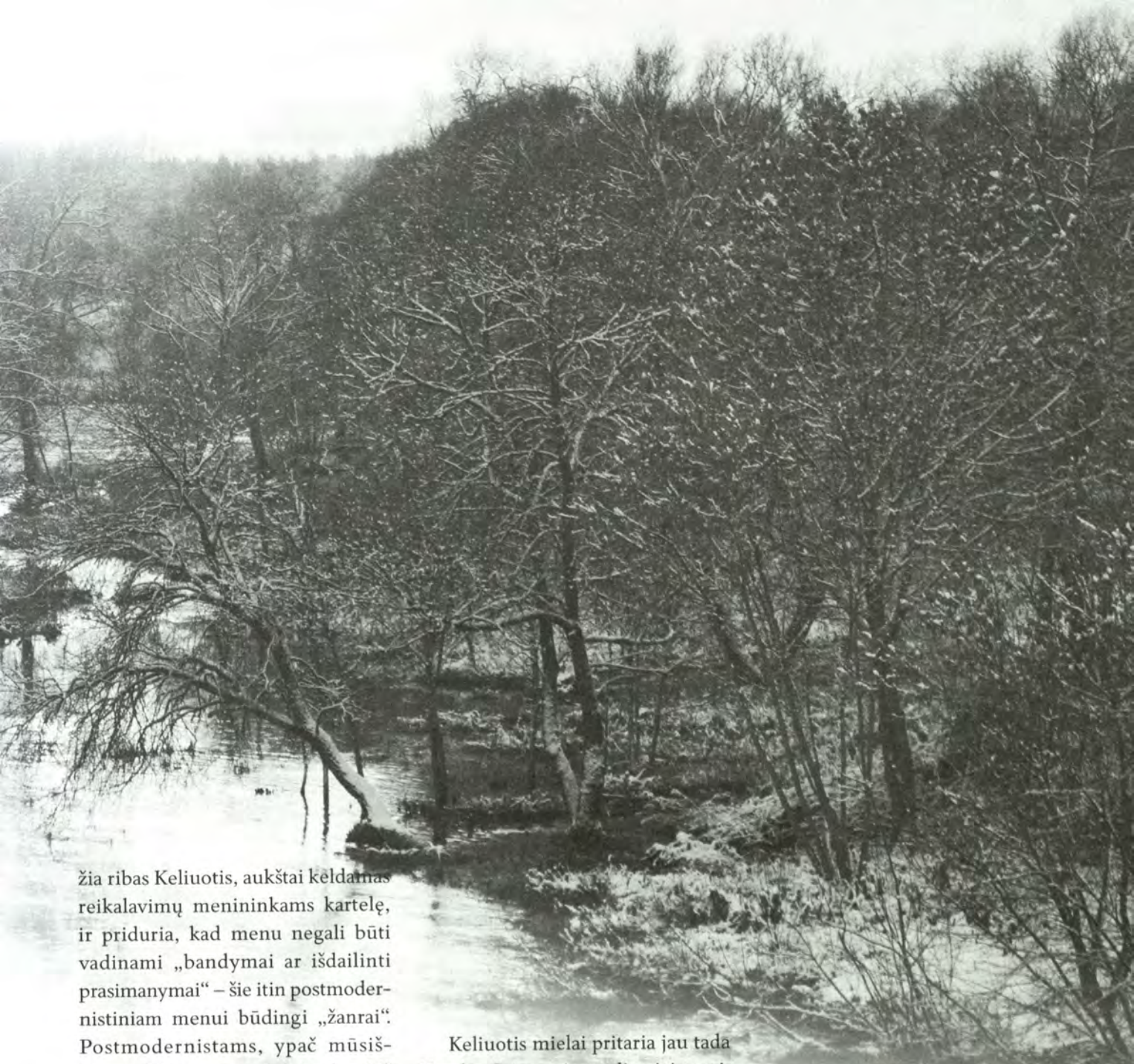

tarsi susigriebia: „Bet daug sustorė prie tai, kas buvo – neverta“. Pagražinęs savo tekstą Jėzaus aforizmu „palikime mirusiems laidoti savo mirusius“ (Mt 8, 22; Lk 9, 60) (ir nesusilaikęs pakomentuoti – „kad patys su jais nebūtume palaidoti“), jis imasi svarbiausio, o tai yra „prieš akis turėti naujos ateities viziją, susiformuoti būsimo gyvenimo programą ir pasiryžti darbuotis ir kurti naujomis aplinkybėmis“ [442]. Suprantama, kad Keliuočiui rūpi pirmiausia kultūrininkų, netgi – dar siauriau – menininkų uždaviniai šiomis „naujomis aplinkybėmis“, tačiau šiuos esminius svarstymus jis pradeda keliomis, sakytume, ekonomikos srities pastabėlėmis, labai primenančiomis ano, o ir dar ankstesnio meto revoliucionierių kalbas: „Neteisėtai įgyti turtai turės būti atimti ir grąžinti tautai. <...> Turtingiems žmonėms paskirtos didelės pensijos bus nutrauktos“. Matyt, ši maža digresija autoriui buvo reikalinga itin svarbiui reikalui pabrėžti: „Arivizmas turės būti sunaikintas su visomis savo šaknimis“. Beje, tarp šių kiek kitokio pobūdžio tezių atsirado ir itin Keliuočiui būdinga: „Pseudopatrijotinė

ir tuščia miesčioniška kūryba bus demaskuota“ [442].

Menininkams rengiamos „ateities vizijos“ ar „gyvenimo programos“ pagrindu galima laikyti Keliuočio suformuluotą, tiksliau – tiesiog primintą vieną bendriausių estetikos postulatų: „Tai, kas vertinga, tas bendra visiems žmonėms. Ir štai kodėl, – čia pat aiškina, – tikrasis individualumas sutampa su visuotinumu“. Keliuočiui svarbu nuteikti menininkus „alsuoti visos tautos, visos žmonijos gyvenimo ritmu“. „Didieji kūriniai, – jis leidžiasi į ne itin išplėstus, bet šiuo atveju būtinus teorinius samprotavimus, – visados tampa visų tautų ir visų žmonių nuosavybe. Šitaip kūrybą supratęs, joje galės dalyvauti tik tie, kurie turi ką nors visuotino, vertingo atskleisti, kurie yra įsijautę į visos tautos ir žmonijos gyvenimą ir kurie nebijos darbo kūrinio tobulumui laimėti“ [442]. Ar matyti čia kas nors panašaus į kvietimą įsitraukti į „socialistinio realizmo“ kūrimą ar į dar kokį propagandinį tarybinį meną? Veikiau, manyčiau, palyginimų dairytis reiktų visai kitomis

kryptimis. Ši Keliuočio pozicija iš dalies primena, pavyzdžiui, vydūniškąją. Nuolatos dėmesio centre turėdamas savo fundamentalią *žmoniškumo* (kaip universalios kultūros principo) sąvoką, Vydūnas teigia: „Tikras meno veikalas turi būti kuo aiškiausias žmoniškumo atvaizdas“. Kita vertus, įsitikinęs mąstytojas, „menas ir nieko kito negali skelbti, kaip žmoniškumą“¹². Galima prisiminti ir taiklią Aristotelio mintį: „Patirtis yra vienietinių dalykų žinojimas, o menas – visuotinių“. Šiuos Keliuočio (o ir Vydūno ar Aristotelio) samprotavimus derėtų dažniau priminti mūsų dienų menininkams, sumanusiems ant Šiuolaikinio meno centro sienos paskelbti, kad „kiekvienas yra menininkas“. Tokią idėją galėjo suformuluoti nebent tokie menininkai, kuriems svarbiausias uždavinys yra ne sukurti kuo tobuliausią kūrinį, o „išreikšti save“¹³, tai, žinoma, gali padaryti bet kas, nebūtinai menininkas. Tačiau menininku, deja, gali būti ne kiekvienas, o „tik tie, kurie...“ – griežtai nubrė-

žia ribas Keliuotis, aukštai keldamas reikalavimų menininkams kartelę, ir priduria, kad menu negali būti vadinami „bandymai ar išdailinti prasimanymai“ – šie itin postmodernistiniam menui būdingi „žanrai“. Postmodernistams, ypač mūsų laikams, labiausiai rūpi išsivaduoti iš sovietinės atžagareivystės – bet juk Keliuočio (kaip ir Vydūno, juolab Aristotelio) koncepcijoje nėra nieko sovietinio. Kiek toliau užrašyta tezė galėtų dar labiau įtikinti, kad Keliuotis visiškai neketina „įsiteikti naujesiems valdovams“ (V. Alekna): „Nebeturi būti vietos nei pseudopatrijotinei, nei pseudorealistinei, nei pseudoklasinei, nei pseudomoderninei kūrybai“ [442]. Tokie terminai kaip „pseudorealistinė“, juo labiau „pseudoklasinė“ dėl juose glūdinčių provokacinių semantinių užuominų, ko gero, nepradžiugintų naujųjų valdovų...

Keliuotis mielai pritaria jau tada Tarybų Sąjungoje paplitusiai tezei, kad menas ir mokslas turi būti prieinami visai tautai. Ji galėtų kiek priminti garsųjį V. Lenino aforizmą iš pokalbio su Clara Zetkin „Menas priklauso liaudžiai“, tačiau tai nėra tapatūs dalykai, ypač atsižvelgiant į daugybę ne tik dviprasmiškų, bet ir kurioziškų pastarojo interpretacijų. Kelios programinės – įgyvendinant šią meno prieinamumo tautai idėją – užuominos, atrodo, nekelia abejonių: kas gi galėtų užprotestuoti, kad „visą kraštą apjuostų bibliotekų tinklas“ ar kad menininkų kūriniai „puoštų mūsų miestų ir miestelių aikštes, mūsų mokyklų ir kitų tau-

tos namų sienas“? Beje, kad šios Keliuočio numatomos perspektyvos anaip tol nėra sovietinės, puikiausiai gali pailustruoti kai kurie mūsų dienų reiškiniai – juk įspūdingas kablys ant Vilniaus geležinkelinių rūmų, dar įspūdingesnis vamzdis krantinėje prie Mindaugo tilto ar pakabukai po kitais Vilniaus tiltais aiškiai rodo, kad, ir seniausiais atsikračius sovietinės ideologijos, menininkai nesulaikomi eina į liaudį; o ką jau kalbėti apie *graffiti* entuziastus ar gatvės muzikantus, pernelyg įkyriai siekiančius suartėti su savo meno recipientais...

Ne kartą straipsnyje pabrėžiamas rimtas ir nelengvas menininkų darbas. Nederėtų šių dalykų sieti su Tarybų Sąjungoje nuo pat revoliucijos laikų pamėgtomis kalbomis apie „darbo žmones“ ar „darbininkų klasę“. Keliuočiui rūpi būtent menininko „uždavinys įtempti visas savo jėgas“, „pasidaryti meno ugnies nešėju“. Mielai palyginčiau tai su Giordano Bruno „didvyriškojo entuziazmo“ koncepcija, akcentuojančia filosofui, apskritai kūrėjui būdingą „dvasinę įtampą“. Kūrėjo darbas, kad ir koks jis būtų sunkus – ne lažas; Keliuotis puikiai žino, kiek džiaugsmo ir pasitenkinimo gali suteikti kūryba. Galbūt todėl jis paprasčiausiai, žmogiškai, remdamasis savo patirtimi konstatuoja: „Kas mėgsta darbą, gyvena iš jo ir moka jį dirbti, tam nėra ko bijoti“ [443]. Kelisys tekste minimi žodžiai „darbas“ ir „kūryba“ dažniausiai atsiduria greta: „Darbas ir kūryba – buvimo pagrindas“ [441]; „Naujas gyvenimas... iškėlė darbo ir kūrybos vėliavą“ [442]; „Naujas gyvenimas turės būti grindžiamas... darbu ir kūryba“ [443]. Ši, kaip atrodo, itin keliuotiška konstrukcija tiesiog savaime nukreipia į pirmąjį „Naujosios Romuvos“ numerį, kuriame redaktorius ašė: „Pas mus dar tiek tuščia, kad griauti nėra ko. Reikia tik statyti ir kurti“. Todėl „Naujoji Romuva“ „ateina statybos bei kūrybos darbo dirbti“¹⁴. Taip ir buvo dirbama – nuo pirmojo numerio iki paskutinio. Ši kilnų darbą redaktorius pasiryžęs tęsti naujomis sąlygomis. Jis mato, kad „prieš mūsų akis – dideli uždaviniai“, bet priverstas konstatuoti: „Devynierius metus (leidžiant „Naująją Romuvą“, 1931–1940 – A. K.) teko kovoti su trukdančiais juos vykdyti veiksniais. Konservatizmas ir biurokratizmas, statizmas ir arivizmas stengėsi sulaukyti visą mūsų kultūrinę pažangą“ [443]. Natūraliai manydamas, kad šių veiks-

nių epocha jau baigėsi, jis kviečia visus kūrėjus į permainas reaguoti jaunatviškai, įsitikinęs, kad „ateitis priklauso jauniems, kurie sukurs naujojo dinamizmo epochą“ [442].

Straipsnio pabaigoje Keliuotis pareiškia, kad „didžioji Sovietų Sąjunga yra mūsų sąjungininkas ir mūsų didysis draugas“ [443]. Pataikavimas? Nėmaž. Trumpas paaiškinimas užfiksuotas čia pat paties autoriaus: „Jos literatūra, jos teatras, jos menas, jos visas kultūrinis gyvenimas teiks mums pavyzdžių ir akstinių“. Tačiau mes galime interpretuoti šią mintį ir kiek plačiau. Sorbonos absolventas, pačioje Europos, o gal ir pasaulio kultūros sostinėje iš esmės susipažinęs su Vakarų kultūra, grįžęs į Lietuvą ėmėsi ją „transliuoti“ į savo tėvynę, kurią laikė dar gana provincialia ir kultūriškai gerokai nuo Vakarų atsilikusia. Tai buvo viena svarbiausių jo įkurtos „Naujosios Romuvos“ funkcijų. „Todėl kiekviename „Naujosios Romuvos“ numeryje buvo sistemingai skelbiama informacija apie viso pasaulio literatūros, dailės, muzikos, teatro ir mokslo gyvenimą“¹⁵, – prisimena redaktorius savo „Autobiografijoje“ ir čia pat mini kalbas (keliolika!), iš kurių buvo išversti ir publikuoti literatūros kūriniai, bei kelias dešimtis vardų – rašytojų, kurių tekstai buvo išversti; vertėjų, kurie juos vertė; dailininkų, kurių reprodukcijos buvo publikuojamos žurnale ir kurių kūryba buvo nagrinėjama straipsniuose; mokslininkų, kurie sekė ir analizavo moderniojo gamtos mokslo laimėjimus. Toliau Keliuotis pasakoja apie savo ir kolegų keliones į įvairias užsienio šalis „kitų tautų kultūros gyvenimui pažinti, kultūriniams ryšiams su užsieniu išplėsti“, o skyrelio pabaigoje aptinkame lakonišką prisipažinimą: „Su Tarybų Sąjunga Lietuvos politiniai santykiai buvo draugiški ir korektiški, bet

kultūrinis bendravimas nesiplėtė dėl visiems mums žinomų aplinkybių“¹⁶. Ir štai jokių trukdančių aplinkybių nebėra – Keliuotis jau nujaučia atsiveriančias galimybes arčiau pažinti ne tik rusų kultūrą, bet ir kitų, sakytume, egzotiškesnių – Kaukazo, Vidurinės Azijos, Sibiro, Pavolgės – tautų; galbūt jau planuoja jų „transliavimo“ į Lietuvą programą. Tokia kilni ir prasminga kultūrininko profesionalo nuostata jau savaime verta pagarbos ir pritarimo; pridurkime, kad tai – dar ir puikus pavyzdys dabartinei – jau ne tik postsovietinei, bet ir postmoderniajai bei visai kitaip išstobulėjusiai Lietuvai, liekančiai iš esmės provincialia kad ir dėl nepaprastai išsikeletojo įpročio niekinti kitas, ypač į Rytus nuo mūsų įsikūrusias tautas, laikyti jas tiesiog antrarušėmis (ko verti vien itin populiarūs jų pavadinimai – kacapai, babajai, čiurkos ir pan.). Deja, „dėl visiems mums žinomų aplinkybių“ galima tik mėginti įsivaizduoti, kaip praturtintų „Naująją Romuvą“ tokie redaktoriaus lūkesčiai ir sumanymai, jeigu jam būtų lemta juos realizuoti.

Keliuotis, rodos, išties stovi ant naujojo gyvenimo slenksčio ir pasirėngęs ryžtingai per jį žengti. Taikau teksto turinio sugestionuojamas prielaidas pačiam Keliuočiui, nes neižvelgiu rimtesnių argumentų, patvirtinančių V. Aleknos pateiktą informaciją apie straipsnio falsifikaciją. Priešingai, būtų galima nurodyti kelias teksto vietas, leidžiančias drąsiau priskirti jo autorystę „Naujosios Romuvos“ redaktoriui. Jau buvo minėtos sąvokos, pavyzdžiui, „pseudoklasinė kūryba“, tiesiog neįmanomos tarybinio propagandisto tekste, nes gali būti traktuojamos kaip nepagarbi aliuzija į nepaprastai svarbią, fundamentalia propagandoje laikoma klasikinę visuomenės koncepciją. Teksto autorius vartoja sąvoką „Sovietų Sąjunga“, o ne

„Tarybų...“, kaip natūraliai derėtų tikėtis iš anapus išauklėto rašytojo. Tris kartus straipsnyje – ir itin keliuotiškame kontekste – minimas terminas „arivizmas“, kurį vargu ar aptiktume kokio nors kito autoriaus tekste ir anuomet, ir vėliau. Žodžių derinys „darbas ir kūryba“ labai būdingas Keliuočiui nuo pat pirmojo „Naujosios Romuvos“ numerio. Apie atskirų kultūros sričių problemas kalbama taip, kaip buvo nuolat kalbama kultūros gyvenimo žurnalo puslapiuose, nebent kritikuojama gerokai griežčiau, dabar jau nenuogąstaujant dėl suirzti galinčių valdininkų. Keturiolikos garsių Lietuvos kultūros veikėjų, kurie naujojo gyvenimo sąlygomis turėtų pasidaryti „visiems brangūs, suprantami, įdomūs, artimi“, sąrašė yra trys „įtartinos“ poros – kunigai Valančius, Maironis ir Vaižgantas, kurių komunistiškai nusiteikęs ir lietuvių tautiniams reikalams svetimas teksto autorius būtinai išvengtų. Žodis „tauta“ straipsnyje minimas dvidešimt aštuonis kartus ir nuolat natūraliame, įprastame ano meto tekstų kontekste – užsiangažavusiam propagandistui tai aiškiai per daug, šiaip jis visur neabejotinai būtų pavartojęs žodį „liaudis“. Apie liaudį Keliuotis kalba tik specifiniame, bet irgi lietuviškam mentalitetui būdingame kontekste: apibūdindamas vadinamąsias plačias gyventojų mases, svarstydamas kultūrinių vertybių izoliuotumą nuo jų, užsimindamas apie liaudies kūrybą, kurią profesionalūs menininkai „labai brangino, iš jos sėmė sau įkvėpimo“, pagaliau jausmingai konstatuodamas, kad „iš jos mes esame kilę, joje sau gyvybės sulčių sėmė“, tad turime „būti verti vadinantis jos sūnumis“ [442].

Pasikeitusi politinė ir visuomeninė santvarka nepakeitė esminės Keliuočio nuostatos – dirbti ir kurti; neišblėso ir nuolatinis jo rūpestis

dėl kolegų kultūrininkų, kūrėjų. Tad nenuostabu, kad, nusiteikęs dirbti ir kurti naujomis politinėmis sąlygomis, jis kviečia ir kitus kūrėjus įsitraukti į naują kultūros procesą. Galėtume paklausti – dabar jau tikrai savęs, suprantama – ar buvo įmanoma suformuoti kokią nors kitą idėją, numatyti kitokią Lietuvos kultūrininkų perspektyvą? Nė nesvarstydami specialiai puikios ir gerai žinomos menininkų tradicijos, sakytume net – profesionalios nuostatos nenutraukti kūrybos proceso bet kokiomis nepalankiausiomis politinėmis, ekonominėmis, netgi žiauriausiomis karo sąlygomis (ji savaime rodo Keliuočio koncepcijos natūralumą), turėtume bent jau konstatuoti, kad 1940–aisiais, prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai, jokių ryškesnių bandymų ieškoti kitokių perspektyvų nė nebuvo – visa tauta desperatiškai bandė susivokti, susiorientuoti staiga pasikeitusioje situacijoje ir tiesiog prisitaikyti prie, švelniai tariant, ištis nemalonių naujovių visose gyvenimo srityse; tam tikrus užsimezgančios opozicijos ženklus buvo galima įžvelgti nebent slaptoje studentijos ir karininkijos veikloje, tačiau tai neturėjo bent kiek pastebimos įtakos viso krašto gyvenimui¹⁷. Po karo, artėjant ar jau prasidėjus antrajai okupacijai, atsirado bent dvi ryškesnės alternatyvos Keliuočio idėjai įsitraukti į kūrybinę veiklą naujomis sąlygomis – tai emigracija ir ginkluotas pasipriešinimas. Kad ir kaip keistai kartais mokslinių samprotavimų kontekste atrodytų tokios konstrukcijos kaip „kas būtų buvę, jeigu...“, šiuo atveju norėčiau primygtinai pabrėžti: jeigu Keliuočiui būtų tekę svarstyti panašaus pobūdžio problemas 1944–1945 m., tai yra karui baigiantis ir jau numatant atsiveriančio gyvenimo perspektyvas, jis lygiai taip pat būtų kvietęs kultūrininkus įsitraukti į kultūros

gyvenimo procesą, jo paties žodžiais tariant – ateiti „statybos bei kūrybos darbo dirbti“ tėvynėje bet kokiomis politinėmis sąlygomis, o ne pabėgti į Ameriką ar pasislėpti miške.

Niekaip neįstengiu įsivaizduoti Keliuočio, susikrovusio porą lagaminų būtiniausių daiktų (o ir kokių – drabužių, lašinių, o gal knygų ar naujausių „Naujosios Romuvos“ numerių?) ir besiblaškančio ieškant kokio pakeleivingo vežimo Vokietijos link. Arba – su šautuvu susirietusio kur nors miške ar partizanų bunkeryje. Tai – lyg ir praktiškai į reikalą žvelgiant. O ir teoriškai: ar galėtų „Naujosios Romuvos“ redaktorius kaip nors argumentuoti emigracijos būtinybę ar prasmingumą? Išvažiuoti į užsienį ir ten leisti lietuvišką kultūros gyvenimo žurnalą? O gal vokišką ar amerikietišką? Na, nebent kartu išvažiuotų visi Lietuvos menininkai – tuomet ten, kad ir kokiame krašte, būtų galima organizuoti ištis gana prasmingą ir turiningą lietuvišką kūrybinį procesą. Bet juk visi Lietuvos menininkai – tai ne visi Lietuvos gyventojai. Vargu ar Keliuotis ryžtųsi atsiskirti nuo daugybės tų, kuriems iš esmės ir buvo skirtas jo ir bičiulių kūrėjų triūsas. O išvykti vienam ir palikti kolegas likimo valiai svetimos valdžios globojamoje Lietuvos kultūroje – tiesiog negražu ir negarbinga. Manau, Keliuotis tai kuo puikiausiai suvokė. Vis dėlto nemažai menininkų iškeliavo į kitus kraštus ir, nors „mylėjo Lietuvą iš tolo“ ir net „šaukė tautą, GPU užguitą“, iš esmės pasijutę didvyriais ar bent aukštesnio rango kūrėjais, paprasčiausiai šaipėsi iš likusių Lietuvoje kolegų, priverstų derinti savo kūrybą prie dažniausiai absurdiškų valdžios reikalavimų. Deja, tik nedaugelis išeivių suvokė savo situacijos dviprasmiškumą, sakyčiau netgi, kurioziškumą, kaip, pavyzdžiui, Juozas Girnius:

„<...>palikome gimtąją žemę ne iš tėvynės meilės, o iš baimės dėl savo gyvybės. Užtat ir nesame joki didvyriai, nes pabėgimas toks ir lieka, vis viena ar jį nulėmė didesnis ar mažesnis pagrindas. Žmogiška ir pabėgti, bet nebe didvyriška“¹⁸. Keliuotis išvengė tokios situacijos – manyčiau, kad sąmoningai, o ne atsitiktinai.

Kiek sudėtingiau būtų vertinti Keliuočio poziciją ginkluoto pasipriešinimo atžvilgiu – neteko girdėti nė vieno jo pasisakymo šia tema. Vis dėlto drįsčiau tikėtis, kad garbusis kultūrininkas būtų pajėgęs suvokti, jog partizaninis judėjimas – ne tik visiškai beprasmė, bet ir visai šaliai pavojinga akcija (jos pavojingumas patiems partizanams – kiek kitokio pobūdžio tema, beje, istorikų ir šiaip entuziastų neblogai ištirta ir apkalbėta). Nuosekliau mąstant ir griežčiau vertinant, būtų galima sakyti, kad tai netgi nusikalstamas reiškinys.

Aiškliai suvokiu, kad tokie pasisakymai apie partizaninį judėjimą nėra itin dažni ar įprasti, todėl gali ne tik nustebinti, bet netgi įžeisti ir patriotiškai nusiteikusius žmones, ir – juo labiau – ginkluoto pasipriešinimo dalyvius ar jų artimuosius. Turėčiau pasiaiškinti. Kviečiu tad ramiai pamąstyti, nuosekliai ir logiškai pasamprotauti ir, jeigu tik tai įmanoma, bent trumpam eliminuoti patriotinius jausmus, kad ir kokie jie būtų gražūs ir reikšmingi.

Įsivaizduokime, kad, artėjant iš rytų Antrojo pasaulinio karo frontui ar Raudonajai armijai jau užėjus į gimtąjį kraštą, koks nors jaunuolis, prisiminęs prieškarinio tarybinio gyvenimo realijas, nusprendžia: „Ne, į kolchozą aš eiti nenoriu, tarnauti sovietinėje armijoje – juo labiau, verčiau pasitrauksiu į mišką“. Bet juk ir atokiausio kaimo jaunuolis galėtų nesunkiai suvokti, kad jis nėra unikalus, nuo visuomenės ar bent jau nuo savo kaimo bendruomenės izoliuotas subjektas; kad, jam pasitraukus į mišką, kaime likę jo tėvai vis dėlto privalės eiti į kolchozą, o brolis ar mokyklos suolo draugas būtinai bus pašaukti į sovietinę kariuomenę. Jam tai visiškai nerūpi? Tokiu atveju galėtume

pagrįstai suabejoti jo, kaip piliečio, bent jau kaip sūnaus ar draugo, padorumu.

Jeigu staiga, okupantui užėjus, kur nors, kad ir į miškus, pasitrauktų visa Lietuva, tam tikras efektas gal ir galėtų būti pasiektas, bet neilgam ir tikriausiai pernelyg okupantų nenuliūdintų: netrukus visas kraštas būtų apgyvendintas kokių nors ateivių. Tačiau didžiulė dauguma žmonių niekur pasprukti negali, privalo likti savo gyvenvietėse ir dirbti įprastinius darbus. Miškuose pasislėpusi saujelė partizanų turėtų suvokti, kad jų dingimas neliks nepastebėtas, kad tuoj pat bus organizuota jų paieška. Ar gali sveiko proto jaunuoliai tikėtis, kad, jų namus užgriuvus ieškotojams, pakaktų naivaus tėvų paaiškinimo, jog sūnus šiaip išėjo kažkur pas panas ar pagrybauti? Juk nesunku nutuokti, kad tėvai bus įtarti „slepią banditus“, tikriausiai suimti ir kankinami, o pastangos neišduoti partizanauti išėjusio sūnaus jiems gali kainuoti sveikatą ir netgi gyvybę. Tai irgi partizanams nemaž nerūpi?

Ar ilgai gali partizanai tūnoti miške? Tai priklauso nuo to, kiek jie pasiėmę duonos ir lašinių. Bet atsargos neišvengiamai baigiasi, tad būtinai teks apsilankyti pas kaimė paliktus ir maistą kolchoze gaminančius tėvus ar kaimynus. Šie kolchozninkai tikriausiai mielai pavaišins iš miško atvykusius brolius, tačiau derėtų susimąstyti, kodėl ir šiaip nelinksmi gyvenantys kaimiečiai turi stengtis ir net rizikuoti dėl miškuose įsikūrusių partizanų. Mažas pavyzdėlis palyginti: tarkim, įvyko stichinė nelaimė, sugriuvo namas; kaipmat atvyko gelbėtojų brigada, kurios užduotis – traukti iš po griuvėsių ir gydyti nukentėjusius; mielai pamaitinčiau šiuos specialistus, suteikčiau jiems nakvynę, kitaip jais pasirūpinčiau, kad tik jie be reikalo nesiblaškydami sėkmingiau atliktų savo prasmingą darbą. Ar partizanai turi ką nors bendro su šiais gelbėtojais ar kitais, prasmingą ir būtiną darbą atliekančiais žmonėmis?

Iš tikrųjų, ką gi prasmingo daro ar gali padaryti partizanai? Gal jie rengiasi sugrąžinti Lietuvai nepriklausomybę? Deja, jie ir patys puikiai suvokia, kad tokios užduoties įvykdyti jie nepajėgūs. Gal jie, kaip ginkluotas būrys, galėtų apsaugoti (apginti) piliečius nuo vagių, plėšikų ar bent visokiausių chuliganų? Ne, šie dalykai jiems, atrodo, rūpi mažiausiai. Ko gero,

daugiausia, ką jie gali, tai nušauti vieną kitą kolchozo pirmininką ar partijos sekretorių. Ar tai labai prasminga? Ar nesuprantama, kad, nušovus vieną, jo vietą netrukus būtinai užims kitas? Bet tai dar, tarkime, pusė bėdos. Po tokio akibrokšto valdžios atžvilgiu neišvengiamai prasidės kaltųjų ieškojimas ir, kaip anksčiau taikliai buvo sakoma, nekaltųjų baudimas: bus suimta keliolika įtariamųjų, keli kankinami tikriausiai prisipažins įvykdę šį nusikaltimą ir bus įkišti kalėjiman, išvežti į lagerį, o gal netgi sušaudyti. O partizanai miške didžiulio savo žygdarbiu. Net jeigu per vieną naktį partizanams pavyktų iššaudyti visus kolchozų pirmininkus bei partijos sekretorius, tai nieko nepakeistų: kaipmat atsirastų naujų, gal net bjauresnių už buvusius, o jau apie represijas tokiu atveju baisu net pagalvoti. Tačiau partizanai vis vien savo veiklą kreipia būtent tokia linkme.

Dar vieną visiškai beprasmę ir itin liūdną pasekmę sukėlusios partizanų veiklos pavyzdį pateikičiau iš neseniai pasirodžiusios (beje, nepaprastai jautriai ir patriotiškai parašytos) Petro Venclovo knygos „Kartybių taurė – iki dugno“¹⁹. Romanas, aišku, nėra mokslinis dokumentas, bet, manyčiau, patyręs prozininkas neprifantazavo vien dėl išorinio efekto, o rėmėsi patikimais istoriniais šaltiniais. „Vieną dieną vyrai nutarė, kad jau laikas imtis rimtesnių darbų, pakaks ūkininkauti, kortomis lošti ir vakarais senovės pasakas sekti“. Suradę cheminį pieštuką, per visą mokyklinio sąsiuvinio lapą spausdintinėmis raidėmis parašė: „Lietuvos žmonės! Mes dar esame! Nepasiduokite okupantams ir jų padlaižiams! Tas laisvės nevertas, kas negina jos! Miško broliai – partizanai.“ Rytą eidama į mokyklą mokytoja Nijolė pamatė ant stulpo prikljuotą šią proklamaciją, o per pamoką į jos klasę įgriuvo būrys saugumiečių, liepė vaikams rašyti kažką panašaus į proklamacijos tekstą ir, išnagrinėję moksleivių braižą, nustatė rašinio autorių. Berniuką tuoj pat išsivedė iš klasės ir daugiau apie jo likimą niekas nieko negirdėjo... Taip partizanai iš neturėjimo ką veikti pražudė niekuo nekaltą moksleivį²⁰.

Kartais, kalbant apie partizaninio judėjimo prielaidas ar pagrindimą, apeliuojama į anuomet Lietuvoje pasklidusią žinią, neva amerikiečiai netrukus išvaduos kraštą ir sugrąžins prarastą

nepriklausomybę. Tokią žinią traktuotiau kaip visiškai neatsakingą ir nepaprastai pavojingą gandą. Stebiuosi: nejaugi visa Lietuva kaipmat apsvaigo nuo šitos „geros naujienos“ ir neatsirado kiek blaiviau mąstančių žmonių, kurie demaskuotų šias nesąmones ir – visai neprošal būtų – nubastų jų skledėjus. Net ir šiandien, kai Lietuva yra oficiali NATO narė, mes vargu ar galime tikėtis operatyvios ir veiksmingos pagalbos: štai, pavyzdžiui, jeigu mus netikėtai per naktį užpultų ir okupuotų, tarkim, ta pati nedraugiška Rusija, ar manytume, kad jau iš ryto atskristų NATO naikintuvai, iššaudytų visus rusus ir Lietuvą vėl taptų laisva ir nepriklausoma? Karti tarptautinių problemų sprendimo patirtis rodo, kad pirmiausia prasidėtų įvairios nevaisingos derybos, konferencijos, pasitarimai, o jeigu ir įvyktų koks nors karinis susirėmimas, jis būtų Lietuvai ne mažiau pavojingas nei okupantams ir trokštamų rezultatų tikriausiai neduotų. Kokiomis prielaidomis remiantis buvo manoma, kad amerikiečiai turėtų padėti į nelaimę patekusiai Lietuvai? Ar buvo kokių istorinių pavyzdžių? Štai Prancūzija okupavo visą Šiaurės Afriką, Anglija kolonizavo egzotišką Indiją – ar Amerika bent kiek padėjo nuskriaustoms tautoms? Kodėl tad ji turėtų staiga pulti vaduoti Lietuvą? Net jeigu būtų buvę nedviprasmiškai garantuota, kad amerikiečiai padės Lietuvai išsilaisvinti iš sovietinės okupacijos, šios pagalbos verčiau būtų reikėję laukti kolchozuose, o ne eskaluojant žiaurų ir beprasmį partizaninį karą.

Sunku būtų įsivaizduoti „Naujosios Romuvos“ redaktorių energingai dalyvaujantį partizaniniame judėjime; dar sunkiau, ko gero, jį organizuojantį ar kaip nors ideologiškai pagrindžiantį. Jei pridurtume, kad ir emigracija neatrodė jam patraukli ir prasminga, galėtume drąsiau konstatuoti, jog vienintelis natūralus Keliuočio kelias – kūryba. Žinoma, jeigu, kaip jau buvo užsiminta, rūpestingas kultūrininkų globėjas būtų ėmęs formuluoti menininkų užduotis ir perspektyvas po karo, antrosios okupacijos pradžioje, jos nebeatrodytų tokios

optimistinės kaip 1940-aisiais – būsimas kūrybos sąlygas Sovietų Sąjungoje jau buvo galima numatyti. Tačiau Keliuotis puikiai žinojo – ir iš ryškių istorinių pavyzdžių, ir iš savo asmeninės patirties leidžiant „Naująją Romuvą“ tautininkų valdomoje Lietuvoje – kad kūryba įmanoma bet kokiai ideologijai viešpatuojant, o pernelyg artimi menininkų ir valdžios (kitais tarimais – ideologinių globėjų) santykiai dažniausiai žlugdo natūralų kūrybos procesą. Reikia manyti, blaiviai įvertinęs besiformuojančios santvarkos Lietuvoje ypatybes, Keliuotis vis dėlto

neatmestų galimybės tęsti kūrybos procesą, nors tikriausiai pamėgintų paruošti menininkus tam tikrai dvasinei opozicijai.

Tada, 1940-ųjų vasarą, kultūros gyvenimo žurnalo redaktorius, patikliai žvelgdamas į atsiveriančią naują socialinę perspektyvą, turėjo ištis grandiozinių kūrybinių planų ir anaipol nebuvo nei pernelyg pasidavęs jau klestinčiai Lietuvoje tarybinei propagandai, nei – juo labiau – pasidavęs įsiviešpatavusiai naujai valdžiai. Kodėl jam nebuvo lemta šių planų sėkmingai realizuoti, tai jau atskiro svarstymo klausimas.

Paaiškinimai

¹ Alekna V. Juozas Keliuotis – reiškiny / Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 192.

² *Mokslo Lietuva*, 2002, spalio 2–23.

³ Keliuotis J. Į naująjį dinamizmą // *Naujoji Romuva*, 1940, liepos 7, Nr. 24–26, p. 441 (toliau cituojant šį straipsnį, tekste nurodomas tik puslapis).

⁴ Keliuotis J. *Mano autobiografija. atsiminimai*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 211.

⁵ *Ten pat*, p. 244.

⁶ *arriver* (pranc.) – atvykti; taip pat – pasiekti, pvz., *arriver à ses fins* – pasiekti savo tikslus, *arriver à la fortune* – praturtėti.

⁷ Keliuotis J. Arivizmas // *Naujoji Romuva*, 2001, Nr. 1, p. 2.

⁸ *Ten pat*, p. 5.

⁹ *Ten pat*, p. 3.

¹⁰ Keliuotis J. *Mano autobiografija*, *Op. cit.*, p. 178, 179.

¹¹ *Ten pat*, p. 205.

¹² Vydūnas. Sąmonė // *Raštai*, t. I. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 469, 471.

¹³ Ta proga labai tiktų priminti vieną privačią Arvydo Šliogerio repliką tokiam „išreikšti save“ trokštančiam menininkui: „Ką tu, vaikel, gali išreikšti – tavy juk nieko nėra.“

¹⁴ Redakcijos žodis // *Naujoji Romuva*, 1931, Nr. 1, p. 2.

¹⁵ Keliuotis J. *Mano autobiografija*, *Op. cit.*, p. 261.

¹⁶ *Ten pat*, p. 264.

¹⁷ Anų dienų įvykių liudininkas ir dalyvis Mindaugas Bloznelis nurodo, kad „to meto sąlygomis Lietuvoje buvo tik trys jėgos, kurios po ištikusio šoko iš tikrųjų galėjo imtis organizuoti pogrindį ir telkti žmones pasipriešinimui...“

1. Studentai, katalikiško jaunimo Ateitininkų federacijos nariai. 2. Lietuvos kariuomenės karininkai ir puskarininkai. 3. Lietuvos šaulių sąjunga, išlaikiusi savo struktūrą periferijoje.“ – Bloznelis. M. Lietuvių tautos sukilimas // *Naujoji Romuva*, 2012, Nr. 3, p. 70.

¹⁸ Girnius J. Žmogaus prasmės žemėje poezija // *Egzodo literatūros atšvaitai*. – Vilnius: Vaga, 1989, p. 69.

¹⁹ 2011 m. ši knyga buvo viena iš trijų pagrindinių pretendencijų į Krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos leidėjų asociacijos įsteigtą Patriotų premiją. Komisijos sprendimu premijai atitekus Rutai Sepetys, apdovanojimų ceremonijoje krašto apsaugos ministrė Rasa Juknevičienė įteikė Petrui Venclovui specialią padėką.

²⁰ Venclovas P. *Kartybių taurė – iki dūgno*. – Vilnius: „Naujosios Romuvos“ fondas, 2011, Ketvirtoji ir Penktoji giesmės.

Juozo Keliuočio archyvas – ar jau viskas pasakyta, o gal perskaityta?

JOLITA STEPONAITIENĖ

*Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centro vadovė*

Pirmieji Juozo Keliuočio dokumentai į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką, kuri tuo metu vadinosi Lietuvos TSR valstybine centrine biblioteka, pateko 1948 metais. „Rankraščių registre“ 1948 m. gruodžio 7 d. įrašyta: „Keliuočio Juozo įvairi rankraštinė medžiaga, daugiausia mokslinių darbų autografs. 1872 lapai, 4 apvalkalai, autoriaus depozitas“. 1978 m. dar buvo nupirkta dokumentų iš paties Juozo Keliuočio, 1983 m. fondą papildė brolis Alfonsas Keliuotis, o 2002 m. – buvusi mūsų skyriaus vedėja Jonė Žebrytė. Fonde, kurio Nr. 31, saugoma 650 saugojimo vienetų. Dokumentų chronologinės ribos 1910–1983 m. Dokumentų tipai: autografs, mašinraščiai. Dokumentų kalbos – lietuvių ir prancūzų.

Pagal bibliotekinę praktiką rankraščių dokumentų fondai turi savo struktūras, t. y. skirstomi į grupes. Laikydami J. Keliuočio fondui parinktos struktūros, galime pasakyti, kad jo biografine medžiaga sudaro 1959, 1962 m. parašytos autobiografijos, 1925–1963 m. mokslo diplomai ir darbo, draugijų pažymėjimai, sutartys su „Vagos“ leidykla dėl vertimų, įvairūs pareiškimai, kūrybinio darbo planai ir programos, knygų, plokštelių sąrašai, sąskaitos. J. Keliuočio asmenybę atskleidžia 1924–1925, 1953 m. fragmentiški dienoraštiniai užrašai, 1924–1979 m.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centro vadovė Jolita Steponaitienė konferencijoje, skirtoje Juozo Keliuočio 110-osioms gimimo metinėms Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje, 2012 m. rugsėjo 22 d. Nuotr. Albino Kuliešio

užrašų knygelės, 1922–1928 m. mokykliniai ir studijų užrašai. Žurnalisto ir kultūrininko emocijos užfiksuotos atsiminimuose apie dailininką Vladą Eidukevičių, Justiną Vienožinskį, rašytojus Juozą Albiną Herbačiauską, Vincą Krėvę, Faustą Kiršą, Vincą Mykolaitį-Putiną, Salomėją Nėrį, Balį Sruogą, Juozą Tumą-Vaižgantą.

Kalbant apie Juozo Keliuočio kūrybos rankraščius (tai 1921–1982 m. dokumentai), būtina paminėti studiją „Poezija, jos psichologija ir estetika“ (rašyta apie 1936 m.);

studijas-straipsnius apie rašytojus, dailininkus, filosofus: Š? Andersoną, Jurgį Baltrušaitį, Aleksandrą Bloką, Sofiją Čiurlionienę-Kymantaitę, Dantę, Fiodorą Dostojevskį, Eschilą, Marteną diu Garą, S. Georgą, Knutą Hamsuną, Tomą Hardį, Panaitį Istratį, Sergejų Jeseniną, Stefani Lagerlef, Deividą Loreną, Maironį, Stefaną Malarmė, Tomą Maną, Česlovą Milošą, Platoną, Edgarą Po, Migelį de Servantesą, Polį Sezaną, Fransą Emilį Silanpė, Ievą Simonaitytę, Viljamą Šekspyrą, Migelį de Unamuną, Praną Vaičiūną;

СССР
МИНИСТЕРСТВО
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
Почтовый
Штамп
М. - 244/15
Н. - 244/15
ВЖ/Н
СПРАВКА № 029863
XIII-13
17 VIII 6
Выдана гражданину (ке) Кашушис
Мозасу сан Шокоса
год рождения 1902 национальность Шиндзю
урождения (ке) Учиникиса, Хоккайдо
содержался (ась) в местах заключения МВД с 28. июля 1942 г.
по 11. августа 1956 г., откуда освобожден (а)
по решению Кашиваки на основании
закона К. В. С. СССР от 24 марта 1956
со снятием в отношении в трудовом
гражд.
Следует к месту жительства г.р. Виллито
Линг. С.С.Р.
(мест. таб.)
район, область)
Национальн. как америк. (родом из) (америк.) (испанск.)
Национальн. как японск. (родом из) (японск.)
Ж. П.

[illegible]

Mokyklinis sąsiuvinis, 1922 m.

neapgintą disertaciją „Spaudos psichologija“ (parengta 1928–1929 m.) ir straipsnius, paskaitas žurnalistikos, spaudos psichologijos klausimais; publicistinius straipsnius apie kultūrą, literatūrą bei meną, rašytus žurnalui „Naujoji Romuva“; tematinius išrašus iš rašytojų, sociologų, filosofų veikalų; bibliografinius sąrašus. Kūrybiniams rankraščiams galima priskirti ir žurnalo „Naujoji Romuva“ redagavimo ir leidimo fragmentinius rankraščius: raštus, 1930–1934 m. spaudos iškarpų apie „Naująją Romuvą“ rinkinį, 1921–1982 m. grožinę kūrybą, vertimus, didelį pluoštą eilėraščių, rašytų 1976–1982 m., ir keletą jaunystės dienų eilių, poemėlių. Prozos kūrybos grupėje romanų: „Julius Saulėnas. Romano trilogija. Svajonės ir siaubas“, d. 1–2. (1948 m.), „Generolas Žvarilas. Redaktoriaus pasakojimas“ (apie 1948), „Vienos nakties romanas“ (apie 1960–1968 m.), novelių rinkinio iš menininkų gyvenimo „Revoliucionieriai“ (apie

Juozo Keliuočio korespondencija, nors ir negausi adresatų ir siuntėjų, tačiau kai kurių iš jų laiškų vienetų skaičiai tikrai nemaži. Tarp siuntėjų: Juozas Aleksandriškis-Aistis (7 laiškai, 1957–1958), Bernardas Brazdžionis (12, 1978–1982), V. Čaplikas (10, 1977–1982), Jonas Grinius (14, 1972–1982), Aldona Grajauskaitė-Aistienė (8, 1973–1977), Voldemaras Gulmanas (22, 1976–1982), Juozas Albinas Herbačiauskas (2, 1938 ir b. m.), Zenonas Ivinskis (2, 1957, 1960),

Juozas Janušaitis (7, 1972–1982), Vladas Juodeika ir G. Juodeikienė (18, 1958–1978), P. Jurėnas (9, 1977–1982), Marius Katiliškis (1972), Antanas Keliuotis, brolis (63, 1949–1969), A. Keliuotis, giminaitis (6, 1968–1983), Jonas Keliuotis, brolis (14, 1957–1982), Faustas Kirša (5, 1936–1959), A. Krivickas (30, 1968–1982), Vytautas Kubilius (1977), Jonas Lingis (1959), Ona Maksimaitienė (2, 1982), Eugenijus Matuzevičius (23, 1972–1982), Žibuntas Mikšys (70 lšk. ir 13 sveikinimų ofortuose, 1964–1983), Alina Miliušytė-Griniuvienė (32, 1957–1971; yra keletas Jono Griniaus laiškų, adresuotų žmonos vardu), O. Miškinaitė (10, 1957–1959), Kazys Pakštas (3, 1958), Juozas Paukštelis (1933), E. Plečkaitis (18, 1978–1983), Antanas Poška (2, 1963 ir b.m.), Juozas Prunskis (2, 1957–1958?), Petras Rauduvė (5, 1978–1980 ir b.m.), A. Regis (8, 1972–1983), A. Reneckis (6, 1977?–1982), S. Rutkauskas (1983), L. Sabaliūnas (10, 1968–1972), K. Skebėnas (3, 1982–1983), V. Vardys (3, 1971–1972), Justinas Vienožinskis (1954),

A: 13/79

L. R. Mokslo Akademija

LIETUVOS ŽURNALISTŲ SAJUNGA

Lietuvos Žurnalistų Sąjungos Valdyba
Le Comité de l'Association des Journalistes de
Lithuanie certifie que le titulaire de cette carte

P. *Keliučius, Juozas*
M.

yra Lietuvos Žurnalistų Sąjungos *titras*
est membre de l'Association des Journalistes de

narys ir turi teisę naudotis įstatymu
Lithuanie et que cette qualité lui confère le droit à
bei atitinkamų įstaigų parėdymų žurnalistams
jouir de toutes les faveurs ou facilités accordées aux
teikiamais palengvinimais.
journalistes par les lois du pays ou les règlements
des autorités compétentes.

Pirmininkas *Purickis*

015 NR. *Sekretorius*

Kaunas, 1932 m. V mėn. 13 d.

Juozas Keliučius žurnalisto pažymėjimas, 1932 m.

Vincentas Vizgirda (5 lšk. ir 10 sveikinimų ofortuose, 1968–1982), K. Volbikas (21, 1971–1982), Juozas Vosylius (2, 1979–1980), Algirdas Zibolis (1972) ir kt.; užsienio knygų leidyklų raštai dėl knygų, žurnalų prenumeratos ir kt.; įvairių asmenų sveikinimai, draugijų ir organizacijų kvietimai.

Asmeniniuose archyvuose paprastai būna ne tik jo sudarytojo, bet ir draugų, pažįstamų, kitų asmenų rankraščiai. J. Keliučio fonde – tai kitų asmenų rankraščiai „Naujosios Romuvos“ ir „Kūrybos“ žurnalams (1935–1944). Užsienio rašytojų (R. M. Rilės, M. Prusto, D. Golsvorčio, R. Holbaumo ir kt.), ispanų, japonų, egiptiečių poezijos, kritikos

straipsnių apie meną ir literatūrą vertimai, Jono Aleksandriškio-Aisčio, Stasio Anglickio, Kazio Binkio, Bronės Buivydaitės, Povilo Gaučio, Marijos Gimbutienės-Alseikaitės, Z. Ivinskio, Kazio Inčiūros, Broniaus Krivicko, Jono Nabažo, Zenono Slaviūno, Vytauto Mačernio grožinė kūryba, vertimai, kritikos straipsniai, Jurgio Baltrušaičio eilėraščių pluoštelis. Fonde taip pat yra nuotraukų – tai J. Keliučio portretinės, Keliučių šeimos, įvairių laikotarpių visuomeninių, kultūrinių įvykių grupinės nuotraukos (per 190). Be jau minėto archyvo, J. Keliučio dokumentų yra ir kituose fonduose: L. Giros (F 7), S. Neries (F 4), J. Rimanto (F 47), Z. Toliušio (F 66), J. Urbšio (F 15).

Keletas žodžių apie 2000 m. papildymą. Tai Juozo Keliučio dienoraščiai, rašyti 1927–1963 m., 1951–1982 m. sukurti eilėraščiai, atsiminimų apie menininkus, paties rašytų dramų bei vertimų mašinraščių kopijos. Įdomūs atsiminimai apie grįžimą iš antrosios tremties, apie susitikimus su žymiais žmonėmis, jų reakcija į sugrįžusį tremtinį. Rasime ir Juozo Keliučio brolio Alfonso poezijos: dramatizuotą kulinarinę poemą „Naktis „Vyturio“ kolūkio virtuvėje“, lyrikos knygą „Klaipėdą liepsnelė“. Paminėtinas ir susirašinėjimas su JAV leidžiamo laikraščio „Draugas“ redakcijos nariu Antanu Skiriumi.

Neabejotinai rankraštinio palikimo aktualumą paprastai lemia jo panaudojimas. Dokumentų skaitomumo statistinė analizė tikrai džiugina. Iš 650 saugojimo vienetų nė karto nebuvo užsakyti 259 saugojimo vienetai. O likusieji 391 skaitomi gana intensyviai. Autobiografinio pobūdžio atsiminimai apie Justiną Vienožinskį 1917–1960 m., kuriuose atskleista 1930–1960 m. Lietuvos visuomeninio, kultūrinio gyvenimo panorama, skaitytojams buvo išduoti 36 kartus. Atsiminimai iš susitikimų su Faustu Kirša 1932–1944 m., kuriuose rašoma apie I-ąją lietuvių kultūros kongresą, Fausto Kiršos bendradarbiavimas „Naujojoje Romuvoje“ bei minima daug to meto kultūros ir visuomenės veikėjų, tokių kaip Paulius Galaunė, Adelė Galaunienė, Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Stasys Šimkus, Jonas Puzinas, Vincas Mykolaitis-Putinas, Maironis, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Stasys Šalkauskis, Pranas Kuraitis, Antanas Jakštas-Dambruskas ir kiti rašyto-

19.12.5.

Malonus ir didžiai gerbiamas Keliuoti,

artinasi Kalėdų ir Naujų Metų šventės, kurių nuotaikos jau dabar pas mus aidai dovanų ir linkėjimų skelbimais per radiją ir TV. "Linkėmų Kalėdų" ir aš siunčiu Jums per jūras mares, per kalnus ir per miškus, per begalines tolas, linkėdamas sveikatos ir stiprybės!

Ką tik gavau J. Paukštelio atsiminimų knygą. Visos dar neperskačiau, bet kiek perskačiau, iš to atrodo, kad Paukštelis čia lyg atsigauna, lyg sugrįžta į save, tampa toks pat nuoširdus, save atveria, be jokių gudravimų, be išpareigojimų, be stengimosi patalkyti į taktą, be tos tendencijos, kuria buvo apkreipęs paskutiniuosius savo romanus. Atsiminimai smarkiai subeletristinti, bet nuo to jie tik pagerėja. Beletristas taip ir turi daryti /Gal ne tiek daug, kaip Baltušis, kurie visą aprašomą praeitį paverčia išgalvota beletristika/. Vienur P. viską perleidžia per primityvią vaiko galvosena ir supratimą, kitur per studento nuovokos prizmę; gal toliau bus ir inteligentiškesnių dalykų, gal atsiras ir patikūniškumo /rašant apie oficialius asmenis/, bet pradžia gera.

To fakto akivaizdoje, galvoju, ar nebūtų galima išleisti ir Jūsų atsiminimų tomas? Jis skaitytojui parodytų ano mato menininkus ir kūrėjus, su kuriais Jums teko susitikti ir kurie dominavo tam laikotarpy. Kad ta ar kita įstaiga iš Jūsų rankraščių nuperka, sumoka honorarą ir padeda į "archyvą", tai joks malonumas. Tai lyg ir mandagus autoriui burnos užčiaupimas.

Viena jų vertė dabar, kita bus ateity. Jų reikia dabar! Kas nori gyvas būt dedamas į archyvą?! Būkite gyvas. Kalbėkite, kiek galima dabar!

Kolegiškai Jūsų

Bernardo Brazdžionio

Bernardo Brazdžionio laiškas Juozui Keliuočiui, 1979 m.

jai, visuomenės veikėjai – 29 kartus. Atsiminimai apie susitikimus su Vincu Mykoliaičiu-Putinu, kūrybos ir jo asmenybės charakteristika ir pluoštas atsiminimų apie Salomėją Nėrį išduoti po 24 kartus. Kiti saugomi vienetai – kiek mažiau, bet yra 15, 12, ir 8. Nors pastaruoju metu susidomėjimas ir mažėja, tačiau pats laikotarpis yra aktualus, todėl tyrinėtojai grįžta prie šių mokslinės, istorinės tematikos šaltinių.

Pabaigai pacituosiu buvusios kolegės Rasos Narbutaitės straipsnį „Mano liko tik tiesa ir grožis“, išspausdintą 2002 m. leidinyje „Tarp knygų“ (Nr. 7 ir 8). Jis buvo skirtas

Juozo Keliuočio 100-osioms gimimo metinėms.

„Juozo Keliuočio rankraštinis palikimas byloja apie kūrybingą, intelektualų, nugyvenusį turtingą ir sunkų gyvenimą, bet nepalaužtą žmogų, kuris savo gyvenimą apibendrino taip: mano gyvenimas šioje planetoje jau baigiasi. Balti plaukai jau papuošė mano galvą. Ji jau visomis savo ląstelėmis trokšta poilsio. Bet dar milijonai gyvenimo problemų tebėra neišspręstų, o aš per visą savo sąmoningą amžių jas bandžiau vienaip ar kitaip spręsti. Mano galvai buvo uždėtas pernelyg sunkus krūvis. Ir dabar ji jaučiasi

Jaučiasi rėšiai už liūdną, garliu būsimą tarsi,
Gali ir švelnia, ir mirti, tamsu gausiai
Išsikvėpusi skubiai užtęsi aišnių žvilgsnių,
Zavėsi tarsi į šį gyvenimą, i šį gyvenimą
Gali, gal, gal, na, vėlyvą, bet šis mano: švelniai,
Bet jau je neįmanoma: tarsi to jauti tarsi.

Czesław Miłosz

Je t'embrasse, cher Juozas!
Je t'embrasse d'appréhension de ta
partir les vents.

Leaves glowing in the sun, zealous hum of bumble bees,
From afar, from somewhere beyond the river, echoes of lingering voices.
And the unhurried sounds of a hammer gave joy not only to me,
Before the five senses were opened, and earlier than any beginning
They waited, ready, for all those who would call themselves mortals,
So that they might praise, as I do, life, that is, happiness.

Czesław Miłosz

la 11 avril 1981

Berkely

Czesław

Česlovo Milošo laiškas, 1981 m.

pavargus... Kai galva ieškojo tiesos, tai širdis troško ir laimės. Tad ir laimės troškimas mane vijo iš stoties į stotį. Bet greit įsitikinau, jog laimės ieškoti tuščias reikalas. Būtyje, kurios pagrindą sudaro vien judėjimas, neįmanoma sau surasti pastovią laimę. Tai būtų tik iliuzija, savęs apgaudinėjimas ar visiškas intelektualinis ir emocinis apsnūdymas. Tad greit lioviausi tokios laimės ieškojės. Todėl ir likau vienas, su tuščiomis rankomis ir kišenėmis, be jokios nuosavybės, be savo pastogės... Ir man nieko neturinčiam, amžinam klajūnui liko tik tiesa ir grožis. Bet tai ne menkniekis. Tai begalinės vertybės, dėl kurių buvo verta gyventi. Tai ištrauka iš Juozo Keliuočio rankraščio „Dabartinė Lietuva. Šiandieninės mano mintys“, parašyto apie 1970 metus.

Juozą Keliuotį reikia skaityti. Taip bus lengviau gyvenimą suprasti.

„Tai, ką Jūs rašote, tai aš tik skaityčiau ir skaityčiau...“

(Žibunto Mikšio laišakai Juozui Keliuočiui Lietuvos
nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje)

TERESA MACKEVIČ

*Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centro Retų knygų
ir rankraščių skyriaus vyresnioji redaktorė*

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas Juozo Keliuočio (1902–1983) rankraštinis palikimas (F31). Apie jį rašė Retų knygų ir rankraščių skyriaus darbuotoja Rasa Narbutaitė minint šio kultūros veikėjo, vertėjo, rašytojo, meno istoriko, redaktoriaus ir žurnalisto šimtąsias gimimo metines¹. Jau tada buvo gausi jo kūrybos ir literatūros apie jį bibliografija². Po dešimties metų periodikoje ir įvairiuose rinkiniuose paskelbta dar daug straipsnių apie J. Keliuotį, įvyko nemažai renginių, skirtų šiai ypatingai asmenybei. Paminėtini 2003 m. išėję jo paties (J. Keliuočio) atsiminimai „Mano autobiografija“, išleista 2002 m.

vykusių mokslinių konferencijų „Juozas Keliuotis ir literatūros dinamikos problemos“ bei „Brolių Juozo ir Alfonso Keliuočių kūrybinis palikimas“ medžiaga. Atkurtos „Naujosios Romuvos“ puslapiuose taip pat nebuvo pamirštas jos prieškarinis redaktorius (1931–1940)³. 2004 m. įsteigtas Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras tapo 2007 m. literatūrinės Juozo Keliuočio premijos (kuri šiais metais įteikta režisieriui Gyčiui Padegimui) steigėju. 2006 m. Vilniaus universiteto Žurnalistikos institute buvo atidaryta J. Keliuočio auditorija, o 2009 m. Rašytojų klube, Vilniuje, surengta diskusija „Juozas Keliuotis – XXI a. intelektualinių ginčų objektas“. Šiemet, rugsėjo mėn., Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje

įvyko J. Keliuočio 110-ųjų gimimo metinių jubiliejui skirta konferencija, kurioje Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centro vadovė ir Retų knygų ir rankraščių skyriaus vedėja Jolita Steponaitienė kalbėjo apie J. Keliuočio palikimo išsaugojimą „Juozo Keliuočio archyvas – ar jau viskas pasakyta?“, o lapkričio mėn. – minimos bibliotekos virtualioji paroda supažindino ne tik su J. Keliuočio gyvenimu ir kūryba, bet ir su jo bibliografija.

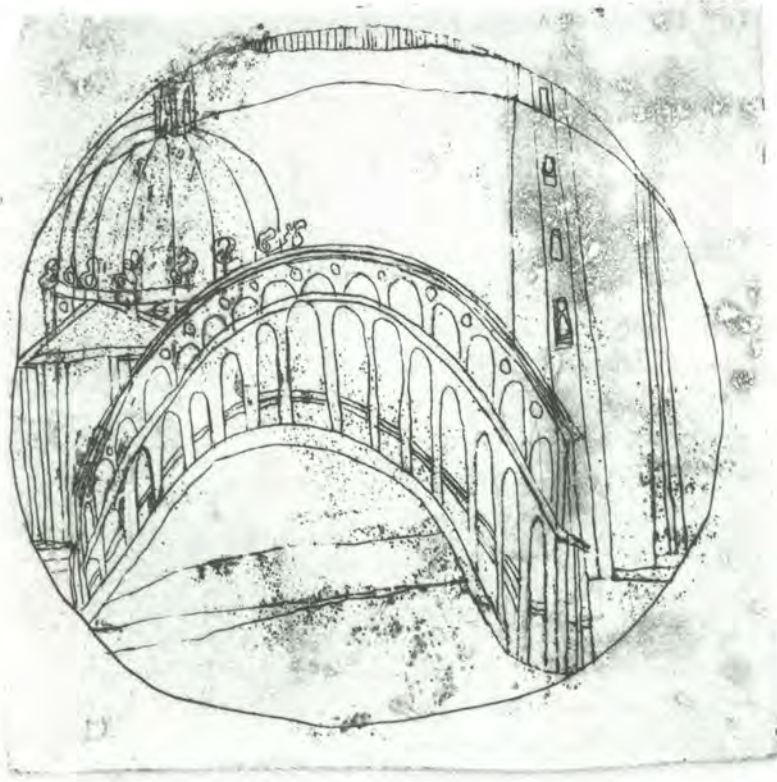
J. Keliuotis visas savo jėgas skyrė kultūrinei kūrybinei veiklai. Jis bendravo su daugeliu žymių Lietuvos

kultūros žmonių, kur jie bebūtų. 1961 m. vasarą J. Keliuotis, įsikūręs naujame vieno kambario bute Antakalnio gatvėje, Vilniuje, pradėjo „naują savo gyvenimo laikotarpį“⁴. Tai buvo savas kampas, kuriame jis galėjo ne tik gyventi, bet ir kurti, susitikti su žmonėmis, kaupti knygas, periodinius leidinius, plokšteles... Jis palaikydavo ryšius su užsienyje gyvenusiais poetais Jonu Aisčiu ir Faustu Kirša, bet, deja, siųstų jų knygų negaudavo. Pats J. Keliuotis siuntė į Ameriką dr. Vladui Juodeikai ir prof. Kaziui Pakštui Lietuvoje leidžiamas knygas bei susirašinėjo su Lietuvos atstovu Paryžiuje Stasiu Bačkiu, kurio dėka buvo aprūpintas vertingiausiais prancūzų literatūros, meno ir filosofijos veikalais bei žurnalais: „Daugiausia jo dėka aš pasidarau didžiausios Lietuvoje užsienio literatūros bibliotekos savininku. Paskui rusai, lanką mane iš Maskvos, ima skelbti, jog niekas Tarybų Sąjungoje neturįs tokios vertingos ir tokios didelės bibliotekos“⁵. Knygų taip pat atsiuntė Jurgis Baltrušaitis bei Česlovas Milošas (Czesław Miłosz). Savo atsiminimuose J. Keliuotis rašė, kad daug vertingų knygų gaudavo iš dailininko Č. Romanovičiaus ir jo žmonos, rašytojos Z. Romanovičiovos. Dalis knygų nepasiekdavo adresato: „Dėl dingstančių knygų visados patiriu didelio nerimo ir skausmo. Ne kartą jų bandau ieškoti, bet niekadose nė vienos jų nepavyko surasti. Net nesužinau, kodėl jos žūsta“⁶. Iš žinomų Paryžiaus leidėjų (Gallimard, Seuil, Plon) gaudavo ne tik knygų, bet ir gražių sveikinimų bei pagarbos žodžių; iš Oskaro Milašiaus draugijos ir Lambert galerijos (*Galérie Lambert*) – kvietimų atvykti į minėjimus, meno parodas. Bet „jų irgi negaliu aplankyti, o ta proga tik giliai kenčiu, kad niekad man neatsiunčia kvietimų į Vilnių, je ruošiamas meno parodas, nors

beveik su visais geriausiais lietuvių dailininkais palaikau nuolatinius ir bičiuliškus santykius. Jie, pas mane bevartydami meno knygas ir žurnalus, susipažįsta beveik su viso dabartinio pasaulio didžiausiais meno laimėjimais. Už tai aš girdžiu nuolatinius priekaištus, kad, taip elgdamasis, aš demoralizuojau mūsų dailininkus ir darau didelės žalos visam mūsų tarybiniam intelektualiniam pasauliui. Dėl to aš jau apšauktas „Vakarų kultūros ambasadoriumi Lietuvoje“. Dėl to man nuolatos grasinama...“⁷ Rita Tūtlytė,

Vaičiūnienė, Stasys Pilka, Vincas Mykolaitis-Putinas, Mečislovas Bulaka, Antanas Gudaitis, Antanas Žmuidzinavičius ir kt.); disidentai, užsienio lietuviai (Jonas Aistis, Antanas Vaičiulaitis, Bernardas Brazdžionis, Kazys Pakštas, Zenonas Ivinskis, Faustas Kirša, Jonas Grinius ir kt.). „Susidaro įspūdis, kad KGB nespėja bėgioti paskui J. Keliuotį – apie jo susitikimus su užsienio lietuviais-menininkais, sužino jau *Post factum*...“⁸ Praeito amžiaus šeštajame dešimtmetyje J. Keliuotis ypač bendravo su jaunai-

analizuodama Juozo Keliuočio antrąją sekimo bylą⁸, konstatuoja, kad tarybinis saugumas (KGB), sekdamas J. Keliuotį (mažiausiai 60 agentų), užfiksavo jo palaikomų ryšių su įvairiais asmenimis faktus. Minimi žymūs žmonės, nepriklausomos Lietuvos politikai ir valstybės pareigūnai (Petras Klimas, Juozas Urbšys, Zigmas Toliušis, Antanas Poška ir kt.); menininkai, rašytojai ir kiti kultūros atstovai (Teofilija

siais menininkais ir kitais kultūros veikėjais (Kaziu Saja, Juozu Tumieliu, Antanu Kmieliausku ir kt.). Jis pasidalydavo su jais visu savo dvasiniu ir materialiu turtu – žiniomis, knygomis, periodiniais leidiniais, plokštelėmis. Taigi jis neabejotinai darė įtaką jaunimui, šviesdamas jį ir ieškodamas tarp jo talentų, o dėl to labiausiai sunerimdavo KGB. Pasak R. Tūtlytės, „byla rodo, kad J. Keliuotis 1960–1971 metais buvo

neoficialus kūrybiško jaunimo guru. Jis intensyviai sektas ir panaudotas kaip jaukas meno žmonėms stebėti...“¹⁰

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje tarp kitų J. Keliuočio rankraščių yra jo atsiminimai apie rašytojus Juozapą Albiną Herbačiauską, Balį Sruogą, Salomėją Nėrį, Vincą Mykolaitį-Putiną, Ievą Simonaitytę, Juozą Tumą-Vaižgantą, Sofiją Čiurlionienę-Kymantaitę, poetą Faustą Kiršą bei dailininkus Justiną Vienožinskį ir Vladą Eidukevičių. Čia pat saugoma gana turtinga korespondencija liudija apie užmegztus ir palaikomus ryšius su tautiečiais Vakaruose. Išliko J. Keliuočio laišakai (matyt, jam sugrąžinti nepasiekę adresatų) Bernardui Brazdžioniui, Alinai Miliušytei-Griniuvienei, Romui Viesului, Pranui Skardžiui, Pauliui Jurėnui bei Jono Aisčio, Zenono Ivinskio, Česlovo Milošo, Kazio Paukštos, Bernardo Brazdžionio, Mariaus Katiliškio, Viktoro Vizgirdos ir kitų asmenų siųsti laišakai J. Keliuočiui. Šioje grupėje taip pat aptinkame grafiko Žibunto Mikšio¹¹, vieno iš Lietuvos išeivijos Prancūzijoje atstovo, laiškus.

„Vėliau su manimi užmezga reguliary susirašinėjimą jaunas lietuvių dailininkas grafikas Žibuntas Mikšys. Aš prieš karą su juo buvau nepažįstamas. Matyti, tada jis dar mokėsi. O dabar puikus, originalus siurrealistinės krypties grafikas. Tokį sprendimą darau iš jo man atsiųstų laiško grafikos pavyzdžių. Jis mane paprašo reguliariai į Paryžių siuntinėti prieškarinių knygų, žurnalų, nuotraukų ir šiaip visokių spaudos smulkmenų. Tai visą jis perduosias istorikams, o man už tai žada siuntinėti prancūziškų knygų. Aš mielai sutinku, ir per eilę metų aš siunčiu prieškarinių ir dabartinių knygų, o jis man atsilygina prancūziškomis knygomis. Jo visi man rašomi laišakai

trumpi, dalykiški ir keistai oficialūs. Matyti, jis mano, jog kitaip rašant jie manęs nepasieks. Aš irgi panašiu stiliumi jam rašau, tik įdėdamas vieną kitą šiltesnį žodį jo adresu. Mane ypač sužavi jo apipavidalinta lietuvių dainų plokštelė, Vakaruose atspausdinta.“ – rašė J. Keliuotis savo atsiminimuose¹².

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomi Ž. Mikšio 1964.XII.22–1983.I.1 laišakai (61) ir sveikinimai (22) grafikos darbuose¹³, siųsti iš Paryžiaus J. Keliuočiui į Vilnių, kurie prasi-

dėdavo šiais žodžiais: „Gerbiamas“, „Brangus“, „Didžiai gerbiamas“, „Mielas p. Keliuoti“, „Gerbiamas tautiet“, o nuo 1981 m. – „Brangus Juozai“ ir buvo pasirašyti: „Jūsų Žibuntas“.

Daugumoje laiško Ž. Mikšys aptarinėdavo abipusio pasikeitimo knygomis, prenumeruojamos periodikos pristatymo, plokštelių siuntimo problemas. Kartais tai buvo pašto ar redakcijų klaidos, bet dažniausiai – kalta tuometinė sovietinė

realybė Lietuvoje. KGB kontroliavo viską, kas „išeidavo“ ar „įeidavo“ į šalį, taip pat ir J. Keliuočio išsiųstas ar jo gautas siuntas. Todėl knygos ir kiti gauti siuntiniai dažnai buvo žymiai prastesnės būklės arba tiesiog dingdavo.

Ž. Mikšys 1966.I.5¹⁴ laiške J. Keliuočiui dėkojo, kad pavyko gauti Izidoriaus Kisino lietuviškų knygų katalogą ir prašė būtinai tvirtiau jį supakuoti, nes „viskas čia ateina smarkiai aplamdyta...“, 1968.II.8¹⁵ jis prašydamas atsiųsti „neperseniausiai“ išleistas knygas pagal sąrašą pridėjo: „Gal kaip nors būtų galima išvengti per daug žvėriškų išpaistymų titulinuose puslapiuose, o jei kitaip jau neįmanoma, tai bent stengtis kuo mažesniais sužaloti sekančius puslapius?“

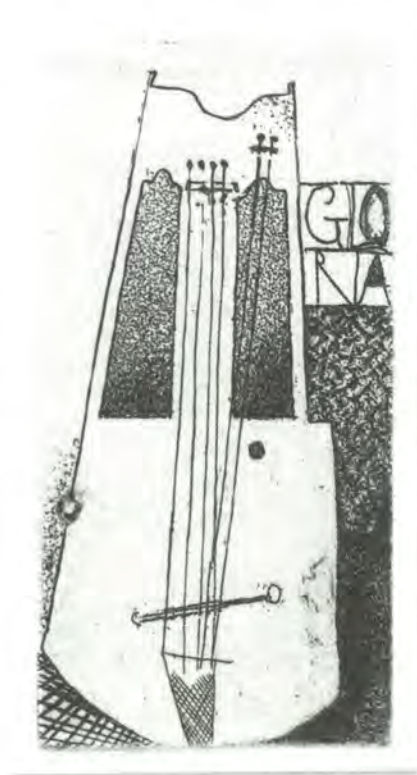
1966.IV.19¹⁶ laiške autorius pranešė: „Dėl žuvusios siuntos ėmiausi visų žygių, bet be pusės metų greičiausia iš viso nieko nepavyks sužinoti, nes paštai tikrina lėtai.“ Ž. Mikšys pasirūpindavo, kad dingusios knygos ir žurnalai būtų išsiųsti pakartotinai. 1965.III.30¹⁷ laiške sužinome apie Ž. Mikšio pastangas, kad J. Keliuotis gautų „Cresses Universitaires“ ir NRF leidinius ir, jeigu taip neatsitiktų, žadėjo jas papildomai nupirkti ir jam išsiųsti. 1966.IX.23¹⁸ Jis rašė: „Knygynas galų gale sutiko už šių metų pradžioje žuvusių knygų sumas (20.65 fr.) leisti pirkti naujų knygų.“ 1967.III.17¹⁹ „Kad negaunate „L'Oeil“ žurnalo, pranešiau. Pažadėjo patikrinti. Parašykite man, jei ir toliau nepasitaisytų“. Ir vėl 1967.VII.14²⁰ „...atrodo, kad yra dingusios Jūsų siųstos 4 knygos...“ 1968.IV.20²¹ „...Kai kurias knygas ... išsiunčiu Jums antrą kartą, nes matyti buvo išimtos. (Tai nėra pirmas sykis, kad aš siunčiu Jums antrą kartą tas pačias knygas: kiek anksčiau taip jau buvo...)“. Ir toliau tame pačiame laiške: „Visi žurnalai nuo

šių metų pradžios užprenumeruoti, Jums siunčiami ir aš nutraukti prenumeratos negaliu. Maximum ką aš galėčiau padaryti, tai paprašyti, kad tie žurnalai būtų siunčiami man, ir aš tada galėčiau bandyti registruota siunta juos Jums pasiųsti. Ar rezultatai būtų geresni, parodytų ateitis.“ 1968.VII.4²² laiške Ž. Mikšys minėjo, kad aiškinosi su knygyno „P.U.F.“ ir „Diogene“ administracija, su „Preuves“ ir „Les Nouvelles littéraires“ dėl leidinių išsiuntimo. Vėliau, 1976.I.25–1977.V.14²³, taip pat buvo rašoma dėl žurnalų pristatymo, Galimardo žurnalų prenumeratos, kuri nebuvo nutraukta ir žurnalai buvo išsiųsti, o leidykla siūlė kreiptis į savo šalies paštą²⁴ bei dėl negautų registruotų žurnalų siuntų²⁵.

Pagal informaciją laiškuose Ž. Mikšys negailėjo savo laiko ir stengėsi kuo geriausiai tvarkyti leidinių pristatymo J. Keliuočiui reikalus. Alina Miliušytė-Griniuvienė 1968.V.6²⁶ laiške iš Miuncheno rašė J. Keliuočiui dėl „Arts“ ir „Les Nouvelles littéraires“ laikraščių prenumeratos sutvarkymo: „Reikalui sutvarkyti kreipiausi į daug rūpestingesnį Ž. Mikšį...“, o 1969.XII.3²⁷ ji (A. Miliušytė-Griniuvienė) siūlė J. Keliuočiui: „...jei reikia kokios prancūziškos knygos, prašom tiesiai rašyti Ž. Mikšiui į Paryžių...“

Ž. Mikšys organizuodavo J. Keliuočio atsiųstų leidinių apsiikeitimą su kitais asmenimis. Beveik kiekviename laiške jis pranešdavo apie išsiųstas knygas, žurnalus, plokšteles, dėkodavo J. Keliuočiui už gautas siuntas ir pateikdavo naują pageidaujamų įsigyti lietuviškų knygų sąrašą. Pvz., 1965.IV.26²⁸ laiške jis paprašė atsiųsti „Lietuvių tautosakos“ I ir II tomus ir „Lietuvių literatūros“ I tomą ir pažymėjo, kad šios knygos yra skirtos ne jam. 1965.IX.8²⁹ jis rašė J. Keliuočiui: „...po ilgiau užtrukusio susirašinėjimo paaiškėjo, kad aš galiu paprašyti Gineičio

„Donelaitį ir jo epochą“ ir tuo viskas užsibaigia. Man pavyko surasti kitą, kuris apmokėtų prašomas knygas, bet jis domisi lietuvių literatūra iki 1944 metų. Ar būtų galima gauti ir atsiųsti knygų iš Lietuvos istorijos ir gretimų sričių, taip pat brošiūrų, žurnalų bei spaudmenų?“ Ir jau 1965.X.15³⁰ Ž. Mikšys pranešė, kad išsiuntė knygas bei smulkiai aprašė, ką norėtų gauti „surastas žmogus“ (Izidorius Kisino „Lietuviškųjų knygų sisteminį katalogą“ 1938 m. bei visų rūšių smulkius spaudinius: atvirukus, transporto bilietus, kul-

tūros, meno renginių programas, reklamas, laikraščių pavienius lapus (ir kt.) iki 1944 m.). Klausė, ar būtų galima gauti antikvariatų katalogą? 1966.I.5³¹ laiške autorius dėkojo J. Keliuočiui už gautus patikusius prieškarinius atvirukus ir rašė, kad išsiuntė plokštelių katalogus, domėjosi, ar būtų galima gauti ankstyvesnių „Universiteto darbų“ bei Ernesto Fraenkelio „Syntax der litauischen Kasus“ (Kaunas, 1928), nes jo ieškojo „vienas lingvistas, Sorbonnos universiteto

asistentas“. 1965.III.30³² Ž. Mikšys prašė atsiųsti „Iš Lietuvos mokslų istorijos“, kurios „išėjo, rodos, tik vienas tomas“ ir „kokį sieninį 40x50 cm dydžio Lietuvos žemėlapi“. 1966.IV.19³³ buvo pageidaujami J. Bulotos „Reportažai iš požeminio Vilniaus“ (1965 m.), R. Rakausko ir A. Sutkaus „Vilniaus šiokiadieniai“ (1965 m.), „Menotyros“ (1966 m) I tomas, P. Gudyno ir S. Pinkaus „Paveikslų galerija“ (1966 m.). 1966.XI.11³⁴ pateikiami prašomų bibliografinių leidinių, VDU bendrųjų, humanitarinių mokslų, teisės ir teologijos-filosofijos fakultetų leidinių, kraštotyrinės literatūros (iš viso 16 punktų), knygų rašytojų pavardžių (M. ir V. Biržiška, V. Gaigalaitis, P. Klimas, J. Šeinius, kt.) ir žurnalų pavadinimų („Athe-neum“, „Lietuvių tauta“, „Židinys“, „Karo archyvas“, kt.) sąrašai, o 1968.IV.20³⁵ Ž. Mikšys norėjo gauti literatūros vaikams, ypač eilėraščių. 1968.VII.4³⁶ jis rašė, kad išsiuntė plokštelių katalogą ir knygas bei prašė nesiųsti rusiškų knygų, nes „jei labai tiksliai rusiškų knygų neprašoma“.

Ž. Mikšio laiškuose J. Keliuočiui nuo 1968 m. buvo labai prašoma atsiųsti nuotraukų: 1969.II.8³⁷ „Nuotraukas siųskite ir toliau. Jų labai laukiu“; 1970.II.23³⁸ „Prašau labai siųsti nuotraukas: negali būti jokios kalbos, kad Jūs abejotumėte (tik siųskit jas ir siųskit)!“, 1972.VI.25³⁹ dėkojo už atsiųstas nuotraukas ir už paties J. Keliuočio nuotrauką su dedikacija; o 1978.IV.6⁴⁰, gavęs etnografinės nuotraukas, rašė: „Nepaprastai jomis džiaugiuosi, o dar atradęs tokių nepaprastų dalykų kaip dzūkiskas kryžius. Džiaugiuosi kiekviena nuotrauka ir esu labai, labai dėkingas“. Ši ikonografija, J. Keliuočio atsiųsti kūriniai bei kita informacija, matyt, buvo panaudota vėliau Ž. Mikšio paskaitose universitete. 1980.IV.17⁴¹ jis rašė: „Brangus

p. Keliuoti, esu Jums nepaprastai dėkingas už tokį brangų laišką. Jūs mane sujaudinate. Esu iš anksto labai dėkingas už nuotraukas. Nuo lapkričio 5 dienos pradėjau dėstyti lietuvių kalbą ir civilizaciją (toks dabar paskutinis mados „arkliukas“) *Institut national des langues et civilisations orientales* (tai anksčiau buvusi ir žinomoji *École supérieure des langues orientales vivantes*) – mūsų dabartinis institutas sujungtas su Sorbonna. Tai dabar turiu ir tiesioginių studentų, kuriems nuotraukas rodysiu. Kiekviena nuotrauka (ir net etnografinė) man nepaprastai brangi, aš jų laukiau kaip Dievo dovanos. Turiu 3 studentus kalbai ir net 6

Ž. Mikšys ir anksčiau. Vienas iš jų buvo 1969 m. darbas prie Statuto leidimo: „Per mano rankas eina dar 1529 m. Lietuvos Statuto vertimo išleidimo koordinacija. Jis jau renkas ir tikiuosi, kad kitais metais gal išvys pasaulio šviesą. Prie to statuto dirbu kaip istorikės Deveikės paskutinės valios vykdytojas“⁴².

Tikriausiai J. Keliutis domėjosi Ž. Mikšio asmeniniais pasiekimais kūryboje, nes 1969.VIII.22⁴³ laiške Ž. Mikšys rašė: „Aš pats tai vis dar dirbu su variu (ofortus). Du sykius savaitėje einu į tokią dirbtuvėlę, kur galima dirbti rūgštimis, kur yra presas spausdinti ofortus, ir ten visą dieną dirbu. Nemaža dalis likusių

Lietuvos istorijai, kurią dėstau kaip civilizacijos kursą (aš tos „civilizacijos“ turiu ir daug mažiau: tik vieną valandą į savaitę, kai kalbos yra net 5 valandos į savaitę). Taigi, turiu naują ir visiškai nelauktą užsiėmimą. Kas būtų pagalvojęs, kad aš dar pasidarysiu „profesorium“! Labai mane įdomautų tie eilėraščiai. Ar negalėtumėte man asmeniškai vieną kitą į laišką įdėti? Taip norėtusi pamatyti. Gal galėčiau Jums padaryti kokį džiaugsmą? Bent mažą malonumą? Prašau tik parašyti. Siunčiu Jums širdingiausius linkėjimus. Jūsų Žibuntas“. Tų minimų anksčiau „nelauktų užsiėmimų“ turėjo

dienų savaitėje praeina besiruošiant kaip tik toms dviems darbo dienoms dirbtuvėje“. 1972.VI.25⁴⁴ jis minėjo, kad kartais pasisekdavo kai ką iš kūrinių parduoti. Parodų organizavimo klausimas, matyt, buvo aptariamas su J. Keliuočiu gana dažnai. Pvz., 1972.XII.18⁴⁵ laiške „Parodos, žinoma, naudingas dalykas ir aš nieko neturėčiau prieš. Su parodomis ar tik nepadaromas būtinas ir atvažiavimas?“ Ir toliau patriotiškai tęsia: „Būkite labai tikras, kad aš niekur kitur tėvynių nebandžiau nei ieškoti, nei kurti“. 1976.I.25⁴⁶ Ž. Mikšys minėjo savo darbų parodą Oginskių rūmuose,

Vilniuje, bei rašė, kad mėgsta juodai baltą grafiką, o Paryžiuje mada – spalvota, todėl čia buvo „išstatęs“ tik kartu su kitais menininkais. Vis dėlto vėliau J. Keliuočiui buvo atsiųstas Ž. Mikšio kvietimas į jo personalinę 1976 m. balandžio 9–29 d. parodą Paryžiuje⁴⁷.

Ž. Mikšys nuo 1948 m. kūrė rašmeninius linoleumo raižinius („Skarmalų vėpūtiniais“), kuriuos kartais jungė į ciklus arba serijas bei ofortus ir litografijas, autorines knygas. Jo darbuose subtilia grafine linija pavaizduoti mėgiamiausi siužetai: žmonių veidai, rankos, senamiesčio vaizdai („Senamiestis“ 1965 m., „Senamiestis. Kaminai“ 1976 m.), gamtos motyvai, Paryžiaus ir Venecijos namai bei aikštės, aktai, šrifto kompozicijos. „Grafikoje akcentuoja elegantišką liniją, kompozicijas derina su įvairias išraiškas įgyjančiais šriftiniais tekstais. Dominuoja plona linija nužymėti grakštūs architektūriniai vaizdai, lankstūs, modernizuoti figūriniai motyvai. Ankstyvajai kūrybai būdingas ekspresyvus, neretai groteskiškas charakteris, vėlesniems darbams – metaforiškas asociatyvumas“⁴⁸. Ž. Mikšys sukūrė daugiau kaip 100 ekslibrisų, miniatiūrų, vinječių. Nuo 1965 m. dalyvavo parodose užsienyje, nuo 1974 m. – Lietuvoje. Nepaisant visų kliūčių, jis dar sovietmečiu surinko ir padovanojo didelę savo kūrinių kolekciją Vilniaus universiteto Grafikos kabinetui. Iki 2011 m. Ž. Mikšio parodų būta Šiauliuose, Kaune, Kėdainiuose, Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose. Kai kurie Ž. Mikšio grafikos atspaudai, kaip jau minėta, saugomi Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Tarp jų yra Ž. Mikšio sukurtas J. Keliuočio ekslibrisas⁴⁹.

Pokario metais Paryžiuje gyveno ir dirbo menininkai Vytautas Kasiulis, Antanas Mončys, Pranas Gailius, Adomas Raudys, moks-

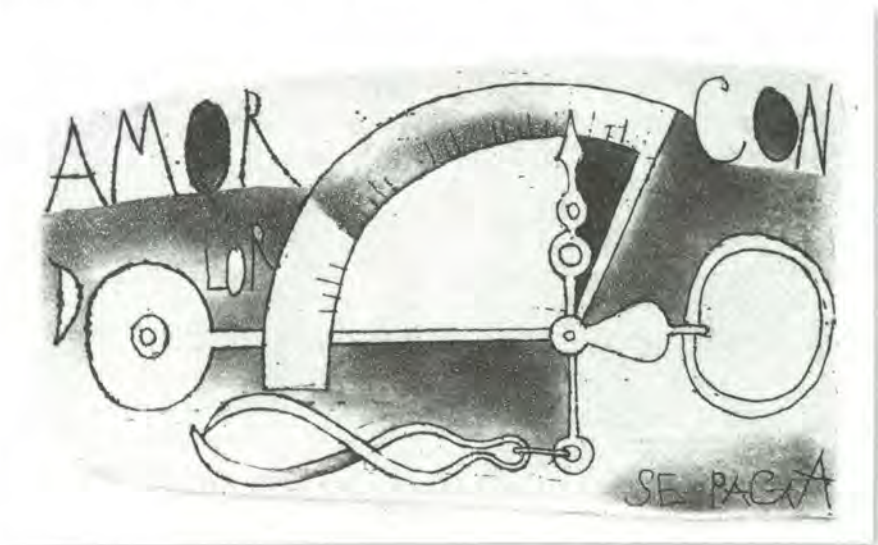
lininkai Algirdas Julius Greimas, Jurgis Baltrušaitis jaunas, Jonė Deveikytė-Navakienė (Deveike), Georges Matore. J. Keliutis domėjosi jų gyvenimu ir kūryba. Apie kai kuriuos iš jų parašydavo ir Ž. Mikšys. Pvz., 1972.VI.2⁵⁰ minėjo Greimą (nebuvo sutikęs nuo rugsėjo), Baltrušaitį (matė nacionalinėje bibliotekoje, bet nepalaiko su juo ryšio), Gailių (jis turėjo spalvotos ir juodai baltos grafikos parodas), Mončį (nemažai parodų), Kasiulį (jo paveikslai taip pat eksponuojami); 1976.I.25⁵¹ teigė, kad minimi asmenys paseno, su jais mažai bendravo; 1978.IV.6⁵² vėl rašė apie Baltrušaitį (išleido knygą), Mončį (Vokietijoje), Gailių (paskutinė paroda „atbaidė savo diletantiškumą“).

Nemažai vietos Ž. Mikšio laiškuose užimdavo klausimai J. Keliuočiui apie kitas Lietuvos įžymybes. 1973.III.31⁵³ autorius minėjo Antaną Maceiną, jo paskaitas (sutiko su J. Keliuočio nuomone – „didele dalim teisinga...“), Greimo mokslą... 1977.XII.16⁵⁴ jis klausė, ar Juozapas Albinas Herbačiauskas, išvažiavęs iš Lietuvos, dar ką rašė lietuviškai? Ar pavyko, jam mirus, išgelbėti kažkiek jo kultūrinio palikimo? Ar buvo kam tuo pasirūpinti? Ir vėliau, 1981.VIII.11⁵⁵ Ž. Mikšys tęsė: kaip reikėtų suprasti jo (J. A. Herbačiausko) „okultizmą“, rašymą apie kapus, mirusius? Kas buvo siuntiniuose, kuriuos J. Keliutis siuntė J. A. Herbačiauskui į Lenkiją? 1981.IX.6⁵⁶ jis domėjosi, ar kartais J. A. Herbačiauskui nereikėtų prikišti realybės stokos? Kaip jo žmona prisitaikė prie visos atmosferos Lietuvoje? Kas buvo tie pavyduoliai (jo priešai)? O 1981.XII.24⁵⁷ laiške Ž. Mikšys klausė, kaip J. A. Herbačiauskas žiūrėjo į modernųjį meną (Picasso, Matisse ir kt.)? 1982.VII.14⁵⁸ autorius prašė J. Keliuočio aprašyti savo atsis-

veikinimą su J. A. Herbačiausku prieš jam išvykstant iš Lietuvos. 1981.VI.14–1983.I.1⁵⁹ laiškuose Ž. Mikšį domino „kiekviena mažiausia smulkmenėlė“ apie Oskarą Milašį ir Česlovą Milošą, Konstantą Glinskį, Borisą Dauguvietį, Oną Rimaite, Unę Babickaitę, Adomą Jakštą ir kitus asmenis. Jis norėjo sužinoti, kaip J. Keliutis susipažino su Česlovu Milošu ir kokie buvo tolimesni jų kontaktai? Ką Česlovas rašė apie Oskarą 1939 m. „Naujojoje Romuvoje“?, apie Oskaro Milašiaus kelionę į tėvoniją, jo atsiminimus, paskaitas, kalbą, butą, nuopelnus „Idealistinio teatro“ įkūrimui, jo tėvo mirties datą ir t. t. Kada

mingesni susirinkimai, svarbiausios temos? Apie ką buvo dažniausiai diskutuojama? O 1982.II.21⁶¹ jis parašė: „Didelė, didelė pagarba Jūsų organizaciniam talentui“.

Ž. Mikšys pasidalydavo savo mintimis su J. Keliuočiu apie meną. „Pasauliniame meno gyvenime turbūt jokie vėjai nepučia (ar tik tiek vėjo, kiek kelios musės galėtų sukelti). Vyraujančių srovių nėra, nes viskas išsakyta ir visokiausi kraštutinumai senai prieiti. Išgalvok dabar žmogus ką nors naujo! Kas nors gali, kiekvienas savo kampe tyliai dirba, o tie, kurie žūtbut garsinasi, gali tikėtis suvilioti tik tuos, kurie giliau nepažiūrės.“ – rašė jis 1973.III.31⁶²

A. Jakštas atrado Oskarą lietuviams? Kas ištraukė Vydūną iš kalėjimo? Kokios buvo O. Rimaitės atvykimo į Paryžių priežastys? Minėjo jos poetiškumą ir domėjosi U. Babickaitės bei jos vyro mirtimi. Prašė parašyti daugiau apie Vincą Krėvę, „jo šarūniškumus“, savo nuomonę apie „Trečią frontą“ bei kaip prasidėjo J. Keliuočio draugystė su Justinu Vienožinskiu ir t. t.

Netrūkdavo taip pat klausimų apie „Naująją Romuvą“. 1981.XII.24⁶⁰ laiške Ž. Mikšys klausė, kur buvo „Naujosios Romuvos“ klubas? Ar dažnai jis rinkdavosi, kas jame dalyvaudavo? Kokie buvo reikš-

laiške. Neslėpė savo nusivylimo prancūzų teatru, dėl kurio, „galima sakyti“ ir atvažiavo į Paryžių ir apskritai Paryžiaus kultūriniu gyvenimu. „Nebeliko asmenybių kultūriniame gyvenime, nebėra įspūdingos literatūros, nebėra teatro. Kai išmirė visi žinomi prancūzų dailininkai, jau senai nebėra kokią nors svarbą turinčio prancūzų meno...“ – bylojo 1981.VI.14⁶³ laiškas. Ir tais pačiais metais IX.6⁶⁴ J. Keliuočiui siųstame laiške apgailestavo: „... neturiu nieko linksmesnio apie Prancūziją parašyti (negi pradėsiu meluoti). Yra lygiai taip, kaip rašote – viskas išgaravo. O dabartinė karta, tie, kurie dabar

ateina į protą, gal nė nepagalvos, kad buvo kitaip“.

Nelieka abejonės, kad susirašinėjimas su J. Keliuočiu Ž. Mikšiui buvo labai svarbus. 1977.XII.16⁶⁵ savo laiške jis tvirtino: „Tai, ką Jūs rašote, tai aš tik skaityčiau ir skaityčiau. Kaip gaila, kad tai visokie su trumpinimai ir miniatiūros“. Panašu, kad, neišsižadėjęs savo principų, sovietmečiu J. Keliuotis, diegdamas savo kultūrinės kūrybinės vertybes, darė nemenką įtaką vidurinėsios karo metu užsienin pasitraukusios lietuvių kartos atstovo, šiuo metu pripažinto pasaulinėje meno erdvėje menininko Ž. Mikšio, kūrybinės asmenybės formavimuisi.

Paaikškinimai

- ¹ Narbutaitė R. Man liko tik tiesa ir grožis // *Tarp knygų*, 2002, Nr. 7–8, p. 31–35.
- ² Mikelinskaitė P. Juozas Keliuotis. // *Tarp knygų*, 2002, Nr. 7–8, p. 26–30.
- ³ *Naujoji Romuva*. 2009, Nr. 3 (568).
- ⁴ Keliuotis J. *Mano autobiografija, atsiminimai*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 508–509.
- ⁵ *Ten pat*, p. 515.
- ⁶ *Ten pat*, p. 520.
- ⁷ *Ten pat*, p. 521.
- ⁸ *Ten pat*, p. 533–548.
- ⁹ *Ten pat*, p. 541.
- ¹⁰ *Ten pat*, p. 547.
- ¹¹ Žibuntas Mikšys gimė 1923 m. Kaune, aktorės Zuzanos Arlauskaitės-Mikšienės šeimoje. Meno mokėsi pas skulptorių Alfonsą Janulį Kauno jėzuitų gimnazijoje. Po karo, 1946–1949 m., Niurnbergo ir Štutgarto meno akademijose studijavo tapybą, teatro kostiumą ir režisūrą. 1962 m. apsigyveno Paryžiuje. 1979–1985 m. dėstė lietuvių kalbą ir Lietuvos istoriją Nacionaliniame rytų kalbų ir civilizacijų institute (*Institut national des langues et civilisations orientales* – INALCO) Paryžiuje, Jean-Pierre Menthanon slapyvardžiu parašė knygėlę „La Lhituanie, pays entre deux Mondes“ („Lietuva, kraštas tarp dviejų pasaulių“), kurią 1982 m. išleido Prancūzijos lietuvių bendruomenė. Antroji jos laida išspausdinta Vilniuje. 1999 m. Ž. Mikšys buvo išrinktas Prancūzijos lietuvių bendruomenės tarybos ir valdybos pirmininku.
- ¹² Keliuotis J. *Mano autobiografija*, p. 522.
- ¹³ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (toliau – LNMMB), Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centras (toliau – IIFVC), Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – RKRS), F31–348, 349, 350, 351, 352.
- ¹⁴ *Ten pat*, F31–348, l. 7.
- ¹⁵ *Ten pat*, F31–349, l. 2.
- ¹⁶ *Ten pat*, F31–348, l. 8.
- ¹⁷ *Ten pat*, F31–348, l. 3.
- ¹⁸ *Ten pat*, F31–348, l. 9.
- ¹⁹ *Ten pat*, F31–348, l. 14.
- ²⁰ *Ten pat*, F31–348, l. 16.
- ²¹ *Ten pat*, F31–349, l. 3.
- ²² *Ten pat*, F31–349, l. 4.
- ²³ *Ten pat*, F31–350, l. 4–9.
- ²⁴ *Ten pat*, F31–350, l. 2.
- ²⁵ *Ten pat*, F31–350, l. 10, 11.
- ²⁶ *Ten pat*, F31–357, l. 10.
- ²⁷ *Ten pat*, F31–357, l. 14.
- ²⁸ *Ten pat*, F31–348, l. 4.
- ²⁹ *Ten pat*, F31–348, l. 5.
- ³⁰ *Ten pat*, F31–348, l. 6.
- ³¹ *Ten pat*, F31–348, l. 7.
- ³² *Ten pat*, F31–348, l. 3.
- ³³ *Ten pat*, F31–348, l. 8.
- ³⁴ *Ten pat*, F31–348, l. 10.
- ³⁵ *Ten pat*, F31–349, l. 3.
- ³⁶ *Ten pat*, F31–349, l. 4.
- ³⁷ *Ten pat*, F31–349, l. 7v.
- ³⁸ *Ten pat*, F31–349, l. 13.
- ³⁹ *Ten pat*, F31–349, l. 16.
- ⁴⁰ *Ten pat*, F31–350, l. 14.
- ⁴¹ *Ten pat*, F31–351, l. 1.
- ⁴² *Ten pat*, F31–349, l. 12.
- ⁴³ *Ten pat*, F31–349, l. 12.
- ⁴⁴ *Ten pat*, F31–349, l. 16.
- ⁴⁵ *Ten pat*, F31–349, l. 17.
- ⁴⁶ *Ten pat*, F31–350, l. 2v.
- ⁴⁷ *Ten pat*, F31–350, l. 15–16.
- ⁴⁸ Mažrimienė V. *Sugrįžusi dailė* (Lietuvių išeivių kūrybos katalogas). – Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2006, p. 140.
- ⁴⁹ LNMMB, Meno skyrius, Ges 21.
- ⁵⁰ LNMMB IIFVC RKRS, F31–349, l. 16 v.
- ⁵¹ *Ten pat*, F31–350, l. 2.
- ⁵² *Ten pat*, F31–350, l. 14.
- ⁵³ *Ten pat*, F31–349, l. 18.
- ⁵⁴ *Ten pat*, F31–350, l. 12.
- ⁵⁵ *Ten pat*, F31–351, l. 7.
- ⁵⁶ *Ten pat*, F31–351, l. 8.
- ⁵⁷ *Ten pat*, F31–351, l. 13.
- ⁵⁸ *Ten pat*, F31–351, l. 16.
- ⁵⁹ *Ten pat*, F31–351, l. 3–9, 14–16, 20.
- ⁶⁰ *Ten pat*, F31–351, l. 13.
- ⁶¹ *Ten pat*, F31–351, l. 14.
- ⁶² *Ten pat*, F31–349, l. 18v.
- ⁶³ *Ten pat*, F31–351, l. 6.
- ⁶⁴ *Ten pat*, F31–351, l. 8.
- ⁶⁵ *Ten pat*, F31–350, l. 12.

Laikmečio atspindžiai Juozo Keliuočio ir Juozo Miltinio laiškuose

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ

Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos

Juozo Miltinio palikimo studijų centro vedėja

Enciklopedijose ir žodynuose laiškas apibrėžiamas trumpai ir lakoniškai: paštu ar per rankas siunčiamas susižinojimo raštas, paprastai dedamas į voką, tačiau tyrinėjimų darbuose „laiškas suvokiamas kaip asmens individualybės išraiškos būdas <...>, suteikiantis istorinių-biografinių žinių apie juos rašiusius“ [2], atsižvelgiant į tyrinėjamą temą aktualu pridurti, kad kiekvienas laiškas yra laikmečio liudininkas ir atspindi vykstančius įvykius, jų kultūrinę bei politinę terpę. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, laiškas tampa ne tik asmenine žmonių susirašinėjimo korespondencija, bet ir istorinių įvykių liudytoju, o kartu ir analizės objektu. Šiame straipsnyje, remdamasi dviejų žinomų asmenybių – Juozo Miltinio (1907–1994) ir Juozo Keliuočio (1902–1983) – išlikusiais susirašinėjimų teksta, paanalizuosiu praeities kultūrinius įvykius, kaip šie įvykiai perteikiami ir traktuojami, kuo jie mums įdomūs ir aktualūs, kokią įtaką jie darė dviejų asmenybių gyvenimams ir kokius jų gyvenimo pokyčius atskleidžia. Pažvelgti į šių asmenybių epistolinius tekstus pasirinkta dar ir todėl, kad šie laišrai nėra plačiau tyrinėti, be to, jie atspindi ne tik laikmetį, bet ir vertybinį bei estetinį požiūrį. Tyrinėjamos korespondencijos chronologinės ribos – 6–9 dešimtmečiai, išlikusių laiškų nėra

daug, tačiau tai „yra specifinis jų laiko kultūrinio gyvenimo naratyvas“ [2]. Reikia atkreipti dėmesį, kad šie išlikę laišrai nėra vientisas siuntėjo ir adresato dialogas, tačiau jie mums svarbūs kaip dokumentas ir informacijos perteikimo šaltinis. Viena iš savo laiškų Juozas Miltinis rašo: „Atleisi ar ne, bet anksčiau negalėjau tau grąžinti knygos, nes buvau išvažiavęs į Krymą filmuotis <...>. Ten išbuvau daugiau kaip du mėnesius su visa knyga“ (1959 01 21) [8]. Šiame laiške režisierius teisinasi ir paaiškina aplinkybes, kurioms atsitikus, negalėjo laiku grąžinti knygos, laiško rašymo su tokio pobūdžio žinute priežastis. Kita vertus, šis epistolinis tekstas supažindina su tuo laiku vykstančiais kultūriniais įvykiais. Jeigu pasigilintume išsamiau, sužinotume, kad Miltinis 1959-aisiais dar tebebuvo atleistas iš Panevėžio dramos teatro vadovo ir režisieriaus pareigų ir kaip tik tada pagal Vytauto Sirojos Giros romaną „Buenos Airės“ buvo filmuojamas Lietuvos kino studijos filmas „Adomas nori būti žmogumi“, kuriame kapitono vaidmenį atliko J. Miltinis. Galima numanyti, kad kelionė į Krymą būtent su šiuo filmavimu ir susijusi. Juozo Keliuočio 1969 m. rašytas laiškas yra vėliausias išlikęs epistolinis tekstas iš juodviejų bendravimo. Štai kas šiame laiške rašoma: „Aš rengiausi pas tave atvažiuo-

ti Dūrenmato pjesės pamatyti, bet nepasisėkė <...>. Aš norėčiau, kad Tu bent kartą pastatytumei mano pjesę. Aš sutikčiau Tau įduotą pjesę ir iš naujo perrašyti, jei ji tik tiktų tavo teatrui.<...> Bet jei vis dėlto Tu to nepadarytumei, tai gal nors duotumei kokią nors pjesę išversiti. Bent turėčiau iš ko sekančiais metais gyventi. Gal iš Anouilh ir Ionesko pjesių kas nors Tau tiktų“ (1969 12 04) [3]. Šis laiškas gana nuosekliai pasakoja apie metų įvykius Panevėžio kultūrinėje erdvėje: naujojo teatro naujam sezonui pastatytas spektaklis, ruošiamasi dar vienam pastatymui, režisierius toliau ieško savo kūrybinio kelio įprasminimo ir tinkamos pjesės. Akivaizdu, kad savo pjesę režisieriui yra įteikęs ir laiško autorius (t. y. J. Keliuotis), be to, šis laiškas mums liudija apie sudėtingą ir komplikotą J. Keliuočio kasdienį gyvenimą. Po šio J. Keliuočio adresuoto J. Miltiniui laiško stoja beveik dešimties metų epistolinių ryšių pertrauka. Dviejų bičiulių susirašinėjimas atsinaujina, tai liudija ir po ilgos pertraukos parašytas laiškas, kuris prasideda šiomis eilutėmis: „Kas Tau pasidarė? Kodėl Tu nebepasirodai? Ir net raštu nieko nepraneši. O juk Tu tvirtai man užsakei išversti A. Salakru pjesę „Lenuarų salynas“. Aš ją seniai jau išverčiau. Net ją peržiūrėjau su žinomu kalbininku ir ver-

Brangus Juozai,

Tuosius dienas sveikinu su Tavo patalpa 1981 metais
 lėtai dainas dainavus gyvenimo, sveikatos ir
 širdies sėkmės! Kai būsi Vilniuje, tai ir mane
 aplankys! Idomu, kas dabar manai miltai?
 O aš ir pilies atspausdinti bei teirinos sėm
 reikalus ir arčiau susidraugauti su visų to pat.
 Tam dabar suridare palatavos sėlygą.
 Sveikata toliau pat.
 Viso gerame!

Tavo J. Keliuotis

P. S. Labai dėkui už mūsų sveikinimus!

712.

reiškia susikaupusias nuoskaudas, sunkią ir beviltiškai slegiančią tylą, gyvenimo nepriteklius ir rutiną, netgi priekaištuoja jaunystės dienų bičiuliui. Nepaisant to, kad Miltininiui sėkmingai klostėsi jo teatrinė veikla, tačiau repertuaro formavimas nebuvo vien režisieriaus valios išraiška: reikėjo laviruoti tarp nuleisto iš aukščiau ir tarp savo pasirinktojo. Gudriai išsisukti (netgi panaudojant savo teatrinę prigimtį) iš įvairių valdžios primetamų nurodymų ir instrukcijų. Abejotina, ar Miltinis galėjo jam svariai padėti išverti tą primestą gyvenimo tarpsnį (nors tokių ketinimų, matyt, net pačiam Keliuočui nežinant, būta). Kaip rodo laiško parašymo data ir išlikusi korespondencija iš šių asmenybių susirašinėjimo, Keliuočio dramatiškai susiklostę gyvenimo reikalai ir atvirai daromas spaudimas, matyti, kiek glumino J. Miltinį, ir jų susirašinėjimas vėl kuriam laikui nutrūko. Atsinaujino tik po nemažos pertraukos, praėjus septyneriems metams, tačiau jau pakitusiame kontekste: „Iš visos širdies Tave sveikinu sulaukusį 70 metų ir laimėjusį tiek aukštų ir didelių apdovanojimų! Aš nuoširdžiai džiaugiuos Tavo kūrybiniais laimėjimais ir linkiu jų daugiau be atvangos siekti. Ir dar tikiuos, kad vis dėlto suvaidinsi mano tragediją, man dar gyvam esant. Aš didžiuojuos, jog bene pirmas tave „atradau“, įvertinau ir kovojau už Tavo talentą, nors viešai Tu niekad apie tai neužsimeni. Bet ir tai gerai, kad ir šiaip manęs neužmiršti ir neseiki pavyzdžiais tų literatų, kurie „Naujojoje Romuvoje“ gimė, subrendo ir išsiplėtė, o dabar bijo viešoj vietoj su manim pasisveikinti, o interesui atsiradus nesivaržo įvairiausiom priemonėm man kenkti“ (1977 09 08) [5]. Įsigilinęs į laiško turinį, pajunti, kad J. Keliuotis rašo tai, kas jam be galo svarbu, kas skaudina ir kas susikaupę jo pakankamai sudėtin-

tėju. Ją perrašydinau mašinėle ke-turiais egzemplioriais. Ir jau seniai ją nusiunčiau tavo teatrui“ (1970 12 02) [4]. Iš laiško turinio ir jame užfiksuotos informacijos matyti, kad adresatui išdėstyti konkretūs ir da-lykiški anksčiau aptartų reikalų to-lesni nurodymai, paaiškinama lau-kiamų lūkesčių perspektyva. Tačiau žvelgiant atidžiau, šie tiesūs ir rei-klūs prašymai gimsta iš nelygiaver-čio įsitvirtinimo kultūrinėje terpėje, akivaizdžiai liudija skirtingai susi-klosčiusias (dviejų bičiulių) kūrybi-nes ir asmenines galimybes. Iš kitos pusės – ir rašančiojo per didelius

lūkesčius, kiek nepamatuotas viltis. Toliau tame pačiame laiške žinomas publicistas tęsia: „Taigi dabar aš iš visos širdies tave prašau kaip galima greičiau sutvarkyti šiuos reikalus. Argi aš dar mažai kentėjau, kad man dar reikėtų teikti vis naujų kančių? <...> ogi aš jau trisdešimt metų kaip esu gyvas palaidotas, o Tu, mano draugas, nerandi jokių priemonių mane prikelti gyvenimui. Aš dabar nebeturiu nei ką valgyti, nei kuo apsirengti. O morališkai dar tragiš-kiau jaučiuosi <...> (1970 12 02) [4]. Keliuotis šiame laiške ne tik išsako mintis ir prašymus, bet ir iš-

goje egzistencijoje. Tai savotiškas besitęsiančio atstūmimo ir nepriėmimo į kultūrinį gyvenimą laiškas. Kita vertus, tai psichologiškai išsekindo ir likimo laužomo žmogaus skausmingas išgyvenimas. Žinomas publicistas, nustumtas į kultūrinio ir kūrybinio gyvenimo paribį, skausmingai taikosi su esama būseną, išgyvena dėl buvusių sąsajų su plunksnos bičiuliais, kurie, kaip jis pats sako, „Naujojoje Romuvoje“ gimė, subrendo ir išsiplėtė, o dabar net bijo viešoj vietoj <...> pasisveikinti...“ [5]. Šiame epistoliniam tekste žinomas publicistas labai aiškiai juos ir įvardija. Savo nuopelnus, be abejonės, neginčytinus, išdėsto ir režisieriui, tačiau juose jau daug mažiau širdgėlos, skausmingų priekaištų – tai daugiau kaip priminimas apie prabėgusį laiką ieškant ryšių su dabartimi ir savęs įprasminimo joje. Režisierius Juozas Miltinis šioje situacijoje išlieka santūrus. Į šį laišką pasveikinimą jis atsiliepia naujameiniu sveikinimo atviruku su palinkėjimu: „...išminties, kantrybės, šiek tiek iliuzijų ir įsitikinimų efemerškumo“ (1977 12) [9]. Akivaizdu, kad Miltinis, šitaip reaguodamas į gero bičiulio laišką, nelieka abejingas ir nenusišalina nuo jo išgyvenamos sunkios būties, bet kartu šis sveikinimo tekstas atskleidžia ir tai, kad emocinės ir jausminės išraiškos jame mažai: daugiau jaučiamas mandagus ir diplomatiškas pareigos bei prielankumo padiktuotas ženklas. Miltinio atveju tai suprantamos ir paaiškinamos jo poelgio detalės, juos jaunystėje sieję kūrybiniai keliai buvo jau skirtingi, o santykis su gyvenamo laiko aplinkybėmis nors buvo ir pakitęs, bet lemtingos įtakos esamo laiko tėkmėje neturėjo. Tik palankiau susiklostęs požiūris į tokios patirties kaip Keliuotis žmonės galėjo turėti teigiamų pokyčių ir pastarųjų gyvenime. Štai ką liudija kito laiško eilutės: „Nuoširdžiai

sveikinu su Naujaisiais 1981 metais, linkėdamas šviesaus gyvenimo, sveikatos ir švytinčios sėkmės! Kai būsi Vilniuje, tai ir mane aplankyk! Idomu, ką dabar manai veikti? O aš rūpinuos atspausdinti kai kuriuos savo veikalus ir arčiau susidraugauti su rašytojais. Tam dabar susidarė palankios sąlygos...“ (1980 12 27) [6]. Šio laiško eilutės mus informuoja apie daugelį dalykų, bet labiausiai apie gyvenimo nepastovumą ir paradoksaliumą. J. Keliuočiu dabar jau susidaro kiek palankesnės aplinkybės kai kuriuos savo darbus publikuoti ir viešai paskleisti, o J. Miltinio gyvenimą užgožę nauji įvykiai jį

stumteli į kitokią realybę – gyvenimą be teatro, be tos kultūrinio ir dvasinio gyvenimo oazės, kuriai atiduoti ištisi dešimtmečiai (1980-aisiais Miltinis visam laikui palieka savo teatrą).

Besikeičias J. Keliuočio santykis su kultūrine tikrove jaučiamas ir išskaitomas viename iš paskutinių Miltiniui adresuotų laiškų: „Būtinai mane aplankyk, kai būsi Vilniuje, arba bent parašyk platesnį laišką. Sakalausko monografijos negavau ir todėl jos dar neskaiciau <...>. Jaunas pradedantis dailininkas padarė man naują portretą, kurį visi giria. O jaunas skulptorius sukūrė

mano skulptūrinį portretą. Mano portretus: J. Vienožinskio, V. Eidukevičiaus ir T. Kulikausko nupirko Vilniaus Dailės muziejus. Pas mane liko tik dar gyvų dailininkų paveiks-lai. Aš dabar rašau tik eilėraščius. Juk negaliu gyventi visiškai nieko nedirbdamas“ (1981 12 17) [7]. Akivaizdu, kad dabar žinomo pu-blicisto būseną paveikta teigiamų pokyčių. Tai akivaizdžiai liudija ir laiško turinys bei emocijų ir išsakytų minčių perteikimo būdas. Jame jau nenuslepiamai jaučiami atsiradę intensyvūs teigiami išgyvenimai, kuriuos papildė kasdienių naujienų ir įvykių gausa. Kūrėjo gyvenime

jį dabar tikrai netrūksta: pavyksta parduoti Dailės muziejui savo por-tretus, užsimezga ryšiai su jaunais dailininkais, atsiranda įkvėpimas rašyti poeziją. Dar vienas teigiamas išgyvenimas – baigiama ir išlei-džiama monografija apie jaunystės dienų bičiulį J. Miltinį. Tiek įvykių vienu metu kultūrinio gyvenimo erdvėje yra džiugus faktas, juolab, kad adresatas išgyvena naujas ir jam palankesnes būties formavimosi aplinkybes. Tačiau tas prasidėjęs laiko tarpsnis trunka neilgai, praėjus metams ir keliems mėnesiams nuo šio laiško, 1983-ųjų kovo 25 d. Juozas Keliuotis mus palieka.

Apžvelgiant tai, kas buvo pasakyta ir išskaityta šiuose laiškuose, reikėtų apibendrinti taip: nors laiško tikslas nėra patikimai ir tiksliai fiksuoti ir aprašyti tikrovę, tačiau akivaizdi laiško ekspresinė ir informacinė funkcija. Taigi jis [laiškas] gali būti įvardijamas „pusiau dialogu ar pokalbio pakaita-lu,<...> išpažinties, sielos atvėrimo mediumu,<...> kaip praktinių rei-kmių produktas“ [1], kurio tikslas – ne tik įtikinti ar sujaudinti adresatą, bet ir paliudyti rašančiojo vertybines nuostatas, požiūrį į gyvenimo įvykius ir žmones, todėl laiško svarba asmens kūrybos ir biografinių faktų papildy-mui yra nenuginčijama.

Paaiškinimai

1. Keršienė D. *Epistolografija Lie-tuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI amžiuje: nuo ars dictami-nis iki literatūrinio laiško: daktaro disertacija* [rankraštis]. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 265, p. 29. Pri-eiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100915_162516-23932/DS.005.0.01.ETD>
2. Kučinskienė A. Ne-laiškas apie laiškus: kaip skaityti epistolinius teks-

- tus // *Naujasis židinys – Aidai*, 2011 m., Nr. 8, p. 549–556.
3. Keliuotis J. *Laiškas J. Miltiniui* [rank-raštis]. Vilnius–Panevėžys, 1969 12 04. Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Juozo Milti-nio palikimo studijų centras (toliau – PAVB MC), FJM–377, lap. 1.
4. Keliuotis J. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. 1970 12 02, PAVB MC, FJM–377, l. 4.
5. Keliuotis J. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. 1977 12, PAVB MC, FJM–377, l. 3.

6. Keliuotis J. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. 1980 12 27, PAVB MC, FJM–377, l. 4.
7. Keliuotis J. *Laiškas J. Miltiniui* [rankraštis]. 1981 12 17, PAVB MC, FJM–377, l. 5.
8. Miltinis J. *Laiškas J. Keliuočiui* [ran-kraštis]. 1959 01 21 Lietuvos nacio-nalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius (toliau – LNB RKRS), F31–359.
9. Miltinis J. *Sveikinimas J. Keliuočiui* 1977 12 LNB RKRS, F31–359.

Kas atrado teatrą kaip draugą, niekada nebus vienišas

Reda Kiselytė,
Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos
„Romuvos“ padalinio bibliotekos vedėja, kalbina
Bernardą Gytį Padegimą

Prasmingai rašoma Rokiškio krašto kultūros istorija. Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatų sąrašas ilgėja, o su juo daugėja ir naujų didelių darbų. Visa tai tik džiugina ir atverčia dar vieną puslapį, dovanoja galimybę pažinti naujus žmones. Ankstesniuose Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ puslapiuose užfiksuotos Andriaus Konickio, Vandos Juknaitės, Vytauto Girdzijausko, Vito Areškos mintys, parengtas straipsnis apie Vaidotą Daunį. Kuklus ir paprastas šeštasis premijos laureatas – Lietuvos teatro režisierius, pedagogas, lektorius, aktorius Bernardas Gytis Padegimas. Šis menininkas ne tik trumpai apžvelgs savo kelią į teatrą, bet ir papasakos, kaip trokšta dirbti su aktoriais, kurie, būdami emocionalūs, būtų dar ir intelektualūs, geranoriški, iniciatyvūs ir inovatyvūs...

R. K.: Rokiškio krašto kultūros žurnalui „Prie Nemunėlio“ papasakokite apie save, savo kelią į teatrą. Koks jis?

G. P.: Mano kelias į teatro pasaulį buvo stebėtinai tiesus – gal net per daug tiesus. Vaikystėje, augdamas pas senelius Alytuje, dažniausiai su kaimynų vaikais žaisdavau teatrą. Pradėjęs eiti į mokyklą Kaune, ža-

Režisierius Gytis Padegimas – 2012 metų
Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatas.
Nuotr. Albino Kuliešio.

vėjaušis giminaitės – operos solistės Irenos Žukaitės – vaidmenimis ir apskritai opera. Vyresnėse klasėse su draugais lankėme tada novatoriškus Jono Jurašo spektaklius, pirmuosius aktorių Monikos Mironaitės ir Laimono Noreikos vakarus Lėlių teatre. Mokykloje pagal įvairių poetų eiles režisavau šimtadienio spektaklį „Apie žmogų juodą ir baltą – 70“. Šį spektaklį žiūrėjęs aktorius Algimantas Voščikas pakvietė mane į

teatrą, kur buvau supažindintas su režisieriumi J. Jurašu. Jis pasakė, kad režisierius turi būti arba geras, arba išvis negali juo būti, jei neturi reikalingų gabumų, ir uždavė man parašyti trijų būsimų spektaklių eksplikacijas – planus. Juos perskaitęs, nusprendė, kad galiu studijuoti režisūrą, o tėtis medikas pasakė: „Jei jot į pragarą, tai ant gero arklio“. Išvažiavau studijuoti į Maskvą, į institutą, kurio trumpinys sutapo su mano pagonišku vardu – GITIS.

R. K.: Ką Jums reiškia Rokiškio krašto teatro tradicijos?

G. P.: Rengdamas LTV laidas „Teatro instinktas“ apie teatro sąjūdį ir jo plėtrą Lietuvoje, domėjausi ir mėgėjų teatro gimimu XX a. Rokiškio krašte. Nudžiugau sužinojęs, kad jaunystėje vaidino ir akademikas Vladas Lašas – mano tėčio mokytojas. Atidžiai seku Rokiškio teatro festivalį, buvau apdovanotas už epizodinį vaidmenį savo režisuotame spektaklyje „Meistriškumo pamoka“. Esu vadovavęs teatrinėms dirbtuvėms Klaipėdos universiteto Režisūros katedroje, turėjome ne vieną gabų studentą iš Rokiškio krašto.

R. K.: Jums artima lietuvių dramaturgija, bet ji lyg ir nuvertinama. Ką apie tai manote?

Akimirka iš Juozo Keliuočio literatūrinės premijos įteikimo. Iš kairės: Rokiškio rajono meras Vidmantas Kanopa, Viešosios bibliotekos direktorė Alicija Matiukienė ir režisierius Gytis Padegimas. Nuotr. Albino Kuliešio

G. P.: Iš šiuo metu dirbančių šalies režisierių esu pastatęs daugiausia lietuviškosios dramaturgijos, kitais metais sukaks 25 metai nuo mano inicijuoto lietuvių dramaturgijos festivalio „Atgaiva“ Šiauliuose. Esu tikras, kad lietuviškoji dramaturgija teatrų repertuaruose yra būtina, jei net šiuo metu mūsų šalyje ir nekuria Šekspyras ar Čechovas. Yra temų, problemų, galų gale tokių mūsų dainingos kalbos sąskambių, kuriuos gali išgirsti bei išreikšti tik čia ir dabar gyvenantys autoriai. Tiesa, lietuviškos pjesės dažniausiai reikalauja papildomo sunkaus darbo, o spektakliai pagal jas pirmiausia susilaukia kritikos, tačiau aš jas stačiau ir statysiu. Štai ir dabar ieškau lietuviškos pjesės Šiaulių dramos teatrui.

R. K.: *Kaip ieškote kūrinių teatro repertuarui?*

G. P.: Daugybę pjesių perskaičiau dar jaunystėje, ir dabar, kai pajuntu kokią temą tvyrant ore, dažnai

jau žinau, pagal kokią pjesę galiu tą problematiką atliepti. Nemažai autorių ir vertėjų man siūlo savo kūrybą, seku teatro, dramaturgijos ir, be abejo, visuomenės vystymosi raidą šalyje ir pasaulyje.

R. K.: *Kokias aktoriaus savybes labiausiai vertinate?*

G. P.: Visada noriu dirbti su aktoriais, kurie, būdami emocionalūs, būtų dar ir intelektualūs, geranoriški, iniciatyvūs ir inova-

„Scenos angelas“ – rokiškėnų dovana Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatui režisieriui Gytiiui Padegimui. Darbo autorius Vidmantas Zakarka

tyvūs. Ką gi, čia išvardijau įsivaizduojamo aktoriaus savybes, o dirbu su tokiais, kurie vaidina teatruose šiandien, ieškau bendros kalbos ir stengiuosi atskleisti bei ugdyti jų kūrybiškumą. Sėkmingai esu dirbęs su daugeliu garsiausių šalies aktorių, ir rezultatai dažnai būdavo labai neblogi.

R. K.: *Koks šių dienų žiūrovas? Kokio teatro jam reikia?*

G. P.: Deja, vis dažniau tvirtinama, kad teatras, apskritai menas, yra pramoga ir daug žiūrovų, ypač jaunų, taip į jį ir žiūri. Pamištama, kad teatras yra galinga žmogaus ir visuomenės tyrimo bei pažinimo institucija, galinti vienyti bendruomenę, malšinti įgimtą žmogaus dvasinį alkį, padėti jam išgyventi laikmečio pervartas. Visada sakau, kad tas, kas atrado teatrą kaip draugą, niekada nebus vienišas.

R. K.: *Sudėtingas režisieriaus, teatro pedagogo kelias. Kaip reaguojate į teatro kritikų „lietų“?*

G. P.: Iki Sąjūdžio kritikų buvau įtraukiamas į pagrindinių režisierių penketuką. Tapęs aktyviu Sąjūdžio dalyviu, tų pačių kritikų metų metais buvau skelbiamas kaip blogiausias Lietuvos režisierius, ir kiekvienas mano spektaklis buvo įnirtingai niekinamas. Nemanau, kad buvau pradėjęs blogiau dirbti, todėl labai skaudu, tačiau, kita vertus, kas iš aktyvių Sąjūdžio dalyvių nebuvo niekinamas ir šmeižiamas? Savo žiūrovų meilės ir susidomėjimo niekada nepraradau – mano spektakliai buvo ir yra neblogai lankomi, ne vienas, vaidintas šimtą kartų, nenuėjo nuo scenos daugybę metų. Esu gavęs daugybę šiltų žiūrovų atsiliepimų.

R. K.: *Ar režisierius turi laisvo laiko? Ar nepavargstate nuo kūrybinės įtampos? Ko šiandien pasigendate žmonių vidiniame pasaulyje? Visi dedame viltis į jaunimą. Ką apie tai mąstote? Ar nebaugu, kad Lietuva išsivaikšto?*

G. P.: Savo laiką valdau, planuoju, todėl ir galiu dirbti įvairiose Lietuvos bei kitų šalių vietose, keliauti, skaityti knygas, bendrauti su draugais. Tiesa, savo buitinius rūpesčius sumažinau, turiu, kas man padeda racionaliai juos spręsti. Jėgų įgaunu gamtoje, kurią labai myliu, vasaras su kolegomis, draugais, studentais leidžiu savo sodyje Dzūkijoje. Tai laimingiausias metų laikas, kuris pakrauna visam teatro sezonui ir mokslo metams Klaipėdos universitete, kuriame jau 15 metų kiek galėdamas padedu ugdyti jaunąją teatralų kartą. O ji labai skirtinga: yra gabių ir nelabai, motyvuotų ir nemotyvuotų. Dirbant stojamųjų egzaminų komisijose, tikrai dažnai neaišku, ko gi abiturientą mokė mokykloje, ar nors kiek dėmesio skyrė jo asmenybės ugdymui... Kita vertus, ne kartą ir ne du teko susidurti su tokiais atvejais, kai jaunas, iniciatyvus absolventas yra žeminamas, mulkinamas, tiesiog stumiamas iš šalies... Manau, kad viena iš esminių emigracijos priežasčių, ypač jaunimo – nepagarba žmogui, tiesiog bujojantis žmogiškojo orumo žeminimas. Visuotinė nemeilė žmogui, savo artimui, aplinkai, anot Jono Pauliaus II, įsigalinti „mirties kultūra“, kai privati nuosavybė šventa, o gyvybė – ne. Kai žmogus tampa tik laisvosios rinkos įkaitu, kai žmogus – ne tikslas, o tik priemonė beprasmėje ir aplinką griaušančioje ekonominėje plėtoje.

R. K.: *Ką reiškia Lietuvos kultūrai kritiko, prozininko, vertėjo, „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus Juozo Keliuočio asmenybė, jo literatūrinis palikimas? Rokiškio krašte puoselėjamos, skleidžiamos šio kraštiečio literatūrinės tradicijos. Jau turime gražų būrį šios premijos laureatų. 2012 m. ši premija įteikta Jums. Netikėta?*

G. P.: Laisva ir intelektualiai brandi jaunojo „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus Juozo Keliuočio pozicija bei požiūris į meną, tautą, valstybę mane visada žavėjo. Jo leisti „Naujosios Romuvos“ numeriai ir šiandien labai įdomūs bei patrauklūs. Kurdamas pjesę „JAH“, kurioje nemažai vietos užima prieškario Kauno intelektualų gyvenimas, daug informacijos ir įkvėpimo sėmiausi būtent iš „Naujosios Romuvos“. Džiaugiuosi, kad į sceną pavyko išvesti ir paties Juozo Keliuočio personažą. Na, o man paskirta Rokiškio krašto premija – didžiulis netikėtumas, suteikiantis jėgų ir įpareigojantis toliau dirbuotis kultūros srityje tęsiant ir puoselėjant Juozo Keliuočio, lietuvių europiečio, vaisingas tradicijas. Esu laimingas, kad šios tradicijos sėkmingai vystomos gimtajame Lietuvos šviesulių – brolių A. ir J. Keliuočių – Rokiškio krašte.

R. K.: *Prasmingai sukatės amžino skubėjimo karuselėje, o gyvenimas veržiasi, kunkuliuoja... Džiaugiuosi, kad sugebate valdyti laiką. Dėkoju už skaitytojams padovanotas mintis, nuoširdų atsivėrimą. Tegu Jūsų neaplenkia naujos kūrybinės idėjos ir toliau gerbkite lietuviškąją dramaturgiją, palaikykite jaunų, kūrybingų žmonių iniciatyvą, puoselėkite Juozo Keliuočio tradicijas, kurkite savąją laimę.*

Gytis Padegimas

JAH

Dviejų veikslių dokumentinė fantasmagorija

Pirmas veiksmas – Lenkija

VEIKĖJAI

LIETUVIAI: JAH (JUOZAPAS ALBINAS HERBAČIAUSKAS)-1, JAH-2, ADOMAS JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS, SOFIJA ČIURLIONIENĖ- KYMANTAITĖ, PETRAS RIMŠA, JUOZAS KELIUOTIS

LENKAI: TADEUSZAS BOY-ZELENSKIS, JANAS AUGUSTAS KISIELEWSKIS, TADEUSZAS MICINSKIS, PATRIOTAS

NUMIRĖLIAI: VAIDILYTĖ, VANDA ŽURKOVSKA, FRANTAS SU VIRVE ANT KAKLO, TADEUSZAS MICINSKIS, MOTERIS-KOBRA, ROMIETIS, VIENIETĖ KABARETO „ŽALIASIS BALIONĖLIS“ LANKYTOJAI IR PADAVĖJAI

Antras veiksmas – Lietuva

JAH-1, JAH-2, JUOZAS KELIUOTIS, JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS, VINCAS KRĖVĖ-MICKEVIČIUS, BALYS SRUOGA, TEONA, LEIBA HOFMEKLERIS, PULKININKAS ŠTENCELIS, MOTERIŠKĖ, PONIA M., PONIOS M. VYRAS, PATRIOTAS, PILIETIS, KONFERANSJĖ, JAUNAS VYRAS, SAUSAS PONAS, „KONRADO“ KAVINĖS DAINININKAI, LANKYTOJAI IR PADAVĖJOS, VDU STUDENTAI, LIUDININKAI

Pirmas veiksmas

Ekrane – 2007 m. gegužės 12 d. Krokuvos Rakowicų kapinėse Lietuvos ir Lenkijos prezidentai iškilmingai atidengia Juozapo Albino Herbačiausko antkapinį paminklą bei pagerbia lietuviškai ir lenkiškai kūrėjo rašytojo atminimą.

JAH-2 (*netikėtai pasirodęs*). Geriau, etiškiau šokti ant mirusiojo kapo fokstrotą, negu jo kūną hipno-

tizuoti melo burbulais. Juk 99 procentai šios gdynės žmonių džiaugiasi, kai miršta garsūs, užsitarnavę žmonės! Kam jie reikalingi?! Juk jie – gyva tautos sąžinė! Jų akivaizdoj negalime ramiai vogti, be atsakomybės apgaudinėti! Gerai, kad jie miršta! Ypač politikos klounams bus geriau! Jiems atvirai, nors tai brutalu, reikia pasakyti, kad jų prieš Meną nusistačiusio gyvenimo atstovai nemeluotų bent ant mirusiojo kapo ir bent mir-

ties akivaizdoje išdrįstų tarti teisybės žodį – tos teisybės, kurią Lietuvos žmonės kadaise taip brangino ir paliko mums gražiausią pasaką apie „Tikrąją Teisybę“. Mes tikim visokiomis utopijomis. „Artimo meilė“ ar ne fikcija, ar ne utopija? O garsus parašas ant Teisingumo Ministerijos „Teisingumas valstybės pamatas“ – ar ne utopija? O „laisvas pilietis“ – ar ne utopija? Dabar reikia sau įkalbėti, kad yra kažkoks „teisingumas“

kažkokia „artimo meilė“ bei „laisvė“. Tačiau mes dažnai su įsitikiniu vartojam tuos skambius, bet tuščius žodžius. (*Patylėjęs.*) Bendrai Lietuva – savos rūšies „Dantės pragaras“. Ji žmogaus būdo bandymo paskutinis, žiauriausias etapas. Tik Lietuvoj išbandytas žmogus – tikras žmogus! (*Vėl patyli.*) Mano autobiografija? Kam ji reikalinga? Juk piktos valios žmogelių šmeižtai ir plepalai sudarys apie mane „tikrą, mokslo daviniais paremtą“ Legendą! Būsiu toks, koku mane padarys piktų legendų kūrėjai! Nebereikalingi mano pasiaiškinimai. Juk žmonių „šviesybė“ tik tamsius šešėlius mato ir gerbia. Aš asmeniškai, jeigu nebuvau (mano istorija apie tai pasakys), tai bent visomis savo jėgomis stengiausi būti Gyvenimo Artistu. Artimo sąžinės sąskaiton negyvenau. Mano gyvenimo devizas: pirmiausia Žmogus, po to – Tauta. Aš, dar septynių metų vaikas, karta išvydau patvory pastipusią katę. Jos pilvas buvo pilnas gyvų kirmėlių ir kirmėlaičių. Didelės kirmėlės ėdė, graužė, rijo mažesnes. Man pasidarė taip baisu, kad aš pradėjau verkti ir bėgti, bet mamai nepasakiau, ką mačiau... Dabar aš jau suprantu to reginio prasmę. Pastipusios katės pilvas, kirmėlių pilnas – tai mūsų „kultūringas“ pasaulis! Pastipusios planetos pilve žmonija – kirmėlės „gyvai gyvena“. Man baisu! Aš negaliu apie tai galvoti. Dabar jums, mieli žiūrovai, bus jau aišku, kodėl aš prie to kirmėlių kolektyvo nenoriu prisidėti. Tauta be žmogiškumo – tai žvėrių kolektyvas. Įveskim mūsų dvasios žodį į viršžmonijos kultūrą! Siauras nacionalizmas XX amžiuje – tai tikros laisvės priešas. Nestatykim tautiškos idėjos šventinyčios ant savimeilybės mėslo, nes gaidžių ir vištų veislė sutūps joje kaip valdovai! Tautos ne tam atsikratė (kraujo auka) svetimų budelių, kad gaminčių ir gerbtų savuosius budelius.

Kuopa mano īmekls, ne mano dvasīg - kauso
pūķos vahos "didvyrāi" (^{veiklās} kas, kurie Čehoslovākijas
prāvē) nenorēis suprast: mano geros vahos
(taip, tikai!) praeit n dabatj, ~~ir~~, nos jems
bus steti p^{nodarītiem gero vahin} dokumentari, šmeiz mare ligi
kasto gelmiņ - lš jems pavojingos ir
gara! lš tai zināt ir smi rāmūs...
Jei nont, gahz karku su pars mare borko-
tuot. Mač pots nuost~~holis~~. Mano gyvenimo
istorija arti ir savo sėrjē tyra! lš nie
kad neprodakeltau priē Lietuvos dvasig!
Zinoti tai! Kovodamas su tais, kurie Lietu-
vos dvasig kompromituopa (katalky krašte
katalktai pavojingi), aš įrodžiau artai,
kad Lietuvos dvasig mylim. Mūsų ramiai
su Dievo Jypstera užtraupione lipose...
Tik tiek norėjau jums parakyti. Dabar
jūs kalbetų, jei nont -
Sprendžia juty ranka
J. A. Herbacevskij

*J. A. Herbačiausko laiško J. Keliuočiui faksimilė (apie 1934–1935 m.).
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius.
F 31, b. 307, l. 3*

Laisvo žmogaus laisva kūryba man buvo ir bus švenčiausias dalykas. Aš turiu dėl ko kovoti su Dievu širdimi! Mane kankina, mane vargina mūsų prastų žmonių skausmai, vargai! Mane smaugia neteisybė, kuri mūsų tautos dvasią žalčiais supančiojo! Dieve, duok teisingumą arba išnyk!

JAH-1 (*nutraukdamas*). Nieks
taip „nebliuznijo“ Dievui kaip aš.
Nei Mickevičius „Improvizacijoj“,
nei Nyčė „Zarasturoj“. Tačiau aš
bebliuznydamas pasijutau vaiku,

o žiaurų Jėhovą išvydau kaip ma-
lonų Tėvą, meilės šypsena mane
laiminantį... Aš jį vertinu ir myliu
labiau už kunigus poetus – už Mai-
ronį, Putiną ir Vaitkų – tad daug
apie jį rašau ir supykstu, ir pasiby-
linėju, ir pasibaru... Autobiogra-
fijos vieton aš tai išpažįstu jums.
Miriau 1876 m. spalio mėn. 20
dieną, lygiai 12-tą nakties valandą.
Paprasti normalūs žmonės iki šiol
mane vadina „šmėkla“. Norėdamas
negalėjau, nemokėjau prie gyveni-
mo prisitaikyti. Keletą kartų ban-

džiau prisitaikyti ir – ištiko baisios nelaimės. Normalūs žmonės suprat mane atbulai (*au rebours*), laikė mane velniu. Vieną kartą pasakiau normaliems žmonėms: „Myliu jus!“ – ir štai visi išsigandę pradėjo žegnotis ir bematant išbėgiojo. Kitą kartą aš tiems žmonėms pasakiau: „Neapkenčiu jūsų!“ – ir štai visi nudžiugę sukėlė man širdingą ovaciją! Aš visados baisiai nuliūdęs, kada žmogus gema; tačiau neapsakomai džiaugiuosi, kada jis miršta. Toks mano „demonizmas“! To mano asmens „atbulumo“ dėka daug, daug savižudybių įvyko. Kam tik aš patariau gyventi, visi nusižudė! Keistos patyčios – ar ne tiesa? Vos trejų metų vaikas, savo motinos gilios nakties metu nežinia kokiam tikslui nuvestas į bažnyčią, grabnyčios šviesoje (mano motinos rankoje) aš išvydau Šv. Apvaizdos Akį (paveikslą)! Toji akis mane, trejų metų vaiką, taip paveikė, tad aš lig šiai dienai nuolat tą Akį matau! Toji Akis, ach! toji Šv. Apvaizdos Akis! Aš tik tos Akies akivaizdoj gyvenu, savo gyvenimo uždavinį vaidinu, nuo jos niekur pasislėpt negaliu! Įsivaizduokit sau, mieli žiūrovai, kad jūs – aktoriai ir, vaidindami scenoje, matot patį Viešpatį Dievą, sėdintį prezidento arba karaliaus ložėje! Kaip jūs tada vaidinsit? Aišku, ne miniai, bet Dievui! Tad suprasit mano gyvenimo keistenybę: aš vaidinu Šv. Apvaizdos Akiai (minios aš nematau), toji Akis vienu mirksniu nulemia mano likimą. Ne mano kaltė, kad aš moku geriau susikalbėti su „numirėliais“ negu su „gyvaisiais“. Aš norėjau, bet nemokėjau išmokyti realaus gyvenimo nebylių kalbos. Keistas aš sutvėrimas – ar ne tiesa? Aš pats stebiuosi, kaip mūsų šventa Tėvynė tokį baisų sutvėrimą dar gali pakęsti! Mūsų mokslo vyrai galop privalo tarti savo autoritetingą žodį ir nustatyti, kokios aš rūšies „bacila“. Apie save

patį aš labai prastos nuomonės. Man duota laisvė baigti savo laisvai pradėtą Laisvės gyvenimą.

Ekrane – transliacija iš kitos erdvės (gal postmodernizmo laikų Skaistyklos?), bet veiksmas vyksta dabar.

J. KELIUOTIS (*ima interviu*). Tamstos asmuo ir gyvenimas mūsų visuomenei yra mįslė. Tad norėtųsi išgirsti iš Tamstos atsiminimų, kurie nušviestų Tamstos asmenį. Pavyzdžiui, kokie svarbiausi įvykiai Tamstos jaunatvėj? Kas padarė stipriausią įspūdį? Kokios įtakos Tamstą veikė?

JAH-1 (*scenoje*). Bet aš atsiminimais nenoriu gyventi. Aš noriu būti gyvas dabarties kūryba ateičiai. Kiekvienam savo kūrinį aš mirštu ir gimstu. Toks mano kūrybos būdas, tikrai! Tai ne paradoksas. Man nerūpėjo, ar mano gyvi žodžiai ras sau dirvą, ar jų žvirbliai nesules. Kūriau gyvą kūrybą. Nebijojau būti juokingas žmonių akyse. Improvizavau ir ten, kur, rodos, nereikia. Palikau legendą Krokuvoj, Varšuvoj lenkams. Legenda būsiu ir Lietuvoj lietuviams. Maloniausias man likimas – būti tik Legenda žmonėms.

JAH-2 (*ekrane*). Aš gyvenau atbulais jausmais. Štai, būdamas trejų metų vaikas, jau jaučiau, kad gimdymas susijęs su didele nuodėme. Paskui iš mažens labai nenorėjau gyventi. Ilgėjaus mirties. Nuolatos budėjau kapinėse. Jose aš ir užaugau besikalbėdamas su numirėliais. Gimnazijos mokslą ėjau valdžios lėšom, nes gerai mokiausi. Bet gimnazijos baigti neteko. Iš šeštos klasės buvau pavarytas už nelegalių knygų laikymą. Buvo iškelta byla. Pats prokuroras mane gynė, o ne kaltino. Bet žandaras pareikalavo, kad išvažiuočiau iš Marijampolės. Nuvykau Varšuvon. Ten buvau viename saldinių fabrike

buhalterio padėjėju. Bet tuo pasitenkinti nenorėjau. Slapta perėjau sieną Silezijos krašte. Sėdau traukinin ir nuvykau į Krokuvą. Čia tuoj nuėjau į policiją ir pasisakiau kas esąs. Austrija–Vengrija globojo politinius rusų pabėgėlius. Todėl nesipriešino, kad aš Krokuvoj apsigyvenčiau.

Bohemiškas vakaras XX amžiaus pradžios Krokuvoje, Michaliko cukrainėje, pačiame įkarštyje. T. Boy-Zelenskis, publikai audringai reaguojant, atlieka populiarią dainelę „Turėjo Michalikas cukrainę“. Jam baigus, susirinkusius atakuoja kabareto „Žaliasis balionėlis“ iniciatorius J. A. Kisielewskis.

J. A. KISIELEWSKIS (*vis labiau įsiaudrindamas*). Nuskurdusi ir liesa šiuolaikinė pseudomenininkų banda dabinas plunksnomis, išrautomis iš padvėsusio, mėlstančio povo uodegos. Jūsų beždžioniškas kandumas, jūsų nykštukinis akiplėšiškumas, gatvės sentimentalizmas, konkurentiškai prisitaikėliškas tabakinis estetizmas, jūsų nemaloniai lipni įžūlybė, jūsų iškaršusi vaidyba, specifinis kvailumas, parapijinės pretenzijos ir tiksliūkščiai nejuokina, nekelia pasipiktinimo ar susierzinimo, o tik nuobodulį, nuobodulį... (*Garsus švilpimas, pritarimo šūksniai, aplo-dishmentai. Oratorius iškeliamas ant rankų.*) Žiūrėkit, matot, berniukas bėga, nešdamas rankoje mažą žalią balionėlį! Štai tau ir pavadinimas! Bus kabaretas „Žaliasis balionėlis! (*Visuotinės linksmybės, visi sukasi madingo šokio sukury, pučia ir laido žalius balionus.*)

T. BOY-ZELENSKIS (*ekrane*). „Žaliasis balionėlis“ buvo taškas ant „i“ tose senosios Krokuvos permainose. Džiaugsmingas jų suvokimas. Visų tų įvykių pamatas – dainelės melodija. Šventovės šturmas. Gyve-

nimo piliulės. Kelios valandos stebuklingos iliuzijos, kad tas per meną susibroliausių žaidimas yra putota banga plačioje upėje, kad tas šampanas, žaižaruojantis taurėse, yra normalus padoraus žmogaus gėrimas, kad ten, už sienos, miega didingas miestas, kuris rytą pabus pilnas gyvasties... Ir iš tikrųjų, kai dairydavaisi po salę, buvo galima pajusti iliuziją. Koksai įdomumas fizionomijų! Talo, inteligencijos tiek, kad būtų galima apdalyti visą Lenkiją. Tik duokite jiems „atramos tašką“, kurio veltui maldavo Archimedas...

Prie atskiros staliuko spiečiasi būrelis lietuvių studentų.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ (*kviečiama šokti*). Na, jau ne! Aš po polskiemu nestrapiuosiu! Vyručiai, pašokim lietuviškai, tautiškai! (*Lietuviai, skambant moderniai muzikai, šoka tautiškai.*)

JAH-1 (*staiga nutraukęs šokį*). Savo gyvenimo uždavinį mūsų „ašarų pakalnės“ scenoje vaidinkit taip, kad pats Viešpats Dievas sužavėtas šauktų: „bravo, bravisimo“, taip drąsiai vaidinkit nors menką pajaco rolę. Galėdami būti Herojais (visiems ta rolę leista), nedegraduokit, nebūkit statistai! Drįskit sužavėti Viešpatį Dievą! (*Šokis nutrūksta. JAH-1, pasilypėjęs kur aukščiau, rečituoja Ragany dainą. Jam baigus, aplodismentai, susižavėjimo kauksmai.*)

Sukur, mukur, ką virei? –

Gilindų putrą!

Sukur, mukur, kuomi maišei? –
Kačerga!

Sukur, mukur, kuo uždengei? –
Išvirkščiomis akėčiomis!

Sukur, mukur, kur padėjai? –
Ant girnų!

Sukur, mukur, kas paliejo? –
Dvaro laukė!

Sukur, mukur, kas sulaižė? –
Dvaro kalė!

J. A. KISIELEWSKIS (*perdėtai iškilmingai*). Juozapai Albinai Herbacewski, įteikiame tau amžinos aristokratijos herbą „Sukur mukur“ ir pareiškiame, kad nuo šiol kiekvienas naujokas, panorėjęs įžengti į šią palaimingą erdvę, pirmiausia turės atlaikyti išbandymą tavuoju „Sukur mukur“!

T. BOY-ZELENSKIS (*ekrane*). Po pirmųjų vakarų jo prozos „numeris“ tapo tradiciniu programos punktu. Be savo rečitavimų ir dainelių Herbačiauskas dar buvo mūsų feljetonistas. Su savo plieno spalvos dvieiliu švarku, kaklą apvyniojęs juoda senamadiška kaklaskare, Herbačiauskas išeidavo į estradą ir dainingu lietuvišku akcentu skelbė ilgas prakalbas, kuriose juste jautėsi, kad jam kažkas labai, labai rūpi, tačiau kas, klausytojo mintis nesugebėjo sugauti. Įpras-tai pradėdavo nuo pasisveikinimo žodžiais „Sukur mukur“, kas, kaip tame garsiam anekdote apie negrų pasisveikinimą, esą panašu į lietuviškai „Sveikas, svetimšali“, o po to kalbėdavo, kalbėdavo... Bet reikėjo girdėti, kaip tai buvo išsakyta!

JAH-1 (*girdime tik ugningos kalbos finalą*). ...Taigi, iš viso to seka, kad lenkiškas žodis „bzdzio“, kurį taip pamėgo lenkų politikai, o ypač ponas Pilsudskis, yra lietuviškos kilmės – paeina nuo „bezdėti“. (*Aplodismentai, juokas, nepadorūs garsai.*)

T. BOY-ZELENSKIS (*tęsia*). Jis tapo viena iš populiariausių figūrų Krokuvoje. Priėmė jį kaip savą. Parašė porą įdomių knygų: „Amen“ ir „Nie wódz nas na pokuszenie“. Gyveno su mumis visais kaip su broliais. Nebuvo galima įsivaizduoti Krokuvos be jo garbanų, be jo kaklaskarės ir dvieilio švarko.

Prie lietuvių stalelio visai kitokios nuotaikos.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ (*piktai*). Gerai, tai gerai. Bet kas bus su mūsų inkurta ir

taip sunkiai užlaikyta „Rūta“, pone draugijos valdybos pirmsėdi?

JAH-1. Zosia, gerai gi žinai, kad „Rūtos“ vicepirmsėdis numirė ir Draugovės išdas nežinia kur prapuolė!

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ. 180 rublių! Ir jokia aš tau ne Zosė!

JAH-1. Gerai, Zofija! Kitas gi vicepirmsėdis – Niedzilkowskis – sugriebė „Rūtos“ fondą, paskirtą knygos „Gabija“ ant atminimo mūsų dainiaus Barono išleidimui!

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ. 180 guldenų! Ir jokia aš tau ne Zofija!

JAH-1. Gerai, Sofija! Ale va gi aš „Gabiją“ vis tik išleidau.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ (*įtariai*). Vo iš kur gi pinigai, pons finansų magister?

JAH-1. Aš norėjau, kad spausdinimo išlaidas padengtų Krokuvoj besimoką Lietuvos dvarininkų sūnūs. Deja, jie nepanoro prisidėti prie lietuviškos kultūros ugdymo ir man lėšų teko kur kitur ieškoti. „Gabiją“ išleidau daugiausia universiteto spaustuvės kreditu. Žiūrėk, ir tavo „Vėlė kibirkstėlė“ įdėta. (*Visi graibo ploną knygelę.*)

P. RIMŠA. Albinai, tu čia daugiausia triūso indėjai, tai dabar tu ir paskaityk ką nors iš savo raštų.

JAH-1 (*skaito*). Jaunutis Vienuolis „Lietuvos griuvusių himnai“ – dainiaus simfoniškas sapnas.

Ant Griuvusių kuoro pasirodo Vaidilytė ir tarytum bernelio apleista jauna mergužėlė per sapną vaitoja.

VAIDILYTĖ (*nudrengtais rūbais ir visai ne vaidilutiško sudėjimo liaudiškai ūturiuoja*).

Gegulė kukavo penkis karte-
lius;

Griuvėsiuos vaitoju penkis am-
želius;

(rūsčiai) O jus broliai broluželiai,
Vaidilytės vienuželiai,

Kam gi n'įsugalėjot

Ir mane apleidot,
Kitą pamylėjęt –
Save pavergti leidot?
Aš jus šiandien išvaduočiau –
Kankles į rankelę duočiau, –
Laisvę žiebtį išmokinčiau –
Giesmelėmis apipinčiau, –
Milžinais jus išauklėčiau –
Vergų dievą apgalėčiau
Veidelio skaistyste,
Žodelio šventybe!..

A. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS
(DRUSKIUS) (*ekrane*). Žymią
„Gabijos“ dalį užima dekadentiška
poezija, nesiskirianti nuo prozos,
ir dekadentiška proza, visai iden-
tiška su dekadentų poezija. Kas tur
popieriaus ir rašalo, gali rašyti tuo
nauju metodu eiles apie ką tik pa-
norės, pavyzdžiui:

Suvartotojų draugijos
„Nemuno“ krautuvė
Yr gavus naują
transportą:
iš gr. Kamarauskienės
sausmenų, saldumynų
ir marmeladų;
iš Jankevičiaus – kavų;
iš Vikerkevičiaus –
dešrų ir kumpių;
iš Sabunavičiaus –
lietuviškųjų sūrių
ir t. t., ir t. t.

Na, kaip mato skaitytojas, eilės
plaukia be jokio vargo, be galvos
laužymo ir yra tokios pat vertės
kaip ir Kymantaitės „Vėlė Kibirkš-
tėlė“ arba Gerbačiauskio „Lietuvos
griuvėsių himnai“.

JAH-1. Druskus išdergė ne
tik savuosius, bet ir svetimuosius.
Uostinėja, uostinėja ir rašo. Kaune
suuodė smarvę ir rašo: „Krakovas –
pasmirdėlių miestas, nes... Vis-
pianskio veikalai smirda“ ...Kaune
suuodė puvėsius ir visiems įkal-
binėja, kad tai Lietuvos dekadentų
„kvapas“ neduoda jam ramiai
gyventi! Stačiai ligotas žmogus! Jį
kankina liga, kurią pavadinsiu „no-
sies haliucinacija“.

A. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS
(*ekrane*). Ką? Reik pabandyt ir man
eiles rašyti – rašo gi jas kiti, kuo
jie geresni už mane! Ak, šiandie-
ną visi privalome būti lygūs... Tai
taręs, paėmiau plunksną į rankas
ir net pats nustebau – per penkias
minutes parašęs kuone ištisą poe-
mą. (*Iškilmingai*) ANT PARNASO
dekadentiškai – megalomaniškai –
bombastiškas viršhimnas. Visiems
mūsų dekadentams dainiams skiriu.

VISI (*atlieka kaip oratoriją*,
Druskiui iš ekrano diriguojant).

O mūzos, atsibuskit!

Ar girdit?

Ant Parnaso šventos vietos,

Jūsų „Garbinyčios“,

Sutūpė pelėdos

Ir šaukia

Vidur nakties

Ant prapulties:

hu! huuuu!..

hu!.. huuuu!..

O jų sėbrai

šikšnosparniai

padeda joms kaukti

vidur nakties;

hu! hiiii!

ant prapulties

hu! hiii!..

Ir eina tas garsas

per žalias pievas.

per tamsias girias...

Tai išgirdęs

pilnas džiaugsmo

kipšiukas iš pakrūmės

negal tverti,

ima juoktis

cha! cha! cha!

cha! cha cha!

Nebėra poezijos,

nebėra dievų kalbos –

nebėr ritmo,

nebėr rimos.

nei jokių taisyklių!..

Logika – šalin!

Protas – lauk!

Įkvėpimas – tfu!

Tegyvuoja anarchija!

Ant Homero rimtumo

spjauk!

Šilerio gilumo

nemėk!

Mickevičiaus aiškumo
bijok!

Puškinos lengvumą
atmesk!

Dekadentais sek!

Hašišo ragauk!

Popieriaus nesigailėk!

Rašalą liek!

Kitus šmeižk,

save kelk

į padanges!

Sviets išvydęs,

jog tu didis,

kniūbsčias puls

ir sušuks:

Genijau, nors tu plikas –

še tau vainikas!

Užsidėk jį ant galvos,

dainiau Lietuvos!

Tu – tautos garbė,

tu – mūsų žvaigždė!

Kol nenumirsi,

gyvuok!

Kol nenutiksi,

dainuok!

Kol nepailsi,

briežk!

Paskui ant smuiko

griežk!

Tau pritars visa tauta

Ir pati gamta.

CHORAS

(*Pelėdų, šikšnosparnių ir vel-
niukų*).

Hu! huuu!..

hi! hiiii!

cha! cha! cha!

Genijus poetas

Tautai žadėtas

Ura! uraaa!

MŪZOS

(*pasirodo nustebusios*).

Kas čia daros?

Iš kur triukšmas?

šitas pragarinis?

KIPŠIUKAS IŠ PAKRŪMĖS.

Dovanokit, panytėlės,

Tai aš kipšiukas iš pakrūmės

Buvau iš džiaugsmo pašokęs,
 Išgirdęs pelėdas giedant
 nabagei poezijai
 „pagrabinį“ maršą;
 truputėlį užmiršęs,
 ėmiau juoktis ir kvatoti
 cha, cha, cha!
 cha, cha, cha!
 galop pridūriau: Ura!..
 MŪZŲ CHORAS (*rimtai ir grau-*
dingai).

Nuo dekadentų grafomanų pa-
 sikėsimo
 apsaugok poeziją, Viešpatie!
 Nuo jų netikusios dainavimo
 manieros
 išgelbėk poeziją, Viešpatie!
 Nuo jų iškraipytos dailės supra-
 timo
 apsaugok poeziją, Viešpatie!
 Nuo jų apjakusio grožio ieško-
 jimo bjaurume
 išgelbėk poeziją, Viešpatie!
 Nuo jų megalomaniško dailės
 įstatų niekinimo
 apsaugok poeziją, Viešpatie!
 Nuo beprotiško poezijos ir pro-
 zos sulyginimo
 išgelbėk poeziją, Viešpatie!

JAH-1. Davatkų apiplėštas, ku-
 nigėlių „gadzinkose“ išlavintas, jo
 Mylistos Druskiaus druska „koše-
 ruotas“ Vyrukas – tai man, vyru-
 čiai, „dainius“! Tupi sau padurke ir
 „filosofiškai“ tyčiojasi: Lakštingalų
 veislė neapsakomai bjauri, prakeik-
 ta ir t. t.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-
 TAITĖ. „Lietuvos griuvėsių him-
 nai“ – tai gyvas, galingas poezijos
 žodis. Ir veltui ponas Druskus pri-
 kaišioja jam dekadentizmą, nėra ten
 jokių puvėsių, vien prakilni poezija.

JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS
 (*ekrane*). „Lietuvos griuvėsių him-
 nai“ žadina tik juoką, anot patar-
 lės, du usubli meauridiculi
 l nyaqu'unpas.

JAH-1 (*rodo visiems knygelę*).
 „Erškėčių vainikas“, Krokua, 1908
 metai! Jo Mylistai galingiausiam

J. A. Herbačiauskas. L. Kazokevičiaus šaržas. *Naujoji Romuva*.
 1932 m. vasario 21 d., Nr. 8, p. 172

Lietuvos „kritikui“ ir kritiškiausių
 „minčių“ be jokio skausmo Perė-
 tojui – Druskiui šiąją liesą, nuskur-
 rusią, šlamštišką, ligotą, megaloma-
 nišką, nepaklusnybę aimanojan-
 čią, dekadentišką bei modernišką
 Knygelę pašvenčiu, nužemintai
 meldamas gerai, gerai pasūdyti
 ir galingiausios „kritikos“ kamine
 puikiai išrūkinti, kad būtų skani jos
 liesa prasmė.

A. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS
 (*ekrane*). Štai to naujojo Jaunučio
 Vienuolio credo „artikulai“: Lie-
 tuvos moterys – tai patelės, de-
 mokratiška pirmieviška Lietuvos
 idėja pavojuje, 90 procentų mūsų
 jaunuomenės išsilavino rusų įsra-
 voj ir todėl bekovodami su lenkų
 pavojingumu... kloniojasi rusų pa-

vojui, mūsų jaunuomenė baisiai
 subobėjo, mūsų jaunieji vyrukai –
 tai „dūdelės, į kurias pučia pane-
 lių balseliai“, kunigams nereikia
 nei tikros dailės, nei tikros poezi-
 jos, nei tikro apšvietimo, kunigai
 savo tūkstančius varžo bankuose ir
 leidžia talentams badu stipti ir t. t.
 Pažiūrėkim dabar, ko jis geidžia?
 Jis karščiausiai nori vieno dalyko:
 sukelti Lietuvoj audrą, kad išvaiky-
 tų iš Viešpaties Dievo namų visus
 „Dėdes, Druskus... et tutti quanti“.
 Jis nori būti vienatiniu nauju „tei-
 sėju“ mūsų jaunos literatūros, po-
 ezijos, kultūros, kritikos, politikos,
 nori tapti tautos genijum – vadovu,
 visų garbinamu, gausiausiomis au-
 komis šelpiamu, kaip vienatinis,
 neklerikališkas virštalentas, prieš

kurį Maironį, Patrimpą ir kitų „klerikalų“ talentai – tai lyg dulkės prieš tyrą auksą. Knygutė ironiškai dedikuota Druskiui, kurį autorius, matyt, laiko visų baisiausiu „Boa-Smaugėju“. Toje dedikacijoje autorius prašo jo veikalą „kritikos kamine puikiai išrūkyti“. Mielai būtume tai išpildę, jei būtų buvę kas „rūkyti“. Bet, deja, visame „Erškėčių vainike“ nieko apčiuopiamo neaptikome, todėl kalbėti apie dalykus, panašius į nebūtus daiktus, laiko me visai nenaudingą užsiėmimą. A, savaime prisiminė įdomus prof. Mikulskio veikalas: „Polska literatura psychopatyczna. Przyczynek do psychologii twórczości. Lwów, 1906. 19–28-ame puslapiuose autorius parodo, jog psychopatai gali kartais ir labai poetiškai rašyti, bet nežiūrint to visgi pasilieka tikrais psychopatais, sergančiais proto pamišimu (paranoja). Kaip specialistas psichiatras, daktaras Mikulskis moka daug įdomių dalykų papasakoti apie literatus psychopatus. Todėl karštai rekomenduoju jo knygutę ir mūsų skaitytojams, ypač tiems, kurie nori tikrai suprast poetiškus ir publicistiškus J. Gerbačiausko Krokuvų leistus raštus. (Visi juokiasi.)

JAH-1. Jo mylista *a priori* nori mane išmatuoti pagal savo teorijėlės mieras. Jo Mylista, žinoma, ir nesupranta, kaip gali žmogų įkaintinti savo neatsargia kritika. Grafo-manu nebuvau ir nebūsiu. Rašau apie tą, ką myliu, ką savyj pergyvenau. Garbės neieškau. Kritiką pripažįstu, bet tikrą, išmintingą, ypatos neužgaunančią! Ketinau grįžti Lietuvon, bet... negaliu. Priežastis: tarp 3 milijonų lietuvių negalėjau atrasti ypatos, kuri norėtų man paskolinti pinigų kelionei. Turbūt jau toks „likimas“... O gal Lietuvai nereikalingi toki kaip aš vyrukai?! Reikia tupėti Krokuvų. Besirūpinamas į paukštį nepavirsiu!

A. JAKŠTAS-DAMBRAUSKAS (ekrane). Duok Dieve, kad aš čia pilnai klyščiau, kad tuose mano spėjimuose nebūtų nė krislelio tiesos. Duok Dieve, kad Tamsta savo darbais ir raštais parodytumei, jog Tamstos dvasioje glūdi neišsemiamas nežinomų man pajėgų ir energijų šaltinis. Tuomet aš pirmutinis pasveikinsiu Tamstą ir pripažinsiu prie klaidos. Nes man rūpi ne Tamstos pažeminimas, bet Lietuvos nauda. O dėl Lietuvon sugrįžimo – tai kodėl gi neprašai savo dėdės D-ro Basanavičiaus, kad jis Tamstai padėtų. Juk jis vaikų neturi, o pinigų turi. Taigi gali Tamstos troškimą išpildyti, ypač kad jis pats turbūt žino, kas yra nostalgija.

JAH-1 (iššokęs lauk). Mėgstu valkiotis miestų (ypač senų, amžiais statytų) gatvėmis tik vėlybomis gilios nakties valandomis, kada gatvėse maža žmonių, kada dažniausiai žmonių „sielos“ (dar neparduotos) slankioja, kada pats likimas aukštesnės rūšies žmones po miestą kažkokia slapta prievarta vedžioja, somnambulais juos verčia būti. Mano didžiausia, mano kasdieninė malda: vienui vienam vienuoliui, gyventi nuo žmonių tuščiam, laisvam, plikam, išmirusiam Paryžiaus mieste! Tai mano mieliausia svajonė. Ji mane kaip kokainas veikia. Vienui vienas Paryžiaus mieste! Taip besvajodamas jaučiuosi kaip gimnazistė, pirmą kartą išvydusi Kiprą Petrauską Radameso rolėje. Tik įsivaizduokit sau mane vienui vieną tuščiam Paryžiaus mieste. Viskas mano be spekuliacijos, be nuodėmės prieš kriminalo dvasią. Viskas mano, dykai dovanai! Kiekvieną naktį aš nakvoju kituose namuose, rūmuose. Nėra valgio stokos! Krautuvės pilnos konservų, sardinų, figų, bananų, vyno (seniausio), likerio, konjako! Tik puotauti ir švilpti! Ir ko man daugiau

reikia? Žmonių? Kam jie, jeigu aš, kada tik noriu, su jų sielomis ir vėlėmis galiu kalbėtis. Žmonių sielos ir vėlės vaidins man teatruose, dainuos operose, šoks kabaretuose ir simfonuos filharmonijose! Be žmonių visiškai gali apsieiti! Baisu darosi nuo tokių kalbų, ar ne tiesa?.. Negalėdamas realiai būti tuščiam Paryžiaus mieste, aš kiekvienam Europos mieste ieškojau jo tuštumos, kad toj tuštumoj įgyvendinčiau savo svajonę.

ROMIETIS. Sinjore! Aš tave myliu!

JAH-1. Labai man malonu, sinjore, bet aš vyriškis!

ROMIETIS. Niente, niente, sinjore! Vis tiek aš tave myliu! Tu man brolis!

JAH-1. Garbę man darai, sinjore!

ROMIETIS. Nieko, nieko! Žinok, sinjore, kad aš myliu savo žmoną, o mylėdamas savo žmoną, aš myliu visus, visus!

JAH-1. Tamstos žmona, sinjore, turbūt angelas?

ROMIETIS. Taip, taip, sinjore. Ji daugiau negu skaistus angelas, ji madona!

JAH-1. Jeigu aš turėčiau teisės, aš tamstai, sinjore, liepčiau amžinai mylėti savo madoną!

ROMIETIS (atšoka). Sinjore, tamsta nori, kad aš savo žmoną mylėčiau?!

JAH-1. Aš tik džiaugsiuosi, jei tamsta ją mylėsi!

ROMIETIS (įnirtęs). Tams-ta nori tikrai, kad aš savo žmoną mylėčiau?

JAH-1. Ne vien noriu, bet ir trokštu! (Romietis nubėga.)

JAH-1 (šypsodamasis išsiima iš piniginės laikraščio iškarpa). Rytojaus dieną laikraščiuose, visai nenustebęs, perskaičiau sensacingą žinią, kad žinomas ir gerbiamas Romos pilietis X nužudė savo mylimąją žmoną „šėtono (nusidėjėlio žodžiais) įtakoje, kurį jis sutikęs šią

naktį via Maria Annunziata gatvėje lygiai 12-tą nakties valandą“.

JAH-2 (*ekrane*). Yra keistų žmonių, apdovanotų slaptingos jėgos talentu. Jie gyvenimo vienuoliai, niekuo (išskyrus veido išraišką) nuo paprasto žmogaus nesiskiria, niekuo ypatingai nepasižymi ir visados nori būti tik minios, visuomenės gyvenimo observantai. Tokiam žmogui užtenka vien pamąstyti apie kokį nors dalyką bei daiktą, ir jo mąstymo objektas virsta realybe. Trumpai: jie „gamtos fenomenų“ kūrėjai, fantazijos bei vaidentuvės realizatoriai, svajonės bei ilgesio materializatoriai! Toks jų talentas, ir gana. Kam čia moksliskai aiškinti? Ar šlubas (raišas) žmogus geriau vaikščios žinodamas, kaip reikia vaikščioti sveikam žmogui?! Ne! Viduramžių laikais tokiu talentu apdovanotus žmones vadindavo raganais ir raganomis. Ypač raganos mokėjo piktomis akimis, piktomis mintimis, net piktais gestais „kerėti“ tvirčiausios valios žmones. Yra labai keistų viduramžių gadynės dokumentų, bet jie savo prasme ne kiekvienam suprantami. Raganija bendrai tai talentas: „mokėti norėti“ (ir drįsti norėti). Tai valios slaptinga emanacija ir eksteriorizacija. Iš vieno gali būti du, šimtas, milijonas. Iš vieno gali išsivystyti fenomenų realizuotas pasaulis! Kas norės tai suprasti, tas ir mokės!

VIENIETĖ (*pripuolusi prie JAH-1*). Bijausi! Aš viena! Kažkas mane seka!

JAH-1. Tamstos, panele, sąžinė nerami!

VIENIETĖ. Tamsta, matyt, geras ir doras žmogus. Palydėk mane, tamsta!

JAH-1. Mielu noru. Man moteris ne paukštė, o aš ne katinas.

VIENIETĖ. Tamsta juokauji, o aš, aš tikrai nelaiminga (*verkia*).

JAH-1. Kas tamstą nori nukriausti?

VIENIETĖ. Aš ištekėjusi. Aš jau madame. Mano vyras – baisus chamas, nors jis grafas. Jis – žiaurus budelis. Norėjo mane užmušti. Aš nuo jo pabėgau.

JAH-1. Tamsta, madame, turbūt nemuzikali...

VIENIETĖ. Aš – operos primadona! Ką tamsta kalbi?

JAH-1. Na, tai, madame, nemoki smuikuoti ant vyro sielos smuiko! Smuiko balsu juk galima gyvatę suvaldyti!

VIENIETĖ. Aš jo nekenčiu! Aš, aš...

JAH-1. Aaa! Madame myli kitą!

VIENIETĖ. Žinoma! Juk reikia nusiraminti! Iš proto galima išeiti!

JAH-1. Madame tiki, kad meilužis bus geresnis vyras! Jis, tamsos meilės paragavęs, bus chamas.

VIENIETĖ. Tylėk, tamsta! Dėl Dievo, tylėk! Aš tamstai viską pasakysiu, viską. Aš pasiryžusi šią naktį savo vyrą užmušti!

JAH-1. Ooo! Aaaa!

VIENIETĖ. Nesistebėk, tamsta! Man nėra kitokios išeities!

JAH-1. Kaip nėra kitokios išeities? Yra dar chirurgija!

VIENIETĖ. Ką reiškia tamstos žodžiai?

JAH-1. Neteisėtai suaugusius vedybų dvynius reikia geru chirurgu peiliu išskirti!

VIENIETĖ (*piktai*). Ką? Tamsta drįsti man patarti skirtis su vyru?

JAH-1. Aišku! Bent dora išeitis iš padėties. Kam užmušinėt?

VIENIETĖ. Jėzau Kristau! (*Surikusi pabėga, o JAH-1 išsitraukia laikraščio iškarpa ir skaito.*)

JAH-1. Kelioms dienoms prasliskus, aš perskaičiau dienraštį „Fremdenblatt“: „Mūsų garbingiausia operos žvaigždė jau susitakė su savo vyru, garbingiausiu mūsų aristokratijos atstovu grafu Z. ir jaučiasi tiek laiminga, kiek niekados ji dar nesijautė. Ir tik dėka keisto įvykio, kurį jau tyrinėja mūsų Okulti-

nių mokslų draugija, taip laimingai pasibaigė baisi mūsų operos žvaigždės tragedija. Šėtonas gundęs ją lygiai 12-tą nakties valandą Marienhilferstrasse gatvėje užmušti savo brangų vyrą ir vesti kitą vyrą. Mūsų skaisčiausia žvaigždė nepasidavė šėtono valiai, spjovė jam į akis ir sugrįžo pas savo numylėtą vyrą. Ji jau įsirašė į Vienos okultistų draugiją ir Vienos vargšams paaukavo 1000 austriškų kronų“.

J. KELIUOTIS (*ekrane ima interviu*). Kodėl ir kaip Tamsta susipažinote su slaptaisiais mokslais?

JAH-2 (*ekrane*). Kai pastebėjau, kad baisiai skiriuosi nuo kitų žmonių, tai labai išsigandau, nes nežinojau, kas esmi. Norėdamas save suprasti, ėmiau studijuoti slaptuosius mokslus – okultizmą, Kabałą, astrologiją. Astrologijos dėka supratau save, supratau, kad esu tik svečias šiame pasauly; tikroji mano tėviškė – idėjų pasaulis. Tai supratęs, laimėjau pusiausvyrą, „pasikeičiau“. Pasireiškė tik mano formų evoliucija, bet savo esmei likau ištikimas. Mano stilius agresyvus ir sintetiškas. Savo agresyviu stiliumi provokuoju naujas situacijas. Dėl veikalo „Izaoko auka“ aš kai kurių laikomas bolševikų revoliucijos pranašu. Kai pirmąsyk jį skaičiau, tai jį išklaušė tada Krokuvoj gyvenę Radekas ir kiti bolševikų vadai.

FRANTAS SU VIRVE ANT KAKLO (*pasirodo švilpiniuodamas krakoviaką „Bartosu, Bartosu, o j nie trac nadziei“, pasilypėja ant kėdės, riša virvės galą prie vinies*). Mano mylimoji, mano brangioji, mano madona! Aš be tavęs negaliu gyventi! Aš dėl tavęs mirštu! O o o o! Ne, ne! Tu žiauri, tu pantera, tu gyvatė! Aš tave prakeikiu amžinai! Tu mane pražudei! A a a a! (*švilpiniuoja „Bartošką“, spardosi fokstroto ritmu. JAH-1 pradeda kvatotis, pakaruoklis įsiutęs nušoka žemėn*). Tu, niekše! Tu, kanalija!

Lauk iš mano namų! Aš tave kaip vabalą sumindžiosiu! Von! Juokauti iš mano nelaimės! Aš tave, niekše, dantimis į gabalėlius sudraskysiu!

JAH-1 (*įsakmiai*). Nusiramink! Klausyk!

FRANTAS SU VIRVE ANT KAKLO. Klausau!

JAH-1. Kaip tau ne gėda, bajore herbo Lubič, kaip tau ne gėda, riteri, kasnakt 12-tą valandą per ištisis jau 37 metus kartoti tą niekšišką korimosi komediją? Fui! Tfu! Kaip tau nenusibodo, kvaily, idiote herbo Lubič? Ar neturi kito darbo, niekše! Lauk!

FRANTAS SU VIRVE ANT KAKLO. Ką tu sakai? Ką tu sakai?

JAH-1. Klausyk! Jei tu pats nemoki jau galutinį paskutinį kartą pasikarti, tai leisk, aš tave pakarsiu! Nori?

FRANTAS SU VIRVE ANT KAKLO. Tai tu tikrai nori, kad aš pasikarčiau?

JAH-1. Būtinai. Karkis, komediantė, greičiau! Karkis, psiamach! Jau švinta!

FRANTAS SU KILPA ANT KAKLO. Niekados! Ne, ne, ne! Aš nepasikarsiu, tavęs neklausysiu! Cha cha cha!

JAH-1. Po to įvykio Krokuvos prakeiktam name aš sunkiai sirgau. Išeikvojau savo jėgas. Pasveikęs sužinojau, kad jau nesivaidena tame name, o šeimininkas ir nesužinos, kam jis privalo būti dėkingas už pakaruoklio vėlės išgujimą... Kai kada aš turbūt baisiai atrodau, nes kai kada aš kažkaip keistai gąsdinu žmones. Ne vieną kartą aš giliai susimąstęs tuomi, kaip mano pašnekesį su Šetonu meniškai sukurti, taip savo išvaizda išgąsdinau tūlą pilietį, jog jis išsigandęs ir mane išgąsdino!

ŠĖTONAS (*Micinskio pavidalu*). Bravo, bravo! Tu mane stebini savo sumanumu!

JAH-1. Aš dar labiau tave nustebinsiu savo sumanymu, kaip reikia Viešpatį Dievą iš nuobodumo vergijos gelbėti. Ne vien žmogus, bet ir mūsų Viešpats Dievas (amerikoniškai pragmatuotas) dabar nuobodžiauja. Ir žmogus, ir jo Viešpats Dievas dabar žiovauja viens su kitu konkuruodami. Žiovavimo konkurencija! Cha cha cha! Viskas jau seniai gerai sukurta: kūrybos nebereikia! Viskas, kas darosi, gerai darosi: nėra jokio reikalo taisyti, tobulinti gyvenimą! Viešpats Dievas viską, ką tik savy turėjo, pasakė („apreiškė“) žmogui: jis tyli, ir mes, žmonės, tylėkim! Klausyk! Padaryk taip, kad moteris pradėtų galva kaip Minerva gimdyti! Padaryk taip, kad kardinolai lieptų farmazonams prie kryžių save prikalti! Pamatysi, kaip Viešpats Dievas pradės iš džiaugsmo kvatoti. Prasidės kūryba.

ŠĖTONAS. Bravo, bravo! Aš tave mielai padaryčiau savo užsienio reikalų ministru, jeigu tu nebūtum toks individualistas! Juk tu man ir velnius „subuntavosi“! Che che che! Juk tiesą kalbu?

JAH-1. Ar atsimeni, kaip aš tave norėjau išganyti? Tu taip išsigandai mano aukos, kad...

ŠĖTONAS. Nutilk, gana! Kalbėkim rimtai. Tu svajoji apie tai, kad žmonių sužmogintą dievą egregorą Jehovą reikia gelbėti iš nuobodumo vergijos. Tu nežinai, kad Jehovą jau seniai nuramino, jau seniai pralinksmino Liuciferis. Tasai Šviesos išradėjas iš jūros putų padarė vyną ir juo nugirdė Jehovą. Pasigėręs jūros putų vynu (dabar tas putojantis vynas vadinamas šampanu), žmonijos Viešpats įsivaizdavo savo vaizduotėj pirmą kartą Moterį (anksčiau jos nebuvo). Jehovos svajonė apie Moterį virto realybe: iš jūros putų susikūrė Venera ir suviliojo aukščiausią kūrėją. Ji, Venera, dabar šampanu svaigina ne vien Viešpatį Dievą, bet

ir jo sukurtą pasaulį. Veneros glėby dabar ir Viešpats Dievas, ir žmonijos linksmybė, ramybė, prabanga! Visas pasaulis patenkintas. Tik tu vienas nepatenkintas. Che che che!

JAH-1. Man jau gana tavo cinizmo! Aš noriu būti Dievo sąžinė! Supranti? Dievo neramia sąžinė!

ŠĖTONAS. Nori pasakyti: Veneros sąžinė! Che che che! Savo pareigos aš tau neužleisiu!

JAH-1. Tu – žmogaus nerami sąžinė!

ŠĖTONAS (*kvatodamas dings-ta*). Ačiū, ačiū, ačiū!

Kabarete skamba dar viena linksma T. Boy-Zelenskio dainelė. Įbėga susijaudinęs JAH-1.

JAH-1. Broleliai, baisu, baisu! Nusizudė studentė Vanda Žurkovska. Jos kambary rado atverstą Dostojevskio knygą „Biesy“, kurią aš jai paskolinau. Atverstame puslapyje buvo dargi mano pabraukta vieta: „Susilyginti su Dievu – tai nugalėti mirties baimę!“ Aš kaltas dėl jos mirties. Tik aš! Reikia surengti seansą ir pasikalbėti.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ. Literatūros studentė, aukšta, laiba, su nusklemtu smakru, iškilia kakta, erelio nosim, blondinė, kilusi iš tragiškos šeimos. Besmakris veidas darė nemalonų įspūdį. Žurkovskos sieloje buvo kažkas makabriška. Neseniai nusižudė jos brolis.

P. RIMŠA (*ekrane*). Po keleto dienų jis pasakojo bičiuliams, jog seanso metu V. Žurkovska jam pasirodžiusi ir pasakiusi: „Kerštas! Reikalauju keršto!“ Vienu metu jis buvo su dvasiomis taip susipainiojęs, jog nebežinojo, kaip jų atsikratyti. Naktimis jos jį ėmė gąsdinti, tąsyti, smaugti. Mūsų draugas net revolverį įsitaisė dvasioms šaudyti kulkomis, paženklintomis jo paties įbrėžtais kryželiais. Tokias kulkas

jisai kartą man parodė ir pasakė: „Jei dvasia mane smaugs, aš šausiu! Šausiu! Tačiau šis atvejis baugus, nes, dvasiai žūstant, ir aš turėsiu žūti“. Dėl viso to Herbačiauskas buvo taip nusibaigęs, jog nebegalėjo miegoti. Jam teko net mus pasikviesti į pagalbą. Nakvoti po vieną eidavome eilės tvarka. Kuris ten iš šių (bene Varnas) tikrai girdėjęs neregimąjį ateinant, sustojant prie durų ir paskui išeinant į gatvę, o žiūrint pro langą, nebuvo matyti, kad kas būtų išėjęs...

S. ČIURLIONIENĖ-KYMAN-TAITĖ (*ekrane*). Prieš man atvažiuojant 1902–1903 metais Krokuvoje „siautėjo“ Pšibiševskis, buvęs ten kažkoks klubas, kurio narių per vienus metus nusižudė 22 žmonės, tarp jų sukosi Herbačiauskas. Visados nervingas, perkaręs, amžinai įžiūrįs juodųjų dvasių veikimą. Vieniems darė didžiulį įspūdį, kitus juokino, mane tiesiog vargino, nors kartais atrodė tikrai komiška figūra.

JAH-1. Aš nenoriu gyventi sociologijos nustatyta tvarka! Aš noriu stebuklu gyventi! Kur mano kasdieninė duona, kurios aš Tavo maldos žodžiais maldavau? Kas ją valgo? Ar girdi, Viešpatie Kristau? Aš tau kalbu – vargdienių atstovas! Kur mano duonos kąsnis? Aš dėl savo duonos kąsnio negaliu nusidėti savo garbei! Aš negaliu dėl savo duonos kąsnio parsiduoti niekšams, niekšu virsti! Aš negaliu būti elgeta – niekšams vien pajuoka! Ar girdi, Viešpatie Kristau? Aš nusižudysiu vardan to mano duonos kąsnio garbės! Aš badu mirsiu! Aš malonės nemaldausiu!.. Ligi kovo 12 dienos pirmos nakties valandos aš lauksiu tavo, Viešpatie Kristau, atsakymo!

JAH-2 (*ekrane*). Nenorėdamas užmušinėti artimo, kad gačiau teisę gyventi, nenorėdamas būti žmonėms vargšams budeliu, aš

J. A. Herbačiauskas „demoralizuoja“ studentus. Studentų balsas. 1932 m. gegužės 22 d., Nr. 8, p. 6

staiga sukėliau maištą prieš Viešpatį Kristų. Mano dvasios maištas įvyko 1904 m. kovo pirmą dieną. Nutariau: jeigu nesulauksiu Viešpaties Kristaus atsakymo, sąmoningai mirsiu badu, reiškia, nusižudysiu! Toks aš jau „varjotas demonas“! Kovo 12 dieną, pirmą valandą nakties, kažkas paklabeno mano kambarėlio duris (gyvenau vienui vienas IV aukšte, kaip tikras vienuolis).

MOTERIS-KOBRA. Mylimasis! Aš – toji, kurią tu, drąsuoli, provokuoji nuo pat savo gimimo valandos, aš – toji, kuri tave dar nekrikštytą pirmiau negu motina išbučiavo, aš – toji, kurios meilė tu per savo 28 metus žiauriai niekinai, aš – toji, kuriai tavo ilgesys davė gyvenimo kūną, aš – toji, kurios meilė tu drąsus ir galingas, kviečiu tave atlikti kartu su manim pirmą ir paskutinę meilės ir mirties misteriją. Juk tu drąsuolis, juk tu pasiryžai nusižudyti. Tau vis tiek, kas tave užmigdys, kas tau užmerks blakstienas. Mano meilėje tau lemta mirti. Tik pasiryžęs nusižudyti supranti savo likimo sprendimą. Aš tavo kaklą žaibais apraitysiu, savo širdies geluonį į tavo širdį įsmeigsiu,

savo kvapu aš tave visą balzamuoju (geriau negu Dievas šventuosius balzamuoja), savo kūno įsčiose aš tave kaip kūdikį vystyklus, kaip faraono mumiją palaidosiu! Aš – tavo numylėtoji Lilith... Tu miegosi manyje ir sapnuosi gražesnius sapnus už tuos, kuriuos Dievas sapnuoja (*šoka*).

JAH-1. Tai tokį atsakymą man duoda Viešpats Kristus! Juokiasi iš manęs! Gerai! Esmi pasiryžęs mirti! (*Puola Moteriai-kobrai į glėbį ir tuoj pat ją atstumia.*) Moteriai aš bijau pasakyti: m y l i u! Ji supranta, kad aš jos mirties pageidauju, – ir ji nusižudo. Moterys man tą baisų žodį „myliu“ nuolat kartoja. Jos nori manyje m i r t i! Ne aš kaltas, ne aš kaltas! Ilgesys mano „Dievo sūnumi“ būti kaltas! Kas supras mano sielos kosminį liūdesį, skausmą ir meilę? Galvijus greičiau supras negu šios gadynės žmogus! Kybau ore tarp Moters ir Šėtono galva žemyn. Viešpats Dievas tik šypsosi, tik šypsosi. Realus aš danguje! Žemėje – aš fikcija! Baisi Dievo šypsena: Prometėjo pajuoka!

T. MICINSKIS (*kabarete rodo savo naują knygą ir skaito iš jos*).

„Ksiądz Faust“ – savo bažnyčioje turėjau vargonininką, kuris buvo truputį menininkas, o iš esmės balagula valkata. Šis posakis, šiandien reiškiantis žydą vežiką, dar neseniai Lenkijoje apibrėžė tą jaunuolių tipą, kurie, gardžiuodamiesi apgavystėmis, vaizdavo galią. Ispaniška barzdelė žiemą, žydiška – pavasarį arba vasaros metu – asiriška-švediška odinė striukė, čerkesiškas rimbais, mokėjimas visų kortų lošimų ir groti bent jau dviem muzikos instrumentais, keleto čigoniškų arijų dainavimas, tokių kaip: „Tamsią naktį ugnis šviečia / Mes ant tilto susitinkam.“ Mokėjimas mintinai kelias citatas iš Markso, iš Černyševskio, mąstymas apie tai, kad visuomenė yra organizmas. Albinas Hebetko metė universitetą, studijavo muziką...

JAH-1. „Magas Tadeuszas Mistyficinskis, arba kaip pasiklosi, taip išsimiegosi“ – ...gyveno toks kunigas Faustas. Įvairūs žmonės įvairiai apie jį kalbėjo, tačiau žinantys tvirtino, kad tai žinomas mergišius, perversiškas erotomanas, pasišventęs ultravioletinei magijai šarlatainas, o kalbant mūsiškai – devynių amatų niektauzas. Kunigo Fausto vargonininku buvo kažkoks Albinas Hebetko, nors žioplokas, tačiau gudrus individas...

T. MICINSKIS. Buvo tai menkutis, liesutis brunetas, apgaulingai panašiu į Kristų veidu. Didžiulė tanki čiupryna vijosi taip, kad kiekvienas iš sukuriuojančių plaukų atskirai kaišiojo savo geluonį kaip žalčiukas ant Medūzos galvos...

JAH-1. Tadeuszas Micinskis (tebūnie jis pasveikintas!) yra dailus kaip Belvederio apolonas, kaip magas Trimegistas. Ant galvos jam šviečia ultravioletinis saulės atspindys nuo Gango, nuo Taičio... Į tamsiai mėlynas kaip Dunojaus vanduo jo akis žvelgia sužavėta Venera... Stebuklingas sutvėrimas ne iš šio pasaulio!..

T. MICINSKIS. Nudegino mane Albinas skorpiono žvilgsniu ir nuo to laiko ėmė persekioti kryžminiais klausimais, tokiais kaip – ar kunigas neturi būti visų pirma žmogum, o pats nepraleisdavo jokios galimybės išvalgyti iki dugno majonezą, nors ir virtuvėje, pasiimti cigarų, nors ir paslapčia...

JAH-1. Tadeuszas Mistyficinskis (tebūnie jis suniekintas!) yra jo antitezė – karikatūra. Yra plikas su trimis plaukais a la Bismarkas ant paties Kazbeko viršūnės. Liūdnose bespalvėse jo akyse nardo blyškios nimfos. Minties Himalajų ledynas stūkso jam ant galvos kaip koks Čingischano turbanas!..

T. MICINSKIS. Vargonininku tapo per fantaziją, kai laidavau dėl to, kad parašytų ryžtingą veikalą apie Lietuvos krikštą. Kurį laiką mane domino jo lietuviški požiūriai, nors pats susibjaurojo megalomanija ir pseudomisticizmu, kur Kristų turėjo nugalėti Šėtonas, Šėtoną įkūnijo Olgierdas, Olgierdu pagaliau yra jis...

JAH-1. Vieną kartą nutiko, kad kunigas Faustas iškrėtė paslaptingos rūšies stebuklą jaunai mergaitei. Kunigo Fausto stebuklas ėmė kilti aikštėn, ir būtų buvęs skandalas, jei ne stebuklingas mago Fausto sumanymas. Vadinamasis kunigas Faustas viešai pareiškė, kad paslaptingos rūšies stebuklo sukėlėjas yra Albinas Hebetko, ir į liudininkus pašaukė garsų magą Tadeuszą Mistyficinskį, kuris intuityviai mato viską, kas dedasi ne tik žemėje, bet ir Veneros planetoje. Albiną Hebetką liaudis lazdomis primušė ir išvijo iš klebonijos. Magas Mistyficinskis ta tema parašė evangelinį romaną ir užkalė daug grašių ir daug pagyrimų iš ponų Przylepinskių...

T. MICINSKIS. Tik kartą grafas jį išmetė ir net nuleido nuo laiptų, tačiau to Antikristo įsikūnijimas

nelaikė blogiu sakydamas, kad ne-reaguoja į antausį, ir tai iš jo pusės yra „ironijos skydas“... (Šūksniai: „Kas galima karvedžiui, tai ne tau, snargliau!“; „Šalin tokie, kaip Hebetko, individai nuo Micinskio asmens! Šalin, nes gali būti paleistos į darbą lazdos!“)

JAH-1. Papročių Lenkijoje tobulinimą dera pradėti nuo savęs. Lenkų dvasios tvėrimą taip pat. Taip, pone Micinski! Taip, ponai prielipos! Baigiau! P. Micinskio daugiau nenoriu pažinti. Pamokiau jį viešajam gėriui, kad žinotų, jog, norint kitus mokyti būdo teisybės ir šventumo, reikia pačiam būti teisingu ir padoriu žmogumi... Tuo pasakėlė ir baigiasi.

JAH-2 (ekrane). Rašau lenkų ir lietuvių kalbomis. Išleidau knygas. Iš lenkų literatūros išbrauktas, į lietuviškąją neįrašytas. Oficialiosios sferos nesuteikia man literato patento. Tikėjau, kad mano gera valia bus tas idealus ryšininkas tarp Lenkijos ir Lietuvos. Neišeis! Abi pusės blogai mano intenciją suprat. Iš mano asmens norėjo tik taraną padaryti: sugriauti arba lenkišką, arba lietuvišką mūrą! Dovanokit, ponai intrigantai, bet aš – žmogus, nuo ankstyvos jaunystės pasišventęs vertam, naudingam darbui, riteriškai tarnystei, turiu tokius šarvus, kokius jūs, ponai žemų instinktų kurstytojai, niekinate šiandien kaip „romantizmą“.

JAH-1 (kabarete aiškina lankytojams). Kiekvienas dorai ir kilniai mąstantis lenkas žino, kad be laisvos Lietuvos nebus laisvos Lenkijos. Kas kovoja už Lenkijos nepriklausomybę, tas turi kovoti ir už Lietuvos nepriklausomybę be jokių pretenzijų į ateitį. Tegul net Lietuva *post factum* visiškai atsiplėš nuo Lenkijos: tai būtų nereikšminga smulkmena, kvailystė palyginti su tuo didingu faktu, kad Lenkijos tautinė sąžinė taps švari Lietuvos

atžvilgiu: žodžiai „Lenkija mus pražudė“ suliepsnos dėkingumu: „Lenkai prisidėjo prie mūsų išlaisvinimo!“ (*Nepritarimo šūksniai.*)

PATRIOTAS. Zlosliwe brednie p. Herbaczewskiego! „Nowiny Wileńskie“ jis paskelbė begėdiškiausią paskvilį Lenkijos ir lenkų atžvilgiu! (*Skaito*) „Okupuoti, kolonizuoti, sulenkinti Lietuvą ir Ukrainą – ir basta! Paprasčiausia argumento tiesa – spardyti, mušti, niekinti, nekęsti, juodinti lietuvių ir rusų ir norėti iš jų „Jogailos meilės“! Verta paklausti šiandienos Lenkijos statytojus, ar Lenkijai tik vienintelei laisva daryti, ką jau uždrausta daryti Vilhelmų Vokietijai ir Michailų Rusijai?! „Pan Herbaczewski, prašom nešdintis į Kowenską Litvą, nes lenkų kantrybė turi turėti ribas!..“ (*Šūksniai, susiliejęntys į skanduotę: „Von!“ Minios žiedas aplink JAH-1 grėsmingai siaurėja.*)

JAH-1 (*pašaipiai*). Tsss! Ponai! Voras yra sutvėrimas, leidžiantis garsus, panašius į žalčio šnypštimą! Tsss! Ponai! Voras turi vieną galvą, tris akis – vieną iš priekio, o dvi iš užpakalio, 49 kojas ir 7 rankas! Tsss! Pilvo visai neturi, gyvena be maž nieko neėsdamas! Tsss! Ponai! Voro dūšios joks iš teatro direktorių dar neiščiupinėjo, taigi apie ją nieko negalima pasakyti, išskyrus tai, kad yra Liuciferio išmislas! Tsss! Voras yra baisus, nes šnypščia: tsss! Yra amoralus, nes neturi septynių žmonių aktorių ir keturiasdešimt devynių nesantuokinių vaikų! Tsss! Yra pavojingas, nes niekuomet nesirodo teatre, kadangi... (*Minia, kuri iš netikėtumo buvo nuščiuvusi, dar agresyviau supa JAH-1.*)

J. A. KISIELEWSKIS (*staiga šaukia*). O Micinskį minia per karą sudraskė lyg Varšuvą, lyg Rusiją, mat palaikė kazokų generolų! (*Išiaudrinusi minia sustingsta, kabaretas pamažu virsta taip JAH mėgiamu kapinynu. Nešini iš laidotuvių*

atributikos pasidirbtais instrumentais pasirodo numirėliai: Vaidilytė, Vanda Žurkovska, Frantas su virve ant kaklo ir T. Micinskis.)

NUMIRĖLIAI (*pritardami savo „muzikos instrumentais“ džiazuoja*).

Vidur nakties
ant prapulties
vėjai kaukia, staugia –
Dievas vėlę smaugia –
miškai užia gaudžia –
žmogus Dievą draudžia –
Vidur nakties
hu! huuuu!
ant atminties
hi! hiiii!
Jūros varpas šaukia: –
savižudžių vėlės kaukia: –
Ak, tu Dieve iškilmingas!
Tu žmogžudi neprotingas!
priglausk verkiančią vėlelę!
išgerk savižudžių kraujelį!
tildink šaukiantį varpelį!
gyvas gulkis į grabelį!
hu! huuuu! hu! huuuu!
hi! hiiii! hi! hiiii!

Ak, tu Dieve!
Tu, kraugeri!
Visagalis!
Piktavalis!
Susimilk!
Pražūk!
Gaivink!
Nebūk!
Prabilk!
Išnyk! – – – –

Verksmingas vėjeli –
šauk!
Savižudžio vėlele –
kauk!
Griausmingas varpeli –
gausk!
Tu, žmogau, dievelį –
bausk!
Griuvėsių paukšteli –
Dainuok, ramyk!
Kapelių šuneli –
peik, stauk!
Jūros bangele –

malduok, prašyk!
Kraugery, velneli, –
keik, smauk!
Maldaukim!
Keikim!
Šaukim!
Kaukim!
Dieve, susimilk!
Žmogžudi, pražūk!
Meile prabilk!
Išnyk! Nebūk!
Hu! huuu! (*triskart*)

JAH-1 (*publikai, numirėliams džiazuojant*). Mielieji, liūdna man, kad turiu Jus apsunkinti savo rūpesčiais. Tikėjausi, kad kaip tik jūsų tauta savo atstovuose, protinguose, sąžininguose, vertuose, mano atžvilgiu pasielgs džentelmeniškai, ypač tada, kai kenčiu už jos reikalą, neatstums manęs su ta panieka... deja. Skaudžiausią smūgį gavau: panieką! Gėdijuosi ir raudonuojau už tuos jūsų „didžiuosius“, kurie tokiu būdu jūsų tautos vertybes demonstruoja... Todėl galima suabejoti tautos ateitimi, jeigu tokie chamai valstybės laivą vairuoja. Įvyko negirdėtas skandalas: oficialiai tris kartus kreipiausi su prašymu, tris kartus paniekinamai nesiteikta net atsakyti!! Ir ką tuo norėta pademonstruoti? Iš tikro tiktai beribę kvailystę – laukinį karjeristų chamiškumą! Todėl atsakau panieka – žinau, skaudžiaia užgaunu Jus ir Jūsų nekausius draugus. Gal tai kiek ir pravers Jums ateityje. Kokios yra mūsų egzistencijos sąlygos? Universitete kaipo dėstytojas gaunu 7.800 lenkiškų markių (!!!), į mėnesį žmona uždirba 30.000, ko užtenka vos trimis savaitėms. Mus apvogė „stebuklingu“ būdu: pasiėmė vertingiausius daiktus... Žodžiu, skurdas. Jeigu ne kai kurių asmenų paskola, būtų katastrofa... Pagaliau viskas kvailystė. Dvasiškai jaučiuosi labai gerai, stipriai... (*Staigiai išeina.*)

JAH-2 (*ekrane kalba, numirėliams džiauojant*). Nėra gyvenimo artistų! Tautos nevidina savo pašaukimo rolių ir bendrai jokios pasaulio rolės jau nebevidina. Tautos valdo spekuliantai, svetimi jų idealams. Bendrai valdo idėjų parodija. Visos tautos tapo apgautos. Tautų likimai svetimose rankose. Valstybinės ideologijos parodija nugalėjo tautų ideologijas. Tautos virto valstybių vergais. Lenino protas mirties bandymo neišlaikė! Jis buvo neteisingas, jis melavo! Ne jis pats už savo idėją mirti pasiryžęs, bet visai Rusijai liepė mirti už prievartą jai primestą idealą. Net ir Jehovos protas tokios komedijos neišlaikys. Sulig teologais, pats Jehova miršta pasauliui, kad pasaulis jam mirytų. Gyvenimo artistas – ne pajacas, ne arlekinas. Jis – Dionizo sūnus! Prometėjo svajonių vykdytojas! Kristaus, tik poetų Dievo, šventasis pranciškonas! Jis skelbia tik tą teisybę, už kurią pasiryžęs linksmai mirti! Gyvenimo idėja: *Lux* (spindulys) – vis tiek iš kur jis – ar *Lux ex Luce* (šviesos spindulys), ar *Lux et tenebris* (tamsos spindulys), bet tikras spindulys. (*Tame spindulyje, lėtai šokdami pamažu ištirpsta numirėliai, kabareto lankytojai ir pats JAH.*)

Pirmo veiksmo pabaiga

Antras veiksmas

Numirėliai, niūniuodami savo „simfonijas“, ruošia Baltosios gulgės salę paskaitai. Vėliau jie sutūps apie paskaitininką, prisiglaus tarp paskaitos paklausyt susirinkusių kauniečių.

J. KELIUOTIS (*tuo pačiu metu ekrane*). Nežinau, iš kur į mano rankas patekęs Herbačiausko „Erškėčių vainikas“ mane pritrenkė kaip Paskalio „Mintys“ ar kaip Nyčės „Taip kalbėjo Zaratustra“.

Viskas čia man pasirodė artima, gimininga ir suprantama. Iš kiekvienos pastraipos čia tryško kūrybinės revoliucijos dvasia, kuri reikalavo, kad lietuvių tauta tuojau atsistatytų bet kokio provincializmo, visų prietarų ir trafaretų, sustingimo ir išglebimo, nuolatinių aimanavimų ir nusiskundimų, visokio dogmatizmo, valstietiško atsargumo ir nerangumo. Jis pateikė naują, modernišką tautiškumo ir literatūros koncepciją. Jis skatino eksperimentuoti literatūros, dailės ir ideologijos srityse. Herbačiausko kūryba visą gyvenimą dvelkė nauju, šviesiu ir drąsiu kūrybos vėju. Jis norėjo revoliucionizuoti visas mūsų gyvenimo sritis.

PATRIOTAS (*ekrane*). Juozo Albino Garbuko-Herbačiausko likimas: didesnis garsas, negu jis buvo vertas, negu yra tautai pasitarnavęs ar patarnavęs. Aštriai gabus „vokiškai“ tariant, mišlingas, suvalkinio lietuvių (bažnyčios tarnas) ir lenkų sūnus, mūsų – puslenkis (antraip apvertus, puslietuvis) Krokuvoje ne tik mokslinosi, o besitirindamas tarp literatūrų ir menininkų, ypačiai jų mėgiamose kavinėse, gyvas ir judrus, smailialiežuvis, virto tuo, ką lenkai vadina „genjusz bez teki“: viską žinąs, viską sprendžiąs, paslaptinių jėgų kupinas, „magijos“ veikiamas ir jį kitus veikiantis kavininis politikas, burtininkas, pranašas, rimtų žmonių mėginamas reikšmingiau būti supastas, mėgiamas literatūrinės bohemos šnekutis, plikas kaip tilvikas, tik niekados nebadavęs, visiems skolingas ir niekam nesiteikęs skolų gražinti, jų nebeatsimenąs ir net užsigaunąs prašomas atlyginti. Tragikomiškoji didybė, išriedėjusi iš Mickevičiaus mišinio su Wyspianskiu ir pajvairinta Michaldos praractvomis, lenkiškas lietuvis ir lietuviškas lenkas – „pol psa, pol kozy – niedowiarek boży“.

KONFERANSJĖ. Šių, 1923, metų liepos 23 d. pargrįžo iš Krokuvos ir su žmona apsigyveno Kaune mūsų rašytojas Juozas Albinas Herbačevskis. Įsižiūrėjęs į gražų pavergtosios Lenkijos romantikos credo, J. A. H. buvo betikis ir lenkų tautos idealingumu bei palaima Lietuvai iš istorinio, politinio ir kultūrinio bendravimo su Lenkija. Užtat per didįjį karą ir Lenkijos išsivadavimą iš arti įsižiūrėjęs į dabartinį lenkų sielą ir jų siekimus, J. A. H. dabar tikrąjį lenkų ir lietuvių politinių santykių esmę dar aiškiau suprato negu daugelis mūsų prisiekusių veikėjų. Tą savo tautinį credo jis yra jau pareiškęs „Lietuvos Žiniose“. J. A. H. jau ilgesnis laikas rašo didelį veikalą – trilogiją „Hierofantas Joannes“ – naujojo Jono Krikštytojo naująją dramą. Būsimi tai visos Europos scenizuotoji misterija. Turint omeny tokį platų autoriaus užmoį ir žinanat jo stiliaus ypatybes, galima spėti, jog toji misterija bus pasaulinio įžymumo kūrinys, kuriuo mūsų literatūra labai praturtės. O šiandien garbusis J. A. H. mums laiko paskaitą „Dvasia be vietos“. Pasitikime!

PATRIOTAS (*publikai aplodismentais sutinkant į estradą kylančią JAH-2*). Kritus lenkų markei ir kiaurai prasiskolinusiam krokuviniam lietuvių kalbos lektoriui pasidarius visai striukai, kelių Lietuvos universiteto profesorių ir literatų sumestomis lėšomis ir pastangomis Juozas Albinas buvo „išpirktas“ iš Krokuvos kreditorių, atsidūrė Kaune ir buvo įstatytas universitetan lenkų kalbos lektoriumi.

JAH-2. Prakaituoja mūsų žemelė neiškentėto skausmo svajonėmis, neatgyvento gyvenimo sapnais, neatlygintos skriaudos troškimais!.. Mūsų žemelės prakaitas (rūkas) – tai medžiaga (kūnas) toms „dvasioms“, kurios gyvus

„gąsdina“, kurios vaidenasi net ir dienos metu ne vien miškuose, bet ir plačiuose vieškeluose!.. Ir kas gi tikrai vaidenasi? Kas toji „dvasia“? Nakties metu mūsų žemelė – gyva sąžinė gyviems žmonėms. Nakties metu gyviems vaidenasi žemėje nuo teisybės ir teisingumo akių paslėpta skriauda, užkasta nuodėmė, kaltė. Vaidenasi noras gyventi visų nekaltai užmuštų, pirm laiko priverstų mirti (miriop nuteistų bei savižudų) – tas baisus noras gyventi, kuris nuodija žemės vidurius, kurį žemė išvemia... Vaidenasi nenumalšinta mirusiųjų neapykanta, vaidenasi pasmaugta nekalta kūdikystė ir skaisti, saulėtinga jaunatvė, vaidenasi neišsvajotos poeto svajonės ir neišmalduotos davatkų maldos! Nakties metu gyviems vaidenasi tie visi „dalykai“, kuriuos gyvi žmonės slapčiai „slepia“ žemėje – nuo teisingumo akių, nuo Viešpaties bausmės! (*Salėje bruzdėjimas.*) Dabar Lietuvos kūnas (oficialiais daviniais), rodos, labai ramus. Patarčiau pirmam iš eilės mūsų sumiesčionėjusiam „netikėliui“ inteligentui (ypač politikui ar diplomatui) bent vieną naktelę vienų vienam „pagyventi“ tyrlauky – mūsų žemelės prakaito rūkuose. Tik tada aš galėsiu su juo šiuo „dvasių“ klausimu susikalbėti ir tyliai, be ginčų, susiprasti. Juk etikos klausimas gyvai rišasi su „dvasių“ klausimu. Jeigu nėra amžinos nemirybės, jeigu nėra viršteisingumo (nemezis), tai doru žmogumi neverta, neapsimoka būti. (*Salėje murmesys.*) Taip, tikrai. Kada uždrausta drąsiai kalbėti apie realų gyvenimą (kadangi tai „politika“), tada žmogaus mintis kaip kurmis kuisiasi dvasios gelmėse – norom nenorom pradeda konspiruoti mistiškai. Kada uždrausta žmogaus bei tautos natūralių fizinių jėgų ekspansija (politika), tada prasideda tautos dvasinių jėgų (svajonių)

ekspansija dangun arba pragaran. Medis, negalėdamas augti dangun, saulėn, auga į savo šaknis. Taip pat ir žmogus, negalėdamas augti ir žydėti saulėje, suauga į savo šaknis, virsta pats sau šmėkla (tai seksualinio misticizmo ir visų religinių sektų paslaptis). Ir Lietuva, ir Lenkija taip inaugo in savo šaknis, kad dar daug metų praeis, kol jos išdrįs drąsiai augti ir žydėti tiesiai į dangų ir į saulę. Baimė ažuoliškai augti – štai visa tragedija šių laikų ... (*Nepritariantys šūksniai iš salės.*) Taigi gyvenime vaidenasi visi „uždrausti dalykai“, trumpai tariant, vaidenasi uždraustas gyvenimas! Mes augam į savo šaknis – virstam šmėklomis. Mes – Vydūno dramų šešėliai. Viens kitą tik mokame „gąsdinti“, o išgąsdinę džiaugiamės! Taigi mums vaidenasi ne „mistiškas pasaulis“, bet realus gyvenimas! Tokiu nonsensu jau mes gyvename, kad gyvenimas mums tik vaidenasi! Mes gyvenimui šmėklos! Gyventų skambių žodžių „dvasia“ mes bijomės arčiau negu „politinio skandalo“... (*Pikti protesto šūksniai, švilpimas.*) Prakaituoja mūsų miela žemelė mūsų mirusių brolių lietuvių skausmais, ilgesiais, žuvusių už Tėvynės garbę troškimais, nekaltų aukų skundais, nuskriaustųjų – neapykanta, nužudytų – gyvybės noru, o mes, inteligentai, tik juokauti mokam iš tokių „žemės šposų“. Ir mes dar nežinom, kaip mūsų žemelė kvatoja iš mūsų inteligentų, neva „ramaus“ gyvenimo. Gal atsipeikėsime išgirdę tą mūsų žemės kvatojimą. (*Visuotinis kvatojimas, kojų trypimas, šauksmai: „Varjontas! Lenkų agentas“.*) Atsargiau su manim! Aš padarysiu tokį seansą, kad jūs patys pamatysite, kieno jūs agentai! Įkaitintas vanduo garuoja. Kada skausmo ugnis įkaitins mūsų smegenis, mūsų protus, tada tik mes pradėsime garuoti mintimis, idėjomis. (*Paskutiniai paskaitos žo-*

džiai skęsta pragariškame triukšme, ir veltui konferansjė bando atkurti bent elementarią tvarką.)

KONFERANSJĖ. Nebūkim chamai, būkim kultūringi! Duokim paskaitininkui galimybę paaiškinti savo mintis!

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. Po tokios paskaitos tegalima polemika, o ne aiškinimai. Žinoma, jei ponas Herbačevskis sutinka.

JAH-2. Sutinku!

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. O godotina publika ar sutiktų išgirsti priešingą nuomonę? (*Publikos šūksniai: „Sutinkam, sutinkam!“*)

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. Spiritizmo ir visokių vaidinimųsi faktai nėra mokslo pripažinti autentiškais. Tamsi visuomenė instinktyviai jautė slaptingų gamtos jėgų pasireiškimą ir stengėsi jas pažinti. Bet dėti į mokslų eilę liaudies prietarus ir juos kaip faktus sisteminėti – tiesiog šarlatanerija. Žinau, iš kurių šaltinių paskaitininkas sėmės daugelį žinių: D'Assier „Ludzkosc posmiertna“, Przybyszewskio „Synagoga szatana“ ir nepripažįstu jiems mokslo vertybės! (*Pritarimo šūksniai.*)

JAH-2. Žmogui, kurs nieko neišmano, neatsakoma. (*Išeina lydimas homeriško publikos juoko.*)

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. Šarlatanerija pavadinti Juozo Herbačevskio prietarų patvirtinimą gal bus per daug: vargu bau jis nori kam akis apdumti. Greičiau tai bus patologinis dalykas. Koktu ir sarmata darosi, jog tai kalba Lietuvos universiteto būsimasis lektorius. Gaila.

JAH-1 (*publikai išsivaikštant, numirėliams lėtai tarp jų bešokant, ekrane*). Turiu garbės atsiprašyti mūsų mokslininkus, kad drįsau jų sveiką protą vesti į nesveiką pagundą. Jų sveikam protui labiau rūpi blusos, voro, varlės, driežo „psichologijos žinojimas“.

Atsiprašau, kad aš esu žmogaus psichikos žinojimo specialistas. Blusų bei varlių tyrinėtojas nepavydžiu. Mūsų mokslo vyrus nužemintai prašau ir man nepavydėti mano žmogiškos specialybės! Atsiprašau! Pardon! Izwinite, gospoda! Einschuldigen Sie! Bastanza!

Tuo pat metu prie nuošaliai stovinčio JAH-2 prieina Studentas.

STUDENTAS. Atleiskit, aš pirmą kartą. Tamstos paskaitą irgi šioje salėje girdėjau dar berods 1919-ais. Tamstos paskaitos man labai indomios, tik man ne visai aiški Tamstos mintis, kad Tamsta, kai sukuriąs grožiniame kūrinyje kokį asmenį, tas pasauly pasilieka tikrai gyvas ir gyvenąs tarp žmonių... Gal tai reikia suprasti šitaip: sukurtasis grožinis asmuo pasilieka pasauly gyvenanti žmonių vaizduotėje, atmintyje, jausmuose?

JAH-2. Tiesa, pasilieka pasauly gyventi ir taip; bet ir gyvena tarp žmonių tikrai.

STUDENTAS. Atsiprašau, nieko nebesuprantu!.. Nejaugi, Tamsta, teigi, kad Tamstos kuriami literatūriniai personažai ima gyventi kaip realiniai fiziniai individai, asmenys – kaip nauji žmonės šalia pirma buvusiųjų... Taip kaip iš tėvų gema vaikai ir egzistuoja pasauly?

JAH-2. Žinoma, taip ir egzistuoja. Aš pats kartais susitinku juos gatvėje.

STUDENTAS. Bet juk tie Tamstos sutinkamieji gatvėse nėra Tamstos sukurti! Jie yra tik panašūs į Tamstos personažus, kaip kad, Tamsta, juos vaizduojies, arba tėra vien originalai, pagal kuriuos, Tamsta, padarei savo kopijas – savo literatūrinius personažus!

JAH-2. Ne, ne. Aš tikrai juos sukūriau ir paleidau į tikrovę, ir nūnai jie yra tikri, atskiri, gyvi, nauji žmonės.

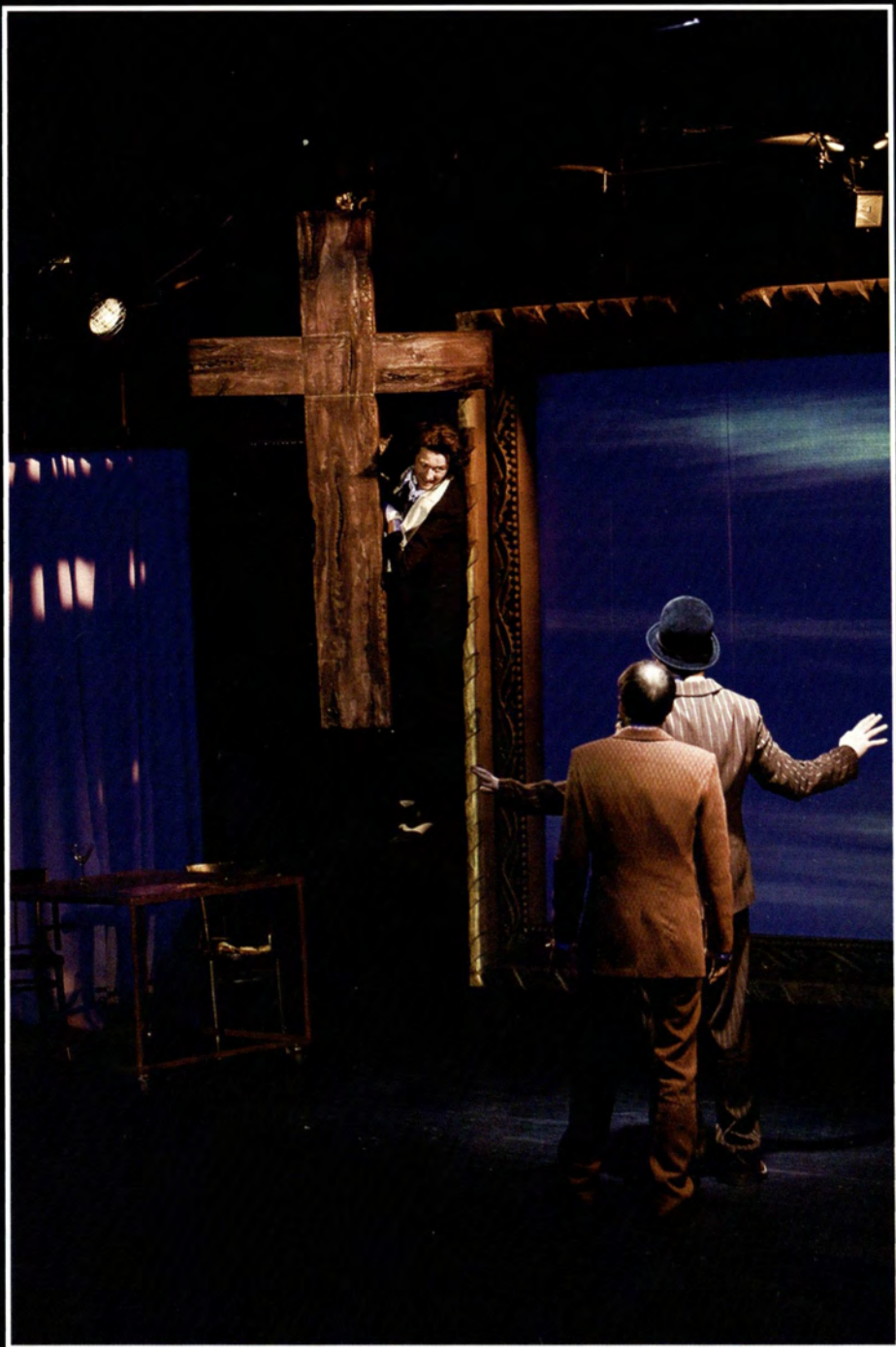
Užia, siaudžia, griaudžia „Konrado“ kavinė. Susitikimo vietos pakeisti negalima – čia visas Kaunas. Tarp staliukų zuja kelneriai, dainininkas širdis tepa pagal Kazio Binkio tekstą sukurtą „Obelių žiedų“ medumą.

JAH-2 (*dainai pasibaigus ar dar tebeskambant, aistringai tęsia anksčiau pradėtą prakalbą*). Mes visi prasikaltom, kad lig šiol dar nepradėta gražios Lietuvos kūryba! Užtenka tik pamąstyti apie mūsų emigracijos klausimą, kad visiškai nusimintum ir rankas nuleistum. Kas gi dedasi? Ogi mūsų žmonės pas save namie, Lietuvoj, nekenčia darbo, bijo darbo ir visi, kas tik gali, nori iškelti Brazilijon, Argentinon, kad svetimose šalyse sunkiausią vergų darbą dirbtų! Baisu darosi apie tai bemažtant. Darbas Lietuvos naudai, Lietuvos gerovei, Lietuvos garbei jau mums bjaurus darbas! O darbas Brazilijos naudai – gražus darbas! Didesnės paniekos Lietuvai dar nieks taip žiauriai nepareiškė kaip mūsų pasiryžę emigruoti žmonės – sodiečiai, inteligentai! Ir ateis laikas, kada Lietuva bus priversta samdyti kinus arba kalmukus ūkio darbams! Lietuva virsta kolonizacijos objektu, jeigu mūsų žmonės taip „mylės“ savo tėvynę... Jeigu pas mus blogos darbo sąlygos, tai juk galima bent stengtis jas pagerinti. Tik tada Lietuva bus tikrai rami, kada visi lietuviai dirbs rimtą kūrybinį darbą, kada sistematiškai Lietuva gražės ir gerės! Mes visi privalom būti darbo artistai! Žinoti visa ko ribas privalom! Kiek laiko pykti, kada atleisti! Kiekvienas valdininkas savo mandagumu daugiau nuveiks negu savo šiurkštumu, pedantiškumu. Mūsų diplomatams patartina nedaryti iš savęs „slaptingųjų dalykų kastos“, bet visada skaitytis su gyva tautos sąžine! Turėsime tik tokią Lietuvą, kokią mes patys sukursim!

Lietuvos likimas ne Tautų Sąjungoj, ne pasaulinės diplomatijos intrigose, bet tik mūsų galvose, mūsų širdyse, mūsų rankose glūdi! Gerbikim patys save, ir visas pasaulis mus gerbs! Gana jau tų kovų už valdžią! Nebegalima gyventi tąja gyvenimo sistema, kuri reikalauja, kad vienas tautos luomas (arba viena tautos partija) gyventų ir augtų kito tautos luomo skriauda, vergų niekšingumu! Juk negalima būti laimingam artimo nelaime! To stebuklo dar nėra vienas politikas nepadarė!.. Prievara provokuoja prievartą. Prievara mylimas nebūsi! Tas tik turi autoritetą, kurį žmonės myli, kurį širdimis supranta.

PATRIOTAS. Taip tai taip, bet jūs, rašytojai ir dailininkai, turite padėti vyriausybei, kurti patriotinę ir tautinę kūrybą, o ne blaškytis ieškant naujų kelių!

JAH-2. Ką jūs vadinatė patriotine ir tautine literatūra? Ar jūs apie tai turite kokį nors supratimą? Jūs tik norite, kad rašytojai ir dailininkai jūsų dėdėms ir dėdienėms kutentų padus, kad jiems smilkytų patriotinio jovalo smilkalus, o jie galėtų ramiai išnaudoti ir apgautinėti tautą ir laisvalaikiais paleistuvauti! Jūs norite, kad dailininkai nupieštų Nemune besimaudančią vyriausybę, ir tai vadinsite tautiniu-patriotiniu menu. Jūs ieškote tik padlaižių, pataikūnų, vergų, parsišlavėlių, o kūrėjai jums nereikalingi, nes jie visada maištininkai, nerimo kėlėjai, trukdą valdantiems ramiai miegoti ir vagiliauti! Jūs iš kūrėjų reikalaujate mirti badu, būti herojais, kad tauta būtų gyva ir kad jūs galėtumėt ramiai ją valdyti, išnaudoti ir apvaginėti! Ne, mes nemirsime badu, kad jūs ramiai galėtumėt būti niekšais, mes trenksime į jūsų idiotiškas makaulės ir jūs virstite bekonais, kiaulėmis, tokiais, kokie iš tiesų esate, ir jums bus didelė gėda, ir jūs nežinosite,

Spektaklio „JAH“ (rež. Gytis Padegimas) premjera Kauno nacionaliniame
dramos teatre. *Juozapas Albinas Herbačiauskas – Sigitas Šidlauskas*
Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

Spektaklis „JAH“. *Masinė scena*

Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

Spektaklis „JAH“. Iš kairės: Vincas Krėvė-Mickevičius – Ričardas Vitkaitis,
Juozapas Albinas Herbačiauskas – Sigitas Šidlauskas ir Balys Sruoga – Egidijus Stancikas

Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

Spektaklis „JAH“. *Masinė scena*

Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

Spektaklis „JAH“. Iš kairės: *Patriotas* – Algirdas Pintukas ir Juozapas Albinas Herbačiauskas – Sigitas Šidlauskas

Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

Spektaklis „JAH“. Vaidilytė – Raimonda Šukytė

Fotografas Donatas Stankevičius. Nuotr. iš Kauno nacionalinio dramos teatro archyvo

kur besprukti nuo tautos teismo ir juoko!

PATRIOTAS. Aš niekad ir niekur tokių kalbų nesu girdėjęs ir niekad tokių žmonių nebuvau matęs!

GIRTAS (*šaukia*). O tu, feuerwerkeri, ko taip žiūri į mane? Ar manai, kad aš išsigąsiu tavo perkūniškos išvaizdos ir tavo žaibiškų žvilgsnių? Ak, tu nepripažintas Lietuvos pranaš! Juk tu 33 kartus į dieną pats sau prieštarauji! Lietuvai nereikalingi tokie feuerwerkeriai!

JAH-2 (*ramiai*). Dievas sutvėrė kiaulę, bet aš jai nenusilenksiu! (*Tamsa.*)

JAH-1 (*ekrane*). Geram žmogui nėra vietelės visam pasauli. Jis visur paniekintas bastuolis. Jis niekam nepavydi, jis pasiryžęs sielos trupinėlius visiems išdalinti. Tačiau jam visi pavydi net ir jo ubagystės, net ir jo vardo. Pavydi, kad jis dar gyvas. Pavydi jam jo skarmalų. Nors ir nuogas jis vaikščiotų, jam vistiek visi pavydėtų! Piktam žmogui pagerbti puotas, banketus kelia. Paminklus stato. Poetai odes ir himnus rašo. Visi jam meluoja ir džiaugiasi, kad gali meluoti. Kunigai bažnyčiose iškilmingą „Te Deum“ gieda! Visi džiaugiasi, kada piktas žmogus gerą žmogų smaigia! Moterys iš meilės alpsta jį išvydusios. O žurnalistai iš proto eina nežinodami, kaip jį pagerbti, kaip reklamuoti! Kodėl geras žmogus – vien mėšlas pikto gėlei augti ir žydėti? Kodėl taip? Viešpatie Kristau, atsakyk, atsiliepk! Juk tu visagalis! Kodėl veltui šaukiasi tavo pagalbos smaigiami geri žmonės? Kur tavo širdis? Nejau ji aptemo? Nejau ji nugalėta? Nejau tu pats, Kristau, tik poezijos melas? Aš jau nebegaliu gyventi švento avinėlio auka! Aš nenoriu savo gyvybe tukinti Pikto kiaulės! Aš bent noriu būti tąja skriauda, kuria piktas žmogus būtinai paspringti privalo!

JAH-2 (*stovi nuošaly su kalinio ryšeliu, čia pat lyg šešėlis ar angelas sargas besistengianti į apšviestą plotą nepatekti Teona*). Ruošiamės išvykti atgalios į Lenkiją. Orumas neleidžia mums skūstis, priekaištauti. Padarėme didžiulę kvailystę, kad sugrįžome į „tėvų žemę“. Buvome nubauti, nes „tėvų žemė“ gyvačių kamuoliu pasirodė... Dvasios chamas, atsitiktinai tapęs „ponu“, neįstengiantis sukvailinti iki savojo žemo lygio savo sielos kilnumo, tyčiojasi taip, kad ji dingtų jam iš akių. Tokia padėtis dabar viešpatuoja visoje Lietuvoje. Negalvokite, kad išvykstu užsiutęs, piktas ar pilnas neapykantos... Ne, ne, ne! Išvykstu ramesnis nei kad atvykau čia. Supratau viską – tokie žmonės kaip aš yra tikra kankynė dabartinei Lietuvai, nes kelia sunkius kultūrinius reikalavimus... Nekenčia tokių kaip aš už tai, kad trokštu išmatose paskendusias sielas nukanalizuoti... Turbūt iš Rusijos atsibastę „biesy“ įsiuto už tai, kad aš esu atstovas romėnų bei lotynų kultūrų... Aš sergu anemija, bet nekreipiu į tai dėmesio... Čia, „tėvų žemėje“, jos piliečiai, apsiriję taip kaip reta kitur, o aš sulysau iki paskutinių likučių. Guodžiuosi tuo, kad negimiau dėle. Nedrįstu Jūsų paprašyti, bet būčiau Jums labai dėkingas, jeigu (nesakykite apie tai niekam), kad paštu arba kitoku keliu atsiųstumėt man (jeigu turite) savo seną, jau sudėvėtą, kasdieninį arba vasarinį apsiaustą, o taipogi kelnės (juodas). Mano apsiaustas jau susidėvėjo taip, kad net skylių neapsimoka lopyti (tarp kitko, nešioju jį 15 metų!!!) Nepykite ant manęs, juk Jūs mane suprantate.

*Rytmetis „Konrado“ kavinėje.
Kelneriai tvarkosi, keli lankytojai
varto laikraščius.*

PILIETIS (*garsiai skaito*). „Profesorių Herbačiauską išsiunčia iš

Kauno... „Kas čia dabar?“ 1925 met. Vasario mėn. 12 dieną Aš, Kauno miesto ir apskrities Karo Komendantas, Majoras Braziulevičius Vladas, peržiūrėjęs Politinės Policijos Skyriaus raštą nr. 922 ir visą susirašinėjimą apie pilietį profesorių Herbačiauską, einant 8 & Ypat. Valstybės Apsaugos Įstatu nutariau: „...Kas per nesąmonė?.. (Šūksniai „Skaityk toliau!“) „Minėta profesorių, pavojingą visuomenės tvarkai asmenį, išsiųsti iš Kauno miesto ir apskrities vienam mėnesiui...“ Ne, visai jau išdurnėjo krikdema!...

PATRIOTAS. Abejoju, ar tiksliai čia pasielgta. Mano supratimu, reikėjo kiek kitaip padaryt. Juk ponas Herbačiauskas kam reikia ir kam nereikia skelbiati visai išvažiuojas iš Lietuvos. Ir, jei šiandien jis dar tebešmižinėja po Kauną, tai, matyt, jam kas trukdo išvažiuoti, turi dar čia kurių darbų nudirbti. O jo dirbama visokių darbų. Šiuo atveju gal bus Tamstoms įdomu susipažinti su vienu jo politišku kūriniu, išleistu Vilniuje jo paties lėšomis 1919, o būtent „Kur eini, Lietuvi?“ Anot pono Herbačiausko, „reikia būtinai susitart, susibičiulaut su lenkų tauta. Su Lenkijos demokratais mes galim rimtai tartis“. Kūrinio gale J. A. Herbačiauskas pranašiskai atveria savo burną: „Nepateisinama, veltui svajojat dėlei neapykantos lenkams žudyti Lietuvą!“ Pagaliau įdomus dar vienas posakis jo knygelėje: „Vilniui Lietuva visada reikalingiausia“. J. A. Herbačiausko pranašiškas tonas ir karštas įkalbinėjimas „susibičiulauti su lenkų tauta“ sukelia įvairių mislijimų. Todėl daug racionaliau būtų buvę, kad kas padėjęs būtų ponui Herbačiauskui visiškai išvažiuot iš Lietuvos.

PILIETIS. Tai gal Tamista tais savo mislijimais ir pasidalinai su Brazulevičiaus vyrukais?

PATRIOTAS. O kad ir taip, ką pats man padarysi?

PILIETIS (*puola Patriotą, prasideda peštynės*). Ach, tu Judošiaus snuki! (*Tamsa*.)

JAH-1 (*pasigirdus beldimui į duris*). Prašau, kviečiu! Įeik!

SAUSAS PONAS. Turiu garbės užsirekomenduoti: esmi Dievo ans-tolis egzекutorius!

JAH-1. Kuo aš užsitarnavau ta-pę tokios aukštos esybės vizito?

SAUSAS PONAS. Mano bendrovė Jehovos prokuroro įsteigta dar Saliamono laikais. Jos tikslas – supirkinėti visas skriaudas, padarytas išrinktiems žmonėms – Kaino vaikams!.. Aš – tavo sumanymų realizatorius!

JAH-1. Neju?

SAUSAS PONAS. Aš išgirdau tavo skundą, tavo maldą. Tu trylik-tas tų, kurie per ištisus 1917 metus išdrįso tokiu drąsiu skundu prabil-ti. Aš girdėjau tavo širdies deklaraciją. Ji tavo proto radijo aparatu paleista pasaulin. Ji mano biržoj virto deklaruota akcija. Ji jau ne tavo nuosavybė. Ji jau mano nuosavybė. Jos kaina labai aukšta. Ji – dabar brangiausia akcija. Jos pirmą numerį pirko popiežius Pijus X... Tu visam pasauliui jau paskelbei, kad „savo rankoj laikai pikto žmogaus vekse-lius“ ir t. t.

JAH-1. Ir ko tau reikia iš manęs?

SAUSAS PONAS. Prašau, skaityk! (*Duoda JAH-1 popieriaus lakštą.*)

JAH-1. „Aš, Juozapas Albinas Joannas Herbačevskis, šiuomi likimo aktu, mano sveiko proto ir sveiko jausmo parašu patikrintu, perduodu „Old-England Com-pagny“ bendrovei visas skriaudas man padarytas, ir tuos skriaudų vekselius, kuriuos savo gera valia, manimi pasitikėdami, man paaukavo ir paaukuos geri, pikto žmonių nuskriausti žmonės... Nuo šios gruodžio 24/25 nakties pirmos

valandos 1917 metų visi skriaudų vekseliai iš garbingo kontrahento rankų pereina aukščiau minėtos bendrovės žinion. Jo šventam norui, kad būtų skriaudos atlygintos, bus duota šventa satisfakcija. Tai aukščiausias užmokestis, kurį kontrahentas gali gauti iš aukščiau minėtos bendrovės: teisėtumo ir teisingumo realizacija! Šios sutarties reikšmė pilnai pradės veikti po 13 metų, t. y. 1930 m. gruodžio 24/25 nakties pirmą valandą. Kontrahentui pasirašius šį aktą, jam bus įteiktas smulkus sąrašas tų visų baisių nelaimių ir katastrofų, kuriomis bus visi gerų žmonių skriaudėjai nubausti 13 metų laikotarpiu (nuo 1930 ligi 1943 metų)“.

SAUSAS PONAS: Pasirašyk!

JAH-1. Mielai pasirašysiu dokumentą, tik keliu sąlygą, kad kai kuriems nuskriaustiems žmonėms, man radiograma juos nurodžius, būtų veikiai atlyginta. Išimtinai skubios nuodėmės juk reikalauja skubios, pagreitinotos bausmės.

SAUSAS PONAS. Kaip nori, taip ir bus! (*JAH-1 pasirašo dokumentą.*) Tamsta, baisiai drąsus žmogus!

JAH-1. Aš skriauda drįstu skriaudą panaikinti!

SAUSAS PONAS. Užtai mano bendrovė taip brangina tavo akcijas. Aš baigiau savo biznį! Likim abudu sveiki!

JAH-1. Tarp sveikų ligonių! (*Skaito*) „Nuo 1930 ligi 1943 metų nelaimių ir katastrofų sąrašas... pasiutusi minia į smulkius gabalėlius sudraskys diktatorių...iš... sostinės liks griuvėsiai, panašūs Pompėjos griuvėsiams... ožkos ganyšis ...miliardierius ...ant savo lekajaus petnešų pasikars... išsigandęs savo ...šešėlio ...gamta pykčiu šėls... žemė dūks...“ 6000 metų kentėjo Geras Žmogus! Dabar tegu kenčia Piktas Žmogus! Amen!

J. KELIUOTIS. Paryžiuį baigęs mokslus, grįžau į Lietuvą ir ėmiau organizuoti naują žurnalą „Naująją Romuvą“. 1930 m. pabaigoje aš Herbačiauskui parašiau laišką, kuriame maloniai jį kviečiau būti nuolatinio žurnalo bendradarbiu. Atspausdinęs jo pirmąjį straipsnį, aš nusiunčiau jam anketą tema „Reikalingos mūsų spaudai reformos“. J. A. Herbačiauskas po kelių dienų šiuo klausimu atsiuntė įdomų ir originalų straipsnį, kuris baigėsi šia rizikinga išvada: „Mūsų spauda – tai pasiutusi kalė, kuri be apynasrio visiems doriems žmonėms blauzdas kandžioja“. Atrodė, jog šiuo posakiu tautininkų cenzūra pasinaudos ir dar daugiau ims spaudą varžyti. Savavališkai išbraukti to posakio nesiryžau, o nusprendžiau J. A. Herbačiauską aplankyti jo bute ir jį paprašyti, kad jis pats tą posakį ištaisyty. Aš asmeniškai dar nebuvau su juo pažįstamas.

JAH-2. Aš jau žinau, ko atėjai pas mane! Žinau! Niekas man nesakyk! Perskaitei mano straipsnį ir išsigandai! Išsigandai, jaunuoli! Iš akių matau! Visi išsigąsta mane paskaitę! Tai visiškai normalu! Matau, kaip dreba tavo širdis! Bijai paliesti tą pasiutusią kalę, kad ji tau blauzdų neapkandžiotų! Bet niekada niekšo nereikia bijoti! Net ir paties velnio nėra ko bijoti! Reikia tik drąsiai trenkti jam į snukį, ir jis virs lepšiu! Taip! Taip! Virs lepšiu! O tu išsigandai ir atbėgai pas mane prašyti straipsnį sušvelninti! Oi ne! Aš nesutinku! Aš nė vieno žodžio nesutinku iš jo išbraukti! (*Sugriebęs J. Keliuotį už palto sagos, tempia į kambarį.*) Aš – strategas! Aš visą gyvenimą studijuojau karo strategiją! Tu dar to nežinai! Aš žinau, kaip su niekšais reikia kovoti! Aš – Herbačiauskas, senas rašytojas, prityręs strategas, tai tau sakau! Netiki? Bijai? Tada nieko nelaimėsi! Jo-

kios baimės! Jokių nuolaidų! Jokių kompromisų! Viskas arba nieko! Reikia pasmaugti gyvatę, jei nori, kad Lietuvoje šviesiau pasidarytų! Homeopatišku būdu visuomenės organizmo nepagydysi! Reikia pavartoti chirurgo peilį! Kitaip nieko nebus! Jokio pasigailėjimo, jokios mielaširdystės niekšams!

J. KELIUOTIS. Jei paskutinio sakinio nepakeisim, šis straipsnis patarnaus cenzūrai, sergantį ligonį dar labiau apsirgdins ir suteiks visiškai priešingų rezultatų, negu siekiame.

JAH-2. Jaunuoli, manęs nemo-kyk taktikos ir strategijos! Aš nesutinku nė vieno žodžio iš straipsnio išbraukti, nesutinku pakeisti nė vieno sakinio! Aš – absoliutus ir toks šį kartą būsiu!

J. KELIUOTIS. Bet, pone profesoriau, argi jūs pats nejaučiat, kad jūs tuo posakiu sulauksite visiškai priešingų rezultatų, negu savo straipsniu norite pasiekti. Aš irgi smerkiu dabartinę spaudą ir aš nieko nebijau, bet aš nenoriu duoti nė vieno argumento, kuriuo galėtų pasinaudoti cenzūra.

JAH-2. Manęs neįtikinsi, jaunuoli! Aš – absoliučios laisvės šalininkas ir niekad nesutiksiu, kad kas norint ją suvaržytų. Jei tu bijai jį spausdinti, aš jį paskelbsiu kitur ir palauksiu, kol tu galutinai subręsi ir įgysi reikalingos redaktoriui ir kovotojui patirties.

J. KELIUOTIS. Aš irgi laisvės šalininkas, bet šis jūsų straipsnis turės nelemtos praktiškos reikšmės, ir aš negaliu atspausdinti posakio, kuris silpnins spaudos kovą už laisvę.

JAH-2. Tada baigta! Aš šį straipsnį atsiimu atgal, bet dėl to su jumis nenutraukiu santykių. Aš greitai jums parašysiu kitomis temomis!

PATRIOTAS (*ekrane*). Gyvas, nors netvarkingas dėstymas, įkvėpto poeto išvaizda, klausytojų likimo iš jų rankų būrimas, paslaptingas

visa ko aiškinimas išpopuliarino jį tarp universitetinio jaunimo. Bohemiškas politikavimas kavinėse, gyvas dalyvavimas viešose diskusijose, „literatūriniuose teismuose“ ir kitur, ne kartą susijęs su išsišokimais (čia prieš lenkus, pavadinant Pilsudskio vyriausybę „Varšuvos prostitute“, čia prieš Lietuvos vyriausybės asmenis, čia prieš savo oponentus), vieni kiti straipsniai ir pasisakymai išpopuliarino jį ir visuomenėje, įpratusioje dažnai girdėti „profesorių“ Herbačiauską ir jo išsišokimus – savotiškus publiką prajuokinančius „spektaklius“.

JAH-2 (*skaito paskaitą*). Dabar dvasinis aristokratizmas ne „madoj“. Viešpatauna dvasinis chamizmas – aršiausias kultūros, ergo ir meno priešas. Tik gėda skiria žmogų nuo žvėries. Būti žvėries pasekėju: štai „mada“... Kada buvom vergai, kada mus smaugė, buvom idealistai, buvom Rytų Europoj doriausi žmonės, mūsų kūryba Prometėjo tonu skambėjo... O dabar kas? Dabar mes laisvi, taip, bet be dvasios, tušti žmonės, nuilbę pesimistai, ištvirkę spekuliantai... Seniau mokėjom pasišvęsti, o dabar kaip kiškiai bėgam nuo aukos Tėvynės gerovei – mes savimeilės isterikai! Lietuvos laisvę su entuziazmu pradėjom statyti, bet taip greit nuilsom, į šiltus lizdus kaip driežai, kaip žalčiai sulindom, pasislėpėm. Kiekvienas tik sau, tik sau vienam ropę skutam!.. Seniau iš mažo dalykėlio didelį dalyką kūrėm. O dabar iš didelio dalyko mažus dalykėlius dirbam... Gėda apie tai kalbėti! Ne Meną mes mylim, bet pinigėlius, nė trupučio aukos, pasišventimo... Visa nelaimė tai, kad kūnu pasenėję, kūrybinės jėgos ir įkvėpimo nustoję menininkai dažnai nesupranta, kada jie privalo nutilti arba laiku numirti (lbsenas tai suprato ir taip padarė). Ligota ambicija neduoda seniams ramy-

bės. Jaunieji gerai daro jiems kailį perdami... Bet ir jaunieji privalo žinoti, kur eina, ką myli... Reikia suprasti, kad nuolatinė dabartis – tai nuolatinės praeities balansavimas. Praeities nuopelnais mes džiaugiamės, o jos deficitus apmokam ateities bankui... Menas – tai nuolatinė kūrybinės dvasios reinkarnacija kas kartą naujesne forma... Kuo labiau mirtis jį bando (skaistykloje ar pragare), tuo galingiau jis atgimsta, reinkarnuojasi... Turbūt abejodami, ar mes tikri lietuviai, nuolat keliam klausimus: tautinio meno, tautinės kultūros, tautinės dvasios etc. Nejau mes be lietuviškos dvasios lietuviai, jeigu dar nežinom, kur mūsų tautiškumas? Juk aišku, jeigu lietuvis turi lietuvišką dvasią, tai ir jo kūryba yra ir bus lietuviška!.. Aš esmi susirūpinęs kitu klausimu: mes kybom ore, kadangi mes, inteligentai, pametėm, užmiršom kelią į mūsų tautos tradicijos širdį! Mes – kaip gėlės be šaknų!..

BALYS SRUOGA (*nutraukia*). Tautos sielos, tautos širdies nėsą mūsų literatūroje, – aikčioja mistikoje prisvilę mūsų pšybyševskininkai. O kas yra toji tautos širdis, tautos siela, tai esąs sekretas, vieniems ano pasaulio agentams nežinomas. Rodos, mums jau metas būtų pradėti skirti tautos dvasios reiškinius nuo tos ar kitos politinės ar visuomeninės programos realizavimo. Ir literatūros tautiškumo požymių ieškoti visai iš kitos pusės.

JAH-2. Ponas Balys Sruoga neduoda „nesuprantęs“ (dabar tokia „mada“), kas tai yra patriotinė kūryba. Jam kilniai pareikšti jausmai – juokingas melas. Jo smegenys nevirškina kūrybinio idealizmo problemos. Jis negali suvokti įkūnytų idėjų kovos, kūrybinio heroizmo reikalo, pasišventimo kilnumo. Jam toks idealizmas vien tema satyrai! Atsargiau su liepsna! Labai lengva tautą į „kūrybos“ balą įkišti. Bet

kaip sunku tautą iš balos prikelti! Heroizmo reikia! Nejau reikia būti „garbės daktaru“, kad tą teisybę su-
prastum? (*B. Sruoga išdidžiai pa-
sišalina, klausytojai irgi išsivaikšto.
Viena iš jų būrio prieina prie JAH-2.*)

MOTERIŠKĖ. Malonėk, Tams-
ta, man užrašyti autografą.

JAH-2. Su didžiausiu prielan-
kumu!

MOTERIŠKĖ. Aš tamstą, pone
Albinai, jau seniai seku, studijuo-
ju. Visas tamstos gyvenimo smul-
kmenas žinau. Net ir tokias, kurių,
tamsta, jau nebepameni. Tamsta
jau legendarinis žmogus.

JAH-2. Nejau aš toks?

MOTERIŠKĖ. Tikrai toks! Ne
veltui legendos apie žmogų kyla,
kuriasi! Pats tamsta – legendų šal-
tinis! Man pasakojo panelė Irma
Vaišvilaitė...

JAH-2. Juk ji mirė, nusižudė!

MOTERIŠKĖ. Ji man gyva pa-
sakojo, kad ji tave mačiusi einanti
gatve su numirėle... Ji taip persi-
gando, kad net susirgo...

JAH-2. Aš stebiuosi, kodėl
t u man tai pasakoji! Neturiu laiko
bobų plepalais užsiiminėti!

MOTERIŠKĖ. Tu nemyli mote-
rų, bet moterys tave keistai myli...
Jos...

JAH-2. Moteries meilė – bai-
siausias vergavimas! Man laisvė
brangesnė!

MOTERIŠKĖ. Dabar tave myli
moterų savižudžių vėlės. Gyvų ne-
mylėjai, mirusios tave myli.

JAH-2. Ką nori pasakyti taip
kalbėdama? Būtinai nori mane
įžeisti, įkąsti? Moterys – gyvatės!
Nei gyvų, nei mirusių moterų mei-
lė manęs nežavi!

MOTERIŠKĖ. Tu jau t a i p
kalbi? Ir ką tu manai apie moterį,
apie jos misiją?

JAH-2. Moteris – vyro sielos
nuolatinė ekspertizė! Ji šėtono pa-
vidalo ir Kristaus sielai padarė eks-
pertizę! O moteries meilė – gera

priemonė saldžiai nusižudyti! Ge-
riausi nuodai – moteries meilė!

MOTERIŠKĖ. Cha cha cha!
Gražiai pasakytą! Cha cha cha! Tave
moteris jau išbandė, labai skaudžiai
išbandė! Gal jau nepameni tos eks-
pertizės! Cha cha cha! Dabar tu jau
gudrus...

JAH-2. Pakeiskim pašnekėsio
temą, prašau!

MOTERIŠKĖ. Ar atsimeni Van-
dą Ž.? Ji pavartojo tavo meilės re-
ceptą! Ji nusižudė, bet jos vėlė tave
persekiojo ištisus metus... Ar jau
pamiršai, nuodingos meilės poete?

JAH-2. Aš nesuprantu, ko tau
reikia iš manęs! Jeigu nori tik mane
išjuokti, prašau, išeik! Arba aš išei-
siu...

MOTERIŠKĖ. Man rūpi baisi
savižudybės problema. Tu – okul-
tistas, tu – gyvenimo ir mirties pa-
slapčių žinovas, tu – specialistas...

JAH-2. Iš kur tu žinai? Nesity-
čiok iš manęs, prašau!

MOTERIŠKĖ. Nesikarščiuok!
Klausyk ramiai, ką aš kalbu. Juk
ir tu norėjai nusižudyti. Atsimink
1904 m. kovo mėn. 3 d. nakties 1 va-
landą. Atsimink tą valandą! Pastatei
Kristui sąlygą: jeigu Jis ligi tos nak-
ties pirmos valandos neduos tau at-
sakymo, tu šausi į Jo paveikslą ir...

JAH-2. Tylėk!

MOTERIŠKĖ. Ar žinai, kas
tave tą naktį išgelbėjo? Ne, tu dar
nieko nežinai! Klausyk! Tą baisią
naktį atėjo pas tave vėlė tos mote-
ries, kuri tave mylėjo, kuri nusižu-
dė, kad tu gyventum! Jos pasišven-
timas (baisus) tave išgelbėjo!

JAH-2. Aš nereikalavau tokios
baisios aukos!

MOTERIŠKĖ. Žinau, žinau! Tu
parašei kūriniį „Moteries meilė“...

JAH-2. Kūrinys lieka kūriniu!
Juk aš „neapaštalauju“! Juk aš jokių
teorijų neskelbiu!

MOTERIŠKĖ. Žinok, vaike,
kad kūryba – tai seansas! Kūryba
provokuoja mirusiųjų vėles!

JAH-2. Nejau poetas privalo
tylėti, jei jo kūryba – slaptų galių
provokacija?

MOTERIŠKĖ. Aaaaa! Ačiū
tau, dėkui už minčių puotą! Cha
cha cha! Man ausyse skamba šie
tavo „Savižudžių karaliaus“ žodžiai:
„Paėmė mane šėtonas ir ant savo
sparnų užnešė ant aukšto katedros
bokšto. Ir tarė man šėtonas: meskis,
krisk žemyn galva! Jeigu Dievas yra
tikra meilė, jeigu Jis tikrai tave myli,
Jis sulaikys tave, tu nekrisi! Jeigu
Dievas yra rūstybė, kerštas, jeigu Jis
tave niekina, tai tu krisi, bet aš tave
prie pat žemės sparnu sulaikysiu!
Krisk galva žemyn! Išbandyk Dievo
šventą valią! Cha cha cha!“...T u pa-
rašei tuos žodžius! Tu pats žodžiais
suviliojai daug jaunų vyrų, daug
jaunų moterų! Salve, Satanas!

JAH-2. Kas tu?

MOTERIŠKĖ. Kas aš? Štai imk!
(*Duoda vizitinę kortelę.*) Žinok! Sal-
ve, Satanas!

J. KELIUOTIS (*ekrane*). Jis
buvo labai greitos orientacijos, tu-
rėjo daug aštraus ir gilaus sąmo-
jaus, niekad nepristigdavo drąsios
vaizduotės ir karštų jausmų. Kar-
tais jį pagaudavo tikras įkvėpimas,
tada jis gaivališkai improvizuodavo
įvairias ateities vizijas, gyvu žodžiu
žmonių apsuptas kurdavo meno
kūrinius, berdavo tikrus ir drąsius
kūrybos perlus, kurių jis niekad ir
vėliau neužrašydavo; jie taip ir pa-
likdavo gyvi žmonių širdyse arba
beprasmiškai žūdavo čia pat su-
trypti purvinomis profanų kojomis.
Jis beveik visus savo konkrečius
gyvenimo žygius, gyvus pokalbius
ir savo raštus improvizuodavo, savo
protu jų nekontroliuodavo, niekad
negalvodavo apie konkrečias jų
pasekmes. Taip išvengdavo dirb-
tinumo, sustingimo ir nuobodžio,
bet tuo sukeldavo begales nesusi-
pratimų. Tuo laimėdavo „geniaus“,
„pamišelio“, „keistuolio“, „varijo-
to“ vardus. Nežinau, ar J. A. Her-

bačiauskas buvo arčiau susipažinęs su visame pasaulyje pagarsėjusiu prancūzų surrealistų automatinės, nesąmoningos ir gaivališkos kūrybos metodu, bet jis pats jį plačiau siai naudojo ir konkrečiame gyvenime, ir savo kūryboje. Čia glūdėjo ir jo didybė, ir jo silpnybė.

„Konrado“ kavinėje atmosfera gerokai įkaitusi: pats JAH improvizacijų įkarštis.

JAH-2. ...Gyvenimas mūsų rodo man liežuvį, o aš jam rodau špygą... Flirtuoti su gyvenimu daug maloniau negu su šios dienos suburnėjusia ir supiemenėjusia viengunge, kuri nuskustus vyro ūsus prisikabino sau prie pat ausų... Žinoma, iš nuobodumo visi jau ima brikuoti. Vienas nori būti automobilio švilpuku, antras – dviračiu, trečias – gariniu arkliu (Pegasas jau nusibodo), ketvirtas – policisto knypkiu, penktas – Tilmanso fabriko kaminu, šeštas – trotuaro asfaltu, septintas OO ir t. t., ir t. t. Temos stoka mūsų „jauniems poetams“... Geriausia bus, jeigu jie taps gariais arkliais ir mašinas varys knypkių fabrike... (*Pasirodo V. Krėvė-Mickevičius ir B. Sruoga.*)

V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Aaa! Maisiešius vėl tautą nuo Žalio kalno gyventi bemokinas!

JAH-2. Aaa! Jau Patas su Patašonu atėjo!

J. KELIUOTIS. Profesoriau, kodėl Jūs taip nesugyvenate su šiais savo kolegomis? Juk Vincas Krėvė ir Balys Sruoga, o ne kas kitas, pakvietė Jus iš Krokuvos į Lietuvą?

JAH-2. Nejau mane „pakvietė“ tam, kad klapčiukaučiau V. Krėvei, L. Girai, Sruogai ir kitiems!? Nejau tam tikslui?! Iš 56 metų amžiaus J. A. Herb reikalauti klapčiukavimo – kokia keista nesąmonė!

J. KELIUOTIS. Malonėkit nesi-karščiuoti, štai damų lydimas ateina

vidaus reikalų ministerijos generalinis sekretorius pulk. Štencelis. Ar seniai mes Tamstos dėka turėjom nemalonumų per valdiškus namus? Geriau pietaukim. Kelneri!

KELNERIS. Ko pageidausit?

JAH-2. Šiandien aš valgau štencelį!

KELNERIS. Šiandien jūs valgoite šnicelį, pone profesoriau?

JAH-2. Taip! Taip! Šiandien aš valgau štencelį! Aš mėgstu gerai iškeptą štencelį! Tik nepagailėkite svogūnų ir pipirų! Be svogūnų ir pipirų štencelis bus neskanus!

KELNERIS (*springdamas juoku*). Taip, taip, aš jau žinau, kokį šnicelį, pone profesoriau, mėgstate...

J. KELIUOTIS. Liaukitės, labai prašau!..

JAH-2. Baisūs laikai! Seniau poetas norėjo būti sau dievu, o dabar visas jo troškimas būti fabriko mašina arba ministerijos automobiliu! Technikoje dabar visas „poezijos“ mesianizmas. Būt mašina, tai yra h o m u n k u l u! „Pone Motore, kiek tavo kūrybai reikia benzino?“ „13 litrų!“ „Pone automobilio Švilpuke, kodėl tu tyli, tenoru nedainuoji?“ „Užkimau!“ „Pone Aeroplane, kodėl tu savo talentui sprandą nusukai?“ „Nusibodo man gyventi!“ Maždaug tokius dialogus gal netrukus girdėsime mūsų Valskybinės dramos teatre vaidinant komediją „Mašinų fokstrotas“...

KELNERIS. Jūsų šnicelis, pone profesoriau!

JAH-2. Ak, kaip skaniai kvėpia štencelio mėsytė! Ak, kokį malonumą turėsiu paragauti štencelio mėsytės! (*Valgo.*) Iš tiesų kokia skani štencelio mėsytė! Bijau, kad liežuvio nepraryčiau!

PULK. ŠTENCELIS (*ilgai kentėjęs*). Visuomenė kalba, kad Herbačiauskas „varijotas“.

JAH-2. Aš tai Lietuvos bajoras! Ir mano herbe Lietuvos vytis! O tu, šunsnuki, kas toksai būsi?

PULK. ŠTENCELIS. Aš irgi bajoras!

JAH-2. O kas tau tą bajorystę suteikė? Gal Hitleris? Žinoma, Hitleris! Lietuvoje ima įsigalėti Hitlerio agentai! Ir tavo herbe jautis, ant kurio sėdi piemuolė! Štai, kas tu esi! (*Pulk. Štencelis puola JAH mušti, juos apspinta kelneriai, kavinės svečiai. Pulk. Štencelis, lydimas savo damų, pasišalina.*) Šunsnuki išvadinau ministerį, Hitlerio agentą! Žinoma, ir man kartais gėda (oi, kaip gėda) vadintis žmogumi! Bet dar didesnė man būtų gėda, jeigu tapčiau Bergerio mašina (nekvatokit). Geriau man būti lakūnu – jei ne gulbinu, tai bent žvirblėliu... Bent gyvas sustvėrimas!.. Aš taip pat išradėjas dailiosios literatūros srityje. Aš išradau ir padariau štai tokį poetą – mašiną-homunkulą. Jo pilvas fabrikuoja popierį, jo tulžis – rašalą ir dažus, akloji žarna – plunksnas ir paišiukus; širdis rašo rankraščius; plaučiai – spaustuvė, smegenys – raidės (pačios byra į plaučių spaustuvę), inkstai – korektoriai; gerklė – kanceliarija; per burną išeina jau išspausdinta knyga, rankos knygas dalija, kojos nešioja... Kai tą išradimą užpatentuosiu, subankrutuos visos spaustuvės, visi popieriaus fabrikai ir t. t. Aš sukelsiu didžiausią pasaulyje revoliuciją, Lietuvos vardą išaukštinsiu iki pat dangaus... Bet kontrrevoliucionieriais bus „futuristai“, „kubistai“ ir kt. Ir jie tikrai mane užmuš... Mat jie tik tada pajus ir supras, kad jie žmogiukai – kabareto fokusininkai... „ir blusai negalima daryti konkurencijos“... Aha, aha! (*Visi pralinksmeja, pasirodo dainininkas, kavinę apgaubia švelnioji „O Tana!..“*)

JAUNAS VYRAS. Gerbiamas profesoriau, atleiskit už sutrukdyimą. Visas Kaunas kalba, kad Tamsta puikiai buriate iš delno. Neseniai vedžiau, išburkite man ateitį!

JAH-2. Vedėt! Ką gi, sveikinu! Aš šiandien nieko neburiu, tik linkiu Jums iš širdies tos laimės, kurią man suteikė Teona...

PATRIOTAS. O kaip, pan Profesor, jūs su ja mylitės? Ar dvasiškai?

JAH-2. Pasitaiko, kad padorioje draugijoje kas nors ima ir subezda. Kaip mes į tai reaguojame? Ogi nusukame nosį į šalį. Jeigu Jūsų žmona to šaltinio moteris, tai tikrai bus laimingas. Bet daug ir nuo Jūsų priklauso. Dvasiniu heroizmu daug pasieksit – stebuklą padarysit. Kol vyras herojus, tol moteris jį myli. Be fizinės būtinai reikia ir dvasinės meilės (moteris vyrui draugas!). Aš moterį labiau pateisinu negu vyrą. Moteriai leista vyrą vilioti, bandyti, egzaminuoti! Tai jos misija! Vyras, neišlaikęs moteries kvotimų, ne vyras – liurbis, erzatc vyras! Tokį vyrą moteris turi teisę koja spirti. O kas tai reiškia būti tikru vyru? Ogi mokėjimas susivaldyti ir valia kurti gyvenimą. Be meilės fiziologijos yra dar meilės religija! Be tos religijos nėra vienybės tarp vyro ir moteries. Širdingai sveikinu Jūsų žmoną.

JAUNAS VYRAS. Širdingai dėkoju, pone profesoriau!

JAH-2. Tik būkit laimingas! Tačiau Jūs neprisistatėt.

JAUNAS VYRAS. Atleiskit mano susijaudinimą. Antanas Gedgaudis!

JAH-2. Kas? Kaip? Tamsta – Antanas Gedgaudis?

JAUNAS VYRAS. Na taip, žinoma! Ko tamsta stebiesi? Nejau mano pavardė tokia baisi?

JAH-2. Na, tai aš tamstai privalau įteikti štai šį raštelį!

JAUNAS VYRAS (*skaito*). „Pasakyk mano broliui Antanui, kad jis nedarytų baisios kvailybės ir nevestų Aldonos Dirmantaitės; ji ragana, ji jį pražudys – Vanda Gedgaudytė“. Kas tamstai įteikė šį raštelį? Kas? Sakyk greit! Kas tamstai įteikė?

JAH-2. Įteikė man tamstos sesuo Vanda prieš kelias dienas po paskaitos.

JAUNAS VYRAS. Tamsta kalbi nesąmonę! Mano sesutė užpernai mirė, nusizudė, o šitas ponas kalba, kad ji davė jam šią kortelę!.. Tiesa, jos ranka parašytas įspėjimas man asmeniškai! Tačiau aš netikiu burtams! Čia kažkoks šantažas!.. Tamsta... tamsta... arba šėtonas, arba... arba genialus šantažistas!.. Išeik, tamsta!.. Aš tamstos bijausi! (*Išbėga.*)

JAH-2. (*jam pavymui*). Aš – geros valios žmogus!

JAH-1 (*ekrane*). Gyvenimas meno kūrėjui tik medžiaga meno kūriniui kurti. Gyvenimas aklas – be sąmonės – chaosas; meno kūrinys – tai gyvenimo akys, gyvenimo sąmonė, gyvenimo harmonija, gyvenimo įkūnyta idėja! Gamta sąmoninga tik mėnė; gyvenime ji nesąmoningai žiauri! Pasaulio širdis tik meno kūryboj tepasireiškia; gyvenime viešpatauja budelio siauras ir šaltas protas! Gyvenimas – neapykanta; meno kūryboj glūdi meilės paslaptis.

Universiteto auloje jau kuris laikas tęsiasi JAH diskusija su trečiafrintininkais ir jų rėmėjais.

JAH-2 (*netekęs kantrybės*). Po šimts velnių (atsiprašant), ko jums reikia? Kokią naujieną skelbiat? Kokia jūsų pasaulėžiūra? Jeigu kūryba – restorano meniu eiliavimas, „buržujaus“ tvarte uždarytų galvijų eiliuotas skaičiavimas iš pavydo; jeigu kūryba – nuolatinis degradavimas žmogaus, kad galvijui būtų lygus, jeigu tokia jūsų „kūryba“, tai tegul jus... Kalbu rimtai – *sine ira* – be pykčio... Tautos pilvą maitina prekybininkai, spekuliantai. Kas maitina tautos sielą? Meno kūryba! Jeigu restoranai nuodija tautos pilvelį, tai dar ne argumentas, kad

reikia nuodyti tautos sielą (kaip tai daro kai kurie jauniausieji).

BALSAI IŠ SALEŠ. Tai senių išmislas, senių stenėjimas! Miesčioniškumo kultas! Supuvusios religijos dvokimas! Apskritai niekšybės kultas!

JAH-2. Ko jums reikia?

BALSAI IŠ SALEŠ. Lai gyvuoją bernas! Mūsų lietuviškas bernas!

JAH-2. Gyvenkit sau su savo bernu ir palikit mus ramybėje! Jeigu jūsų bernas virs bokso garsenybe, tai bent žurnalistai žinos, už ką jis reikia garbinti! Dabar niekas nežino ir nesupranta, už ką jūsų berną lietuviai privalo garbinti labiau už Lietuvai užsitarnavusius vyrus!

BALSAS IŠ SALEŠ. Bernas – simbolis!

JAH-2. Aaa! Simbolis! Juk jūs šuniui ant uodegos pakorėt simbolizmą!

BALSAS IŠ SALEŠ. Nereikia tautos kvailinti miesčioniškumo idealais!

JAH-2. Aaa! Miesčioniškumas?! Malonėkit žinot, kad jūsų šventenybė marksizmas – tai grynas miesčioniškumas. Marksizmą pagimdė ne tiek miestas, kiek priemiestis. Proletarizmo klausimas – tai priemiesčių klausimas. Jūsų mašinų bei asfalto „poezijos“ kultas – grynas miesčioniškumas. Mes su broliu Vėju, broliu Žaibu mokam pasikalbėti. Kas iš tarpo „senių“ miesčioniškumą skelbia? Gal Maironis, Tumas? Gal Krėvė, Kirša, Putinas? Tik jūs, jauniausieji, priemiesčio (Kauno, Šiaulių, Panevėžio) idealus skelbiat! Tik jūs, ne mes priemiesčio mėšlyną grabstot! Ne mes kalti, kad jūs akli!

BALSAI IŠ SALEŠ. Mūsų lūpomis kalba darbininkų vargas, skausmas... Mes rašom darbininkų prakaitu... Ko tyčiojiesi?

JAH-2. Aš nesityčioju! Aš logiškai kalbu! Klausyk! Jeigu darbininkas, partijos žmogus, kenčia ir

vargsta, tai skandalas, tai „pasaulio galas“. Bet jei ne darbininkas vargsta, badauja, štai jums džiaugsmas! Jūsų marksistinė teorija jau virto absurdu. Juk Sovietų Rusijoje tik „buržujai“ vargsta, badauja! Darbininkai džiaugiasi! Žinok, tamsta, kad be žmoniškumo nėra nei buržui, nei darbininkui išganymo. Skelbk žmogiškumą, o suprasi gyvenimo tragediją ir pakeisi savo etiką... (*Iš visų pakampių lenda iš pradžių rečituodama, o paskui vis garsiau skanduodama „bernų ir mergų“ minia.*)

MINIA (*fone*). Mes – valdovai, mes – valdovai!

Usia, tusia, rusia, kusia!

Viskas mūsų, viskas mūsų!

Auksas mūsų, bankai mūsų!

Kalnai mūsų, slėniai mūsų!

Žmogus mūsų, velnias mūsų!

Viskas mūsų, viskas mūsų!

BALSAS IŠ SALEŠ. Tik darbininkų etika – tikra etika.

JAH-2. Atsiprašau! Tokios jūsų etikos aš nepripažįstu! Negali būti Lietuvoj tiek etikų, kiek partijų! Yra tik viena etika – Žmogaus etika! Taipogi negali Lietuvoj būti tiek kultūrų, kiek partijų. Yra tik viena – Žmogaus kultūra! Tamsta tyčia nenori suprasti to, ko universitete mokiniėsi...

BALSAI IŠ SALEŠ. Mums tavo žodžiai – tai tuščia, nors ir graži frazeologija. Darbo žmogus – kovotojas. Kovotojas už būvį.

JAH-2. Aš irgi kovoju, tačiau prieš ką ir vardan ko? Suprask, tamsta, kad aš negaliu kovoti už tai, jog bernas būtų Lietuvos meno departamento valdytoju! Aš kovoju prieš niekšybę, prieš niekšų hegemoniją! Man šventi Adomo Mickevičiaus žodžiai. „Tautos viršūnėse privalo būti tik moralinė didenybė šviesus žmogus“. O Tamstai?

BALSAS IŠ SALEŠ. Mums pranašysčių nereikia. Mums reikia gyvenimo poezijos.

JAH-2. Jums reikia tik agitatorių, tik neapykantos kurstytojų...

BALSAS IŠ SALEŠ. Mums reikia kovotojų už darbininkų laimę!

JAH-2. Kol visi nebus laimingi, darbininkai nematys laimės. Tauta – visų luomų individualus kolektyvas.

BALSAS IŠ SALEŠ. Mes nenorim būti jūsų tautos vergais, jei galime būti jos valdovais!

MINIA (*garsiai ir įžūliai*). Mes – valdovai, mes – valdovai!

Mes galim viską daryt!

Nei šėtonas, nei Jehova –

Jau negali mūs praryt!

Usia, tusia, rusia, kusia!

Viskas mūsų, viskas mūsų!

Mergos mūsų, bobos mūsų!

Turtas mūsų, rūmai mūsų!

JAH-2 (*įsiaudrinęs*). Jūs spjaudot į šulinį! Niekšų darbas! Atleiskit, tamstos, kad galop aš pasakysiu tamstoms visą teisybę. Jūsų „naujoji kūryba“ – ne kūryba, bet agitacija. Jūsų „kūrybos“ mylimos temos: ką mano soliteris, kapitalisto pilve nusipenėjęs, apie darbininko pilvą? Ką mano darbininko kūno prakaitu nutukusi utėlė apie religiją ir tikybą? Ką mano žiurkė, prisiedusi lašinių, apie lašinių nenaudingumą buržujams? Ką mano rupūžė apie gyvatės meilę ir neapykantą visiems nešliužams? Ką mano gegutė apie laisvą vanago meilę? Juk panašiomis temomis pradeda rašyti mūsų „jauniausieji“ napohybel „seniams“ (kad juos velniai!). Net Salomėja Nėris už Railos bybį pardavė Kristų!.. (*Sekundės tyla. Paskui staiga atsiranda V. Krėvė-Mickevičius, B. Sruoga, J. Tumas ir kiti. Visuotinis staugsmas, kojų trypimas ir „dantų griežimas“.*)

„Konrado“ kavinė verda, su atjautu arba piktžiugiškai prie visų staliukų aptarinėjamas paskutinis JAH pasisakymas. Prie J. Keliuočio prisėda S. Čiurlionienė-Kymantaitė.

S. ČIURLIONIENĖ-KYMANTAITĖ. Jūs beveik kiekviename „Naujosios Romuvos“ numeryje spausdinate Herbačiausko straipsnius arba ką nors apie jį rašote, tai ne visiems patinka, neišskiriant ir kai kurių jūsų bendradarbių. Aš ne tik savo, bet ir daugelio Humanitarinių mokslų fakulteto profesorių ir dėstytojų vardu jums patariu daugiau jo straipsnių nebespausdinti ir mažiau apie jį rašyti. Aš tikiuos, jog jūs, kaip dar jaunas žmogus, manęs, vyresnio žmogaus, paklausysite.

J. KELIUOTIS. Gerbiamoji ponija, dabar čia būtų nepatogu ginčytis dėl Herbačiausko ir jūsų patarimo. Šiuo atveju aš galiu jums ir jūsų kolegoms profesoriams štai ką pasakyti: nepavydėkite Herbačiauskui populiarumo, o patys daugiau rašykite į „Naująją Romuvą“, tada gal ir Herbačiauskui liks ten mažiau vietos, juk nepamirškite to fakto, kad aš kas savaitę turiu išleisti po vieną žurnalo numerį. (*Pasirodo JAH.*)

JAH-2 (*J. Keliuočiu!*). Ir aš tamsotos klausiu: ką bendro turi toks dar gana jaunų paranojikų ir motoidų pasityčiojimas su gryna dailiosios literatūros kūryba? Atsakyk man!

J. KELIUOTIS. Bet, pone profesoriau, argi jūs pats nejaučiat, kad jūs tuo posakiu sulauksit visai priešingų rezultatų?

JAH-2. Jaunuoli, manęs nemokyk taktikos ir strategijos! Aš – didžiausias Lietuvos strategas! Aš žinau, kaip su priešu reikia kovoti! Na, kas nori būt Herbačiausko užhipnotizuotas!

J. KELIUOTIS. Profesoriau, raminkitės, labai prašau!

JAH-2. Na, matot! Visi bijot! Su Herbačiausku nejuokaujama!

PONIA M. Aš norėčiau, pone profesoriau! (*Balsai: „Marija, liaukis!“, „Einam namo!“*)

JAH-2. Prašom, ponija, čia. Prišėskite, žiūrėkite man į akis! Paprašyčiau visus tylos! (*Tyla.*)

PONIA M. (*staigiai stojasi*). Johanane! Johanane! Kur tu? Ach, kur tu? Pažvelk į mane – aš Salomėja!

LANKYTOJAS. Dar viena Saliamatė! O kur jos Raila, to bysz Johananas? (*Balsai: „Tylos!“, „Žiūrėkit, ji tikrai užhipnotizuota!“, „Juk tai pavojinga!“*)

PONIA M. (*didingai judėdama po erdvę, vėliau lipdama ant stalo*). Johanane! Johanane! Aš jau neturiu kur prisiglausti! Matai – aš vystanti gelė! Bent viena meilės ašara mane pakrapink, mane atgaivink! Bent vienuakies žvilgsniu – vienu akies mirksniu – mane pamylėk! Aš meilės ištroškusi, aš meilės alkana! Visi mane niekina, visi mane keikia, visi nuo manęs bėga, šalinas, aš vienai viena, kaip velnio ašara ant savižudos kapo!

PONIOS M. VYRAS (*desperatiškai*). Maryte, Maryte, einam namo, šiandien gi pas mus faif o'klokas! (*Ponia M. ant stalo šoka septynių apdangalų šokį.*) Jūs gi, velnio profesoriau ar šetone, darykit ką nors, juk ji tuoj galą gaus! (*BALSAI: „Jėzau Marija, kaip duodasi!.. Ji tuoj nukris ir susidauš! Laikykit ją!“*). JAH-2 švelniai apkabina Ponią M. ir nukelia nuo stalo.)

PONIA M. (*glausdamasi prie JAH peties*). Bent tu nuramink mane, priglausk, bent tu, Kometos sūnau! (*JAH jai kažką šnabžda į ausį, ji tyliai kūkčioja.*)

PONIOS M. VYRAS. Einam greičiau namo, užteks čia man sarmatą daryti prie visų žmonių! (*Iš-eina.*)

JAH-2. Na, matot. Na, matot! Dabar mokėsit gerbti Herbačiauską? Dabar liausitės jį moralizavę? Su Herbačiausku nejuokaujama! Na, matot! Na, matot!

LANKYTOJAS (*nutraukdamas neįaukią tylą*). Kaip ten motinėle Rusija gyvuoja? Per visokias balabaiškas ir pamiršom, kad ponai profesoriai, taip sakant „dar šilti“, tiesiai iš Maskvos!..

B. SRUOGA. Lietuvių profesoriai buvo sutikti, tariant, trigubu širdingumu. Delegacija buvo apgyvendinta geriausiame Maskvos viešbutyje, kiekvienas delegacijos narys turėjo po prieškambarį, salioną, miegamąjį, vonią. Vos spėjusiai atsipeikėti iš kelionės delegacijai buvo suruošti iškilmingi pietūs...

V.KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Pirmas įspūdis – šalis stosi, Maskvos negalima pažinti. Vietoj dviaukščių namų statomi daugiaaukščiai. Leningradas tapo įspūdingas savo statiniais. Teatre teko matyti spektaklius, kuriuose akcentuojamas realizmas.

JAH-2. Rusijoje (ir carinėje, ir sovietinėje) pagarba žmogui (ir tautai) – juokingiausias prietaras. Rytų Europoje jokios individualybės negali būti: caro režimo vergus galvijus pakeitė Stalino režimo vergai galvijai!

V.KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Nemačiau liūdny susirūpinusių žmonių. Žmonės padarė įspūdį, kad visi nori ir gali kažką padaryti. Rusijoje maisto produktai, palyginus su alga, nėra brangūs. Kompetentingi žmonės man sakė, kad nuo naujų metų kainos sumažės 30 nuošimčių, o atlyginimai padidės 20 nuošimčių. Žmonių gyvenimas vis gerėja.

JAH-2. Gana idėjinio ir materialinio spekuliacinio! Amžiais sistematizuotu darbu galinga Vakarų Europa: jos nesugriau, nepavergs sovietų barbarai, kurie moka darbui vergauti, bet nemoka darbu laisvėti, augti, kultūrėti, spindėti! Rytų Europa, Rusija nuolat teisinausi ir teisinasi, kad ji „dar vis ieško“. Kad savo nusistatymą pateisintų, ji, Rusija, net ir suradusi „dalyką“, tučtuojau jį naikina. To „ieškojimo“ nihilizmu užsikrėtę ir mūsų rytiečiai. Jie vis dar neranda jau surastos Lietuvos! Mūsų rytiečiai vis dar ieško surastos Lietuvos via Maskva (dažnai ir via Beidyčov).

B. SRUOGA. Mes – artimiausi Sovietų Rusijos Vakarų kaimynai. Santykių palaikymas verčia kaimyną arčiau pažinti. O mūsų padėtyje gal ne kartą ir pasimokyti būtų galima iš Sovietų Rusijos tautų kultūros laimėjimų ir pralaimėjimų. Sovietų Rusijoje vyksta platus tautinis susipratimas, gimsta nauji reiškiniai, apie kuriuos ne taip seniai net galvoti buvo sunku...

JAH-2. Rusijos komunizmas „išvadavo iš vergijos“ žmogaus apokaliptišką bestiją ir paskelbė Kaino triumfo „atnaujintą erą“!

B. SRUOGA. Ir platesnei visuomenei būtų pravartu turėti kiek tikslesnį supratimą apie mūsų galingąjį kaimyną ir draugą, apie kurį rašoma ir kalbama, bet tiek maža teisybės...

JAH-2. Jau skamba visoj Europoje griežtas įsakymas: reikia be jokios mielaširdystės, be jokio pasigailėjimo naikinti viską, ką sukūrė Abelis! Reikia užmušinėti norint gyventi! Iš šimto milijonų griaučių reikia pastatyti naują „Babelio bokštą“ dangun!..

B. SRUOGA. Maskva – itin švarus miestas. Gatvėje niekur jokio popierėlio nepamatysi. Net priemiesčiuose. Tokia mūsų Klaipėda švaros atžvilgiu – tikras šiukšlynas...

JAH-2. Ar ne juokai, kai mistras Stalinas vardan mokslo (ar girdit?) žmonių skerdyklą įsteigė Rusijoje?

B. SRUOGA. Sovietai pateikiami kaip aukštos moralės piliečiai. Vakarietiško „gatvinio gyvenimo“ Sovietuose visiškai nėra, ir tai yra didelis jų nuopelnas. Vakaruose gatvėje, kur rusiškai nelabai kas moka, pasigirsta kartais rusiški nusikeikimai. Sovietuose to nebėra: smarkiai baudė, kol panaikino. Sovietuose ir girtų gatvėje niekur nematyti. Sovietai – blaivus kraštas. Sovietų pacifizmas, skiepijamas masėms, yra itin jaudinantis mūsų dienų reiškinys.

JAH-2. Tuščia Maskvos kon-dotjerų spekuliacija! „Visi vienodi

kaip galvijų kaimenė“. Materialistų pasauly tas galvijas geriausias (premijuotas), kuris klusniausias! Kristus panaikino žmogaus vergiją, Marksas ją grąžino! Jau ne žmonės dabar reikalingi, bet galvijai, bestijos... Žmonės jau pigesni už galviją... Kol kas bolševikai golgotizuoja 160 milijonų! Vakarų Europos laukia Rusijos likimas, jeigu ji nenorės Rytų Melui pasipriešinti Vakarų Teisybe, jeigu neišdrįs mirti už Žmogaus Garbę, Golgotos auka nekaltai pradėtą!

J. KELIUOTIS (*ekrane*). J. A. Herbačiauskas darėsi vis populiariesnis Lietuvoj. Savo populiarumo viršūnę jis pasiekė 1932 m. pirmojoje pusėje, kai buvo minimas jo 25 metų literatūrinio darbo jubiliejus. Į studentų humanitarų draugijos universitete surengtą jo jubiliejaus minėjimą suplaukė daugiau kaip tūkstantis žmonių. Jubiliatui pagerbti entuziastiškas kalbas pasakė to meto visuomenės autoritetai, tokie kaip J. Tumas-Vaižgantas, tada Rašytojų draugijos pirmininkas, ir profesorius M. Romeris, VD Universiteto rektorius. J. Tumas-Vaižgantas apibūdino jį kaip romantiką, kėlusį Lietuvoje didžios Europos masto literatūros pasiilgimą ir kai kuriais atžvilgiais jis esąs panašus į jį patį. Profesorius Romeris pasisakė esąs J. A. Herbačiausko kūriny, nes jis, o ne kas kitas pažadinęs jame sąmoningą lietuvių ir iš viso jis turėjęs nemažos įtakos Krokuvoje studijuojantiems sulenkėjusiems lietuviams. Kalbėjo ir keli studentai. Plačiai ir originaliai kalbėjo ir pats jubiliatas. Šio jubiliejaus proga ir aš „Naujojo Romuvoj“ paskelbiau su J. A. Herbačiausku platesnį pasikalbėjimą. (*Kreipiasi į JAH-2.*) Norėtusi išgirsti Tamstos nuomonę apie aktualiausius mūsų tautos klausimus. Kodėl pas mus tiek daug tarpusavinių nesutikimų, tarsi tautinės vienybės idėja būtų tik fikcija ar nesąmonė?

JAH-2 (*ekrane*). Mūsų kaimynai žiūri į mus kaip į grobį ir nenori, kad mes būtume vieningi. Jie tik ir laukia, kada mūsų krašte prasi-dės dar didesni nesutikimai, kad jie gautų įgaliojimų čia įvesti „tvarką“. Mūsų spaudai daugiau turėtų rūpėti mūsų tautos ir valstybės gyvenimas. Dauguma mūsų laikraščių knisasi po mėšlyną visiškai pamiršdami teigiamąsias mūsų gyvenimo puses ir ignoruodami tautos reikalus. Daugelis pas mus elgiasi kaip galvijai: duok man tik ēsti, o aš darysiu, kas man patinka. Jie jau nebejaučia pareigos būti padoriais žmonėmis. Girdi, tauta ir valstybe tesirūpina valdantieji. O iš tikrųjų visi piliečiai turėtų atsakyti už savo tautos likimą.

J. KELIUOTIS (*ekrane*). J. A. Herbačiauskas pirmąsyk savo gyvenime dabar pasijuto gerbiamas, o ne ujamas ir niekinamas. Kai kurie kolegos smarkiai jam to pavydėjo ir tykojo progos vėl pradėti jį persekioti. Ir ši proga greitai pasitaikė. (*Ir vėl „Konrado“ kavinė. Pasirodžiusį JAH-2 publika sutinka sveikimo šūksniais, plojimais, į jo sveikatą keliamų taurių skambesiu.*)

DAINININKAS. Mūsų gerbiamo ir mylimo Profesoriaus šventei šįvakar skiriu „Pieno dainą“, kadangi šampano jis per šias dienas jau daug išgėrė ir, matyt, dar išgers! (*Dainuoja.*)

PILIETIS (*triukšmui aprimus*). Gerbiamas profesoriau, leiskite pasveikinti su garbinga Jūsų kūrybinio darbo sukaktimi! Beveik visi Lietuvos laikraščiai plačiai paminėjo šią Jūsų sukaktį. Džiaugiamės ir didžiuojamės! Turbūt dėl šventinių prisiruošimų Jūsų ir teatro premjerų nesimatė?

JAH-2. Kam reikėjo statyti ypač žydus ortodoksus erzinančią dramą „Sabbatai Cevi“? O marksistinės tendencijos pjesės a la „Garbės spekuliantai“ kam buvo reikalingos? Nejau pripuolamai pateko į

mūsų dramos repertuarą bolševikų išreklamuotos pjesės? Čia kažkokia „keista politika“... Ką Maskva, Petrapilis statė, tą ir mūsų Dramos teatras statė! Ne viskas lietuviams sek-tina, kas mylima, duokim, Berlyne arba Maskvoj! Ką veikia 5-ių narių repertuaro komisija? Nejau ji pri-taria tai „keistai“ Olekos-Žilinsko „repertuaro politikai“? Nebetikiu, kad jie išmoks parinkti! Krėvė pats man prisipažįsta, kad „teatro dalykuose mažai tenusimanas“. Sruoga – tik teoretikas, tik rusų repertuaro specas, nemylįs Vydūno, Claudel'io „mistikos“ (och! ir religijos!) žmo-gus (ką jis gali pritarti, aišku).

B. SRUOGA. Žilinsko vadovy-bėje mūsų valstybinė drama kaž-kaip stebėtina atgijo. Pas aktorius atsirado kūrybinis entuziazmas, ku-rio iki šiol regėti netekdavo. Akto-rių entuziazmas pasireiškė kūryba, kuri viršijo tai, ko iš mūsų aktorių kolektyvo net optimistai galėjo ti-kėtis. Rodos, tie patys žmonės, bet kūryba – nebe ta. Žilinskas mums parodė, kokį kūrybinį turtą mes tu-rime dramos kolektyve.

JAH-2. Viskas gerai klojasi. Vi-sas personalas „ura – patenkintas“, o publika – kvaila publika – turi būti patenkinta!.. Mūsų dramos „iš-ganytoju“ pasižadėjęs (juk taip jis buvo reklamuojamas mūsų spau-doj) būti, Andrius Oleka-Žilinskas dabar direktoriauja (klausykit!) – jis jau nebeturi laiko“ (klausykit!) visa savo siela mūsų dramai atsi-dėti! Jam nerūpi, kad veikiai rei-kės kviesti chirurgą mūsų dramos gelbėti, jis „sau ramus ir linksmas“. Toks dabar mūsų dramos režisie-rius ponas (suponėjęs) Andrius Oleka-Žilinskas, kadaise vargšų kūrybos idealistas!.. Gaila, kad mes plačiai atidarėm duris rusų kultūrai žengti... Mes jau taip persisunkėm rusų dvasia, kad rusiškai žiūrim ir į mūsų tautos gyvenimą: viską pa-šiepiam, išjuokiam, parodijuojam,

šaržuojam! Šaržas – rusiškas išradimas, svetimas lietuvių būdai. Lietuviai mėgsta šekspyrišką juoką! Lietuvio juokas nuoširdus, filosofinio pobūdžio!

B. SRUOGA. Žinoma, dvasios reikalai visuomet sunkiai matuojami, dėl jų visuomet galima daug ginčytis ir niekuomet nesusikalbėti. Bet kuo buvo lietuviškesni kitų, meniškai nepalyginti silpnėsni, pastatymai už Žilinsko kūrybą, iki šiol niekas ne tik nemokėjo, nė nebandė įrodyti.

JAH-2. Man gi rūpi ne asmenys, bet dalyko esmė – kūrybos problema. Ponai direktoriai praeis, teatras liks! Man rūpi mūsų teatro meno kūryba ir aš nebegaliu tylėti! „Reforma“ teatrą baigia jau galabyti. Arklių teatrą kurkime cirke, žvėrių teatrą – zoologijos sode, orlaivių teatrą – ore... Žmonėms duokim žmonišką teatrą! Andrius Oleka-Žilinskas, mano įsitikinimu, labai gabus režisierius, bet *in potentia*. Jis supranta rusų teatro meną, bet Vakarų Europos teatrų meno jis, matyt, nesupranta. Jo talento vienpusiškumas ne vien mane stebina. Kaip mūsų teatro direktorius Andrius Oleka parodė menkus gabumus. Mūsų teatran jis įnešė labai daug isterijos ir visai be reikalo pradėjo varyti „kiršinimo politiką“.

B. SRUOGA. Teatro įstatymas, kaip žinoma, labai varžo teatro direktoriaus savarankiškumą. Pagal tą įstatymą direktorius norėdamas gali visą faktinę atsakomybę kitiems suversti. O Žilinskas visą atsakomybę pasiima sau, net tais atvejais, kai jis priverstas pildyti kitų valią. Teatras turi savo paslapčių, kurių negalima nei paaiškinti, nei suprasti. Būna, nepriima publika gero, meniško spektaklio, o kokį šlamštuką, visų tokiu vardu vadinamą, lanko su pamėgimu. Ateities istorikas turės išnarplioti, kokia išmintis glūdėjo vieno geros širdies ir gyve-

nime daug mačiusio direktoriaus žodžiuose, kuris Žilinskui nuolat kartojo: tokią vietą užimi ir vis su naujais sumanymais lendi, ar tau vieta nebrangi?

PILIETIS. Ir tikrai, pone Profesoriau, kodėl Jūs su savo žiniomis ir patirtimi negalėtumėte padėti ponui Žilinskui ir teatrui, pavyzdžiui įeidamas į Repertuaro komisiją?

JAH-2. Reikia užsidėti priešdujinę kaukė norint rimtai kalbėti apie mūsų teatrą... Vieną kartą užklaustas išdrįsau pareikšti „7 Meno Dienose“ savo nuomonę apie dabartinę mūsų teatro nesveiką (mano įsitikinimu) būklę ir (Viešpatie, gelbėk mane!) nuo to laiko aš esmi pravardžiuojamas visokiais rusiškos kilmės būdvardžiais – kaip „Teatro garbės plėšikas, jo nuopelnų griovikas“ ir panašiai... Keistu tabu jau virto mūsų teatras, o ypač jo vadovybė: kas išdrįs jo skverno prisiliesti, stips prakeiktas! Ar nebaisu? Sruogizmu ginkluoti mūsų teatro „garbės gynėjai“ honoluliškai gąsdina visus kritikus keistai mistiška (mano įtaka aiški!) bausme; boa smauglio būti pasmaugtam pavojumi!

PILIETIS. Sruogizmas? Koks čia naujadaras?

JAH-2. Sruogizmas – tai manija anonimiškai „apsidirbti“ su priešu, pirmiau gerokai jį apšmeižus!

(Visuotinis juokas. B. Sruoga pašoka, V.Krėvė-Mickevičius jį sulaiko.)

V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Baliuk, neikišk rankų į...

J. KELIUOTIS (ekrane). J. A. Herbačiauskas triumfavo: jam pasisekė sukelti audrą, kurios jis visada ilgėjosi. Bet ši audra jos autorių išmetė iš universiteto ir net išbloškė jį iš Lietuvos. Prof. B. Sruoga per humanitarinių mokslų dekaną prof. V. Krėvę pareikalavo, kad J. A. Herbačiauskas atsauktų šį „sruogizmą“. Herbačiauskas atsisakė tai padaryti motyvuodamas tuo,

kad šio termino prasmė pagrįsta tikrais faktais, kurių tikrumą jis galįs įrodyti universiteto teisme. Tada 1932 m. balandžio 29 d. šis tarp dviejų dėstytojų kilęs konfliktas buvo apsprastytas Humanitarinių mokslų fakulteto taryboje. Fakulteto taryba stengėsi būti objektyvi: ji apkaltino ir įspėjo abu savo fakulteto dėstytojus. Kaip ten bebūtų, bet Balys Sruoga šį kartą pasirodė praktiškas proto žmogus: jis tyliai sutiko su visais fakulteto tarybos kaltinimais ir įspėjimais ir pasiliko toliau dėstyti universitete, o J. A. Herbačiauskas, jausmų, širdies ir fantazijos žmogus, beatodairiškai, kartais net donkichotiškai kovojęs už savo idėjas, griežčiausia forma atmetė visus fakulteto tarybos kaltinimus ir įspėjimus šiais žodžiais: „Darysiu, veiksiu, kursiu taip, kaip man mano sąžinė liepia“. Po to dar universiteto rektoriui nusiuntė atsisatydinimo raštą, kuris baigėsi šiais žodžiais: „Išeinu iš V. D. U. protestuodamas prieš neleistas priemones supančioti mano kūrybos valią, prieš norą padaryti mane „klapčiuku“. V. D. U. jaunimas malonės pareikšti, ar J. A. Herbačiauskas tikrai jį demoralizavo“. Jis, savo gyvenime daug kartų badavęs dėl idėjos, badausias ir dabar.

JAH-2 (skaito žmonai Teonai tik ką parašytus laiškus. Ši tik kartkartėmis atsidūsta ir pritariamai linksi galva). Gerbiamas Pone Direktoriau! Kaip liet. Žurnalistų Sąjungos žymiam šului turiu garbės štaiką pareikšti visų žurnalistų adresu: be mano blogos valios susidarė tokios aplinkybės, dėl kurių aš išeinu iš mūsų literatūros bei publicistikos! Nuo šios dienos prašau visų Redakcijų nekviesti manęs bendradarbiauti ir lietuvių rašytoju manęs netituluoti! Su manim pasielgta aršiau ir bjauriau kaip su svetimtaučiu (be jokio protesto iš visuomenės pusės)!! Per ištisus 9 me-

tus mane koliojo, šmeižė už mano kūrybą, varyte mane varė, gujo guite iš lietuvių literatūros! Galop H. M. ponui fakultetui pavyko mane išguiti („J. A. Herb.-as gėdą mums lietuviams daro! Jis jaunimą demoralizuoja! Jis „pochabščiną“ skelbia!“) Mane nubaudė H. M. F-tas net už tai, kad aš lietuvių dvasinės idėjos šaknų išdrįsau ne ten „kur reikia“ ieškoti (proch ruki ot mirovoj dushi! My jejo deržym v rukach!), Visų prašau palikti mane ramioj ramybėj! Šioji mano deklaracija griežta, nepakeičiama! Tariu aukštos pagarbos žodį. P. S. Pone Redaktoriau! Perskaitęs šią mano deklaraciją, pagalvok: dabartinės mūsų literatūros šedevrai ekspromptai = kriminalinės Olšausko, Petrulio, Voldemaro, Sidzikausko, Norkaičio etc. bylos ir aferos! Su tų bylų autoriais aš nenoriu literatiškai konkuruoti. Lietuva dabar (o gal ir visada) gali „pasigėrėti“ vien aukšto rango vagimis – niekšais! Tokiais, kaip aš, Lietuva gali vien pasibjaurėti! Tfu! Spjauti į snukius ir tylėti!

J. KELIUOTIS. Aš, kaipo lietuvių rašytojų draugijos sekretorius, keliu reikalą draugijai susirūpinti J. A. Herbačiausko likimu.

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. Jis nėra ir draugijos nariu ir, be to, man siuntinėja plūstamus įžeidžiančius laiškučius, o aš už tai turiu dar rūpintis jo materialiniais reikalais! Va! Klausykite! „Kanauninke, Kristaus tarne, tu niekad nepamiršti kasdien palesinti savo vištų ir pašerti savo klebonijos paršiukų, o kad vienas tavo kolega rašytojas miršta badu, tai tau tas visiškai nerūpi! Štai koks tu Kristaus tarnas! Štai kokia tavo artimo meilė!..“ Štai kaip jis mane įžeidinėja, o dabar aš turiu bėgioti ir rūpintis jo reikalais!

J. KELIUOTIS. Kanauninke, visi mes pažįstame J. A. Herbačiauską, žinome, jog iš jo nėra ko reikalauti

kokio nors nuoseklumo ar takto. Iš tiesų dabar jam gresia bado mirtis, juk dabar jis neturi jokių pragyvenimo šaltinių! Ir argi mes leisime jam iš tiesų mirti badu, ir dar visos tautos akivaizdoje? Tiesa, jis nėra draugijos narys, bet jis gyvas žmogus ir vis dėlto rašytojas, kurio literatūrinio darbo jubiliejų visi neseniai iškilmingai paminėjome.

J. TUMAS-VAIŽGANTAS. Na, gerai! Jūs teisus! Aš tuojau šiuo reikalu skambinu ponui švietimo ministrui. Pone ministre, rašytojas J. A. Herbačiauskas, kaip jūs žinote, liko be darbo ir neteko bet kokių pragyvenimo šaltinių. Reikia jam tučtuojau suteikti pensiją. Visi žinome, jog J. A. Herbačiauskas yra keistuolis, ir su tuo turime skaitytis. Bet ligi šiol nei ponas prezidentas, nei toji pensijų komisija jam nepaskyrė pensijos, tai jums, pone ministre, reikia ją paskirti. Betgi jūs esate švietimo ministras, o ne kas kitas! Jei jūs nepasiūlysite jam skirti pensiją, tai kas gi kitas tai padarys? Dėkui, dėkui, pone ministre! Labai dėkui, pone ministre! O dabar galite tam savo J. A. Herbačiauskui pranešti, jog šį antradienį jis iš Ministrų tarybos gauna pensiją po keturis šimtus litų į mėnesį.

J. KELIUOTIS. Labai dėkui, gerbiamas kanauninke. Mielai jam tai pranešiu. Tikiuosi, jog jis bus labai patenkintas ir jums karštai padėkos.

JAH-2 (ekrane). Mačiau, girdėjau, stebėjau: Juozas Tumas savo kūno laidotuvių metu stovėjo ant savo karsto ir kalbėjo.

J. TUMAS-VAIŽGANTAS (numirėlių kvartetui tyliai giedant *džiazinę aranžuotę „Šventas Dievas“*). In nomine Patris... Sorores, fraters!.. Mano mielos sesytės! Mano mieli brolužiai! Brangūs prieteliai – visi, kurie čia susirinkot ir viens kito klausinėjat: kur dabar Tumas? Ką jis galvoja, ką jis jaučia? Ar jau nusiramino Juozas Tumas? Aš jau ramus,

aš jau linksmas. Aš dabar kaip naujagimis kūdikis (to jausmo jūs niekad nesuprasit, kol neišsidanginsit iš gyvenimo kiaušo). Aš gyvas. Apžiūrėkit mane, apčiupinėkit mane, netikintieji tamošiai. Aš nusikvatosiu nuoširdžiais juokais, kad jus sužadindčiau prie linksmo regėjimo. Mėgau ir mėgstu tokius šposus. Neįau jus akli materijos aklumu? Tiesa, sudužęs jau mano žmogiškas radijo aparatas, jis jau nebebanguoja. Ramiai galite pasiteisinti laidodami mano sudužusį aparatą... Jūs dar nežinot, kad kapai – praeities gyvi radijo aparatai... Jūs manęs nematot, mano balso negirdit... Nesupratot mano tragiško linksmumo, dažnai bloznu mane vadindavot jūs, neišmanėliai. Linksmumu reikia pralinksminėti mūsų gyvenimo tragediją – štai ką aš skelbiau. Aš buvau tautos nuotaikos reguliatorius... Jei dar neišmokot viens kito mylėti, viens kito neskriaust, viens kitam nepavydėt, tai bent mokykitės viens kitą gerbti. Viens kitam leiskit gyventi, turtėjimo ribas žinokite. Nevaidinkit „naujų ponų ir naujų muzikų“ komedijos. Nelipkit tautai ant sprando, nepageidaukit, kad tauta jus ant rankų nešiotų. Nezaunykit, kad jūs – išrinktasis elitas! Nebūkit įkyriais vaikais: saldainiai pabrango, o tauta skursta. Imdami iš tautos, duokit tautai bent širdį! Daugiau mielaširdystės – mažiau žiaurumo.

JAH-2 (ekrane). Juozas Tumas kyla aukštyn, aukštyn kaip rytmečio rūkas ir susilieja su dangaus žydryne. Gyvieji skirstosi ir skubana... Numirėliai gieda „Šventas dievas“, bet jų giedojimo gyvieji negirdi. O jeigu ir girdi, tai sako, kad tai radijo bangos gieda... Nykuma dvelkia mūsų gyvenimas... „Kur išganymas?“ Jeigu ne sporūtoj, tai tikrai – bridže. Poezija? Poezija dabar tokia žolė, kuria bekonus tuki-na. Tokia dabartis, o ateitis? Ji rūpi

tik tokiems „varijotams“ kaip J. A. Herbačiauskas, Numirėlių karalijos įgaliotas ministeris Lietuvoj.

„Konrado“ kavinėje muzikantų vietas užima Numirėlių kvartetas. Niekieno nepastebėti, jie improvizuos keistus garsus: lyg kažkur toli styga nutrūko, lyg į gilų šulinį įkrito akmenukas.

PONIA M. Gerbiamas Profesoriau, kodėl jūs šiandien šlubuojate?

JAH-2. Velnias pastūmė, ir susilaužiau koją.

V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Gaila, kad nenuvangino tiesiai pragaran.

JAH-2 (*priešęs prie profesorių stalielio*). Aukštai Gerbiamas Pone Profesoriau ir H. M. F. Dekane, bent vieną kartą – gal jau paskutinį – atvirai su Tamsta pasikalbėsiu.

V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS. Nemanau, kad tam čia tinkamiausia vieta, Tamsta.

JAH-2. Aš nè nenoriu suprasti Humanitarinių mokslų fakulteto „politikos“, prieš mane sugalvotos ir, tiesą pasakius, logiškai vykdomos. Pasirodo, kad aš netinku nè jokiam rimtam darbui. Aš – kvailiausias iš kvailiausių „lietuviukas“. Kiekvienas pašlemėkas arba chuliganiukas turi teisę mane „egzaminuoti“ ir, žinoma, šmeižti už tai, ko jis manyje nesupranta. Mat pas mus viskas, ko nesupranta kvailys, tai idiotizmas... Taip gudriai varomas laukan, aš tuom tarpu prasišalinu iš Lietuvos meno ir kultūros sferos. Juk man tikrai neapsimoka eikvoti savo brangios energijos kovai su B. Sruogos ir V. Krėvės įsigalėjusiu „šarūnų koncernu“. Ir man bus geriau, ir visiems mano draugams ramiau. Be reikalo varginau direktorių Žilinską ir verčiau jį skaityti tokį mano šlamštą kaip misterija „Tyruolis“. Man labai gėda, kad

aš tai padariau. Savo misteriją pasiėmiau iš Žilinsko atgal. Dabar aš laisva valia išeinu „laukan“ ir palieku ramybėje lietuvių literatūros ligoninę! Linkiu Jums daug ramios ramybės, ramybės, ramybės iki amžino atilsio!

J. KELIUOTIS (*įbėgęs*). Sveikinuu, pone profesoriau, su laimėjimu! Poryt jūs iš Ministrų tarybos gaunate pensiją ir jums jau nereikės badu mirti!

JAH-2. O kokią pensiją ji man skiria?

J. KELIUOTIS. Keturis šimtus litų kas mėnuo. Ministrų taryba neturi teisės skirti didesnės pensijos.

JAH-2. Aš nepriimsiu tokios pensijos! Aš buvau pas prezidentą ir jis man pažadėjo paskirti personalinę 600 litų pensiją. Aš nesuprantu, kaip prezidentas drįsta netesėti savo žodžio. Ne, aš tokios pensijos nepriimsiu!

J. KELIUOTIS. Dabar jau niekas jūsų neklaus, ar jūs priimsite, ar nepriimsite šios pensijos. Ministrų taryba poryt susirinks posėdžio ir nutars paskirti jums pensiją, ir viskas! Jos šis nutarimas įgys įstatymo galią, ir jūs ją kas mėnuo gausite neatsižvelgiant į tai, ar jūs to norite, ar nenorite!

JAH-2. Bet aš niekad neisiu jos pasiimti!

J. KELIUOTIS. Tada kiekvieno mėnesio pabaigoj policininkas ar koks nors inspektorius į namus į jus nešios ir įteikinės jums į rankas! Norėsite valgyti ir ją mielai priiminėsite!

JAH-2. Bet kaip galima šitaip žmogų niekinti ir prieš jo valią jam įteikinėti pensiją?

J. KELIUOTIS. Čia jau nieko nepadarysite, pone profesoriau: įstatymas yra įstatymas!

JAH-2. Kaip nieko negalima padaryti? Aš tuojau prezidentui ir visiems ministrams parašau laiškus, kad jie nedrįstų man skirti to-

kios pensijos! Kelneri, atneškite man popieriaus, vokų ir pašto ženklų!

J. KELIUOTIS. Dabar aš jau pradėdau nebesuprasti, ko jūs pagaliau norite? Rėkiate, šaukiate, jog nebeturite iš ko gyventi, jog mirsite badu. Išrūpinome jums pensiją, o jūs atsisakote ją priimti ir toliau vėl šūkaliojate!

JAH-2. Jūs, jaunuoli, nemokykite seno Lietuvos rašytojo! Aš žinau, ką darau!

J. KELIUOTIS. Na ir gerai, kad žinote! (*Išbėga supykęs.*)

PATRIOTAS. Pagaliau tarp Herbačiausko ir „Naujosios Romuvos“ nutrūko diplomatiniai santykiai! Dabar Herbačiauskas liks visiškai vienas!

J. KELIUOTIS (*nubėgęs į Herbačiauskų butą*). Laba diena, miela ponია! Jūsų vyras jau svačioja, jo sveikata kasdien nyksta, jis rengiasi mirti ir iš tiesų mirs, jei jūs, ponია, jo laiku nesulaikysite, jo nenuraminsite ir nesugrąžinsite jam sielos pusiausvyrą.

TEONA. Aš visada taip galvoju ir elgiuosi kaip mano vyras... Jei jis nutarė mirti, tai ir aš mirsiu drauge su juo... Mudviejų viskas drauge apgalvota ir nutarta...

J. KELIUOTIS. Tada, ponია, atleiskite už sutrukdyimą.

TEONA. Labai prašau! Miela buvo su jumis pasimatyti ir pasikalbėti. (*J. Keliuotis grįžta į kavinę.*)

JAH-2. Klausyk! „Šį kartą, pone prezidente, aš Jums rašau labai šalta. Jūs gen. Plechavičiui paskyrėte 1000 litų pensiją, nes jis turi dvarą ir malūną. S. Čiurlionienei-Kymantaitei paskirsite 800 litų pensiją, nes ji turi savo vilą ir tūkstančius Šveicarijos bankuose. O J. Herbačiauskui nereikia jokios pensijos skirti, nes jis ničnieko neturi! Štai kokia Jūsų logika! Gal Lietuvos valstybei reikės Amerikoj paskolą užtraukti, kad ji galėtų išlaikyti tokį riebę ir tokį storą Herbačiauską?..“ Matote? Faktas!

J. KELIUOTIS. Taip, matau, tai faktas. Bet jūs niekad iš anksto nepasitariate, o tik ką nors padaręs lemiama pranešate: „Faktas!“

JAH-2. Aš absoliučiai tiksliai veikiu! Priešas iš mano rankų nepaspruks! Kur aš pirštu parodau, ten prasiveria praraja! Aš Lietuvoje sukelsiu revoliuciją, kuri nušluos visus niekšus, visus vagis ir paleistuvius! Pamatysi!

J. KELIUOTIS. Pone profesoriau, jūs liaukitės šūkalioję apie nusižudymą! Žmogus ne savo valia atsiranda, jis ir neturi teisės savo valia liautis gyventi.

JAH-2. Aš aukojuos, kad Lietuva gyventų! Kai aš mirsiu badu, Lietuvoj būtinai kils revoliucija: ją pradės studentai.

J. KELIUOTIS. Man rodos, jūs čia klystate. Lietuva dar nepribrendo revoliucijai. Lietuvoje dar nėra revoliucinės situacijos. O be to, jūsų svajojama revoliucija yra grynai romantinio pobūdžio. Studentai jums kalbant audringai ploja, o jums sąmoningai mirus badu, pasakys tik: „Štai žuvo dar vienas „varijotas“! Ir viskas! Ir jūsų ši tariamoji auka bus beprasmė!

JAH-2. Mano šis klausimas išspręstas! Galutinai ir aš draudžiu jums iš naujo jį kelti! Aš atsisakau šia tema su jumis toliau kalbėtis!

NUMIRĖLIAI (*dainuoja*).

Amžinos Laisvės amžiną Grožį mylėsi,

Per savo širdį patį Dievą regėsi...

Tvėrime skausmų suspaustas tylėsi,

Nelaisvės bjaurių gėrybių nesilgėsi...

Galingais jausmais tvanosi,

Minties grožyje spindėsi,

Pats save apsikainosi,

Dievo asilą pasibalnosi,

Ant žvaigždžių kalno sėdėsi,

Su kometom susikalbėsi, –

Jei tik laisvės neišsižadėsi,

Jeigu meile tu spindėsi!

Daug galėsi, daug galėsi,

Jeigu mylėti mokėsi!..

– Šalin vienatvės šmėkla –

Jauna dvasia žengia –

Žaibas kelią kloja,

Garbė žemę dengia –

Griaustiniai jai ploja!..

JAH-2 (*numirėliams dainuojant*).

Eime pasivaikščioti. Šį vakarą labai gražus oras. Lauke ramiai pasikalbėsime ir pasvajosime. („Konrado“ *kavinė palaipsniui virsta Lankeliškių kapinynu.*) Taip, aš badausiu... Ir paskutinę mano gyvenimo dieną man kaip demonui užaugs juodi sparnai didumo sulig visu Kaunu... Aš suplevensiu šiais savo sparnais, ir Kaune neliks akmens ant akmens... Taip ir žus visas šis Babilonas!..

J. KELIUOTIS. Koks jūs žiaurus, pone profesoriau. Juk Kaune yra ir dorų žmonių, ir jūs juos visus sunaikinsit... Argi visi jau čia tik niekšai?..

JAH-2. Dori žmonės gaus šventosios dvasios įkvėpimą ir tą dieną jie išvyks iš Kauno... Nė vienas nekaltas doras žmogus nuo manęs nenukentės!..

J. KELIUOTIS. Bet iš kur jūs žinote, kad jie gaus iš šventosios dvasios įkvėpimą? O gal jie visiškai iš niekur negaus jokio įkvėpimo ir tada jie žus drauge su nusikaltėliais ir niekšais... Kiekvienas žmogus yra begalinė vertybė... (*JAH-2 tyli.*) O valstybės teatras ar išliks šios katastrofos metu?

JAH-2. Liks tik iškaba su užrašu „Valstybės teatras“, o kur dabar yra valstybės teatras, ten bus praraja... Čiurlionienė bus nublokšta į vištidę, ir vištos ją užkaupos... Lapėnas – į kiaulidę, ir kiaulės jį gyvą suės... Taip, jau atėjo atsiskaitymo valanda!.. Lietuvoje ims dvelkti gaivus šviežias oras... Visa atgis ir iš naujo ims augti ir žydėti... Kursis naujas didelis gyvenimas...

Iš įvairių vietų kalba liudininkai.

I-AS LIUDININKAS. Apie J. A. Herbačiauską Kaune sklido keisčiausių kalbų. Tai esąs demoniškos prigimties inteligentas, spiritistas, magas, chiromantas. Kiekvienam panorėjusiam jis veltui mokėdavęs iš delno vagelių atspėti ateitį. Jo, kaip chiromanto, reputacija labai pakilo, kai vienam kauniečiui, ištyrinėjęs delną, patarė saugotis vandens. Šis nepaisęs perspėjimo ir netrukus maudydamasis paskendęs Baltijos jūroje.

I-A LIUDININKĖ. Prisimenu, jog buvo pasakojama tokia istorija: viena ponija ar panelė, nieko negalvodama, atidarė porai vyrų savo buto duris. Įsiveržėliai pradėjo jai grasinti ir reikalauti pinigų. Ta panelė mintyse ėmė šauktis prof. Herbačiausko pagalbos, ir staiga jis atsirado jos bute ir išvijo įsiveržėlius. Panelė norėjo prof. Herbačiauskui padėkoti, tačiau jo jau nebebuvo. Prof. Herbačiauskas tuo metu buvo svečiuose ir kurį laiką sėdėjo nekalbėdamas, užsimerkęs. Po kurio laiko atsibudo ir pasakė, jog buvo išnykęs padėti vienam žmogui.

I-AS LIUDININKAS. 1934–1935 metais nuvykęs Varšuvon dirbti kaip oficialus „Lietuvos aid“ korespondentas, aš lengvai atsiminiau ir Herbačiauską, susiradau jį Lenkijos sostinėje, gyvenantį miesto centre gana vargingoje palėpėje, daviau jam savo buto adresą ir kviečiau mane namie aplankyti. Netrukus vakarop man iš miesto parėjus, mano buto šeimininkė ir sako: „Pas Jus buvo užėjęs kažkoks Jūsų tautietis, toks labai keistas. Pasisveikinęs jis pirmiausia mane apuostė ir pasakė, kad šitie namai, kur mes gyvename, yra labai nelaimingi, kad juose pilna negerų dvasių, kad tie namai pasmerkti.“ Man nekilo jokių abejonių, kad tas keistuolis mano tautietis buvo tik Herbačiauskas. Turiu pabrėžti, kad tuose namuose, Aleja Szucha 14,

buvo susispietusi tuometinės Lenkijos valdančioji viršūnė. Greičiausiai tais motyvais jis kalbėjo, kad tai nelaimingi namai, pasmerkti pražūčiai, kas ir atsitiko jau Antrojo pasaulinio karo pradžioje. Negaliu užmiršti dar vieno ypatingo prisiminimo apie Herbačiauską ir jo horoskopus. 1941 metų vasaros pabaigoje atsidūrėme Altajaus kalnuose. Drauge su mumis buvo ir buvę Kretkampio dvaro savininkai Zarembai – vyras ir žmona. Netikėtai patekė į kalnus, senukai Zarembai aiškiai prisiminė jiems apie 1930 metus išpranašautą Herbačiausko horoskopą. Jis tada pabrėžtinai pasakęs: „Saugokitės patekti į kalnus, nes kalnuose jūsų laukia kelio galas!“ Atsidūrę kalnuose ir patekę į sunkias sąlygas, vyras ir žmona 1941–1942 metų žiemą vienas paskui kitą tenai numirė.

II-A LIUDININKĖ. 1967 m. birželio 6 dieną Putinas išsimaudė vonioje. Gal tai pablogino sveikatos būklę. Juozas Herbačiauskas Putinui yra sakęs: „Saugokis vandens – jis tavo priešas“. Būdamas Kačerginėj, niekad nėjo į Nemuną maudytis. Net išėjęs pasivaikščioti, nesiekdavo Nemuno. Po vonios jautėsi silpnokai. <...> Po kurio laiko išėjęs iš Putino kambario, gydytojas pasakė: „Aš labai gerbiau Mykolaitį-Putiną ir šiandien man tenka skaudai pareiga pasakyti, kad jis mirė“.

J. KELIUOTIS (ekrane). J. A. Herbačiauskas jau rengėsi iškelti į Lenkiją. Vyriausybė pradžioj buvo nusiteikusi neduoti jam išvykimo užsienin vizos. Tada J. A. Herbačiauskas ėmė be atodairos savo pasakaitose ir kalbose plūsti vyriausybę, niekinti ministrus, prezidentą ir jų šeimas. Kavinėse net ėmė grasinti nušausiąs prezidentą, ir tada Lietuvoj prasidėsianti nauja epocha. Jį suimti nesiryžo, ištremti iš Kauno irgi atrodė nepatogu, tad pagaliau

buvo nuspręsta leisti jam išvažiuoti į Lenkiją. Būrelis rašytojų, dailininkų, muzikų ir aktorių „Metropolio“ restorane suruošė jam kuklias išleistuves. Visi liūdėjo, kad toks dinamiškas ir originalus rašytojas nugalėtas apleidžia kovos lauką, ir būgštavo dėl tolimesnio jo likimo ir dėl būsimų jo žygių. Išleistuvėse dalyvavo apie trisdešimt asmenų. Sekančią dieną būrelis jo bičiulių atvykome į geležinkelio stotį palydėti jį į traukinį, vykstantį į Karaliaučių. J. A. Herbačiausko ir jo bičiulių nuotaika buvo beveik laidotuvinė. Visi stengėmės šypsotis, bet širdyse nebuvo linksma. Ir pats J. A. Herbačiauskas nebuvo linksmas: jis pažinojo Lenkiją ir žinojo, jog niekas jo ten nelaukia su ištiestomis rankomis. Jis niekad netikėjo, kad jo pradėta karšta kova baigsis iškeliavimu į kitą, svetimą kraštą. Jis man dar suskubo išpranašauti, jog aš greitai susitakysiąs su Vincu Krėve ir Baliu Sruoga ir juodu tapsią ištikimais „Naujosios Romuvos“ bendradarbiais. Žinoma, taip ir atsitiko, kaip jis pranašavo. (Visi „Konrado“ kavinės lankytojai, numirėliai, sustoję ar susėdę kapinyne, niūniuoją atsisveikinimo melodiją.)

JAH-2. Dievas girdo žemės valdovus savo Sūnaus krauju! Žemės valdovai girdo savo dievą genijų pranašų krauju! Žiauri šakalų komedija! Krokuvos kabarete „Balonike“ pirmą kartą Boy'aus slapyvardžiu pasireiškęs ir lenkų literatūrai per 50 metų davęs 20 tomų originalios kūrybos d-ras Zelenskis buvo vokiečių sušaudytas pirmomis karo dienomis Lvoje. Tomis pačiomis dienomis mano gimtinėje Lankeliškiuose atsitraukdamos Raudonosios ordos suėmė ir žvėriškai nukankino Budavonės miške tris kunigus. Europa, kritusi (moraliai) labai žemai, nebežinojo, kaip gyventi, ir dar nebežino. Baltosios

rasės žlugimas prasidėjo. Jau nebe galima gyventi tarptautine neapykanta – ne! Žmogui grąžinkim jo garbę, Kristaus duotą; tik tada galėsim pradėti atgimimo procesą...

B. SRUOGA (ekrane *konclagerio kalinio rūbais*). 1943 metų kovo 18 dieną Vilniaus gestapo viršininkas, atėjęs pas mane į gestapo rūšį, aiškiai nedviprasmiškai pareiškė: man ir mano draugams kaliniams laisvė esanti atimta ilgam laikui – iki karo pabaigos, eventualiai – iki gyvenimo pabaigos. Vokiečių esą šimtas milijonų, o lietuvių tesą trys milijonai, kaip lietuvių inteligentija drįstanti priešintis vokiečiams?! Nacionalsocialistai esą konsekventiški: kadangi lietuvių inteligentija pasipriešino vokiečių valiai, ji, lietuvių inteligentija, turinti būti sunaikinta. Atseit, aš ir mano draugai kaliniai turime vykti į Vokietiją kaip pirmieji sunaikintini egzemplioriai. Aš peržengiau mirties ir gyvybės slenkstį... Ko vertos visos mano knygos, jei dvadėsimtojo amžiaus viduryje civilizuotos Europos žmogus staiga žmogėdra darosi?

V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS (ekrane *su emigranto ryšeliu*). Man kartais būna taip sunku ir liūdna, jog gyventi nesinori. Imu net pavydėti tiems, kurie jau mirę ir visų šitų nelaimių nematė ir nenujautė. Ir jaučiuosi tada tokis vienišas, jog net „staugt“ norisi. Gera, kad esu lengvabūdis, ir tokia mano nuotaika neilgai užsitęsia. Pasiilgau begaliniai darbo, kurį visą savo netrumpą amžėlį buvau pripratęs dirbti. Be to, šiandien jaučiuosi kaip „siela be vietos“, anot Herbačiausko žodžių. Ir svajoju, ir sapnuoju dažnai, kad esu Lietuvoje, o kai nubundu, būnu visai nelaimingas, kad tai buvo tik sapnas.

JAH-1. Aš bent logiškas savo meno pasaulėžiūroį. Aš nuolat sakau ir faktais tai įrodinėju, kad Meno Angelas – tai Dievo prakeiktas,

nuodėmingas, „nepaklusnus“ Angelas Luciferis (šviesos nešiotojas). Man tikra kūryba – tai nuodėmė, nedovanotina nuodėmė (Čiurlionio tragedija, Bethoveno kančios). Būti tikru kūrėju, tai noras būti Dievui lygiu! Juk tai baisus nusikaltimas! Tai Prometėjo nuodėmė! Ne veltui akla aklų avinų minia bijo kūrėjo ir velniu jį skaito. Ne veltui viduramžiais degino kūrėjus kaip velnio tarnus! Ne veltui šiais laikais visos valdžios taip žiauriai persekioja laisvo Žmogaus laisvą Kūrybą!

JAH-2. Aš vis dar negaliu atsipeikėti... Sunki problema artėja: taip, kaip gyvenosi, jau nebus galima gyventi. Kaip reikės gyventi, kad gyvenimas turėtų kilnią prasmę? Nemokėjom būti broliais,

seserimis (kalbu apie mūsų visuomenę), dabar gal išmoksime „broliavimo“ politikos. Kaip suvaldyti bestiją, kuri apsėdo žmoniją? Ypač lietuviai privalo tais klausimais susirūpinti, jeigu nori būti tauta, o ne kaimene... Baisios nelaimės pradėjo mūsų pasaulį kankinti. Ciklonai ir viesulai siaučia visur, miestus ir sodybas naikina. Žemė kas kartą nervingiau, pikčiau dreba. Žmonės vis daugiau siunta ir nebežino jau, kaip gyventi, kam gyventi. Žemės klimatas keičiasi – gamtoje jaučiama anarchija. Šėtono kultas atsinaujina, auga, plečiasi. Užėjo naujų religijų mada. Falo kultas – dabar madniausia religija. Mažytė tauta Lietuva rizikuoja prarasti gyvybę! Blogai suprasta ir interpretuota de-

mokratija gali būti baisesnė bestija už... To aš bijau... Juk dvasinė kultūra nyksta. Be jos neįmanoma tikra demokratija.

JAH-1. Gimiau Krokuvoje 1944 m. gruodžio 3 d. aplink bomboms krintant. Namo, kuriame dar buvau, bombos nekliudė, bet kliudė mano gimtą bažnyčią Lankeliškiuose. Jos griuvėsius dar ir dabar galite matyti... Dvasia aš stiprus, tačiau kūnu silpnėju. Kaip vaikas stebiuosi, kodėl aš silpnas. Jaučiuosi jaunu. Nesuprantu nei optimizmo, nei pesimizmo. Suprasti noriu gryną tiesą, gryną teisybę. Reikia būti dvasia tvirtu, kad tiesą provokuoti noru ją regėti.

Antro veiksmo pabaiga

Dievo piemenėlis

ALGIMANTAS BUČIUS

Šiuo pasakojimu nesiekiu apžvelgti vyskupo Juozo Tunaičio, kaip kunigo ir aukšto rango dvasininko, gyvenimo ir veiklos. Tai padarys Bažnyčia, jos istorikai, kolegos dvasininkai. Aš noriu papasakoti apie Juozą, kaip apie Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos (tuo metu ji buvo padalyta į dvi – berniukų ir mergaičių – gimnazijas) 1949 m. laidos abiturientą, su kuriuo kaip ir daugumai tos laidos draugų teko kartu pradėti ir baigti vidurinį mokslą, o man daugiau kaip metus krimsti ir studento duoną. Vėliau mums, visiems klasės draugams, po nelaisvo gyvenimo padiktuotų pertraukų vėl teko laimė atnaujinti šią draugystę, ir ji tęsėsi daug ilgiau negu gimnazijos laikais – apie 25–erius metus. Juozas Tunaitis iki pat savo mirties buvo šio klasės draugų sambūrio dvasinis vadovas, moralinis autoritetas. Tačiau kalbant apie Juozą kaip draugą, neįmanoma neprisiliesti prie jo kaip dvasininko. Kad ir kur ar su kuo jis būtų buvęs, visuomet pirmiausia buvo kunigas, tik paskui – draugas. Tikėjimas, meilė žmonėms ir protas buvo trys susiglaudę banginiai, ant kurių stovėjo ši iškili asmenybė.

Juozas – kraštiečiai ir gimnazijos klasės draugas. Vyskupą Juozą Tunaitį galėjau laikyti artimu kraštiečiu. Jo gimtąjį Davainiškio kaimą nuo mano tėviškės, Krylių, skyrė tik Dviragio ežeras. Kryliai glaudėsi viename ežero gale, Davainiškis –

kitame (greta Salų bažnytkaimio). Atstumas tarp šių kaimų – apie 5 kilometrai. Tačiau mudu su Juozu vienas kitą pamatėme tik 1942 m., įstoję į Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos antrąją klasę. Jam tada buvo keturiolika, man tik vienuolika. Juozas – vidutinio ūgio, lieknas, dėvėjo tamsiai pilką naminio milo eilutę su stačia švarko apykakle. Tamsūs plaukai kairėj perskirti sklastymu ir sušukuoti žemyn, o dešinėj – aukštytyn. Akys tamsiai mėlynos, smigios. Lūpos sučiauptos, bet kalbant jose atsirasdavo lengva šypsena. Jis pirmas užmezgė pažintį. Priėjo, padavė ranką, prisistatė, kas esąs, ir pasakė atmenęs mano tėvą matininką, kuris, skirstant jo gimtąjį kaimą į vienkiemius, gyvenęs jo tėvų sodyboje. Du kartus matęs ir mano mamą, Krylių pradžios mokyklos mokytoją, Salose per mokyklų susitikimą. Su kuo Juozas sėdėjo pirmose gimnazijos klasėse, neprisimenu. Aukštesnėse klasėse suolo draugai buvo Antanas Diržys (iš Kamajėlių), vėliau – Vytautas Staskonis (iš Velniakalnio, Rokiškio pašonėje). Juozas mokėsi gerai, su kiekviena klase jo pažymiai vis gerėjo, ir gimnaziją baigė aukso medaliu. Negalėčiau išskirti dalykų, kuriuos jis mokėjo geriausiai ir kuriais labiausiai domėjosi. Buvo darbštus, pareigingas, visų dalykų namų darbus ruošė kruopščiai. Drįstu teigti, kad gerus rezultatus pasiekdavo ne tiek gabumais, kiek atkakliu darbu.

Tai akivaizdžiai patvirtina jo siekis išmokyti muzikos. Juozo muzikinė klausa nebuvo tobula. Į chorą muzikos mokytojas Vytautas Četkauskas priėmė dvejodamas, paties Juozo prašomas. Tačiau po metų jis tapo geru choristu. Rašė labai smulkiomis raidėmis stačiu šriftu, taupydamas sąsiuvinius. Mano parašytus du su puse puslapius buvo galima sutalpinti į jo vieną. Juozas buvo iš gausios šeimos (turėjo keturis brolius ir vieną seserį), tad stengėsi būti taupus net ir smulkmenose. Su visais klasės draugais sutardavo. Nebuvo per daug kalbus, pirmas retai užmegzdavo pokalbį, bet įsikalbėjus žodžių kišenėje neieškojo. Jo sakiniai buvo trumpi, aiškūs. Nemėgo per pertraukas triukšmauti ar eiti imtynių. Per pamokas įdėmiai klausydavosi mokytojų, nekalbėdavo su draugais. Pamokas atsakinėdavo drąsiai, nesutrikdavo. Jei ko nežinodavo, prisipažindavo. Kalbėjo lyg šiek tiek prikimysiu balsu. Turėjo ir humoro gyslelę. Jei kas iš draugų nusikeikdavo ar negražiai pakalbėdavo, Juozas bandydavo sudrausti, su šypsena kreipdamasis į kaltininką: „Liaukis, žmogėnai, negražu“. Mergaičių vengdavo. Į šokių vakarėlius nevaikščiojo. Eidamas į gimnaziją iš namų ar grįždamas namo, pamatęs priekyje einančią mergaitę, atsilikdavo nuo jos, o jei ji tyčia dar sulėtindavo žingsnius, ją skubiai aplenkėdavo pasakydamas „labas“. Tačiau priešpaskutinėje ir paskutinėje

Rokiškio gimnazijos 1949 m. laidos abiturientai. Juozas Tunaitis sėdi antroje eilėje pirmas iš kairės. Nuotr. iš straipsnio autoriaus asmeninio albumo

je klasėse, kai buvo seniūnu, norom nenorom teko bendrauti su mergaičių gimnazijos atstovėmis. Reikėjo tartis dėl bendrai organizuojamo šimtadienio ir abitūros išleistuvių. Klasės draugams atsirado proga paerzinti Juozą, kad jis išsirinko sau simpatiją – pačią gražiausią mokinę Danutę Vincercevičiūtę, vienos klasės seniūnę. Tačiau Juozas į draugų replikas neparausdamas atsakydavo jau minėtu savo netradiciniu posakiu: „Liaukitės, žmogėnai“. Su mokytojais būdavo mandagus ir taktiškas, tačiau principingas. Vokiečių kalbos mokytoja Šarlotė R. mėgo per pamokas padaryti pauzes, kad mokiniai pailsėtų, ir pakalbėti laisvomis temomis. Kartą per tokią pertraukėlę, kalbėdama apie berniukų drovumą prieš mergaites, pasakė, kad Tunaitis be reikalo vengia mergaičių. Jei su jomis padraugautų, tai gal ir įsimylėtų, būtų linksmesnis. Juozas netikėtai nutraukė mokytoją sakydamas: „Reikia baigti kalbėti niekus, kurie nesusiję su vokiečių

kalbos pamoka.“ Visi buvo nustebinti Juozo reakcijos. Tačiau, matyt, Juozas savo poelgį vėliau įvertino kaip netaktišką ir per kitą pamoką mokytojos atsiprašė. Ši pasakė, kad Juozo replika jos neužgavo, nes pagalvojusi suprato, kad jis teisus. Juozas gyveno Sodų gatvėje (man atrodo, kad ten jis pragyveno visus gimnazijos metus), su kitais gimnazijos draugais nuomodamas kambarį.

Jis buvo labai religingas. Bažnyčią lankydavo ne tik sekmadieniais, bet dažnai ir kitomis dienomis. Patar naudavo per šv. Mišias (be jo, tai darė ir klasės draugas Vytautas Ragelis). Gimnazijoje veikė įvairūs mokinių būreliai: literatų, istorikų, vėliau (apie 1947 m.) atsirado politinio švietimo būrelis. Būreliams vadovauti išrinkdavo geresnius mokinius. Pastarojo būrelio (jam priklausė visi mokiniai) pirmininkas buvo Juozas. Kad būreliui vadovauti buvo pavesta jam, lėmė gimnazijos direktoriaus (kartu ir matematikos mokytojo) Juozo Ja-

nulionio nuomonė. J. Tunaitis buvo numatytas kandidatu aukso medaliui gauti, todėl vien labai gerų pažymių neužteko. Reikėjo ir visuomeninės veiklos. Būrelis daugiausia nagrinėjo SSSR vidaus ir tarptautinius įvykius. Juozui taip pat teko skaityti referatus apie tuos įvykius. Juose jis tik išdėstydavo laikraščių medžiagą, bet nekomentuodavo. Paskutinėje klasėje Juozui teko būti ir klasės sienlaikraščio redaktoriumi. Pats stengdavosi rašyti straipsnelius tik apie klasės trimestro rezultatus. Niekada nerašė jokių politinių straipsnių. Kadangi rašydavau eilėraščius, tai kreipdavosi į mane prašydamas proginių eilėraščių (Gegužės pirmosios ar Spalio revoliucijos proga). Kaip gerai besimokantį ir iš valstiečių kilusį moksleivį, Juozą spaudė stoti į komjaunimą, bet jis visuomet atsakydavo vienu argumentu: „Negaliu, nes esu tikintis“. Juozas gimnazijoje domėjosi ne tik dėstomais dalykais. Jį traukė filosofija. Jam skolinau skaityti iš

mamos bibliotekos A. Maceinos knygą „Socialinis teisingumas“, kai kuriuos S. Šalkauskio veikalus, tarpukario „Naujosios Romuvos“ numerius su filosofijos straipsniais. Kartą klasės draugas Povilas Matelionis prasarė, kad jie su Juozu domisi gnoseologija (pažinimo teorija) ir kad Juozas ruošiasi teologijos studijoms. Dar šeštoje klasėje iš paties Juozo girdėjau, kad galvoja apie kunigystę.

Gimnazijoje fiziką ir astronomiją dėstė Juozas Žukauskas, buvęs Lietuvos kariuomenės karininkas, talentingas mokytojas, draugiškas su mokiniais, turįs įgimtą įžvalgumo dovaną. Jis išpranašavo, kad Juozas, pasirinkęs kunigo profesiją, dėl savo darbštumo, principingumo, sąžiningumo, tiesumo, nesavanaudiškumo taps vyskupu.

Tačiau Juozas, gavęs brandos atestatą, pasuko kitu keliu – įstojo į Vilniaus universiteto Fizikos-matematikos fakultetą studijuoti astronomijos. Kaip vėliau paaiškėjo, tam buvo priežasčių. Jei aukso medalį gavęs mokinys būtų pasirinkęs kunigystę, tai būtų buvęs akibrokštas, kenkiantis gimnazijos direktoriui ir klasės auklėtojiui; be to, tuo metu įstoti į Kauno kunigų seminariją dėl sumažintų kvotų buvo beveik neįmanoma.

Juozas – kurso draugas. 1949 m. rugsėjį Juozas Vilniaus universitete pradėjo studijuoti astronomiją. Be jo, iš Rokiškio gimnazijos tų metų abiturientų laidos Fizikos-matematikos fakultetą pasirinko dar du klasės draugai: aš (taip pat astronomiją) ir Antanas Diržys (fiziką).

Prieš mokslo metų pradžią reikėjo gauti mandatų komisijos pritarimą dėl tinkamo pažangumo ir politinio patikimumo. Pažangumo kriterijai buvo brandos atestato pažymiai, politinio patikimumo – charakteristikos iš apskrities vykdomojo komiteto apie socialinę padėtį, lojalumą tarybų valdžiai. Juozas, kaip aukso medalininkas, kilęs iš valstiečių, kurie neveikė

prieš tarybų valdžią, buvo tinkamas kandidatas. Vienintelis minusas buvo Juozo teigiamas atsakymas į tradicinę komisijos klausimą (pateikiamą kiekvienam kandidatui): „Ar tiki Dievą?“ Į Juozo teigiamą atsakymą vienas komisijos narys, atstovaujantis fakulteto partinei organizacijai, atkiręs: „Tai ne kliūtis, čia dalyvaujantys docentai Chomskis ir Slavėnas tave jau pirmame kurse padarys ateistu“. Tačiau jiems tai nepavyko nei pirmame kurse, nei per pirmąjį antrojo kurso semestrą (t. y. per visą studijų Vilniaus universitete laiką). Dažnai per politines valandėles, vykusias, rodos, kas dvi savaites, jų vedėjas kreipdavosi į auditoriją: „Kas tiki Dievą? Atsistokite.“ Atsistodavo tik vienas Juozas. Aš, nors tada tikėjau, atsistoti jau, kaip ir kiti, neišdrįsdavau, nors, stojęs prieš mandatų komisiją, tikėjimo neatsižadėjau.

Mums, visiems trims rokiškėnams, pirmas semestras buvo sėkmingas, egzaminus išlaikėme gerais pažymiais, visi gaudavome stipendiją. Tačiau geras mokymasis turėjo ir neigiamų pasekmių. Kandidatus į komjaunimą rinkdavo iš studentų pirmūnų. Taip ir mes tapome taikiniu. Aš to spaudimo neišlaikiau, nes turėjau „nuodėmių“: Rokiškio gimnazijoje kaip geras mokinys taip pat buvau stumiamas į šią organizaciją, tačiau dėl motinos – Rokiškio mergaičių gimnazijos direktorės ir Švietimo darbuotojų profsąjungos apskrities komiteto pirmininkės „buržuazinės biografijos dėmių“, paskelbtų apskrities laikraštyje „Tarybinis Rokiškis“ – nebuvau priimtas. Universitete išgirdau: komjaunimas arba pašalinimas už tai, kad autobiografijoje nusiėpiau, jog nebuvau priimtas į komjaunimą gimnazijoje. Vilniuje minėtas laikraščio straipsnis, nagrinėtas kelias dienas, buvo įvertintas tik kaip aštri kritika, dėl kurios ji netapo liaudies priešu. Tad nebebuvo kliūtis priimti mane į komjaunimą.

Juozas stoti į šią organizaciją dėl tikėjimo atsisakė, ginčijosi su jį ateistu padaryti mėginančiais profesoriais ir kolegomis studentais, žerdamas citatas iš Šventojo Rašto, pavyzdžius iš šventųjų gyvenimo, buvusių ateistų, grįžusių į tikėjimą, citatas. Tada padėti Juozą įtraukti į komjaunimą pavedė man, kaip gimnazijos draugui ir vieninteliam jo kolegai – studentui astronomui. Pasakiau Juozui: „Dabar aš tave agituosiu“. Juozas man tiesiai šviesiai patarė veltui negaišti laiko, nes, jei tai nepavyko profesoriams, tuo labiau nepavyks studentui. Fakulteto komjaunimo organizacijai pasiūliau laikinai nutraukti agitaciją ir kurį laiką ji Juozą paliko ramybėje. Pasakiau jam apie tai, o jis juokdamasis paklausė: „Ir kiek ta ramybė tęsis?“

Kai tapau komjaunuoliu, draugystė su Juozu išliko. Jis buvo tolerantiškas žmogus. Dažnai lankydavusi jo nuomojamame kambaryje Filaretų gatvėje, kur jis gyveno su klasės draugu Povilu Matelioniu (jo brolis buvo kunigas, klebonavo Panemunėlyje). Kartu spręsdavome sudėtingus matematinės analizės, aukštosios geometrijos ir aukštosios algebros uždavinius. Užsukdavo jis ir į mūsų su seserimi Nijole (būsimąja architekto) nuomojamą kambarį Konarskio gatvės pradžioje, ypač kai su Juozu grįždavome iš doc. Pauliaus Slavėno paskaitų Čiurlionio gatvėje, kur buvo įsikūrusi Universiteto astronomijos observatorija. Šias paskaitas mes lankėme tik dviese (daugiau astronomų nebuvo). Paskaitos buvo įdomios. Docentas P. Slavėnas ir mes, du studentai, sėdėdavome prie vieno stalo, apkrauto dangaus gaubliais ir žvaigždėlapiais. Tai buvo ne tik įprastos paskaitos, bet ir tarpusavio pokalbiai. P. Slavėnas buvo iškilus astronomas, žymus mokslininkas, baigęs Kauno universitetą. JAV Jeilio universitete gavo filosofijos daktaro laipsnį, dėstė Kauno universitete.

1941 m. jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Nuo 1944 m. dėstė Vilniaus universitete. Tačiau čia jam, kaip ir daugeliui kitų mokslininkų, apgynusių daktaro disertacijas užsienyje, profesoriaus vardas sovietų valdžios buvo atimtas ir jis pažemintas iki docento. Juozo ir mano studijų metu P. Slavėnas taip pat buvo Vilniaus universiteto Astronomijos katedros ir observatorijos vadovas, Mokslų akademijos mokslinis sekretorius.

Mūsų kurse mokėsi daug draugų, vėliau tapusių žymiais matematikais ir fizikais: akademikas, daktaras, profesorius Vytautas Statulevičius, daktarai ir docentai Alfonsas Raudeliūnas ir Vytautas Merkys, daktaras, profesorius Algirdas Šileika ir kt. Visi jie (komjaunuoliai ir ne komjaunuoliai) gerbė Juozą kaip nuoširdų, sumanų ir darbštų kolegą. Jo pažiūrų tvirtumas, principingumas ne mažino, o, priešingai, didino jo autoritetą.

1950 m. rudenį, prasidėjus naujiems mokslo metams, Juozo ir manęs, grįžusių į fakultetą, laukė nemaloni staigmena: astronomijos specialybė naikinama (dėl mažo studentų skaičiaus), Juozui ir man siūloma pereiti į fizikos studijas, o paskutiniuose kursuose daugiau dėmesio skirti astrofizikai ir rašyti šios srities diplominį darbą. Staiga atsirado proga tęsti astronomijos studijas Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) universitete, bet tik vienam. Universitetas parinko mane (gal, kad buvau komjaunuolis). Juozas prasitarė, kad jam kyla abejonių dėl fizikos studijų, todėl galvojęs keisti specialybę. Tačiau dar neapsisprendė.

Kai iki išvykimo į Leningradą liko savaitė, mane pasikvietęs fakulteto dekanas docentas daktaras Henrikas Horodničius pasakė, kad Juozas išstojo iš universiteto, nes pereinąs į Kauno kunigų seminariją. Taip baigėsi mūsų, kaip studentų, bendravimas, trukęs metus ir porą mėnesių.

Klasės draugai su vyskupu Juozu Tunaičiu Vilniaus arkikatedros zakristijoje 2006 m. kovo 19 d. – vyskupo globėjo Šv. Juozapo dieną. Nuotr. iš straipsnio autoriaus asmeninio albumo

Jau atkurtos Lietuvos nepriklausomybės metais Juozas papasakojo apie skubaus apsisprendimo tapti kunigu priežastį. Buvęs klasės draugas Algirdas Gasiūnas jau buvo įstojęs į kunigų seminariją. Sumažinus klierikų skaičių (sovietinės valdžios nurodymu), jam reikėjo palikti seminariją, tačiau vykęs vėl į ją grįžti. Juozas jau beveik buvo apsisprendęs likti pasauliečiu. Tačiau 1950 m. rudenį, gavęs Algirdo laišką, kuriame šis išbarė Juozą už tai, kad atsisako pašaukimo, apie kurį abu draugai daug metų galvojo, ir primygtinai spaudė Juozą grįžti prie savo jaunystės siekio – tarnystės Dievui, tuo labiau, kad seminarijoje vėl atsirado laisvų vietų. Laiko paduoti pareiškimui buvo likusios vos kelios dienos. Tai ir nulėmė greitą Juozo apsisprendimą palikti universitetą (astronomijos studijų naikinimas prie to neprisidėjo). Likimo ironija – Algirdas Gasiūnas, atvedęs Juozą į seminariją, taip ir netapo kunigu, nors kelis kartus bandė. Liko pasaulietis, vedė. Su Algirdu esu susitikęs ir bendravęs Kaune. Nors ir neapsivilkęs kunigo sutanos, iki pat mirties bendravo su Bažnyčia, kunigais, pa-

gelbėdavo jiems įvairiuose darbuose. Algirdas manė, kad, paskatinęs Juozą tapti kunigu, jis padarė kilnų darbą, už kurį jam atlygins Dievas, ir, jei žinotų, dėkotų šimtai žmonių. Abu su vyskupu dalyvavome Algirdo laidotuvsė Petrašiūnų kapinėse Kaune 2000 metų rudenį.

Bendravimas su kunigu Juozu, abiem triūsiant savo darbo baruose. Juozui palikus Vilniaus universitetą, nemačiau jo keletą metų. Susitikome tik 1956 m. rudenį Daugpilio stotyje, kai su žmona ir mažyte dukrele grįžome iš atostogų uošviyoje (Velnialnyje prie Rokiškio) į Vilnių. Juozas važiojo į Rokiškį iš Palūšės, kur kunigavo nuo 1954 m., baigęs seminariją. Aš tik prieš metus buvau tapęs diplomuotu hidrotechnikos inžinieriumi (astronomu netapau, nes dėl sveikatos turėjau palikti drėgnu klimatu alsuojantį Leningradą ir mokyti žemiškesnės profesijos Kaune). Susitikimas buvo šiltas. Bendravome apie valandą, laukdami traukinių. Papasakojo, kad sunkiai sirgo tuberkulioze, bet dabar sveikata gerėja. Pušynai ir kaimiški pieno produktai padėjo sustiprėti. Pasiteiravo, ar

Rokiškio gimnazijos 1949 m. laidos abiturientai po 60 metų susitiko prie mokyklos durų, 2009 m. birželis. Nuotr. iš straipsnio autoriaus asmeninio albumo

susituokėme bažnyčioje. Papasakojau, kaip vėl vakarą ėjome tuoktis į Prisikėlimo bažnytelę Kaune, Aukštaičių gatvėje. Aš užsidėjau juodus akinius ir dar užsimaukšlinau kepurę ant akių, kad niekas neatpažintų – juk buvau komjaunuolis. Juozas juokėsi, bet pagyrė, kad esame teisėta šeima. Pasakiau, kad ir dukrą pakrikštijome bažnyčioje. Klausinėjo apie klasės draugus ir apie kitus papasakojo.

Turėjau ir neakivaizdinių ryšių su Juozu. 1973 m. tuometinė valdžia leido išspausdinti Šventąjį Raštą. Jį buvo galima įsigyti tik per Bažnyčią. Mano mama norėjo jį padovanoti anūkei (mano dukrai Dianai). Aš patariau jai (tuo metu mokytojavusiai vienoje iš Vilniaus vidurinių mokyklų Aguonų gatvėje) apsilankyti pas Juozą, Šv. Mikalojaus bažnyčios vikarą adjutorių. Ir ji gavo gražiai išleistą Naująjį Testamentą bei Psalmyną (Juozas tam turėjo gauti Vilniaus vyskupijos valdytojo kan. Č. Krivaičio sutikimą). Mama džiaugėsi malonių priėmimu. Juozas prisiminė gimnaziją, klausinėjo apie mane ir mano šeimą. Teiravosi apie kai kuriuos mokytojus. O mano du-

krai, tada dar studentei, pirmą kartą perskaitytas Naujasis Testamentas, pasak jos pačios, paliko didelį įspūdį ir padarė neabejotiną dvasinę įtaką.

1974 m. suėjo 25 metai, kai mes baigėme Rokiškio gimnaziją. Ta proga organizavome klasės draugų susitikimą Rokiškyje. Mano tarnybine „Volga“ (tuomet dirbau „Pramprojekto“ Vilniaus filialo direktoriumi) važiaavome keturi klasės draugai: Juozas Tunaitis, žinomas žurnalistas Tadas Teseckas, skulptorius Adolfas Stašys ir aš, vairuotojas. Kelionėje daug kalbėjome apie tikėjimą. Juozas pasakojo, kad nemažai aukštų partinių ir sovietinių veikėjų prašo jo bažnytinių paslaugų: sutuokti ir krikštyti vaikus, anūkus, pašventinti mirusių artimųjų kapus. Kai kurie kviečia ir paskutinio patepimo. Daug kas slapta švenčia Kalėdų ir Velykų šventes. Tai rodo, kad tikėjimo nuslopinti neįstengia jokie persekiojimai ir sankcijos. Juozas sakė, kad vietos valdžia prieš Bažnyčią nusiteikusi pikčiau negu Maskva. Dėl tarptautinės opinijos pastaroji nori suteikti Bažnyčiai Lietuvoje kai kurių nuolaidų, tačiau Vilnius prieštarauja. Rokiškyje klasės draugų būry Juozas

su visais šiltai bendravo. Mokytojai į jį žiūrėjo su pagarba. Vaišėse negėrė nė lašo. Nors susitikimas truko dvi dienas, Juozas į Vilnių grįžo autobusu tą patį vakarą – šaukė pareigos.

Vėl su Juozu susitikau 1977 m. skaudžią valandą: mirus mano mamai. Kadangi ji buvo tikinti ir norėjo būti palaidota su kunigu, paprašiau savo vairuotoją Kazimierą, kuriuo pasitikėjau, nuvažiuoti pas Juozą ir paprašyti ateiti į mano tėvų butą, kur buvo pašarvota mama, ir pasiimti. Atvažiavęs ir pasisveikinęs Juozas artimiesiems prie karsto davė pabučiuoti kryžių, sukalbėjo maldas, pareiškė užuojautą. Paminėjo velionę gerais žodžiais. Paskui kapuose pašventino duobę.

Kunigas ir vyskupas Juozas tarp klasės draugų.

Sąjūdžio laikais Juozo ir klasės draugų ryšiai sustiprėjo. Nebebijojome bendrauti su kunigais, vaikščioti į bažnyčią. 1988 m. spalį Vilniuje švenčiant klasės draugo, iškilaus žemėtvarkininko Juozo Kancevičiaus šešiasdešimtmetį, dalyvavo visi klasės draugai vilniečiai (apie 12 žmonių). Tarp jų ir Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas kunigas Juozas Tunaitis. Tuomet susitarėme susitikinėti kiekviena svarbesne klasės draugų gyvenimo proga. Nuo to laiko abiejų Juozų dėka klasės draugų susibūrimai tapo tradicija. Draugų, dalyvaujančių susitikimuose, ratas plėtėsi. Be vilniečių, į susitikimus atvykdavo klasiokai iš Rokiškio, Jonavos, Kauno, Panevėžio. Kai Juozas tapo vyskupu, mūsų susitikimai nutrūko, jų geografija net išsiplėtė. Prasidėjo išvykos pas klasės draugus, gyvenančius kituose miestuose: Rokiškyje, Panevėžyje, Jonavoje, Kaune, Krekenavoje, Rokiškio rajono Krylių ir Bajorų kaimuose ir t. t., nes Juozas kelionėms parūpindavo autobusiuką. Tokių išvykų per vienus metus būdavo dvi ar trys. Tradicine metine klasės draugų švente tapo Aldoninės (gegužės mėn.) pas klasės

draugę, ekonomikos daktarę docentę Aldoną Varškevičiūtę-Vitkūnienę jos bute Antakalnyje. Šie susitikimai vykdavo dažniausiai butuose, kartais atskirose kavinių salėse (į bendras sales, kur gali būti daug triukšmo ir išgėrusių žmonių, vyskupas nebūtų ėjęs). Kaimuose susitikimai vykdavo klasės draugų sodybose. Net keli jų buvo mano tėviškėje, Krylių kaime, prie Dviragio ežero, pas klasės draugę mokytoją Joaną Jasiulionytę-Andrikaitienę, taip pat Bajoruose (Rokiškio priemiestyje), pas klasės draugę Joaną Vaikutytę-Ragelienę. Su vyskupu dėl jo dalyvavimo tardavomės iš anksto. Mirus Juozui Kancevičiui, klasės draugų sambūriui vadovauja hidrotechnikos inžinierius Kazimieras Šešelgis (Juozo pradžios mokyklos draugas, tėviškos kaimynas) su žmona (taip pat klasioko) Stase Mačiulyte-Šešelgiene. Kazimierui, mūsų pramintam „viršaičiu“, teko visi organizaciniai rūpesčiai: informuoti klasės draugus, patikslinti dalyvių skaičių. Jis tapo mūsų pagrindiniu ryšininku su vyskupu, o Stasė – visų šių įvykių fotokronikos organizatore. Jos ir Kazimiero dėka klasės draugų susitikimų fotografijos užima po kelis albumus. Dažniausiai švėsdavome šeštadieniais, nes kitomis dienomis Juozas būdavo labai užsiėmęs. Skambinti jam buvo galima tik po 22 valandos, nes visą kitą laiką jis skyrė savo pareigoms.

Vyskupas dalyvaudavo ir Rokiškio gimnazijos bei mūsų laidos jubiliejinių datų minėjimuose. Visi renginiai prasidėdavo šv. Mišiomis Rokiškio bažnyčioje, kurias laikydavo pats Juozas. Aplankę gimnaziją, vaišindavomės kavinėje ar gimnazijos bendrabučio valgykloje. Dažnai tų išvykų metu Juozas stengėsi praturtinti mus dvasiškai. Atvykę su jubiliejumi sveikinti klasės draugės Vandos Olinskaitės-Aleksiūnienės Krekenavoje, aplankėme tėvo Stanislovo kapą Paberžėje, kambarį,

kuriame jis gyveno, jo įsteigtą bažnytinį muziejų. Būdami Rokiškyje, padėdavome gėlių ir pasimelsdavome prie mokytojų kapų. Viešėdami Kryliuose, nuvykom į Salas, kur Juozas laikė pirmąsias šv. Mišias, ir į Salų parapijos kapines (Urlių kaime), kur palaidoti vyskupo tėvai. Juozui buvo brangios visos parapijos, kuriose jis kunigavo. Švenčiant mano 75-metį, 2006 m. Juozas su klasės draugais atvažiavo į mano šeimos sodybą Rudnioje (prie Varėnos), prieš tai aplankęs už kelių kilometrų esančią Dubičių bažnyčią, kurioje kunigavo 1965–1968 m., ir Rudnios bažnytelę, į kurią važinėdavo iš Dubičių sekmadieniais laikyti šv. Mišių. Kaime naujienos greit sklinda. Tad kaimynai, sužinoję, kad pas mane lankėsi vyskupas J. Tunaitis, prisiminė jį geriausiais žodžiais, kaip paprastą, draugišką, dvasingą ganytoją. Dubičiuose gyvena įvairių tautybių žmonės: lietuviai, lenkai, baltarusiai. Juozas su parapijiečiais bendraudavo jų gimtosiomis kalbomis, kurias savarankiškai pramoko. Visi Juozą atmena kaip šventą kunigą.

Be dovanos ir gėlių, kurias gaudavo klasės draugas – šventės „kaltininkas“, vyskupas dažnai įteikdavo jam ir savo asmeninę dovaną: paveikslą, knygą ar kitą suvenyrą (mano kambarį kabo jo dovanotas bronzinis Maironio bareljefas), pabučiuodavo sveikinamuosius į skruostus (ir vyrus, ir moteris). Juozas prieš vaišes visuomet garsiai sukalbėdavo maldą prašydamas palaiminti stalo dovanas ir tuos, kurie jas ruošė. Vaišių pabaigoje vėl malda padėkodavo už pamaitinimą.

Valgė viską, išskyrus grybų patiekalus. Mėgo paukštieną, žuvį, daržoves. Paragaudavo šiek tiek šampano, kartais truputį vyno. Degtinės ar kitų stiprių gėrimų niekad negėrė. Kalbėdavo dažniausiai vaišių pabaigoje – neilgai, neskubėdamas, paminėdavo gerąsias jubilato savybes, prisimindavo bendravimo su

juo epizodus. Juozas dažniausiai būdavo linksmas nusiteikęs. Kitaip nei gimnazijoje, bendraudavo ne tik su vyrais, bet ir su moterimis. Būdavo mandagus ir taktiškas, pajuokaudavo. Savo šešiasdešimtmečio vaišių metu priminiau, kad gimnazijoje Juozui buvom parinkę „simpatiją“ – jau anksčiau minėtą Danutę Vincerzevičiūtę (dabar Nekrašienę, gydytoją), nors jis už tai mus bardavo. Kai mudu su žmona pasveikinom Juozą tapus vyskupu (kai sveikino klasės draugai, negalėjau dalyvauti) ir įteikėm gėlių puokštę, Juozas padėkojęs pakilo, priėjo prie Danutės ir, įteikdamas jai tą puokštę, tarė: „Tegul tai bus Algimanto žodžių patvirtinimas.“

Juozas į draugų susitikimus dažnai vėluodavo dėl savo pareigų, tačiau būdavo labai punctualus, kai reikėdavo grįžti (iš kur bebūtų) atgal į kuriją. Visuomet iš anksto pasakydavo, iki kelintos valandos gali svečiuotis, ir atėjus tam laikui, pakildavo nuo stalo. Visada turėdavo mobilųjį telefoną, nes dažnai įvairiais klausimais skambindavo jo kolegos. Kalbėdavo tyliai, kad netrukdytų kitiems.

Ypač mieli susitikimai, skirti Juozo gyvenimo ir veiklos svarbioms datoms pažymėti. Šventėme jo kunigavimo keturiasdešimtmetį ir penkiasdešimtmetį, jo septyniasdešimtmetį, septyniasdešimtpenktmetį ir aštuoniasdešimtmetį. Po šv. Mišių sveikinimai ir vaišės vykdavo arki-vyskupijos kurijos patalpose, vieną kartą – vienuolyne. Be klasės draugų, šiuose susibūrimuose dalyvaudavo ir daugiau rokiškėnų. Sveikindavo ir Rokiškio savivaldybės bei gimnazijos vadovybių atstovai. Nuo visų klasės draugų dovanodavom Juozui gėlių ir kokią nors suvenyrą. Kai kurie draugai (ypač moterys) pagerbdavo vyskupą ir savo rankų darbo dovanėlėmis (Aldona Varškevičiūtė-Vitkūnienė – nerta linine ažūrine juosta su gintarais, siuvinėtu paveikslu, Vanda

Kazanavičiūtė-Makutėnienė – tapytu ar siuvinėtu paveikslu ir kt.). Juozas prisipažino, kad, pasidžiaugęs dovanomis, vėliau jas išdalydavo kitiems. Ypač daug suvenyrų vyskupas perdovanojo prieš tapdamas emeritu, nes buvo įsitikinęs, kad reikės išsikelti iš kurijos. Tačiau Juozas liko gyventi kurijos patalpose (tik buvo perkeltas į mažesnę kambarį) iki mirties.

Vieno renginio metu prie stalo man teko garbė sėdėti greta Jo Eminencijos kardinolo Audriaus Juozo Bačkio. Jis pasakojo, kad, pradėjus jam dirbti Lietuvoje, be Juozo būtų buvę labai sunku. Juozas, mokėjęs lenkų, rusų kalbas, padėjo jam bendrauti su tikinčiaisiais. Daug Juozas nuveikė Bažnyčios turto restitucijos srityje. Čia padėjo jo tiesumas, principingumas, taktiškumas, ramus charakteris. Kardinolas gyrė Juozo pareigingumą, pasiaukojimą, darbštumą, gabumus. Viską, ką darė, darė iš širdies ir įsitikinimo. Juozui buvo patikėti labai svarbūs postai Bažnyčios administracijoje. Jis buvo Vilniaus arkivyskupijos generalvikaru, daug metų – ir ekonomu, bažnytinio tribunolo oficiolu (pastaruoju – iki mirties). Visoms šios pareigoms reikėjo sumanumo, žinių ir patirties. Teko kalbėti su vyskupu apie įvairias šeimos problemas. Juozas sielojosi dėl didelio skyrų skaičiaus, ypač kad skiriasi jaunos, trumpai kartu pragyvenusios šeimos. Stebėjau, kad jis, kunigas, taip išstudijavęs vyro ir moters santykius, lyčių psichologiją. „Kaip aš spręščiau santuokinius konfliktus, jei neturėčiau apie tai supratimo“, – aiškino vyskupas.

Tapo įprastu dalyku kasmet aplankyti Juozą per vardines, šv. Juozapo dieną (kovo 19 d.), ir gimtadienį (spalio 25 d.). Mes, klasės draugai, ateidavome į Arkikatedrą vakare išklausti šv. Mišių. Paskui, apsilonkę zakristijoje, vyskupą pasveikindavome, moterys įteikdavo gėlių, o man ir Bronei Masytei-Kučienei tekdavo

„oratorių“ vaidmenys. Jei per daug Juozą girdavome, jis sakydavo, kad to nenusipelnė. Po sveikinimų pasikalbėdavome, Juozas pavaišindavo saldainiais, kartu nusifotografuodavome. Prie zakristijos eilėje su gėlėmis stovėdavo daug žmonių, tiek pagyvenusių, tiek jaunų, atėjusių pasveikinti vyskupo.

Juozas buvo ne tik klasės draugas, bet ir mūsų sielų ganytojas, dvasinis globėjas. Kai kurie mūsų eidavo pas jį išpažinties. Jis tuokė ne vieno iš mūsų vaikus, krikštijo anūkus ir proanūkius, todėl jį pažinojo ir gerbė daugelis mūsų atžalų. Palaidojo daugelį klasės draugų ir jų artimųjų: meldavosi šarvojimo vietoje, atsisveikindavo prie kapo duobės. Teikdamas šiuos patarnavimus, buvo lojalus ir tolerantiškas. Pats Juozas man pasakojo, kad slapta pašventino sovietiniais metais mirusio klasės draugo P. Kretingoje dirbusio saugumiečiu, kapo duobę ir, atokiau atsistojęs, net buvo kapinėse per jo laidotuves. Savo poelgi Juozas grindė tuo, kad tik Dievas gali būti vienintelis teisėjas. Draugų paprašytas atlikdavo ir kitus patarnavimus.

2012 m. gegužės 12 d. Rokiškio krašto muziejuje įvyko klasiokės Aldonos Varškevičiūtės-Vitkūnienės siuvinėtų paveikslų paroda. Juozas nežadėjo važiuoti, nes sušlubavo sveikata. Tačiau, likus keletui dienų iki jos atidarymo, po gydymo procedūrų pasijutęs geriau, vyskupas panoro pats važiuoti ir mus nuvežti. Pakeliui, neprivažiavę Kamajų, trumpam užsukome (tai darydavome beveik visada, kai važiuodavome į Rokiškį) į Kalvių kaimą aplankyti ten gyvenančios Juozo sesers. Deja, ji buvo ligoninėje. Rokiškyje Juozas buvo gerai nusiteikęs, gėrėjosi Aldonos paveikslais, įdėmiai, iš lėto apžiūrėjo parodą. Po to parodos lankytojai aptarė ją gražioje grafų salėje, klausėsi menininko Arvydo Karaškos parodos recenzijos, Aldonos ir mano

eilėraščių. Vilniuje atsisveikinome su Juozu prie Žaliojo tilto. Nuvažiuojant mašinai, jis liūdnamai šypsodamasis mąstė pro langą. Po kelių dienų mus visus pribloškė skaudi žinia – vyskupas Juozas mirė. Keletą paskutinių gyvenimo metų Juozas nesiskundė sveikata, nors jaunystėje buvo labai silpnos sveikatos ir seminariją baigęs atrodė beviltiškas ligonis. Nugalėjęs tuberkuliozę, visą brandų gyvenimą jautėsi gerai. Apie tai bylojo ir jo išvaizda. Kartais apsilankydavo pas gydytojus, kad išrašytų vaistų nuo aukšto kraujospūdžio. Sveikatą pastiprindavo sanatorijoje. Todėl jo išėjimas buvo netikėtas. Apie ligą, kuri jį privedė prie mirties, mums nepasakojo. Tiesa, grįžtant iš Rokiškio minėjo, kad po kelių dienų teks gultis į ligoninę procedūroms.

Vyskupas buvo pašarvotas Vilniaus arkikatedros šv. Kazimiero koplyčioje. Karstas apjuostas keliomis baltų rožių eilėmis. Nors ir apvilktas vyskupo drabužiais, Juozas atrodė kuklus ir paprastas, apsuptas karalių, kunigaikščių ir karvedžių su sidabro šarvais ir kardais rankose, žvelgiančių iš marmuro išklotų sienų nišų. O iš galvūgalio žvelgė pats šventasis Kazimieras, tarsi pagerbdamas velionį už tarnystę Dievui ir žmonėms, už tyrą ir skaidrią sielą, dvasingumą ir žmogiškumą. Mes, klasės draugai, sėdėjome keliomis eilėmis prie karsto, praradę viltį ne tik su juo susitikti prie bendro stalo, bet ir būti palaidoti jam palydint. Pro karstą slinko žmonių eilės, vieni bučiavo vyskupo žiedą ant velionio rankos, kiti glostė jo batus. Daugumos akyse spindėjo ašaros. Visi gedėjo nuostabaus ganytojo, kuris, kad ir kur būtų: ar mažytėje Palūšės bažnytelėje dėvėdamas paprasto kunigo sutaną, ar didingoje Vilniaus arkikatedroje, vilkėdamas puošnius vyskupo drabužius, visuomet buvo kuklus, geras, žmones mylintis Dievo piemenėlis...

Iš dūžtančių lapų bylojimų...

VILĖ SARULIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus archyvarė bibliotekininkė

Verčiu pageltusius lapus.

Keista, kad kai kurie iš jų... dūžta. Dūžta tyliai, be garso, dar akimirką plevendami ore, kol pagaliau amžiams nukrinta į užmirštį. Ar taip pat suduš ir mūsų gyvenimai, ar taip sudužo prieš mus gyvenusiųjų gyvenimai?..

Akimirka, padalijanti gyvenimą į Būtąjį ir Nebūtį, ateina taip netikėtai ir nelauktai. Skaudu, kad ji ateina tada, kai saulė pakilusi į patį zenitą, o horizonte vilnijantys vandenys, stūksantys kalnai ir pilys tarsi kvieste kviečia: „Atvykite, mes jūsų laukiame“.

Atostogos... Viliojantis ir širdžiai mielas žodis, dažnam mūsų asocijuojasi su išvykomis, kelionėmis, skrydžiais, atokvėpiu po darbų, poilsiu. Tik ar ruošdamiesi atostogoms pagalvojame apie pusiau dalijančią Akimirką ir į šipulius dūžtančius gyvenimus? Aišku, kad ne...

„Rugpjūčio 1 dieną rašytojas Juozas Tininis buvo pakilios nuotaikos. Pradėjo 4 savaitių atostogas. Tuo džiaugsu su ne vienu dalinosi. Vis pridurdamas kartojo, kad norįs pasilsėti, norįs kur nuvažiuoti, ką nuostabesnio pamatyti ir tuo pasidžiaugti. Šeštadienį buvo dalyvavęs literatūros vakare Santa Monikoje kartu su svečiu poetu Antanu Gustaičiu iš Bostono. Rašytojams buvo graži proga pabendrauti. Rytojaus dieną, sekmadienį, vėl subuvimas: Dailiųjų Menų Klubas susirinkimas

*Juozas Tininis
(1907 11 04–1971 08 02)*

D. ir B. Mackialų naujuose namuose. Kartu su popietės svečiais Antanu ir Aleksandra Gustaičiais ir Juozas Tininis jau buvo tartum tik svečias, nes mintimis gal jau keliavo per gražiąją Kaliforniją. Tarė žodį kitą, ir niekas, o niekas negalėjo atspėti, kad ši popietė klubo narių tarpe jau paskutinė...

Sekančią dieną, pirmadienį [1971 m. rugpjūčio 2 d. – V.S.], tuoj po vidudienio, dar atgrąžinęs kai kam paskutines korektūras, išriedėjo į pajūrį ir patraukė šiaurės link. <...> Deja... Už 200 mylių nuo Los Angeles, netoli San Louis Obsipo, kita mašina, valdoma jaunuolio, atvažiuojanti iš priekio, dviejų kryp-

čių kelyje, visu greičiu trenkė į jo mašinos šoną... Smūgis buvo baisus, mirtinas. Smūgis į galvą, ir vairuotojas, Juozas Tininis, buvo negyvas. Kiti, jo mašinos ir į ją trenkusios, keleiviai buvo sužeisti¹.

Akimirka, padalijusi gyvenimą į Būtąjį ir Nebūtį, amžiams užmerkė akis. Liko tik Būtojo gyvenimo pageltę ir dūžtantys lapai. Apie ką jie byloja?

Jie byloja apie žmogaus gyvenimą: ieškojimus, atradimus ir praradimus, liūdesį ir džiaugsmą, nusivylimą ir kūrybines aukštumas.

Juozas Tininis – vyriausias iš penkių Juozo Tininio ir Uršulės Žemaitytės vaikų, gimęs 1907 m. lapkričio 4 d. Reizgynės kaime, Panemunėlio valsčiuje, Rokiškio apskrityje.

Rašytojo dukterėčia Skaistė Tininytė-Vaičienė prisimena: „Jis buvęs toks aktyvus, toks veržlus, kad sulaužė seną Lietuvos ūkininkų tradiciją: juk vyriausiajam sūnui tėvas palieka savo ūkį, o jauniausiąjį leidžia į mokslus. O Tininių šeimoje – vyriausias išėjo į mokslus.“

„Savarankiškai išmokęs pirmųjų gimnazijos klasių kursą, J. Tininis telankė tik paskutiniąsias gimnazijos klases. 1928 m. sėkmingai baigė Rokiškio gimnaziją ir įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-Filosofijos fakultetą, kurį baigė 1935 m. 1936–1944 m. dirbo Joniškio gimnazijos lotynų ir prancūzų kalbų mokytoju“².

Juozo Tininio archyvas, kurio tik dalis 1993 m. sugrįžo į gimtąjį kraštą, saugomas Rokiškio krašto muziejaus rinkiniuose ir muziejaus archyvo tekstinių dokumentų fonde. Saugomame Juozo Tininio archyve yra Vytauto Didžiojo universiteto rektoro pranešimo kopija apie J. Tininio baigtas studijas, išlaikytus egzaminus ir diplominį darbą VDU.

Pasklaidžius niekada negelstančius internetinės erdvės puslapius, galima sužinoti, kad Klaipėdos universiteto bibliotekos rinkiniuose, internetinis adresas <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Knygotyra/58/268-287.pdf>, yra 1959 m. dienoraštis – įvairūs užrašai ant atskirų lapų lietuvių ir anglų kalbomis: pavardės, vietovės, istoriniai įvykiai, taip pat Juozo Tininio laišakai Alfonsui Šešplaukiui–Tyruoliui.

Taip pat Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės bibliotekos, internetinis adresas <http://www.pavb.lt/lt/straipsnis/766-rankrasciu-fondo-apzvalghttp://www.pavb.lt/lt/straipsnis/766-rankrasciu-fondo-apzvalga>, K. Barėno rankraščių fonde yra saugoma 13 J. Tininio K. Barėnui rašytų laiškų. Keletą J. Tininio rankraščių turi ir VDU Lietuvių išeivijos centras.

Po rašytojo žūties žurnalo „Lietuvių dienos“ redaktorius ir geras J. Tininio bičiulis Bernardas Brazdžionis rūpinosi archyvo išsaugojimu. Kadangi velionis testamentu nepaliko, tai, jam žuvus, buvo sušukbta greitai išparduoti visą turtą. Dalis rankraščių buvo išblaškyta, ir vargu ar kas nors besuras.

Štai Noros Kulpavičius, Kanados lietuvių žurnalo „Moteris“ redaktorės, rūpestingas laiškas B. Brazdžioniui, rašytas 1972 m.:

„Gerb. Redaktoriau,

Tik dabar gavusi paskutinį LD [žurnalas „Lietuvių dienos“ – V.S.] numerį pastebėjau, kad renkate J. Tininio raštus. Galbūt jūs jau tu-

rite, bet aš siunčiu turimus poezijos vertimus. Pataisymai yra daryti J. Tininio. Taip pat „Moters“ žurnaluose 1959 nr. 3 ir 1960 nr. 2 yra spausdinti Sarajini Naidu eilėraščiai ir straipsnis apie A. Achmatovą.

Š. m. „Moters“ 1 mėn. bus išspausdintas J. Tininio straipsnis apie autosugestiją, kurį gavau prieš nelaimingą atsitikimą. Taip pat vienas eilėraštis, verstas iš graikų kalbos. Kai tik atspausdinsime, tuoj atsiųsime.

Su geriausiais linkėjimais, daug sėkmės geram darbe

Nora Kulpavičius⁴³.

Atversime lapus, bylojančius apie jį patį. Štai glaustojė biografijoje, spausdintoje rašymo mašinėlė angliškai, J. Tininis apie save rašo:

„Išsilavinimas:

1935 m. baigiau Lietuvos Vytauto Didžiojo universitetą Kaune. Studijų kryptis – lotynų, graikų kalbos, klasikinė literatūra ir pedagogika. Pagrindinis specializacijos dalykas – lotynų kalba, literatūra ir pedagogika. 1938 m. vasaros semestre studijavau prancūzų literatūrą Nansi universitete Prancūzijoje. 1945–1947 m. studijavau pasaulio literatūrą Tiubingeno universitete, Vokietijoje. 1960 m. lankiau Vienos universitetą Austrijoje, kur gilinau savo klasikinių kalbų žinias. Prieš penkerius metus studijavau „kalbą ir tartį“ Los Andželo koledže, Kalifornijoje.

Publikacijos:

1. „Paulius ir Virginija“ prancūzų novelė (aut. B. de St. Pierre), mano išversta į lietuvių kalbą ir išleista 1935 m. Kaune.

2. „Sužadėtinė“ trumpų istorijų kolekcija. Mano kūrybos, išleista Čikagoje 1957 m.

3. „Estetiškumas Lukrecijaus kūryboje“. Mano disertacija vokiečių kalba. Rankraštis, Viena.

Pedagoginė veikla:

1936–1944 m. lotynų kalbų mokytojas Joniškio vid. mokykloje,

Lietuvoje, 1945–1949 m. Tiubingeno lietuvių vidurinėje mokykloje, Vokietijoje.

Žurnalistinė veikla:

Lietuvos periodinė spauda ir žurnalai: trumpos istorijos, kritika, literatūriniai tekstai (nuo 1936). Nuo 1954 m. „Lietuvių dienų“ literatūros redaktorius Los Andžele.

Kalbos:

Skaitau, rašau, verčiu lotynų ir graikų kalbomis. Be to, kalbu, rašau ir verčiu vokiečių, prancūzų, anglų, lietuvių ir Esperanto kalbomis⁴⁴. Biografijos rašymo data nenurodyta.

Ir vėl tie gelstantys lapai... Pro jų balzganą gelsumą iškyla šviešaus, išsilavinusio, žmogaus kūrėjo portretas. Toks akinamai ryškus ir gluminamai gilus rašytojo, publicisto, kalbininko, vertėjo portretas. Tik ar užteks spalvų tapyti, ar užteks žodžių aprašyti?

Bene pirmoji publikacija, kurią teko rasti Rokiškio krašto muziejaus rinkiniuose, yra 1938 m. „Ateities“ žurnale publikuota novelė „Prancūziška lelija“⁴⁵.

1944 m. rašytojas emigravo į Vakarus ir 1944–1949 m. gyveno Vokietijoje. Studijuodamas Vokietijoje 1945–1947 m., rašė į tuomet leidžiamus lietuviškus leidinius. Štai 1946 m. balandžio 27 d. savaitraštyje „Žiburiai“, leistame 1945–1949 m. Augsburgėje, Vokietijoje, publikavo straipsnį „Lietuviai studentai Tiubingeno universitete prieš 400 metų“⁴⁶.

O 1946 m. birželio 11 d. lietuvių laikraštyje, ėjusiame 1946–1949 m., publikavo E. Po verstą novelę „Tyla“⁴⁷.

1949–1954 m. J. Tininis gyveno Australijoje. 1954 m. persikėlė į Ameriką, Los Andželą, kur gyveno iki gyvenimo pabaigos.

Pirmoji knyga „Sužadėtinė“ išeivijoje išleista Čikagoje, „Terra“ leidykloje, 1957 metais. Kaip sakė pats autorius, tai „trumpų istorijų kolekcija“.

Juozo Tininio ir Uršulės Žemaitytės šeima.
Sėdi iš kairės: sesuo Ona, tėvai ir sesuo Zosė;
stovi: brolis Jurgis ir rašytojas Juozas Tininis.
Nuotr. iš S. Tininytės-Vaičienės asm. albumo

O Australijoje, „Tėviškės aidų“ laikraštyje, poetas, žurnalistas Juozas Almis Jūragis 1957 m. išspausdino straipsnį „Juozo Tininio novelės“⁸. Jame rašo: „Juozas Tininis yra rašytojas estetas, ieškąs savo kūrinuose gėrio ir grožio vertybių. Dėl to jo kūrinuose pasirodo žmonės, kuriantys grožį: šokėjos, skulptoriai, kurie kūnui ir medžiagai suteikia tobulas grožio formas. Bet ir paprastieji žmonės su savo žmogiška nesugadinta prigimtimi: meile, ištikimybe, pasiaukojimu iškelia gėrio pradus ir įsilieja į bendrą didelę ir gražią gėrio giesmę. Juozo Tininio stilius yra klasiškas, aiškus ir paprastas“.

Tas pats autorius toliau rašo: „Kalbėdami apie Juozą Tininį ir jo pirmąją knygą, galime drąsiai pasakyti, kad jis yra tikras savaimingas kūrėjas. Būdingiausi J. Tininio savaimingumo ir originalumo bruožai yra skaidrus religingumas, pagarba kitiems dalykams ir žavinga egzotika“.

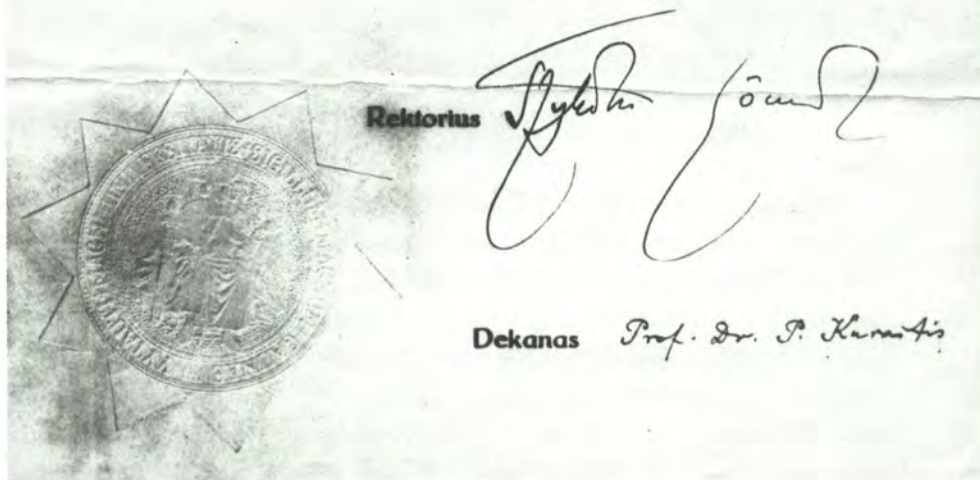
Ilgą leidybinę pertrauką tęsėsi nuo 1957 iki 1970 metų. 1970-aisiais prasiskleidė tarsi ilgai brandintas kūrybos pumpuras ir pražydo sodriomis spalvomis.

1970 m. Čikagos leidykla „Lietuvių Knygos Klubas“ išleido Juozo Tininio romaną „Dailininko žmona“. Amerikos lietuvis poetas, kritikas, spaudos darbuotojas Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis 1971 m. kovo 9 d. JAV lietuvių katalikų laikraštyje „Darbininkas“ romaną apibūdino kaip „lietuvio tragediją Australijos žemyne“. Jis rašė: „Tai vienos meilės istorija, papasakota pirmuoju asmeniu. Būdamas iš esmės kalbininkas, graikų kultūros žinovas, autorius ir į savo romaną yra įnešęs tų bruožų. Užtinki

Lietuvos Respublikos vardu Vytauto Didžiojo Universiteto Rektorius, Senatas ir Profesoriai skelbia, kad, ordinariniam profesoriui Dr. MYKOLUI RÖMERIUI rektorijaujant ir ordinariniam profesoriui Dr. PRANUI KURAIČIUI esant Teologijos-Filosofijos Fakulteto Dekanu, JUOZAS TININIS, gimęs 1907 m. lapkričio mėn. 4 d. Reizginės vienkiemyje, Panemunėlio valsčiuje, Rokiškio apskrityje, pasirinkęs Teologijos-Filosofijos Fakulteto filosofijos skyriuje pagrindinę studijų šaką lotynų kalbą ir literatūrą, o šalutinėmis šakomis graikų kalbą ir literatūrą ir pedagogiką-psichologiją, gerai išlaikęs visus egzaminus ir gerai parašęs diplominį darbą „Sapfo“, yra įgijęs visas aukštąjį mokslo baigusio teises. Tai Vytauto Didžiojo Universitetas liudija savo antspaudu, Rektorius ir Dekano parašais.

Kaunas, 1935 m. gruodžio mėn. 14 d.

Dokumento kopija. RKMA, b. Nr. 180-13, R 23, dok. 1122

čia ir senos gyvenimiškos išminties, ir australiško gyvenimo papročių bei gamtos pavaizdavimo“⁹.

1970 m. „Nidos“ knygų leidykla Anglijoje išleido novelių rinkinį „Nuskandintas žiedas“, kurį sudaro 15 trumpų novelių. Juozas Almis Jūragis Australijos leidinyje „Mūsų pastogė“, 1971 m. rašė: „Retai kuriam išeivijos rašytojui pasiseka taip beveik iš karto išleisti dvi knygas, kaip rašytojui Juozui Tininiui, kuris, sukaupęs nemažai kūrybinės ugnies, pernai išleido romaną „Dailininko žmona“ ir čia aptariamą novelių rinkinį „Nuskandintas žiedas“¹⁰.

Po J. Tininio mirties, 1973 m. minint 2-ąsias jo žūties metines, „Lietuvių dienų“ leidykla išleido „Laiškus Andromachai“. Knygą iliustravo Alfonsas Docius, kuris 1973 m. gegužę mirė nuo širdies ligos. Taigi, knygos pristatymo metu pagerbti abu išėjusieji Anapilin.

„Ši knyga yra iš tiesų Tininio bičiulio Bernardo Brazdžionio pastangų vaisius, sudarytas iš dviejų dalių: vienuolikos laiškų Andromachai ir rašytojo *Alter Ego* – Tininio išverstų pasaulinės poezijos, prozos ir gilių minčių rinkinėlį“¹¹.

Didžiulis darbas, kurį J. Tininis padarė kartu su vertėju Nadu Rasteniu – tai Antano Baranausko „Anykščių šilelio“ antroji laida. Išleido „Lietuvių dienų“ leidykla 1970 m. J. Tininis buvo literatūrinis redaktorius. Taip pat parašė angliškosios laidos įvadą. Leidėjai pasirinko 1966 m. Vilniuje išleistą „Anykščių šilėlį“.

Alfonsas Tyruolis Kanados lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“ 1971 m. rašė: „J. Tininis pridėjo platoką įvadą, kuris skaitytoją supažindina su A. Baranausko gyvenimu ir kūryba. Vertingas jo darbas taipogi gale pridėtas retesnių žodžių, ypač slavizmų, žodynėlis“.

Straipsnio pabaigoje autorius

rašo: „Skaitytojas bus patenkintas ir dėkingas ir vertėjui, ir redaktoriui, ir leidėjui už įdėtą kruopštų darbą, o leidėjui už paskelbimą“¹².

Tarp pageltusių ir dūžtančių lapų apstu daug recenzijų, straipsnių apie išeivijos autorių kūrinį. Štai straipsnis apie rašytojo, žurnalisto Prano Naujokaičio (JAV) romaną „Įlūžę tiltai“. Straipsnis išspausdintas leidinyje „Nepriklausoma Lietuva“ 1962 m. 13 ir 14-ame numeriuose. Autorius rašo: „Vargu, ar lietuvių literatūroje yra kitas toks poetiškas romanas kaip Prano Naujokaičio „Įlūžę tiltai“. Net pats romano pavadinimas poetiškas, nes yra metafora. Ar poezija romane yra teigiamas ar neigiamas dalykas, yra visokių nuomonių. Vieni tvirtina, kad poezija aptemdo prozinio kūrinio aiškumą ir todėl vengtina; antri sako, jog poezija tokiam kūrinii suteikia daug stilistinio grožio, tik reikia, kad ji glaudžiai būtų susijusi su veikalo turiniu; treči laikosi vidurio, sakydami, kad truputis poezijos padaro prozos kūrinį žavesnį, panašiai kaip skoningas ir saikingas veido pasigražinimas suteikia moteriai didesnio patrauklumo.“

Šiame Prano Naujokaičio romane poezija taip tampa susijusi su pačiu kūrinio turiniu: ji tarnauja personažų charakterizavimui, situacijų išryškinimui ir siužeto išvystymui“¹³.

Sklaidydama rankraščius, mašinraščius, radau daugelį jo kalbų, sakytų literatūros vakaruose, susibūrimuose ir kitur. Vienaime jų „Malonūs šio vakaro dalyviai“¹⁴ pristatoma išeivijos rašytojos, poetės, pedagogės Elenos Tumienės (JAV) eilių knyga „Karaliai ir šventieji“. Taip pat yra poeto, gyvenusio Anglijoje, Londone, Vlodo Šlaito poezijos knygos „34 eilėraščiai“ recenzija (mašinraštis). Beje, knyga išleista Bostone 1967 metais. Recenzijoje J. Tininis rašo: „Vladas Šlaitas yra vienas iš pačių lietuviškiausių mūsų poetų.“

Jis dar tebealsuoja lietuvišku oru ir tebevaikšto lietuviška žeme. <...> Ontologiniai ir egzistenciniai gyvenimo prasmės klausimai neduoda autoriui ramybės. Jis sprendžia juos išmintingai tarsi teologas. Užtat ir jo stilius primena Šventraštį“¹⁶.

Nemažą archyvo dalį sudaro J. Tininio vertimai. Tai R. Tagorės, S. Naidu, moderniosios graikų literatūros ir kt. autorių kūryba.

„Tininio vertimai žymiai praneša jo laiškus. (Turima galvoje „Laiškai Andromachai“ – V. A.). Gera atrinktu žodžiu jis sugeba paliesti lyros stygas ir originalui duoti gražią, skambią lietuvišką eilutę. Vertimuose atsiskleidžia jo platus dėmesys moderniai pasaulinei literatūrai. <...>

Ypač vertingą pluoštą sudaro eilėraščiai, išversti „Iš naujosios graikų literatūros“. <...>

Tininis turėjo ypatingą skonį gerai poezijai. Jo atranka pasigėrėtina“¹⁷.

Taip po autoriaus žūties rašė poetas, rašytojas, kultūros veikėjas Pranas Visvydas (tikr. pavardė Višomirskis), (JAV).

Maloniam skaitytojui vietoj epilogo pateiksiu laiško ištrauką iš knygos „Laiškai Andromachai“ ir R. Tagorės teksto vertimą iš mašinraštinio rinkinėlį „Pilnėjantis mėnuo“.

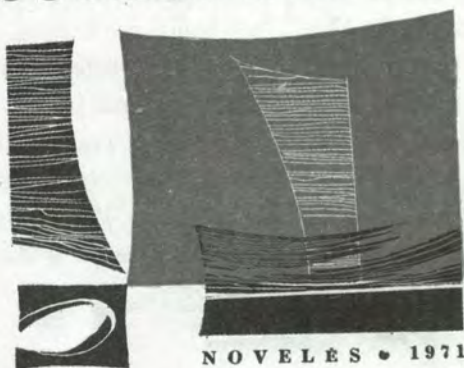
„Trečias laiškas.

Miela Andromacha,

Aš vis dar tebegalvoju apie paskutinį mudviejų susitikimą, kuris buvo toks trumpas, kad mano širdy liko, deja, dar daug tau nepasakytų žodžių. O tavo pačios žodžiai, ištarti atsisveikinant, dar tebeaidi mano sielos labirintuose kaip lakštingalos giesmė, paskutinį kartą girdėta alyvų krūme prie gimtųjų namų, iš kurių negrižtamai išklydau į pasaulį, kai mano tėvo sode žydėjo visos obelys.

Tu, Andromacha, mano sieloje stovi ant gražiausio pjedestalo, pilna

JUOZAS TININIS

NOVELĖS • 1971

NUSKANDINTAS

ŽIEMAS

išminties ir rimties kaip deivė Minerva. Mano mintys nuolat skrieja apie tave nelyginant planetos apie saulę.

Ar tau nenusibodo vienuolyno sienos, Atlanto pakrančių drėgmė vasaros metu ir erzlus šaltis žiemą? Kodėl tau kęsti šias klimato išdai-gas, jeigu pas mane, prie Pacifiko vandenų, galėtum džiaugtis amžinu pavasariu? Aš nežinau, kas tave taip laiko tame vienuolyne? Juk nemažiau galėtum Dievą mylėti ir būdama pasaulyje. Nusiimk savo habitą ir važiuok pas mane į Kaliforniją. Vakaraš aš užvešiu tave ant Holivudo kalnų, kur pro palmių viršūnes sveikins tave žvaigždės, pavydėdamos man laimės būti šalia tavęs. Dienomis tave lepinsiu Malibu pajūryje, kur saulė padarys iš tavęs Sulamitą, rudesnę už tą, kurios kadaise taip geidė karalius Salomonas. „Atvyk!“ šaukia tave margas kaktusas iš Hundstington

LIETUVIŲ DIENOS

sodų. „Atvažiuok!“ šnabžda bugenvilijos prie mano lango. Ne, tai ne margas kaktusas šaukia tave, bet mano širdis; ne bugenvilijų krūmas šlama, bet mano ilgesys.

Hektoras¹⁸.

R. Tagorė. „Pilnėjantis mėnuo“.
Galas: Man laikas vykti, motina: aš vykstu.

Antanas Baranauskas

The Forest of Anykščiai

JUOZAS TININIS

LAIŠKAI Andromachai

Kai blankstančioje vienišos aušros tamsoje tu ištiesi savo rankas į savo kūdikį lovutėje, aš sakysiu: „Kūdikis ne čia.“ Motina, aš išvykstu.

Aš virsiu švelnyčiu oro trauksmu ir glamonėsiu tave; aš virsiu bangytėmis vandeny, kai tu maudysies, ir nuolatos tave bučiuosiu ir bučiuosiu.

Audringą naktį, kai lietus pliauškins ant lapų, tu girdėsi mano šnabždesį savo lovoje, ir mano juokas įlėks su žaibu pro atvirą langą į tavo kambarį.

Jei tu gulėsi ir nemiegosi, galvodama apie savo kūdikį iki vėlyvos nakties, aš tau dainuosiu iš žvaigždžių: „Miegok, motina, miegok.“

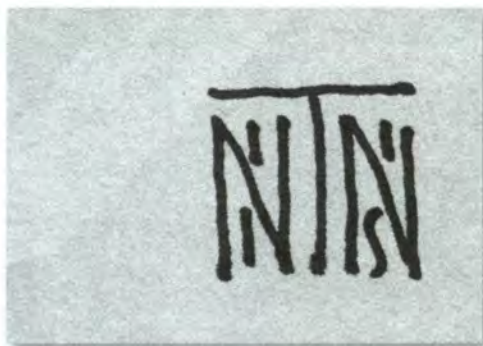
Klaidžiojančiais mėnesio spinduliais aš įsivogsiu į tavo lovą ir ilsėsiuos ant tavo krūtinės, kai tu miegosi.

Aš pavirsiu sapnu ir pro mažą tavo akių angelę nuslysiu į tavo miego gelmes; o kai tu pabusi ir išgąsdinta dairysies aplink, kaip žeris švitulys, aš vėl išspruksiu į tamsą.

Kai didelėje pujos šventėje susirinks kaimynų vaikai ir žais aplink namus, aš susiliesiu su fleitos muzika ir visą dieną tvaksėsiu tavo širdy.

Brangioji tetulytė ateis su pušos dovanomis ir paklaus: „Sese, kur mūsų kūdikis?“ Motina, tu jai švelniai atsakyk: „Jis yra mano akių lėliukėse, jis yra mano kūne, jis yra mano sieloje“¹⁹.

Prieš užversdama paskutinį lapą, vokelyje, tarp knygos „Laiškai Andromachai“ iliustracijų, radau gelsvą voko skiautę, ant kurios užrašyta rašytojo monograma:²⁰

Užverčiau paskutinį pageltusį lapą. Labai tikiuosi Jūsų, gerbiami skaitytojai, maloningo dėmesio šiam mūsų beveik nežinomam kraštiečiui: rašytojui, publicistui, vertėjui. Dar daug liko pageltusiuose lapuose, kas nesudėta į šį straipsnį: daug rankraščių įvairiomis kalbomis, daug straipsnių, mašinraščių kalbos temomis, „Palyginimai lietuvių priežodžiuose“²¹ ir daug kitų.

Paaškinimai

¹ Prižgintas V. Netekome Juozo Tini-
nio // *Lietuvių dienos*, 1971, rugsėjis,
Nr. 7 (216), p. 7–9.

² Aleknienė V. Prisiminus rašytoją
Juozą Tininį // *Prie Nemunėlio*, 1994,
Nr. 11, p. 1–3.

³ *Rokiškio krašto muziejaus archyvas*
(toliau – RKMA), b. Nr. 180–14,
R 25, dok. 1163.

⁴ RKMA, b. Nr. 180–9, R 12, dok. 681.

⁵ RKMA – 14734.

⁶ RKMA, b. Nr. 180–22, R 37, dok.
1859.

⁷ *Ten pat*, b. Nr. 180–24, dok. 2409.

⁸ *Ten pat*, b. Nr. 180–15, R 26, dok.
1220.

⁹ *Ten pat*, b. Nr. 180–13, R 23, dok.
1124.

¹⁰ *Ten pat*, b. Nr. 180–14, R 24, dok.
1144.

¹¹ *Ten pat*, b. Nr. 180–15, R 27, dok.
1230.

¹² *Ten pat*, b. Nr. 180–15, R 27, dok.
1223.

¹³ *Ten pat*, b. Nr. 180–14, R. 25, dok.
1158.

¹⁴ *Ten pat*, b. Nr. 180–23, R 38, dok.
1924–1926.

¹⁵ Šio straipsnio autorė neturėjo gali-
mybių susipažinti su poeto V. Šlaito
minimu rinkiniu, todėl nemini šios
recenzijos.

¹⁶ RKMA, b. Nr. 21, R 34, dok. 1729,
1730.

¹⁷ *Ten pat*, b. Nr. 180–15, R 27, dok.
1230.

¹⁸ Tinišis J. *Laiškai Andromachai*. –
Hollywood: Lietuvių dienos, 1973,
p. 16 ir 17.

¹⁹ RKMA, b. Nr. 23, R 38, dok.
1873–1890.

²⁰ *Ten pat*, b. 8, R 10, dok. 616.

²¹ *Ten pat*, b. 19, R. 32, dok. 1415–1443.

Žemė ir žmonės tarp Kriaunos ir Nemunėlio: *Obelių dekanato parapijų aprašymas*

BRONIUS DEKSNYS

Filosofas

1. Sociologiškas ir etnopsichologiškas Žemaičių vyskupystės prelato Benedikto Smigelskio žvilgsnis

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje saugomas didelio formato kelių dešimčių puslapių apimties lenkų kalba parašytas rankraštis, kurio pavadinimas lietuviškai skambėtų taip: „Žemaičių vyskupija, Kauno gubernija, Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskritis, Obelių dekanatas“¹. Jo autorius – Žemaičių vyskupijos prelatas Benediktas Smigelskis. Rankraštis pažymėtas 1865 m. data, nors iš konteksto atrodo, kad jo pradžia parašyta gerokai anksčiau.

Obelių dekanatui XIX a. priklausė Romos katalikų parapijos, šiuo metu įeinančios į Rokiškio dekanatą. Tad iš esmės šis aprašymas – tai XIX a. Rokiškio krašto geografinis, ūkinis, sociologinis ir etnologinis vaizdas, sukurtas plataus akiračio ir aukštos humanitarinės kultūros žmogaus.

Kitaip negu kiti dvasininkai, vykdę revizijas ir aprašinėję parapijas, B. Smigelskis mažai dėmesio skiria bažnyčių eksterjerams ar interjerams, jose esantiems liturginiams reikmenims, sielovadiniam

klebonų ar vikarų darbui. Jis sutelkia dėmesį į parapijose gyvenančių žmonių medžiaginę buitį ir dvasinę būtį, santykius su dvarininkais, parapijų kraštovaizdį. Prelatas teiraujasi žmonių, ką jie žino apie gimtinės praeitį, užrašo ir liaudies dainų.

Benedikto Smigelskio biografiją pateikė ir darbus aprašė senosios lietuvių raštijos tyrinėtojas Vaclovas Biržiška². Bostone leistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ apie jį rašė kunigas R. Krasauskas³.

B. Smigelskio gimimo vieta nėra tiksliai nustatyta. Iš Obelių dekanato aprašymo autobiografinio konteksto atrodytų, kad jis gimęs šiaurės rytų Aukštaitijoje: „Gimiau šiame žemės kampelyje, dar praeitame amžiuje pragyvenau šešiolika metų“. Smigelskio biografai abejoja dėl nuorodos XVIII amžiuje pragyventų metų tikslumo, nes pagal ją atrodytų, kad prelatas gimė 1784 metais. Žinant iššventinimo į kunigus datą, atrodo, kad pagal nurodytą amžių buvo pernelyg jaunas, kad gautų kunigo šventimus. Tačiau tai, kad mokėsi Ilukštės ir Troškūnų mokyklose, rodo, jog artimiausios gauti pradinį išsilavinimą mokyklos buvo Aukštaitijoje. 1799 m. B. Smigelskis įstojo į pranciškonų vienuoliją (atliko noviciatą Vilniuje,

studijavo Trakų, Vijos ir Minsko vienuolynų mokyklose). Kunigu iššventintas 1806 metais. Po metų įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti fizikos ir matematikos. Čia taip pat gilinosi į teologiją, bažnytinę teisę ir bažnyčios istoriją. 1812 m. gavo popiežiaus dispensą nuo vienuolio įžadų.

Žemaičių vyskupas Juozapas Giedraitis pasirinko B. Smigelskį savo kapelionu ir sekretoriaus padėjėju. Dirbdamas kurijoje, jis gavo beneficijų: 1814–1816 m. – Papilės altaristo, 1816 – Nemaščių, 1826 – Smilgių parapijos, nuo 1829 m. kaip Žemaičių katedros arkidiaconas turėjo Krekenavos beneficiją. Dar 1819 m. Polocko jėzuitų akademijoje B. Smigelskis išlaikė reikiamus egzaminus ir gavo teologijos daktaro laipsnį.

B. Smigelskiui vyskupijoje buvo skiriamos įvairiausios pareigos. Kartais pavaduodavo vyskupą, dėl to kildavo ir nesusipratimų. Po 1831 m. sukilimo buvo laikomas policijos priežiūroje, tik 1842 m. caras tą priežiūrą panaikino ir paskyrė B. Smigelskiui pensiją.

1820 m. Vilniaus universitetas jį paskyrė Telšių apskrities mokyklų priežiūrėtojo pagalbininku. Vizitavo apskrities ir parapijų mokyklas. 1821–1826 m. Smigelskis ėjo Žemaičių vyskupystės prokuratoriaus

pareigas. Vyskupui pavedus, 1829 m. vizitavo Kražių ir Šiluvos dekanatus. Antrojoje savo gyvenimo pusėje daug rašė apie Žemaičių dieceziją. Savo darbų nespausdino, o visus rankraščius padovanojo kapitulos bibliotekai. B. Smigelskis aprašė ne tik Žemaitijos vyskupų ir dvasininkų gyvenimus. Prelatas domėjosi ir daug platesniu istorijos kontekstu. Jis parašė studiją apie Romos imperijos žlugimą, krikščionybės plitimą ir barbarų puolimus. Į lenkų kalbą išvertė įvairių Vakarų filosofų ir istorikų darbų.

2. Obelių dekanato žmonių medžiaginė buitis ir dvasinis pasaulis

Benediktas Smigelskis, aprašydamas Obelių dekanatą, pateikia bendrą dekanato apibūdinimą. Pirmiausia jis peržvelgia dekanato statistinius rodiklius. Nurodo, kad jo teritorijoje gyvena 45 705 abiejų lyčių katalikų tikėjimo išpažinėjai, o jo parapijose dirba 26 kunigai. Vadinas, vienam kunigui tenka 1 758 parapijiečiai. Be to, šiame krašte yra 3 693 liuteronai ir kalvinistai. Sentikių, kurie čia vadinami atskalūnais ir pilyponiais, gyvena 1 686 asmenys. Be to, dekanato žemėse yra 2 522 judėjų tikėjimo išpažinėjai. Nurodęs, kad dekanatas yra prie Kuršo (Kurlandijos sienos), B. Smigelskis išvardija ir dekanato parapijas.

Gal kiek idealizuodamas XVIII amžių, o gal ir objektyviai nušviedamas valstiečių buitį, jis teigia, kad šiose vietose, kur anksčiau žmonės gyveno geriau, XIX amžiuje įsitvirtino skurdas. Klausdamas, kas gi turėjo įtakos tokiai permainai, pats paaiškina: dvarų pasėlių didinimas. Dvarininkai pradėjo atiminėti

iš valstiečių išdirbtus žemės plotus, o juos perkėlė į blogesnes žemes, ėmė kurti prie jų karčiamas. Valstiečio prievolės darosi neribotos, o pagalba menka. Tiesa, dvarininkai skundžiasi: moku už juos mokestį, maitinu juos pusę žiemos, perku jiems jaučius ir arklius, o jie, girtuokliai ir apsileidėliai, tinginiauja. Bet B. Smigelskis mano kitaip: girtavimas yra ne baudžiauninko savybė, o sunkaus gyvenimo pasekmė. Juk girtauja visokių luomų žmonės. O valstiečiui degtinė leidžia užsimiršti. Prelatas cituoja lietuviškai dainos posmą: „Kas girtas nebagotas, tas ir dvės – neturės“.

Jis sako, kad nelengva ir dvaro tarnų dalia. Tiesa, jie paklusnūs, ištikimi, prisirišę prie ponų, dažniausiai kalba lenkiškai, bet kai tarnauti išsenka jėgos, ir jų laukia elgetos dalia.

Žmonės apylinkėse paklusnūs, bent tuo tarpu dievobaimingi, sveetingi, dažniausiai blondinai ir, kur skurdas dar nepalaužė, fiziškai gerai sudėti ir geros išvaizdos. Lietuvių, kaip ir žemaičių, kalba skirtingose vietose skiriasi. Vienur delikatesnė, kitur – grubesnė, dažnai su pratęsimu, vietomis keičiasi balsės. Tarp Kvetkų ir Papilio lietuviai „a“ keičia į „o“. Vietoj „vakar“, sakoma „vokar“, vietoje „karvė“ sakoma „korvie“. Tai, žinoma, netrukdo suprasti vieniems kitus. Ir žemaitis susikalba su lietuviais.

B. Smigelskis domėjosi ir tautosaka. Jis rašo, kad šiame žemės kampelyje dainos ne tokios kaip kitose Lietuvos vietose. Dirbdami laukuose vyrai nedainuoja, tik merginos. Prelatas atkreipia dėmesį į sutartines. Dainuoja keturios merginos: viena pora dainuoja strofą klausimo forma, kita pora atsako. Abi poros išreiškia dainos esmę: brolio ar mylimojo palydos į karą ar vestuves su širmu ar bėru žirgeliu sidabro pasagėlėmis.

Viena pora dainuoja strofą, kita papildo: „Čiuta rūta ta ta ta, arba Čiuta rūta lilu lu, arba Čiuta rūta saula sodi sodino, čiutela rūtela saula sodi sodino ta ta to“. Kai kas tvirtina, kad toks dainavimas atėjo iš senų senovės, kad kitur jis nebemadingas ir tikrai šiuose kraštuose užsiliko. B. Smigelskis genialiai nujaučia, kad tai iš tikrųjų žilos senovės paveldas, dabartinių mokslininkų įvardytas kaip baltų genties sėlių dvasinis ir gal net sakralinis palikimas. Jis pripažįsta, kad žodis „čiuta“ dabar nebesuprantamas.

Vėlesnės dainos, vadinamos ir giesmėmis, sukurtos Antano Strazdo. Jį Žemaičių vyskupystės prelatas vadina tikru poetu ir apgailestauja, kad Strazdo spausdintų dainų tiražas beveik neišliko. Tik Žemaitijos gilumoje B. Smigelskis surado vieną jų egzempliorių. Tai dainos, išleistos Vilniuje 1814 m. kunigų misionierių spaustuvėje: dvi šventos ir devynios pasaulietiškos. Graži giesmė „Pulkim ant kelių“, kurią Lietuvos žmonės pradeda giedoti kylant kunigui prie altoriaus. Deja, Žemaičiuose ji dar nepaplitusi, nors to verta: pilna kuklumo, jausminga, prašanti Dievo laikinųjų ir amžinųjų gėrybių. Pasaulietišką giesmę apie sieratas daugelyje vietų žmonės noriai dainuoja, nes yra daug našlaičių. Visos žmonių priimtose dainos yra ir jų vertės rodiklis. Kalboje yra makaronizmas, bet apskritai kalba maloni, nerėžianti ausies. Kokių aukštumų Strazdo genijus poezijoje galėjo pasiekti, spręsti nedrįstu. Tačiau tikra, kad jis gyveno laisvas, pagal savo sąžinę. Mirė antrame šio amžiaus ketvirtyje Obelių dekanato Kamajų miestelyje skurdžioje trobelėje, netoli nuo prieglaudos.

B. Smigelskis aprašo valstiečių trobas ir aprangą. Žmonės gyvena

gryčiose be kaminų, iš kur molinės krosnys išleidžia dūmus atvira anga pro stogą. Paprastai dūmai užima nuo viršaus iki pusės krosnies, dėl to tenka sėdėti žemai, kad nuo jų neuždustum. Kai kur yra nedidelė patalpa svečiams priimti, vadinama seklyčia, turinti didesnę langelį ir langinę. Tokių kaime būna nedaug. Ten priimamas kunigas, kuris yra vėlyvas svečias, nes per dienas lanko parapijiečius arba paprastai tariant, kalėdoja. Kur yra merginų kaip būsimų nuotakų, gryčia prieš sekmadienį arba prieš šventes gražiai išplauta. Kai kurie dvarininkai jau ragina valstiečius statyti gryčias ant akmeninių pamatų.

Valstiečių drabužiai – savos gamybos pilko ar rudo audeklo, vadinamo sermėga. Žiemos laiku – avikailių kailinukai. Apavas vadinamas vyžomis. Tai tarsi batai, supinti iš liepos ar žilvyčio karnų. Taip žalojamos liepos, labai amats reikalingas medis. Šventiniai arba vestuvių drabužiai jau kitokie. Jie siuvami iš krautuvių audeklo. Vyrai per šventes su batais iki kelių. Moterys mėgsta galvos apdangalą – nuometą.

B. Smigelskis plačiai aprašo žemės ūkį. Priminę, kad žemės ūkis dirbamas ne visur vienodai, skirtumus jis ketino aprašyti parapijų apžvalgose. Tuo tarpu primena, kad traukiamoji jėga – jaučiai ir arkliai. Jaučių kinkinys būna su grąžulu, arklių – su ienomis. Arkliai – su dviem geležiniais noragais, o verstuvai, taip pat geležinis, nuverčia į šoną norago išrėztą žemę. Jaučių traukiamas jungas su arklų pritvirtinamas prie jų ragų.

Iš žiemkenčių sėjami rugiai ir kviečiai, o iš vasarinių – miežiai, avižos, žirniai. Tatarkos, arba grikių, sėja nedaug. Sėjama nemažai linų. Jie labai vertinami užsienyje, kaip prekinis produktas atneša nemažai pajamų. Geri linai iš vieno

ANTANAS STRAZDAS

Nėtinomo dailininko raizinyt

G I E S M I E S
SWIETISZKAS IR SZWINTAS
SUDIETAS PAR KUNIGA
UNTANA DRAZDAWSKA

W I L N I U Y

*Drukarnioj Kunigu Missionariu.
1814.*

Antano Strazdo dainų rinkinio, išleisto 1814 m., faksimilinio leidinio viršelis

mazgo duoda 500 svarų prekybinių linų. Įprastinis linų svoris (25 svarai) vadinamas „pundeliu“, o Rygos pirkliai, kuriems valstiečiai dažniausiai veža savo linus, į birkavą skaičiuoja dvidešimt pundelių.

B. Smigelskis labai dalykiškai aprašo prekybos Rygos linų rinkoje procedūrą. Kiekvienas valstietis turi savo pirklių lietuvišku vardu „Žirnis“, „Kaziukas“, „Arkliukas“ (vokiškų vardų jie nepajėgia atsiminti ir ištarti). Pirklys jam nustato kainą ir sako, kad ji aukštesnė negu gildijoje, po to siunčia į užėigą, kurią kiekvienas turi. Ten maitina riebia sriuba, gausiai girdo degtine. Po to sumoka pinigų pagal sudėrėtą sumą už kiekvieną pundelį. Tačiau sako, kad trūko svorio, kad buvo broko, todėl sumoka mažiau. Valstietis, jausdamasis Kaziuko nuskriaustas, kitais metais veža linus Arkliukui, bet ir ten istorija kartojasi. Nugirdyti valstiečiai dažnai apvagiama. Rygos vokiečiai apgau-

na ne tik valstiečius, nes jų matai nevienodi: mažas birkavas, didelis birkavas, valstiečių pundelis, dvaro pundelis. Pardavinėjant linus vietose, irgi dažni nuostoliai, nes turguose ir kaimuose supirkinėjantys linus žydai turi netikrus bezmėnus. Už linus ir sėmenis gautus pinigus valstiečiai išleidžia pirkdami druską ir geležį, taip pat mokėdami mokesčius ir činšą.

Savo sodybų daržuose valstiečiai rūpestingai augina daržoves. Dabar daugiau vietos užima ir bulvės, kurios jau sodinamos ir laukuose po vasarojaus. Anksčiau gyventojai sodino daug pupų.

Javai pjaunami dalgiu su trumpa rankena. Verčiant į kairę trumpu grėbliuku, sukertama pėda. Tokia dalgele gerai dirba ir moterys. Dažnai moterys bei paaugliai naudoja ir pjautuvus. Ilgi dalgiai, kurie naudojami Žemaitijoje, čia dar neprigijo: esą geroje žemėje, kur tankūs javai, toks pjovimas nešų nuostolius.

Kūlimo darbuose spragilas dar nepalieka savo ilgametės tarnybos.

Valstiečių darbiniai vežimai skurdūs, vienairkliai, ratai be geležies, dažnai girgžda. Roges žiemai daro iš uosio, jų nepakalant, nors su rogėmis ir dideli kroviniai vežami į uostus. Valstiečių arkliai maži, bet gerai prižiūrimi jie išnašūs darbe. Kadangi nusikaltėlių gaujos dažnai vagia arklius, jie neretai laikomi su geležiniais pančiais.

3. Baudžiauninkų gyvenimo bendrieji bruožai ir skirtumai parapijose tarp Kriaunos ir Nemunėlio

Obelių parapija

Obeliai – mažas miestelis, gavęs vardą, kaip sako padavimas, nuo žodžio „obelis“. Parapijos bažnyčia medinė. Joje yra du iš Romos atvežti paveikslai: P. Jėzaus ir Šv. Antano. Šiai parapijai priklauso ir Ragelių koplyčia, kuri turi nuolatinį kunigą. Abiejų lyčių katalikų parapijoje gyvena 4 592, žydų (jie turi savo mokyklą) – 322, liuteronų – 25. Obelių dvaras anksčiau buvo seniūnija (didžiojo kunigaikščio valda), vėliau atiduotas Tiškevičiams, dar vėliau tapęs Petkevičių valda.

Dvaras su plačiai išsidėsčiusiais pastatais prie ežero turi gražų sodą. Jis buvo pasodintas vadovaujant 1812 m. čia pasilikusiam prancūzui Kapeliui. Dvare yra alaus bravoras. Kriaunos upelis iš vienos pusės apjuosia miestelį, iš kitos – ežerą.

Nuo gubernijos miesto Kauno Obeliai nutolę per 25 mylias, nuo apskrities miesto Novoaleksandrovsko (Zarasų) atstumas – 6 mylios. Parapija turi ribą su Kurlandija (Kuršu).

Obelių parapijoje yra 322 dūmai (sodybos). Seniūnijai priklausau-

sančių gyventojų – 60 dūmų, dvasininkams – 18 dūmų, vienkimių šlėktų – 5 dūmai, laisvųjų valstiečių, turinčių nuosavos žemės – 3 dūmai.

Sentikiai, arba pilyponiai (atskira jų konfesijos kryptis), gyvena įvairiose vietose pagal sutartis su dvarininkais už činšą (mokestis pinigais) arba lažą. Dauguma jų turi pasus. Iš viso abiejų lyčių sentikių Obelių parapijoje – 672. B. Smigelskio požiūriu, sentikiai – tai prietaringa sekta, nedaug ką bendra turinti su krikščionybe, išskyrus išorinius simbolius. Jie turi savo dvasininką, kurį vadina popu. Tai esąs paprastas bežemis burlokas.

Sentikiai gyvena tarp lietuvių valstiečių, yra darbštūs ir sumanūs, turi gerų arklių. Lietuvis turi keturis arklius ir jungą jaučių, o pilyponiai tokį pat žemės plotą išdirba su dviem arkliais. Arkliu jie išdirba žemę ir dar parsisamdo vežėjais. Jų pakinktai geri. Tikėjimas draudžia sentikiams gerti degtinę ir alų, taip pat rūkyti. Iš tikrųjų rūkorių tarp sentikių nėra, tačiau degtinę geria dirbantys sunkius darbus, grioviakasiai, pievų sausintojai. Yra įsitraukiančių į nusikaltėlių gaujas.

Obelių parapijoje valstiečiai gyvena gana skurdžiai, nors žemė čia gera: yra juodžemio, molynų, smėlynų su žvirgždu. Paprastų akmenų ir kalkakmenių užtenka. Šiaurėje ir rytuose vietovė kalnuota. Palivarkuose retai būna dobilų ir vikių pasėlių. Nedirbamų vietų maža, miškų labai maža, vos kurui užtenka. Statyboms rąstus tenka vežti iš toli, net keletą mylių. Iš tolimų miškų atklysta vilkų ir lapių. Trūkstant miško, kaimiečiai jaujose kulia nedžiovintus javus. Iš palivarkų javai vežami per 25 mylias į Rygą arba 5–6 mylias į Dinaburgą (Daugpilį). Daugiausia grūdų perdirbama bravoruose į degtinę.

Kriaunų parapija

Kriaunos – miestelis, o tiksliau – Riomerių valdos kaimas, kuriam vardą davė Kriaunos upelis. Čia stovi parapijos bažnyčia. Miestelis įsikūręs gražioje vietoje. Jį iš vienos pusės juosia Kriaunos upelis, iš kitos – ežeras. Už jo esančiose kalvose matyti gražūs miškeliai.

Kriaunų parapijoje yra 212 dūmų. 10 jų priklauso seniūnijai, 8 – dvasininkams. Savo žemės turi 3 laisvieji valstiečiai. Bajorkaimių čia nėra. Parapijoje abiejų lyčių katalikų gyvena 2626, pilyponių – 108, žydų – 53. Pastarieji gyvena nuomajamuose namuose. Jie skurdūs, verčiasi amatais ir smulkia prekyba.

Baudžiauninkai irgi gyvena skurdžiai, bet jų būdas švelnus. Amatams polinkio jie neturi. Žemės įvairios, bet daugiausia juodžemis. Gerų pievų maža, jos balotos ir durpingos. Užtat yra durpių, kurios naudojamos kurui. Parapijoje yra 8 didesni ar mažesni ežerai. Juose yra lydekų, ešerių, kuojų, aukšlių, šamų, raudžių ir vėžių.

Kriaunos upė prasideda Kurlandijoje (Kurše), teka per Subačiaus, Antakriaunio, Obelių, Sartų, Dusetų ežerus, įteka į Šventąją prie Dusetų.

Nemažai paprastų ir kalkinių akmenų. Augalas, lietuviškai vadinamas meliu (B. Smigelskis lenkiško pavadinimo nežinojo), sėjamas daržuose. Jo lapai panašūs į cikorių. Augalą rauna su šaknimis, krauna į indus ir laiko šiltai. Čia atsiranda granato spalvos kirminų, kurie suteikia granato spalvą bet kokiam audeklui.

Jūžintų parapija

Jūžintai – mažas kaimas Versenhofų valdose. Dievobaimingi dvarininkai parapijos bažnyčią sumūrijo 1792 metais. Ant aukšto kalno ji matyti nuo keleto mylių. Gyventojų dūmų parapijoje 179, seniūninių – 81. Katalikų čia 2 703. Valstiečių buitis vidutiniška. Činšininkai

Jūzintuose po pamaldų, 1932 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Jūzintų filialo archyvo

darbštesni. Jie stengiasi statyti geresnius ir patogesnius namus. Žemė parapijoje vidutiniška, kviečiai joje neauga. Todėl sėjama daug linų, kurie gerai auga. Valstiečiai tiek žiemkenčius, tiek vasarųjų nuima pjautuvais ir nesileidžia įtikinami, kad naudotų dalgius arba dalgelius. Taip pat neatsisako barbariško įpročio ariant jaučiais dėti jungą ant ragų. Lankos ir ganyklos – vidutinės. Miško kurui ir durpių užtenka. Žemė kalnuota. Paprastų ir kalkinių akmenų užtenka. Yra keturi nedideli ežerai. Šventosios upė skiria Jūzintų parapiją nuo Dusetų.

Kamajų parapija

Kamajai – anksčiau Lukianskių Paulavičių, dabar Tyzenhauzų valda aukštumoje prie Šetekšnos upelio. Medinė bažnyčia aptverta mūrine tvora. Varpinė sumūryta iš plytų. Turi šv. Kryžiaus ir šv. Kazimiero relikvijas. Bažnyčią 1635 m. pastatė Adomas Lukianskis Paulavičius, jo karališkosios malonybės rotmistras. Jis atidavė Dobiškių palivarką su 8 valstiečių gryčiomis ir valaką žemės

Paminklas kunigui, poetui Antanui Strazdui Kamajuose. Skulptorius Antanas Aleksandravičius. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Kamajų filialo archyvo

špitolei, taip pat 100 kapų lietuviškų grašių 4-iems vargšams išlaikyti bei 300 lenkiškų auksinių palivarkui nusipirkti. Kamajų bažnyčios šiaurinėje dalyje sumūryta šv. Juozapo koplyčia, kurią fundavo Karolis Lukianskis Paulavičius ir jo žmona Halška Kamarovskytė. Jie skyrė altaristui 3000 lenkiškų auksinių kasmetinės pensijos, taip pat ordinariją: 5 statines rugių, 4 miežių, 3 avių, 1

Kamajų bažnyčia prieš Antrąjį pasaulinį karą. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Kamajų filialo archyvo

nupenėtą kiaulę, 1 statinaitę sviesto, 1 kapą sūrių, 3 avinus, 4 žąsis. Vėliau tai pačiai altarijai kunigas Juozapas Paulavičius užrašė 4000 auksinių, o Nečiūnų seniūnai Joachimas ir Teresė Kulvinskaitė Klikavičiai – 1000 muštų talerių.

Kamajų parapijos Salų koplyčia yra Marikonijų valdoje ir turi šv. Kryžiaus relikviją. Kita koplyčia yra Duokiškyje. Abi koplyčios medinės.

Kamajuose turgūs būna trečiadieniais. Jormarkai – trys: pirmasis per šv. Kazimierą, antrasis – per šv. Joną, o trečiasis – spalio mėnesio antrą savaitę vadinamas kuniginiu,

kadangi muitas iš to kermošiaus priklauso klebonui. Žydų Kamajuose apie 400, jie turi mokyklą. Žydai prekiauja kiaušiniais, kurių šimtą tūkstančių kasmet išveža į Rygą.

Kamajų parapijoje dauguma valstiečių priklauso Tyzenhauzams ir Marikoniams. Seniūnijoms priklauso 5, dvasininkams – 2 kaimeliai. Šlėktų vienkiesiuose su žeme – 4 dūmai.

Valstiečiai apskritai skurdūs, bet stipraus sudėjimo, vidutinio ūgio. Geros žemės maža. Laikoma nedaug galvijų, dėl to derliai dar menkesni. Tiksliai linai gerai užauga. Žemė lygi, bet perskrota kalnelių. Kulių mašinų dar nėra, todėl dominuoja spragilai. Kuliama nuo rudens. Miškų trūksta, durpių maža. Ežerai: Salų, Petriošiškių, Liolis, Paliolis, Bedugnis. Abiejų lyčių katalikų parapijoje 6 320.

Rokiškio parapija

Rokiškio miestelis Tyzenhauzų valdoje turi apie 100 dūmų. Parapijos bažnyčia – medinė. Dvasininkų namas vadinamas rūmais. Ūkiniai pastatai gausūs ir tvarkingi. Sodas didelis ir platus, bet, B. Smigelskio požiūriu, trūksta natūralumo. Turgūs vyksta kas savaitę. Žydų miestelyje 507. Jie turi mokyklą. Katalikų – 4767. Pilyponių, gyvenančių su pasais nuomojamoje žemėje – 400. Valstiečių buitis vidutiniška. Pastaruoju metu Rokiškio dvarininkas apie 800 valstiečių dūmų, priklausančių įvairioms parapijoms, padarė čišininkais. Žmonės lėti, mandagūs ir gana orūs. Žemė daugiausia smėlinga ir žvyringa.

Linai garsėja ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Jų šlovė susijusi ne tik su Rokiškiu, bet ir plačia jo apylinkė: Kupiškiu, Užpaliais, Svėdasais. Jų sėmenys noriai perkami ir Vidurio Lietuvoje bei Žemaitijoje. Garsas apie Rokiškio linus toks, kad jie turi didžiausią paklausą Rygos rinkose. Rokiškio dvarų valstiečiai

ir čišną dažnai mokėjo linais. Dvarų valdytojai reikalaujavo iš būdžiauninkų paties geriausio pluošto ir taip gerai iššukuoto, kad atvykę į vietas Rygos pirkkliai neturėtų jokių priekaištų dėl linų kokybės.

Pieninių čia dar nėra. Vargani jaučiai velka jungą ragais. Pievos vidutinės kokybės, miškai neplatūs, durpių nėra arba jos dar neatrastos. Yra keletas nedidelių ežerų. Laukė išteka iš mažos pelkės, teka per miestelį į vakarus ir įteka į Nemunėlį. Paprastų akmenų ir kalkakmenų užtenka.

Už pusantros mylios nuo Rokiškio, prie Naujadvario palivarko, tarp kalnų yra šaltinis. To šaltinio vanduo esąs nepaprastas. Anksčiau ten žmonės rinkdavosi šv. Jono dieną, o dabar – šv. apaštalo Petro ir Povilo dieną. Visokie raišiejai, žaizdotieji prausiasi tuo vandeniu ir jiems šio šaltinio vanduo lyg ir padeda.

Aknystos filija, priklausanti Rokiškio parapijai, turi savo kapelioną.

Panemunėlio parapija

Panemunėlis – mažas kaimas, gavęs pavadinimą nuo Nemunėlio upės. Dvaras anksčiau priklausė Parfijanovičiams, dabar – Stravinskams. Valstiečiai skurdūs, duonos turi tik iki žiemos vidurio. Žemės derlingumas vidutinis. Lankų ir ganyklų maža. Paprastų akmenų daug, o kalkakmenų maža. Miško vos saviems poreikiams užtenka. Pelkių ir liūnų daug. Ežerai keturi, bet nežuvingi. Moškėnų kalnas esąs supiltas švedų. Jis turi tris pylimus. Upės – Nemunėlis ir Šetekšna.

Panemunio parapija

Panemunis – kaimas, paėmęs vardą nuo Nemunėlio upės, tekančios per Komarų valdą. Bažnyčia joje medinė. Parapijoje 181 dūmas, 2311 abiejų lyčių gyventojų. Žydų – 2 šeimos. Žmonės darbštūs, bet skurdūs. Duonos jiems užtenka pusei metų.

Gailestingi dvarininkai aprūpina juos maistu, sėklomis ir inventorium. Žemės kokybė skirtingose vietose nevienoda. Yra daug balų, pelkynų, samaningų liūnų. Valstiečiai mažai turi pievų ir ganyklų. Miškų trūksta, mediena įvežama iš Kuršo. Paprastų akmenų trūksta, kalkakmenų maža. Ežeras vienas, upės – Nemunėlis ir Vyžuona.

Parapijoje yra Suvainišio filijos bažnyčia. Paliepio dvare yra koplyčia, kurioje kunigas dvarininkės Kosciolkovskytės įpareigotas tam tikromis dienomis laikyti mišias.

Pandėlio parapija

Pandėlys – Kosciolkovskių valdos miestelis. Vietoj ankstesnės medinės bažnyčios, kurią pastatė Minsko vaivada Gedeonas Rajeckis, 1801 m. mūrinę pastatė Vilkmėgės pakamorė Ignotas Kosciolkovskis. O pirmąją bažnyčią 1591 m. fundavo Ivanas Bobojedas, kuris tuo metu valdė Pandėlį.

Už tūkstančio žingsnių nuo miestelio yra didelės parapijos kapinės, aptvertos gražiais štakietais tarp mūrinių stulpelių. Ten pastatyti penki paminklai: vienas iš ketaus, keturi iš smiltainio, su užrašais. Miestelis užgyventas žydų, nes 165 krikščionims tenka 700 žydų. Jie turi medinę mokyklą. Turgus būna antradieniais. Žydai superka linus, sėmenis, grūdus ir veža į Rygą. Prieš keletą metų čia gyveno žydas Pinchas, kuris prekiaavo linais su Ryga, garsėjo sąžiningumu ir dalykiškumu. Juo pasitikėjo ir vietos gyventojai, ir Rygos pirkkliai. Mirė pirklys dar nesenais, bet jo palikimas, atitekęs giminėms, sunyko.

Parapijoje yra 384 gyventojų dūmai. 191 dūmas priklauso seniūnijoms. Iš viso yra 5 620 gyventojų. Fedoviškių kaime 15 gryčių gyvena sentikiai, kurie čia atvyko su pasais ir moka čišną. Parapijos gyventojų buitis vidutiniška, dažnai net skur-

Pandėlio liuteronų maldos namai – kirkė.

Pandėlio miestelio Vytauto aikštė turgaus dieną, 1934 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Pandėlio filialo archyvų

di. Žmonės darbštūs, bet neverslūs. Žemė – juodžemis ir molis. Palivarkuose gerai auga linai. Daug grūdų sunaudoja bravorai. Valstiečiams duonos neužtenka, bet degtinės yra su pertekliumi. Tai padeda užtrinti alkį ir skurdą. Lankos nedidelės, ganyklų nėra. Tik kalneliuose galvijai ieško žolės. Miškų labai maža ir tie patys – beržynai. Savo ištakas turi trys upės: Lėvuos, arba Lavėna, Pyvėsa ir Apačia.

Onušio parapija

Onušis – mažas miestelis, įsikūręs ant kalno Komarų valdoje. Bažnyčia medinė. Ją pastatė Chominskiai 1774 metais. Dvarininkų namas mūrinis, dviejų aukštų, galėtų būti laikomas gražiausiu. Pastatas platus, mūrinis, simetriškas. Onušio klebonija mūrinė. Miestelį sudaro keletas valstiečių medinių namų, keletas žydų, kurių yra 211, namų, taip pat jų mokykla. Didžioji namų dalis priklauso Onušio dvarui. Valstiečiai gyvena gana gerai. Parapija yra įsiterpusi į Kuršą ir ten turi 7 dūmus. Abiejų lyčių katalikų parapijoje 1 747. Žmonės čia darbštūs, dievobaimingi, vaišingi, pakeleivius pa-

maitina, trokštančius pagirdo, darbe patvarūs. Žmonių sveikata gera.

Žemė parapijoje vidutinės kokybės. Yra ir juodžemio, ir molynų, ir smėlynų. Linai geri, kviečiai menki. Tenka tik stebėtis, kad ūkininkaujama kaip protėvių laikais. Trilaukiame ūkyje naudojamas ir pjautuvas, ir jungas ant jaučių ragų. Pievos daugiausia balotos, o ganyklų nedaug. Bet jas galima būtų užsėti dobilais ir kitais maistingais augalais. Miško medžiagos užtenka. Durpės dar negaminamos, nors durpynų esama.

Vyžuonos upė atiteka iš Rokiškio parapijos, teka per šią ir Čedasų parapiją, o Panemunio parapijoje įteka į Nemunėlį. Ežerų nėra. Natūralūs kalnai išsimėtę po visą parapiją. Paprastų akmenų daug, o kalkakmenų mažai.

Čedasų parapija

Čedasai – mažas kaimas Komarų dvaro žemėje, kuris turi vos 8 dūmus tarp Vyžuonos upės ir ežero. Parapijos bažnyčia medinė. Joje trys altoriai.

Parapija į šiaurę nusidriekusi net už Kuršo sienos. Gyventojų dūmų 66, seniūnijos – 11, 1 dūmą

turi vienkiemio šlėkta. Liuteronų dūmų – 7. Mainievių kaime 9 sentikių dūmai, kurie ten turi maldos namus ir dvasininką, vadinamą popu.

Valstiečių buitis vidutiniška. Dvaras padeda stokojančiams. Katalikų abiejų lyčių 1233. Žemė vidutinės kokybės, smėlėta, todėl derliai negausūs. Geriau dera linai. Jų pluoštą ir sėmenis gyventojai veža į Rygą per 18 mylių. Kitokių grūdų jie pardavimui neturi, nes patiems trūksta. Trūksta pievų, ganyklų, miško. Kartais pasirodantys vilkai padaro nuostolių. Paprastų ir kalkinių akmenų užtenka.

B. Smigelskis, pasidomėjęs Čedasų pilies griuvėsiais, pasiteiravo, ar nėra apie juos kokio nors vietinio padavimo. Ir sužinojo, kad, ardant plytas, tarp tų griuvėsių prieš keletą metų rastas žaliai glazūruotas koklis, kuriame nurodytas skaičius 1513, taigi veikiausiai tūkstantis penki šimtai tryliktieji metai. Ko gero, tai ir bus tas laikas, kai, grįžęs iš maskvėnų nelaisvės ir atgavęs visus titulus bei pareigybes, pirmasis Onušio ir Čedasų savininkas Grigalius Astikas pastatė Čedasų pilį.

Žiobiškio kaimo centrinis pastatas – klebonija, 1935 m. Nuotr. iš Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos Žiobiškio filialo archyvų

Žiobiškio parapija

Žiobiškis – mažas Kupscių valdos kaimas, įkurtas smėlynuose, apsuptas pelkių, rupūžių buveinė, kuria ir pavadintas Žiobiškiu (iš tikrųjų, nors *žaba* lenkiškai reiškia rupūžę ar varlę, miestelio vardas kilo iš dvarininkų Žabų pavardės – *red.*). Parapijoje yra 4 palivarkai ir 4 šlėktų sodybos. Abiejų lyčių katalikų – 1809, dūmų – viso 185. Yra keletas sentikių dūmų. Valstiečių turtas ir namai nėra jų nuosavybė. Dvarininkai vienus jų iškeldina, kitus įkurdina. Dėl tokios kaitos valstiečių gyvenimas skurdus. Žmonės darbštūs, bet juos slegia dideli mokesčiai ir baudos. Ypatingas atvejis, kad parapijoje nėra nė vieno žydo. Žemė skurdi, smėlis vandeningas,

kurį vietomis keičia lekiančios smiltys. Tačiau, kruopščiai dirbant, galima būtų ir tokią žemę sutvarkyti, kaip yra pavykę viename palivarke. Kviečių sėjama mažai, nes jie menkai auga. Su linais dirbama kaip ir kitose apylinkėse. Lankos nedidelės, ganyklos skurdžios. Miškai gana dideli: auga pušys, eglės, drebulės, kadagiai. Beržų mažai. Miškų gyventojai: vilkai, lapės, nedaug barsukų, kiaunių. Kiškiai gyvena tankumyнуose. Iš miškų išteka trys upeliai: Vengerinė, Nemunėlis, Vojdelanka (taip B. Smigelskis pavadino Beržuoną, kaip upę, tekančią ir pro Vaidlonų kaimą). Yra pelkė, ketvirčio mylios ilgio ir šiek tiek mažiau pločio. Paprastų akmenų esama tik vietomis.

Benediktas Smigelskis, pasirašęs Obelių dekanato aprašymą inicialais x. b. s., pažymėjo, kad jo tekstas parašytas 1856 metais. Galimas dalykas, kad tais metais jis tik užbaigė šį tekstą. Pagal rašinio kontekstą atrodytų, kad šis darbas buvo daromas daug metų. Veikiausiai dauguma darbų buvo parašyta nuošaliame Krekenavos parapijos palivarkelyje Antanapilyje, kur jau sunkiai sirgdamas Žemaičių vyskupystės prelatas B. Smigelskis buvo persikėlęs gyventi. 1879 m. vasario 7 d. jis ir mirė Antanapilyje, nugyvenęs 94 metus.

Obelių dekanato teritorija XIX šimtetyje buvo didesnė negu Rokiškio XX ir XXI amžiuose. Greta dabar Rokiškio dekanatui priklausančių parapijų, Obeliams priklausė Svėdasai, Skapiškis, Papilys, Kvetkai. Nors jos ir aprašytos Žemaičių vyskupijos prelato, bet į šį tekstą nepateko.

Paaiškinimai

¹ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 90–453.

² Aleksandrynas, t. II (XVIII–XIX amžiai). – Čikaga, 1963, p. 381–384.

³ Lietuvių enciklopedija, t. XVIII. – South Boston, 1963, p. 180.

Pasaulio kultūros paveldo objektas

Rokiškio rajone

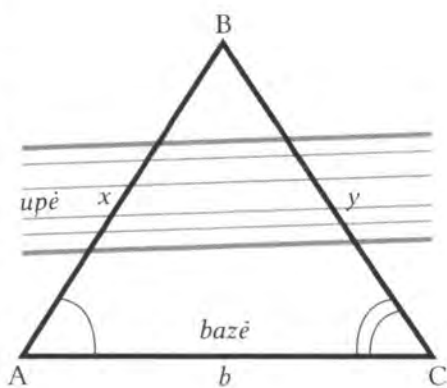
PRANCIŠKUS MOTUZAS

Geodezininkas

Jau akmens amžiuje pirmųjų žmonių ant savo urvų sienų iškalinėdavo primityvius vaizdus su upelių, miškų ir ežerų kontūrais. Gal taip jie žymėdavo valdų arba medžioklės plotus, bet visa tai liudija, kad vietovės planas arba žemėlapis gali pateikti kur kas vaizdingesnę ir tikslesnę informaciją negu vietovės aprašymas žodžiais. Daug prirašyta ir apie mūsų Lietuvos upes, ežerus, miškus ir miestus, bet, tik pasitiesus tikslų Lietuvos žemėlapi, visą tą informaciją galima aprėpti ir įvertinti vienu žvilgsniu. Žmonija jau nuo senų laikų svajojo, kaip padaryti tikslus didelių plotų žemėlapius, kaip išmatuoti visą Žemės rutulį. Paprastu sieksniu arba rulete galima išmatuoti ir nubraižyti savo sklypo, net kelių kaimo sklypų bendrąjį planą. Tačiau visos seniūnijos bendrojo plano nesudarytume, nes, jungiant kaimų planus vieną prie kito, susidarytų tarpai arba uždengimai, ir planas būtų netikslus.

Būtų visiška nesąmonė, jei sugalvotume kirsdami miškus ir upes paprastomis priemonėmis matuoti atstumą iki Vilniaus ar Rygos.

Šias problemas padėjo išspręsti senovės Graikijoje atsiradusi geometrijos šaka, vadinama trigonometrija, arba trikampių matavimas. Taikant ją, galima išspręsti daug vietovės matavimo uždavinių.

1 pav.

Uždavinys: apskaičiuoti atstumą nuo prieinamo taško A iki neprieinamo (už upės) taško B, kuris matomas iš taško A. Visi taškai yra plokštumoje (1 pav.).

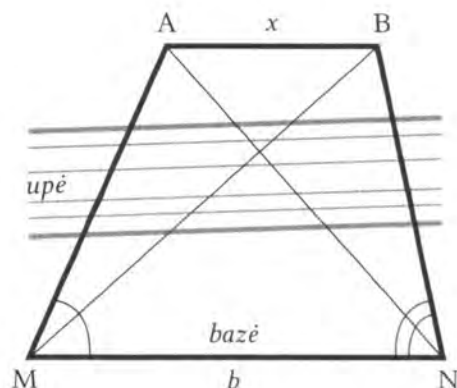
Paaikškinimas: taškas A laikomas prieinamu, jei jame galima atsistoti su kampų matavimo prietaisu.

Sprendimas: netoli taško A parenkamas prieinamas taškas C, iš kurio matomas taškas B. Rulete tiksliai išmatuojama atkarpa AC. Gamyboje ji vadinama baze b. Kampų matavimo prietaisu teodolitu, pastatytu taške A, sukant jo žiūroną į taškus B ir C, išmatuojamas kampas A. Po to prietaisą perkėlus į tašką C, taip pat išmatuojamas kampas C.

Tada atstumas

$$AB = X = \frac{b \sin c}{\sin (A+B)}.$$

Analogiškai randamas ir atstumas $BC = Y$.

2 pav.

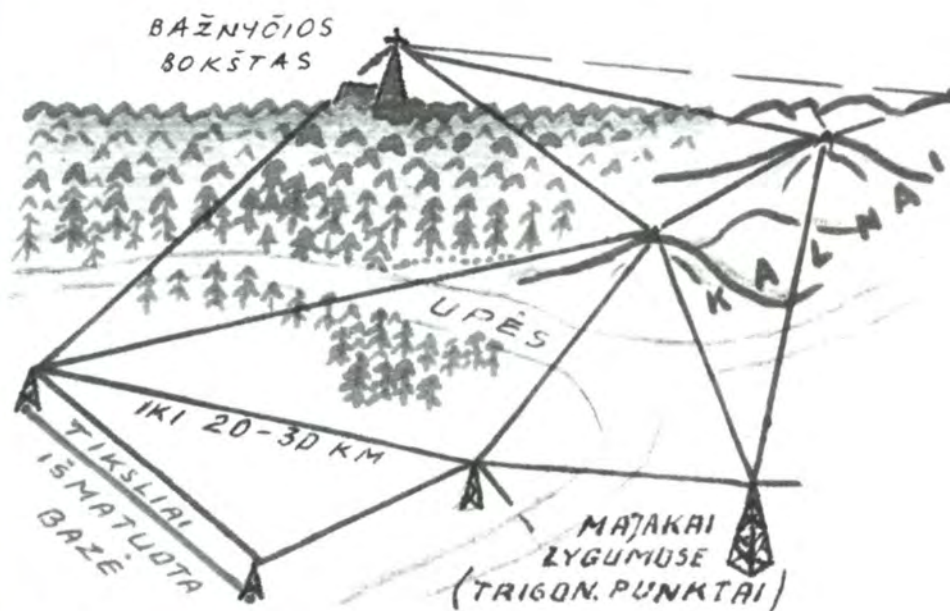
Skaitytojo nevarginsiu primirštomis formulėmis ir tik pasakysiu, kad taip pat gaunamas tikslus atstumas $X = AB$ (2 pav.) kitoje upės pusėje išmatavus atstumą – bazę b (MN).

Taip sudarant trikampus ir jų grandines, galima tiksliai išmatuoti labai tolimus atstumus. Tiek išsiaiškinus, galima teigti, kad Struvės geodezinis lankas – labai ilga trianguliacijos grandinė, einanti per daugelį valstybių, skirta tiksliai Žemės dienovidinio lanko ilgiui nustatyti ir apskaičiuoti geriausiai atitinkančio Žemės formą ir dydį elipsoido parametrus.

Bazės b (MN) labai tiksliai (iki milimetrų) išmatuojamos vadinamosiomis invaro vielomis (3 pav.). Bendras bazės ilgis gali siekti iki 10–15 kilometrų. Bazės vieta parenkama labai lygi, be kliūčių (miškų, upelių).

3 pav. Švėkšnos bazės matavimas

4 pav. Trianguliacijos bokštai

Rokiškio rajone bazė buvo matuojama nuo trianguliacijos bokšto prie Pandėlio kapinių į pietus 11802,177 m iki kito trianguliacijos bokšto, esančio prie Jokšių kaimelio. Matavimas atliktas 1820 metais. Matavo F. Struvės padėjėjas K. Tenneris.

Kadangi trikampių viršūnės viena nuo kitos dažniausiai nematomos (užstoja krūmai, miškai, kalneliai

ir kt.), jų viršūnėse būdavo statomi mediniai bokštai (4 pav.), arba trianguliacijos bokštai „majakai“ (5 pav.), į kuriuos įlipęs matuotojas su kampų matavimo prietaisu teodolitu, matydamas kitų bokštų viršūnes, išmatuodavo tarp jų esančius kampus. Jie išmatuojami labai tiksliai, nes teodolitas turi galingą žiūroną, didinantį daug kartų. Pritaikius elektroniką, išmatuojama ir sekundžių dalimis.

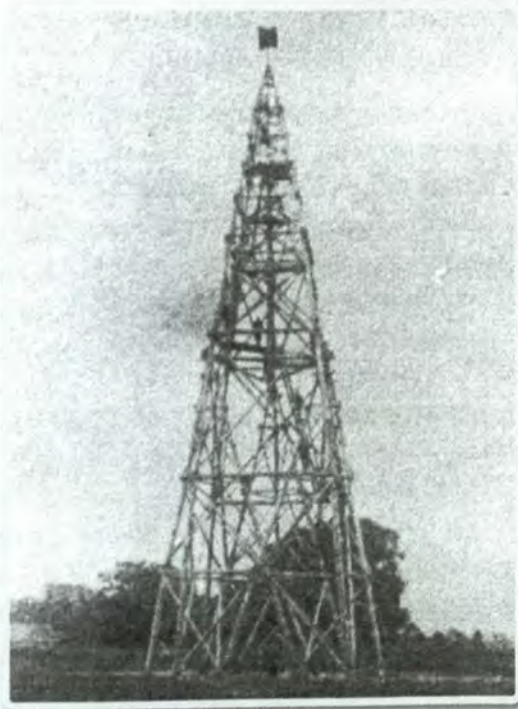
Trigonometrinis matavimas, vadinamas trianguliacija, yra patogus, nes, labai tiksliai išmatavus lygumoje bazę b , toliau su kampų matavimo prietaisu laipiojama į bokštus ir iš jų viršūnių matuojami kampai į visas kryptis. Stengiamasi, kad trikampių kraštinės būtų kuo ilgesnės, net iki 20–30 km ilgio. Lietuva – lygumų kraštas, todėl trikampiai būdavo sudaromi parenkant aukštų kalvų (Šatrijos, Medvėgalio) viršūnes.

Kartais būdavo naudojami ir iš toli matomų bažnyčių bokštai. Kalnuotose ir uolėtose vietovėse trikampius sudaryti lengviau, nes jų viršūnės geriau matomos (6 pav.).

Iš Gireišių (Panevėžio apskr.) turėjo būti matomas bokštas prie Pandėlio kapinių, kitas – prie Jokšių kaimelio, trečias – prie Onušio dvarvietės, netoli Latvijos sienos, ketvirtas prie Dačiūnų – Papilių k. netoli Obelių, penktas – Martinčiūnų (Utenos r.), už Jūžintų, ir šeštas – Kinderių k. netoli kelio Svėdaisai – Kupiškis (Kupiškio r.). Iš šių vietovardžių matome, kokią didelę teritoriją buvo galima išmatuoti ir sudaryti tikslų žemėlapi.

Gireišiuose matavimus atliko

5 pav. III eilės trianguliacijos bokštai, kurių staliuko aukštis – 8,0 m, o signalinės dalies – 15,0 metrų.

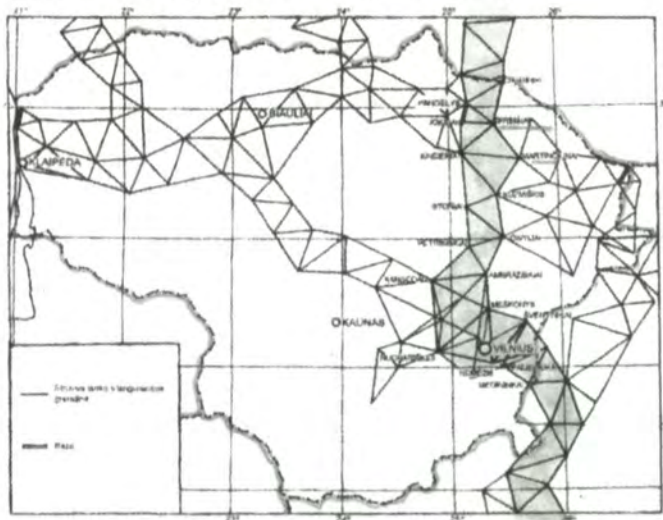
6 pav. Rokiškio moksleiviai su mokytoju prie Moškėnų piliakalnio, ant kalno matomas trianguliacijos bokštas, apie 1954 m.

estų kilmės caro armijos karininkas Karolis Tenneris (7 pav.).

Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė (8 pav.) buvo Dorpatu (dab. Tartu, Estija) universiteto astronomijos profesorius ir matavimus atliko Latvijos, Estijos ir Suomijos teritorijose, o Lietuvoje panaudojo Tennerio matavimų duomenis.

Išmatavus visų trikampių vidaus kampus ir minėtą trikampio kraštinę (bazę), apskaičiuojamos kitos trikampių kraštinės ir taip trikampių „tiltu“ (9 pav.) galima nueiti tūkstančius kilometrų per Žemės rutulį.

9 pav. K. Tennerio sudarytas trianguliacinių matavimų tinklas, panaudotas Struvės geodeziniam lankui, kerta Lietuvą

7 pav. Karolis Tenneris (1783–1859)

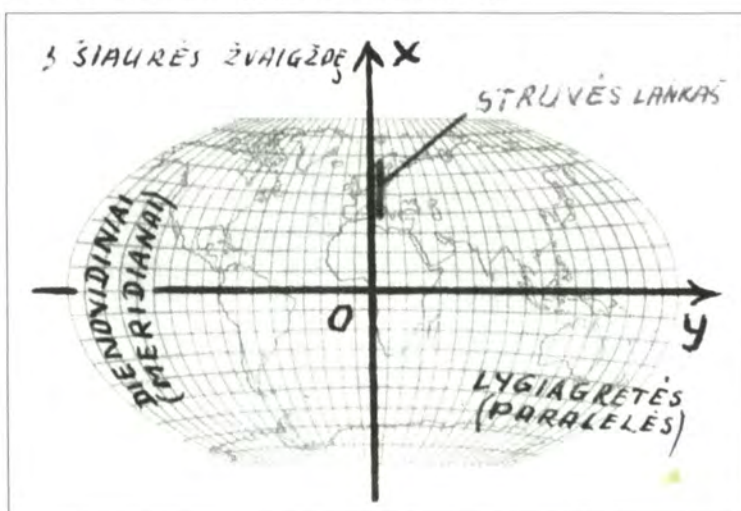
8 pav. Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė (1793–1864)

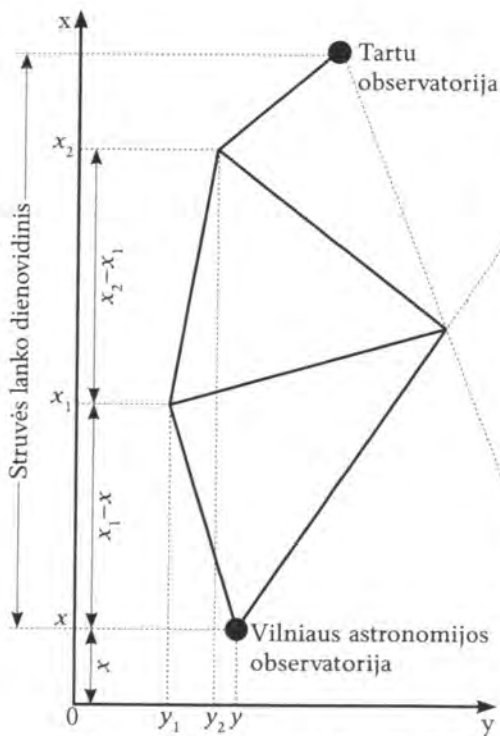
Bet matavimas trikampiais – tai tik pusė viso lanko skaičiavimo. Norint sudaryti vieningą visos Žemės matavimo sistemą, reikalingos kiekvieno trikampio viršūnių koordinatės. Mokykloje visi braižėme dvi statmenas linijas – koordinatės ašis X ir Y, nuo kurių ir dėliodavome taškų koordinatės dydžius.

Iš geografijos žinome, kad Žemės rutulys yra padalytas į meridianus, arba dienovidinius, ir paraleles, arba lygiagretes. Šios ant Žemės rutulio išsivaizduojamos linijos ir siejamos su koordinatės sistemos ašimis (10 pav.).

Žemės paviršiaus taško koordinatės anksčiau buvo galima tiksliai nustatyti tik astronominėse observatorijose. Ir saulė, ir žvaigždės iš įvairių Žemės vietų vienu metu

10 pav. Dienovidiniai ir lygiagretės koordinatės ašyje

11 pav. Trikampio viršūnių koordinatų nustatymo schema

matomos skirtingais kampais ir aukščiau matuojant nuo horizonto linijos. Astronominius skaičiavimus palengvino tai, kad Didžiųjų Grįžulo ratų Šiaurės žvaigždė beveik sutampa su Žemės sukimosi ašimi ir, žiūrint iš Žemės, atrodo visiškai nejudanti dangaus skliaute.

Carinės Rusijos laikais Pabaltijo krašte anksčiau už Rusijos Pulka-vo observatoriją (prie Sankt Peterburgo) veikė net trys astronominės observatorijos. Tai Vilniaus, Mintaujos (dab. Jelgava, Latvija) ir Dorpat. Be jau minėtų mokslininkų V. Struvės ir K. Tennerio, koordinatų ašis nustatinėjo ir Vilniaus universiteto astronomai Jonas Sniadeckis (1756–1830) ir Petras Slavinskis (1795–1881).

Taigi, žinant kiekvieno trikampio visų kraštinių ilgius ir kampų dydžius, galima rasti ir kiekvieno trikampio viršūnių koordinatas. Skaičiuoti pradėdama nuo observatorijoje nustatytos viršūnės koordinatų ir, einant nuo trikampio prie trikampio ant X ašies, kuri sutampa su Struvės lanko dienovidiniu, sumuojamos

visų trikampių atkarpos. (11 pav.)

Koordinatų X ašimi laikomas Grinvičo dienovidinis, einantis per Londono priemiestį Grinvičą, o Y ašį atstoja Žemės pusiaujo įsivaizduojama linija.

Žemės rutulyje Struvės lankas užima palyginti nedidelę dienovidinio lanko dalį, bet tai jau leidžia apskaičiuoti ir išmatuoti Žemės rutulio dydį bei kitus matmenis (12 pav.).

Bendras Struvės dienovidinio lanko ilgis sudaro 2 822 km, bet, iš lanko galų išmatavus tolimos žvaigždės zenitinius atstumus, gaunama, kad nuo Žemės įsivaizduojamo centro tai sudaro $25^{\circ} 20'$ kampą. Iš geometrijos žinome, kad apskritimas dalomas į 360 dalių, arba laipsnių.

Tai žinodamas, V. Struvė pagal formules nustatė, kad Žemės spindulys R lygus:

$$x \frac{63\,711\,177\text{ m}^1}{2} = 127\,422\,354\text{ m}^1 \text{ Žemės skersmuo}$$

Pagal Delambrą visas lankas apie Žemę lygus 40 000 000 m¹ (13 pav.).

Vadinasi, kiekvienas Žemės matavimas turėjo tikslą nustatyti die-

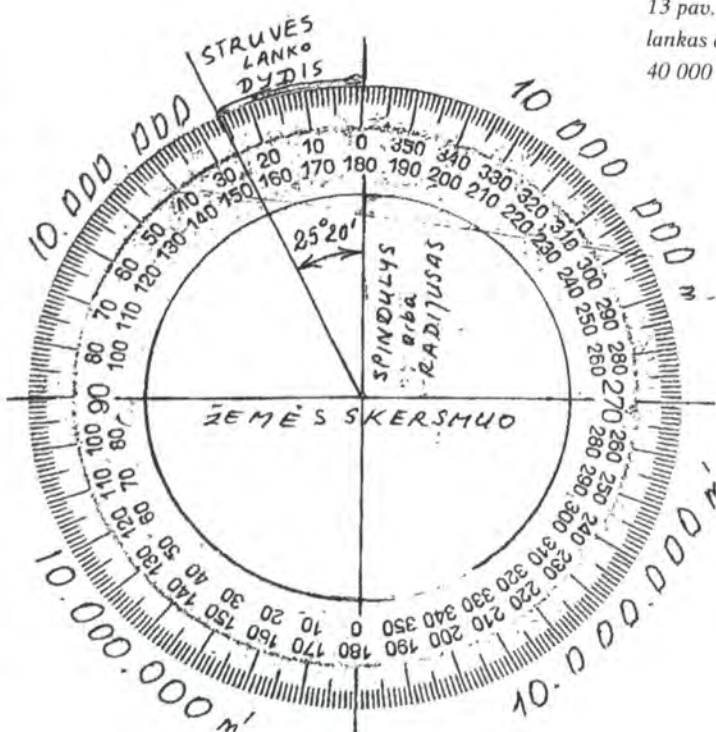

12 pav. Struvės lankas Žemės rutulyje

novidinio ilgį, pavyzdžiui, dienovidinio, einančio per taškus A ir B.

Jei Žemė yra rutulys, tai kiekvienas dienovidinis yra apskritimas, kurio spindulys, lygus Žemės rutulio spinduliui.

Geometrijoje apskritimas dalomas į 360 dalių – laipsnių, ir, jei žinomas vieno laipsnio lanko ilgis, tai paprastai dauginant iš 360, galima rasti viso apskritimo ilgį. Apskritimo ilgis yra apie 6,28 karto didesnis už spindulį, taigi, žinant Žemės apskritimo ilgį, galima rasti jo spindulį, arba Žemės spindulį.

13 pav. Pagal Delambrą lankas apie Žemę lygus 40 000 000 m¹

Taigi, kad būtų galima nustatyti Žemės spindulį, reikia žinoti kurio nors dienovidinio apskritimo lanko ilgį, o šis ilgis gaunamas žinant vieno ar kelių laipsnių lanko ilgį. Tuo būdu Žemės matavimai yra ne kas kita kaip kelių laipsnių dienovidinio lanko D matavimai Žemės paviršiuje, pavyzdžiui, tarp taškų A ir B. Iš to ir yra kilęs „laipsnio matavimų“ pavadinimas, taip matavo ir V. Struvė.

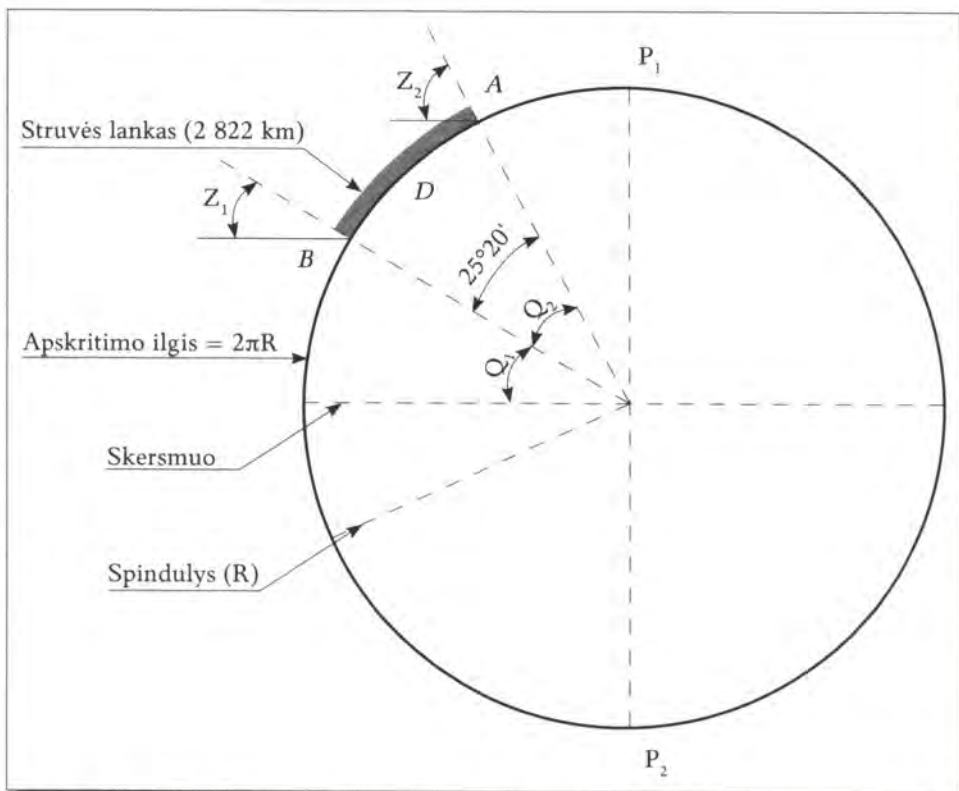
Taškuose A ir B išmatuojami be galo tolimos žvaigždės S zenitiniai atstumai. Kai kryptys į žvaigždę yra lygiagrečios, galima sakyti, kad zenitinių atstumų skirtumas yra lygus taškų A ir B geografinių plokčių skirtumui, arba:

$$Z_2 - Z_1 = \phi_2 - \phi_1.$$

Atstumas tarp taškų A ir B, arba lanko AB ilgis, randamas matuojant taip, kaip buvo matuotas Struvės lankas.

Dienovidinio ilgis aplink visą Žemę buvo gautas: 40 008 548 m¹ (14 pav.).

Profesorius Struvė visus matavimus atliko metrais, bet, deja, tai pasauliui nebuvo didelė naujiena. Dar gerokai prieš Struvės darbus pasaulis žinojo, koks matavimo vienetas yra 1 metras, nes visi tuometiniai matai buvo skirtingų dydžių: tai sieksniai, jardai, toazai ir kt. 1789 m. dauguma Prancūzijos miestų ir sričių siekė suderinti visus matus ir svorius, nes didelė jų įvairovė ir maišatis turėjo neigiamą įtaką prekybai bei pramonei. Prancūzas Ž. B. Delambras (Delambre, 1749–1822) 1792 m., apie 60 metų anksčiau už Struvę tokiu pat būdu išmatavo dienovidinio lanką per visą Prancūziją (15 pav.) nuo Diunkerkio šiaurėje iki Barselonos pietuose, bet atstumas buvo beveik 3 kartus trumpesnis negu Struvės lankas. Matavimas atliktas Prancūzijoje tuo metu galiojusi matavimo ilgio vienetu toazu. Kai pagal

14 pav. Pagal Struvę dienovidinio ilgis aplink Žemę lygus 40 008 548 m¹

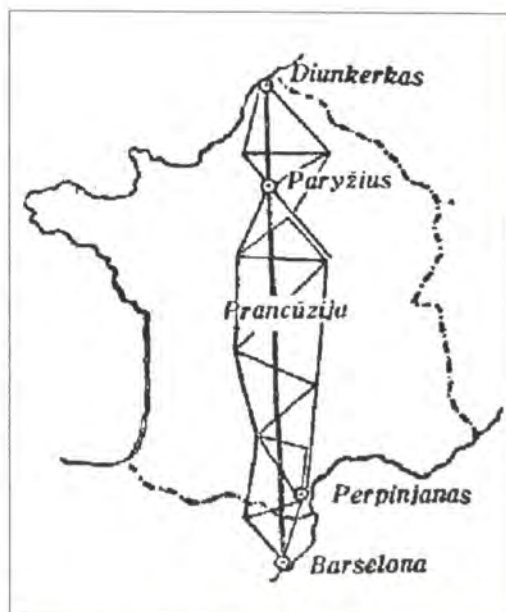
formulę viskas buvo apskaičiuota, dienovidinio ilgis gautas kažkoks ne-realus neįsivaizduojamas skaičius.

Prancūzijos mokslų akademija 1798 m. nutarė visą Žemės rutulio dienovidinio ilgį padalyti į 4 lygias dalis (ketvirčius), o vieno ketvirčio ilgį padalyti į 10 milijonų dalių. Gauta 1 dešimtmilijoninė dalis pavadinta *metru*.

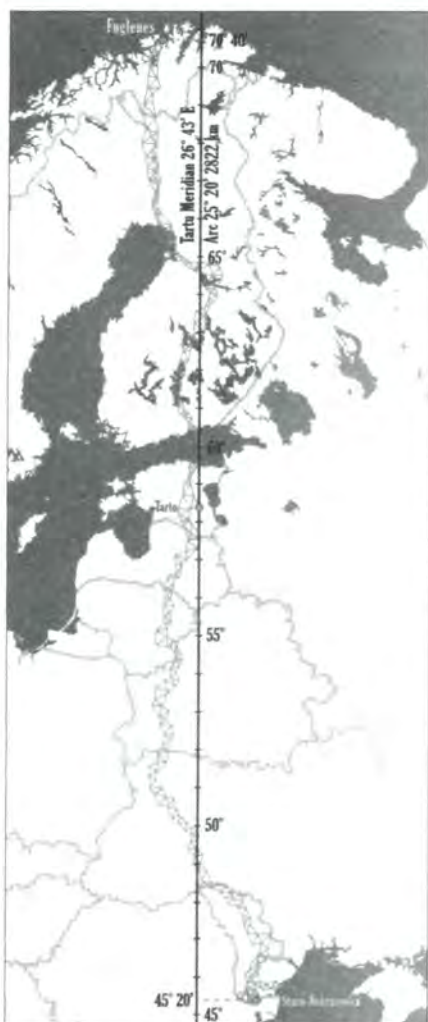
Žemės matmenų skaičiai gauti labai patogūs ir gražūs. Pagamintas archyvinis metro etalonas (pastovus pavyzdys) saugomas Paryžiuje. Kaip minėta, Struvės lankas buvo beveik 3 kartus ilgesnis ir matavimai atlikti tobuliau, todėl gauta, kad lanko aplink Žemę ilgis net 8,5 km ilgesnis negu išmatuotas Delambro. Palyginus su gigantišku Žemės dydžiu, 8,5 km yra smulkmena, todėl metro etalonas nebebuvo taisomas, o jeigu ir būtų taisytas, tai gautume tik 0,2 mm ilgesnį. Tai savotiškai patvirtino Delambro matmenų tikslumą ir Struvės darbų kokybę.

O dabar panagrinėkime Struvės lanko atsiradimo istoriją.

Carinės Rusijos valdžioje buvusi Lietuvos teritorija iki 1812 m. Napoleono žygių į Maskvą detalių žemėlapių neturėjo. Tik šio karo patirtis įtikino rusų armijos vadovybę, kad be tikslių žemėlapių karyba darosi neįmanoma, nes žygiuodama kariuomenė paprasčiausiai nesiorientuoja vietovėje ir nuklysta nežinia kur.

15 pav. Dienovidinio lankas Prancūzijoje

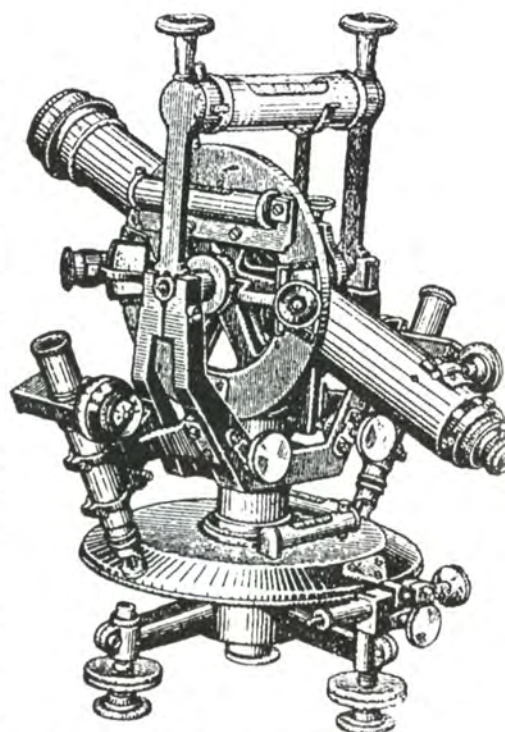
16 pav. Struvės geodezinio lanko spalvotą žemėlapi žr. 3 viršelyje

Rusija, kaip ir dabar, taip ir tais laikais karo reikalams skyrė daugiausia lėšų ir darbuotojų. Jau 1815 m. pabaigoje buvo išleistas caro įsakymas pirmus tikslus žemėlapius padaryti Vilniaus gubernijoje (tai yra Lietuvoje), nes Rusija čia daugiausia kariavo. Matyt, planavo kariauti ir ateityje.

Tai buvo didelė paskata ir mokslininkams, todėl Struvė, nesunkiai gavęs lėšų, to meto carinės Rusijos vyriausybėje ėmė organizuoti vykdyti šį mokslinį, kartu ir karinį užsakymą. Tuometinėje Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose, buvusioje Vilniaus gubernijoje, 1816–1822 m. darbus vykdė K. Tennerio grupė kartu su gabiu Vilniaus universiteto auklėtinio J. Chodzka. 1836 m. jie pratęsė Vilniaus gubernijos tri-

kampių grandinę į Pietus Naugarduko – Lucko kryptimi, o 1850 m. pasiekė Dunojų netoli Juodosios jūros. Pats Struvė 1822–1831 m. sudarė trikampių grandinę nuo Tennerio trikampių galo Jekabpilio mieste (Latvija) iki Goglando salos Suomiių įlankoje (16 pav.). Kadangi tuo metu Suomiją valdė Rusija, darbai buvo tęsiami ir Suomijos teritorijoje iki tol, kol buvo pasiektas Botnijos įlankos šiaurinis krantas netoli Švedijos sienos. 1851 m. suderinus su švedų ir norvegų matininkais, 1852 m. buvo išmatuoti paskutiniai trikampiai prie Šiaurės ledjūrio krantų. Viskas suskaičiuota ir užbaigta 1855 metais. Tokiu būdu visas Struvės lankas buvo išmatuotas per 39 metus.

16 paveiksle matyti nuo Šiaurės ledjūrio iki Juodosios jūros besiraitanti trikampių grandinė per 10-ies valstybių teritorijas. Sudėti kiekvieno trikampo koordinacių gabaliukai ir sudaro 2 822 km. Struvės apskaičiuotą dienovidinio lanką. Nuo šių trikampių projektuojant tolesnes trikampių grandines, galima aprėpti dideles teritorijas ir sudaryti jų žemėlapius. Sudarant žemėlapi, visos kelių sankryžos ir

17 pav. Struvės laikų teodolitas

miškų bei sklypų kampai matuojami nuo trikampių viršūnių. Šie trikampiai – tarsi žemėlapių griaučiai, kaip žmogaus kaulų sistema, ant kurios laikosi raumenys ir kt. organai. Trikampių viršūnėse stovėję mediniai trianguliacijos bokštai sunyko ir supuvo, bet po kiekvienu iš jų buvo įrengti vadinamieji betoniniai arba akmeniniai centrai su plytoje įbrėžtu kryžiu.

Per daugelį metų vykdant žemės darbus, sunaikinami ir jie, tačiau pastaruoju metu valstybės, per kurią teritoriją eina Struvės lankas, ėmėsi išsaugoti dar likusius ženklus ir paskelbė juos paveldo objektais. Šiuo metu Lietuvoje yra trys autentiški Struvės lanko punk-

18 pav. XX a. pradžios teodolitas

19 pav. XX a. vidurio elektroninis teodolitas

20 pav. Šiuolaikinis globalinės pozicinės sistemos (GPS) prietaisas

gyvenimo nepatogumai. Kai kada tekdavo dirbti ir žiemą. Pagal milžinišką darbų apimtį ir svarbą mokslui Struvės lanką galima lyginti su Egipto piramidžių statyba. Tūkstančiai vergų piramides statė iš čia pat,

prie Nilo, iškaltų milžiniškų blokų. Viskas buvo vietoje, o čia reikėjo vargingai keliauti tūkstančius kilometrų taikantis prie oro sąlygų.

Šiandien, turint moderniausią techniką, sunku visa tai įsivaizduoti. Todėl, manau, įdomu palyginti, kaip tobulėjo kampų ir koordinacių matavimo prietaisai (18, 19 ir 20 pav.).

Šiuolaikinis globalinės pozicinės sistemos (GPS) prietaisas (20 pav.) priima dirbtinių žemės palydovų signalus, tiksliai nustato esamos vietos koordinatas ir sprendžia sudėtingiausius Žemės matavimo uždavinius.

Literatūra

Orlovas P. M. *Geodezija*. – Vilnius: Valst. encikl., žodynų ir mokslo lit. I-kla, 1949.

Geodezijos darbai II. – Kaunas: Kauno politechnikos i-tas, 1964.

Žemėtvarka ir hidrotechnika, 2006, Nr. 3.

tai – Gireišių, Meškonių ir Paliepiukų, kurie 2005 m. liepą įrašyti į UNESCO paveldo sąrašą.

Struvės geodezinio lanko matavimo sąlygos buvo labai sunkios ir sudėtingos. Visus krovinius (2 822 km) teko vežioti arklių ir jaučių traukiamais vežimais (pirmosios mašinos atsirado tik XIX a. pabaigoje). Aukštų trianguliacijos bokštų statyba pareikalavo daug medienos ir darbo jėgos. Patiems matininkams laiptuoti į aukštus bokštus ant nugaros tempiant apie 20 kg dėžę su tų laikų kampų matavimo prietaisais (18 pav.) irgi nebuvo lengva. Tie, kurie yra dirbę su optiniais prietaisais, žino, kad ir per teleskopinį Struvės laikų kampų matavimo žiūroną įžiūrėti už 20–30 km esančio trianguliacijos bokšto viršūnę nelengva: trukdo ir vasaros karščiai, kuomet oras „banguoja“, ir lietūs bei rūkai. Tekdavo dirbti ir naktimis, bokštus apšviečiant laužų liepsna. O kur dar šiaurės uodų spiečiai ir čigoniško

UNITED NATIONS EDUCATIONAL,
SCIENTIFIC AND
CULTURAL ORGANIZATION

CONVENTION CONCERNING
THE PROTECTION OF THE WORLD
CULTURAL AND NATURAL
HERITAGE

The World Heritage Committee
has inscribed

Struve Geodetic Arc

on the World Heritage List

*Inscription on this List confirms the exceptional
and universal value of a cultural or
natural site which requires protection for the benefit
of all humanity*

DATE OF INSCRIPTION

17 July 2005

H. M. ...
DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

Sertifikatas liudijantis, kad Struvės geodezinis lankas įrašytas
į Pasaulio paveldo sąrašą

Gyvenimas, paskirtas Lietuvai

ONA MACKEVIČIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus Istorijos skyriaus vedėja

„Juo tolimesnis tikslas, juo didesnis turi būti pasiryžimas“ – tokius žodžius radau skaitydama knygnešio, kultūros veikėjo Juozo Zaukos autobiografiją¹. Tie žodžiai – šio šviesaus ir darbštaus žmogaus gyvenimo, skirto kovai už lietuviybę, už lietuvių tautos išlikimą sunkios carizmo priespaudos metais, credo.

Juozukas pasaulį išvydo 1862 m. vasario 23 d. beturčių Baisogalos gyventojų šeimoje. Ėjo dar tik pirmieji metai po baudžiavos panaikinimo, Lietuvoje dar nebuvo jaučiamas palengvėjimas. Visur tvyrojo netikrumas ir įtampa. Todėl Juozuko vaikystė buvo sunki ir skurdi. Apie ją, jau perkopęs gyvenimo 50-metį, savo prisiminimuose rašė: „Užėjo dveji blogi metai. Tai 1867 ir 1868. Mane tėveliai išsiųsdavo kalėdoti, o aš dar teturėjau 6 metus. Atsimenu, kai per sniegą sušalęs vakarop sau prašydavau nakvynės, o čia negreit gaudavau prisiprašyti, nes kiekvienas nenorėdavo valgydinti. Žmonės valgė pelus, lazdynų žirginius ir krito kaip lapai“². Vėliau teko lakstyti paskui kiaules, ganyti svetimus galvijus. Piemenaujant pasitaikė visokių ūkininkų, tačiau Juozukas buvo kantrus. Jis žinojo, kad jo nedidelis piemens uždėtis – labai svarbi parama neturtingai šeimai. Tėvai, norėdami sūnui at-

Juozas Zauka su žmona Emilija, 1910 m.

Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

sidėkoti, o galbūt svajodami apie šviesesnį jo ateitį, pasibaigus ganymui, Juozuką leido mokytis skaityti ir rašyti pas pagrindines to meto mokytojas davatkėles. Pasimokęs porą žiemų, Juozukas žiniomis jau pralenkė savąsias mokytojas. Jis puikiai skaitė ir rašė ne tik rusiškai, bet ir lietuviškai. Turėjo gerą balsą, puikią muzikinę klausą, pramoko groti vargonais. Baisogalos klebonas gabų jaunuolį priėmė tarnauti į kleboniją. Šioje klebonijoje rinkdavosi grupelė šviesuolių, vykdavo ugningi pokalbiai apie lietuviybę, tarnystę Lietuvos labui. Klebonijoje prieglobstį rasdavo knygnešiai ir

vertingiausias jų krovins – lietuviški laikraščiai bei knygos. Pažangūs kunigai atkreipė dėmesį į jauną klebonijos tarną, retkarčiais pokalbius papildantį protingomis pastabomis. Pastebėjo jį ir Peterburge prelatu dirbęs Apolinaras Daugėla. Jis Juozą pasiėmė su savimi į Peterburgą. J. Zauka greit susidraugavo su čia gyvenusiais lietuviais. Jo draugais tapo Kazimieras Būga, Augustas Voldemaras, Petras Matulionis. Jaunuoliai nusprendė visą gyvenimą paaukoti kovai už lietuviybę, už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. Pirmutinis jų tikslas buvo lietuviškų knygų ir laikraščių platinimas. Caro valdžiai uždraudus lietuvišką spaudą, laikraščiai bei knygos, spausdinami dažniausiai Rytprūsiose, į Lietuvą keliaudavo per Stokholmą, Helsinkį, Vyborgą, Peterburgą. Atkeliavusi į Peterburgą, lietuviška spauda buvo dalijama patikimiems asmenims. Labai aktyviai šiame darbe dalyvavo J. Zauka, Peterburgo katedrą, kurioje tarnavo, pavertęs slaptaviete. Spaudai slėpti tiko altoriai, bažnyčios bokštai, įvairios nišos, net klierikų rūbai. Knygelėje „Du žymiu darbuotoju Lietuvos spaudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius“ rašoma: „Petrapylės (Peterburgo – O. M.) visą lietuvių koloniją, kunigus ir klierikus aprūpindavo lietuviškais

*Juozo Zaukos choras Petrapilyje, 1896 m.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų*

laikraščiais bei knygomis³. Gautą literatūrą J. Zauka platino ne tik inteligentams. Aktyvūs skaitytojai buvo caro kariuomenėje tarnavę lietuviai, Peterburge gyvenę amatininkai ir darbininkai.

Jis ne tik platino lietuvišką spaudą, bet ir pats daug rašė į lietuviškus laikraščius. Ypač artimai susidraugavo su kunigu Juozu Tumu-Vaižgantu, leidusiu „Tėvynės sargą“. J. Zauka jam rašydavo ilgus apžvalginius straipsnius apie Peterburgo lietuvių kultūrinę veiklą Vargdienelio arba Rūtų Lapelio slapyvardžiais. Slėpdamiesi nuo caro cenzūros laikraščius ir knygas jie buvo sutarę vadinti įvairiais vaisiais. Štai kodėl jų korespondencijoje tiek daug užsimenama apie džiovintus obuolius, slyvas, kriaušes.

Ženklių pėdsaką J. Zauka paliko ir kituose kultūrinės veiklos baruose. Pirmiausia mes jį žinome kaip Peterburgo lietuviškų chorų organizatorių. Jaunasis Peterburgo katedros zakristijonas, dovanų gavęs fortepijoną, tuoj pat ėmėsi burti svetimame mieste gyvenusius lietuvius į chorą ir mokyti lietuviškų giesmių bei dainų. Norinčių radosi

Juozas Zauka (pirmoje eilėje pirmas iš dešinės) tarp Subatės latvių scenos meno mėgėjų draugijos aktorių. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

tieki, kad netilpo dviejuose mokytojo turėtuose kambariuose. Chorusus teko dalyti į grupes. Ir jau 1896 m., po kunigo Kazimiero Prapuolenio pamokslo, kai jo choras galingai užtraukė „O Dieve Tėve, Dieve maloningas“, visi, buvę Peterburgo katedroje, patyrė tokį stiprų įspūdį, kad dauguma net apsisąrėjo. Jaunas inžinierius P. Vileišis, taip pat dalyvavęs mišiose, atsisveikinant spausdamas J. Zaukos ranką, kaip padėką į delną kartu įspaudė 25 rublius. Vėliau choro koncertai persikėlė į pasaulietines sales. Dabar J. Zauka pradėjo mąstyti, kad

šiuos koncertus galėtų lydėti šokiai ir vaidinimai. Tačiau išplėstiniais koncertams organizuoti reikėjo gauti caro valdžios sutikimą. Leidimus išduodavo tik oficialiai įregistruotoms organizacijoms, todėl J. Zauka ir jo bendražygiai įregistravo Savitarpinę susišelpimo draugiją. Dabar Peterburgo lietuviai J. Zaukai pavedė organizuoti ne tik chorą, bet ir artistų mėgėjų dramos būrelį. Per trumpą laiką dramos būrelis suvaidino „Nepadėjus nerką kasti“, „Dėdė atvažiavo“, „Amerika pirtyje“. Lietuviški vakarai tapo labai populiariūs, jų metu salės

На основании Высочайше утвержденного 22-го Ноября 1915 г. положения Совета Министров и применительно къ Высочайше утвержденному 5-го Мая 1892 г. мѣрѣ Государственного Совета, со всѣхъ билетовъ взимается особый Государственный налогъ, оплачиваемый марками Вѣдомства учреждений Императрицы Маріи, безъ коихъ билеты не действительны.

Заль Ушаковской Земской Школы

За Нарвскою заст. Петергофское шоссе, № 54.

Въ Воскресенье, **25-го** Сентября 1916 г.,

состоится

ЛИТОВСКІЙ ВЕЧЕРЪ

устройства Петроградскимъ Обществомъ Взаимнаго вспоможенія малосостоятельныхъ литовцевъ.

I отдѣленіе:

артистами любителями будетъ представляема комедія

ДАКТАРО КАБИНЕТЕ

Переводъ съ польскаго К. М—съ.

II отдѣленіе:

ЖОРЪ

подъ упр. **І. В. ЗАВКО**

исполнитъ нѣсколько литовскихъ народныхъ пѣсень.

По окончаніи спектакля **ТАНЦЫ** и летучая почта до 11½ час. веч.

Оркестръ Путиловскаго завода.

Подробности въ программахъ.

Начало ровно въ 5½ час. вечера.

Билеты отъ 3 р. до 80 к. можно заблаговременно получить въ школѣ общества Петергофская ул. № 1, у гг. Девсянса и Норкайтиса—Придильная, 36, кв. 54, г. Пулейкиса—Петергофская ул., № 5 (Магазинъ), г. Томашевскаго—Петергофскій пр., № 43, кв. 7, телеф. 666—48, г. Яворовскаго—Везенбергская ул., 36, кв. 26 и въ день спектакля при входѣ въ заль съ 4 час. дня ученичскіе по 50 коп. только при входѣ въ заль.

Отвѣтственный распорядитель **І. В. Завно.**

Храненіе верхняго платья 10 коп.

Печ. разр. 17 Сентября 1916 г., на № 9638, на Петр. Гр. Пом. Гр. Камерг. Литовскіе. глп. нпл. т.

1916 m. Peterburge vykusio lietuviško vakaro, organizuoto Juozo Zaukos, plakatas.
Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

būdavo sausakimšos. Įvertindama J. Zaukos nuopelnus lietuvių kultūrinės veiklos baruose, šalpos draugija jam padovanojo dirigento batutą ir laikrodį su aukso monograma bei įrašu. J. Zaukos batuta dabar saugoma Lietuvos teatro ir muzikos muziejuje.

Pašlijus sveikatai, J. Zauka persikėlė vargonininkauti į Gatčiną, o draugų patartas 1907 m. žiemą grįžo arčiau tėviškės ir apsigyveno

Subatėje (dabar Latvija), mieste lyje, esančiame prie pat Lietuvos. Subatės apylinkėse gyveno daug lietuvių. Todėl ir čia J. Zauka ėmėsi savo mėgiamo darbo – lietuviškos kultūrinės veiklos organizavimo. Jis subūrė puikų chorą, režisavo lietuviškus vaidinimus, o su artistais aplankė visus gretimus miestelius – Rubenę, Ilukstę, Grivą. 1910 m. vasario 16 d. Subatės bažnyčioje J. Zauka susituokė su savo

suburto choro dainininke Emilija Bacanaite. Tais pačiais metais apsigyveno Obeliuose ir dirbo įkurto kooperatyvo vedėju. Jo iniciatyva Obelių miestelyje įsteigtas paštas, gaisrinė. Gyvenimas tekėjo normalia vaga, tačiau viską pakeitė Pirmasis pasaulinis karas. J. Zauka savo prisiminimuose rašė: „Obeliuose gyvenome neblogai, bet tas pasaulinis karas visa sunaikino.

Palikę visą, 1915 m. liepą bėgome į žinomą miestą Petrapilį“. Čia vėl su visa energija organizavo lietuviškus vakarus su dainomis, šokiais ir vaidinimais. Be to, dirbo organizacinį darbą: buvo išrinktas į Petrapilio lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti komitetą, rūpinosi lietuvių grįžimu į tėviškę⁴. Užėjus badui ir 1917 m. bolševikams paėmus valdžią, 1918 m. liepą J. Zaukos šeima vėl grįžo į Obelius. Jų namuose dar tebegyveno vokiečių kareiviai. Butą teko samdytis pas žydus. Šeimai labai trūko maisto, todėl J. Zauka mielai priėmė Subatės klebono kvietimą vargonininkauti. Bado šmėkla buvo nuvyta, tačiau 1920 m. žiemą šeimą aplankė baisi nelaimė – nuo gripo epidemijos per 10 dienų mirė mylima žmona Emilija, kartu gyvenusi jos sesuo ir du sūnūs. Liko J. Zauka vienišas su 5 metų sūnumi Alfonsu. Subatėje vargonininkaudamas, vėliau zakrastijonaudamas, J. Zauka įkūrė Lietuvių katalikiškojo jaunimo draugiją „Šviesa“, įsteigė lietuvišką knygynėlį, toliau rengė lietuviškus vakarus, pats režisavo ir vaidino. Jo dėka Subatėje buvo atidaryta lietuvių pagrindinė mokykla. Vienintelis sūnus Alfonsas jau mokėsi Rygos lietuvių gimnazijoje. Tėvui labai rūpėjo, kad sūnus nepasiduo-tų latvių įtakai. Jis skatino sūnų dalyvauti Lietuvos dainų šventėse, skautų organizacijos veikloje. Lyg testamentas skamba rašyti tėvo žo-

Knygnešio Juozo Zaukos namas Obeliuose, 1990 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

džiai sūnui: „Sūnau mano vienatini Alputi. Palikai tu man vienatinis. Pažiūrėk pro langą į tas lelijas. Ir jas piktžolės apauga, jei nenuravėsi. Taigi, turėk visuomet tyrą bei gryną sąžinę. Daryk gerai ir iš to džiaukis. Kur eini, ką darai ir ką kalbi – vis mislyk, tai nepaklysi“.

J. Zaukos sveikata vis prastėjo. 1937 m. jis rašė: „Sveikata menkėja, bet apie namus dirbu: nešu vandenį, malkas... Rengiamės prie iškilmių. Vasario 16-oji yra brangi visiems lietuviams, nes Lietuva tapo nepriklausoma visų tautiečių pastangomis, o ne vienos kokios partijos“.

Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė įvertino J. Zaukos veiklą. Knygnešiui, kultūros veikėjui 1931 m. skyrė 75 litų pensiją⁵. Jį į savo dešimtmečio šventę 1931 m. kvietė Valstybės operos ir dramos teatras⁶.

Mirė J. Zauka 1943 m. gruodžio 3 d. Obeliuose. Čia Lietuvos bei Obelių patriotas ir palaidotas.

Šio šviesaus žmogaus atminimo įamžinimu rūpinosi ne tik sūnus Alfonsas, bet ir Obelių krašto šviesuomenė. Dar sovietmečiu jo nusipirktame namelyje buvo įrengtas nedidelis memorialinis muziejelis, 1963 m. buvo prikalta memorialinė lenta, o 1975 m. šalia namo atsistojo uteniškio tautodailininko Stasio Karanausko išdrožta ąžuolinė skulptūra. Daug vertingos medžiagos sukaupė buvusi Obelių bibliotekininkė Valerija Petrauskienė. Tą darbą tęsia dabartinė bibliotekininkė Gražina Deksnienė. Yra Obeliuose švietėjo vardu pavadinta gatvė. Tačiau namo-muziejaus nėra. Namą po švietėjo mirties svetimiems pardavė jo vaikaičiai. Dalis memorialinės medžiagos atiteko Rokiškio krašto muziejui. Čia saugomi J. Zaukos dokumentai, fotografijos, asmeniniai daiktai, teatriniai rekvizitai. Jie visada panaudojami, kai ren-

Juozas Zauka, 1929 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

giami knygnešiui skirti atminimo vakarai. Tokį renginį Obelių biblioteka, Rokiškio krašto muziejus ir Obelių visuomenė organizavo šiemet, minint J. Zaukos 150-ąsias gimimo metines.

Straipsnelį baigti noriu kito žymaus Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjo daktaro J. Šliūpo žodžiais, skirtais J. Zaukai: „Jo gyventa ne veltui... Norėčiau, kad mūsų jaunoji karta imtų iš jo gyvenimo pavyzdį ir su visu atsidavimu tarnautų savo tautai, jos šviesai, jos gerovei, jos laimei“⁷.

Paaiškinimai

¹ Rokiškio krašto muziejaus (toliau – RKM) archyvas, byla Nr. 122.

² *Ten pat.*

³ *Du žymiu darbuotoju Lietuvos spaudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius*. Sudarė J. Šliūpas. – Šiauliai, 1936, p. 12.

⁴ RKM 18284.

⁵ RKM 18235.

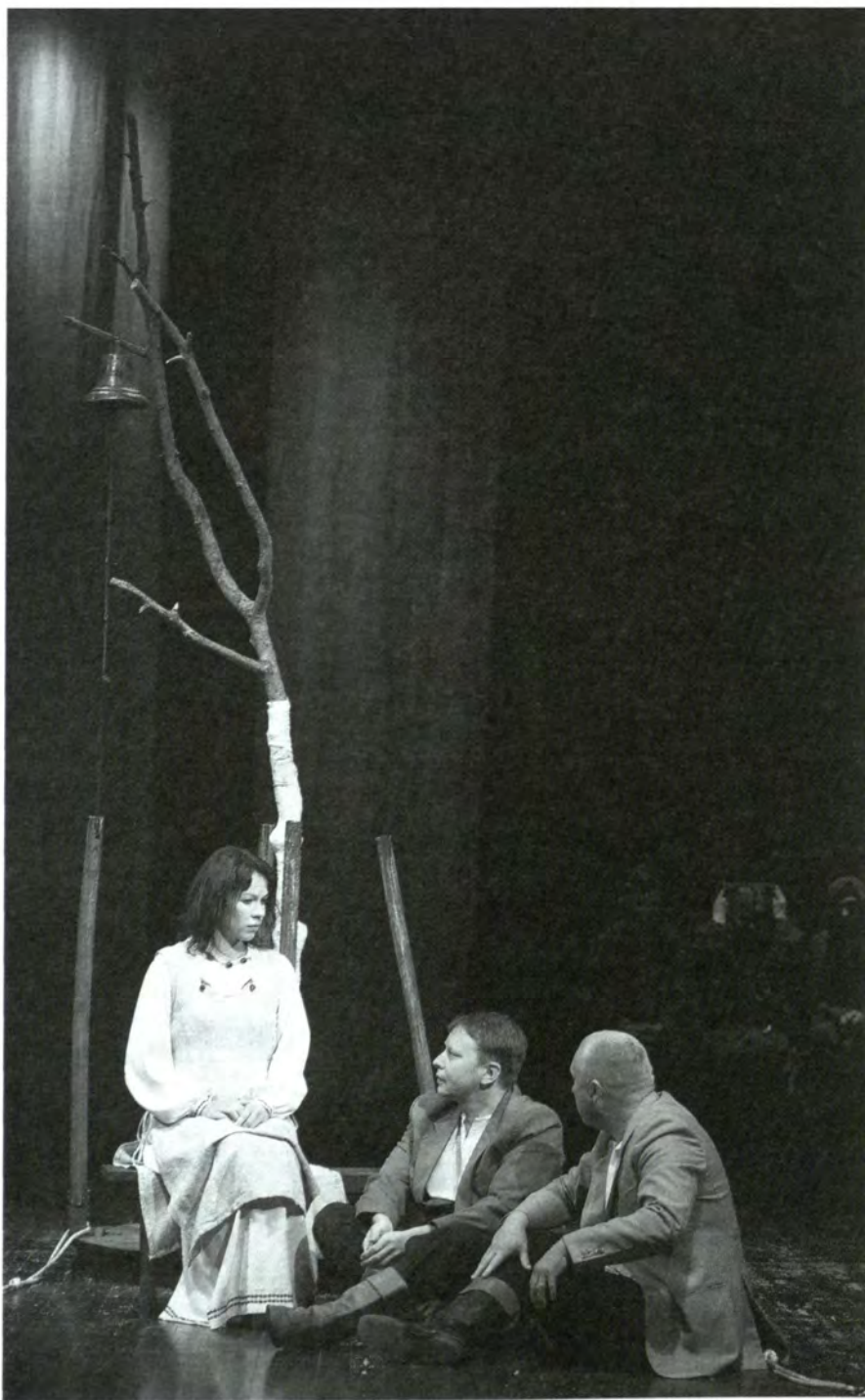
⁶ RKM 18263.

⁷ *Du žymiu darbuotoju Lietuvos spaudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius*, p. 23.

Žvilgsnis iš atokiau

JŪRATĖ GRIGAITIENĖ

Teatrologė

Žvelgiant pašaliečio žvilgsniu iš atokiau, Rokiškis atrodo kaip savotiška šiaurės rytų Lietuvos teatro sostinė. Gerokai nuo svarbiausių šalies centrų nutolęs miestas daug metų kuria savo tradicijas, iš kurių bene svarbiausia – teatrinė sklaida ir ugdymas. Rokiškiečiai gali didžiuotis, kad daugeliu aspektų buvo pirmieji Lietuvoje. Šio krašto teatro odisėja siekia XIX a. pabaigą. Visą spaudos draudimo Lietuvoje laikotarpį Rokiškio apskrityje, Panemunėlyje, veikė slapstasis klotimo teatras, kurį įsteigė, globojo ir rėmė garsus lietuviybės puoselėtojas kunigas Jonas Katelė. Pirmasis slaptas vaidinimas J. Tumo-Vaižganto pjesė „Nepadėjus nēr ko kasti“ įvyko 1893 m. Naujikuose. Gali būti, kad tai buvo pirmasis slaptas vaidinimas spaudos draudimo laikotarpiu Lietuvoje. Panemunėlio klebonijoje lankėsi Maironis, A. Jakštas, K. Jokantas, M. Romeris, J. Basanavičius, P. Matulionis ir kt.

Akivaizdu, kad kunigo švietėjo Jono Katelės pasėta sėkla jau daugiau kaip šimtą metų šioje žemėje brandina skalsų derlių. Rokiškyje gimė aktoriai Vaiva Mainelytė, Monika Mironaitė, Mindaugas Capas, Ramūnas Rudokas, Marija Korenkaitė ir kt. 1959 m. Rokiškyje įsteig-

Rokiškio kultūros centro liaudies teatro spektaklis „Nebylys“. Rež. E. Daugnora. Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

tas pirmasis liaudies teatras Lietuvoje, kuriam vadovavo Vytautas Vajėga, o vėliau trys Jonai – Kavoliūnas, Korenka ir Buziliauskas. „Jonų“ dinastiją prieš porą metų suardė iš šio krašto kilęs literatūros mokslininkas ir režisierius Eligijus Daugnora.

Turbūt neatsitiktinai būtent Rokiškyje nuo 1985 m. kasmet vyksta unikalūs Lietuvos profesionaliųjų teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“, kuriame teatrams dalyvauti ir laimėti pagrindinį prizą jau tapo garbės ir prestižo dalyku. Kilnus ir prasmingas festivalio tikslas – suteikti Rokiškio bei aplinkinių rajonų žiūrovams unikalią galimybę nevykstant į didmiesčius susipažinti su geriausiais bei naujausiais Lietuvos profesionaliųjų teatrų pastatytais. Įdomu prisiminti, kad šiame festivalyje patį pirmąjį pagrindinį prizą pelnė Kauno valstybinis dramos teatras už J. Montvilos spektaklį „Didysis geismas“, (rež. N. Karpuškaitė), vaikų teatrų kategorijoje – Kauno lėlių teatras už spektaklį V. Matulo „Vilkas ir ožiukai“ (rež. V. Matula). Žiūrovų prizas įsteigtas po dvejų metų 1987-aisiais, o pirmuoju prizininku tapo Klaipėdos dramos teatras už L. Razumovskajos spektaklį „Seserys“ (rež. P. Gaidys). Per dvidešimt septynerius festivalio gyvavimo metus pagrindinius prizus yra pelnę kone visi Lietuvos profesionalieji dramos ir lėlių teatrai. Teatralai pažymi ypač geranorišką ir šiltą festivalio publiką ir atmosferą. Svarbiausias Rokiškio metų kultūrinis įvykis nepalieka abejingų ir išjudina bei sutelkia visą šio krašto bendruomenę.

Turbūt profesionaliųjų teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“ nebūtų įgavęs tokio masto ir pagreičio, jei šiame krašte daugelį metų nebūtų vykęs nuoseklus ir intensyvus mėgėjų teatrų judėjimas, suformavęs teatro sampratą

Pasvalio kultūros centro šokio teatro „Tango and“ spektaklis „Šeši sonetai“.
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

ir išugdęs platų žiūrovą ratą. Šis teatras taip pat turi savo festivalį „Interrampa“, kuris šiemet, spalio 19–21 d., Rokiškio kultūros centre surengtas jau aštuonioliktą kartą. Kviečiami ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių kolektyvai. Šiemetinėje XVIII „Interrampoje“ (koordinatore ir festivalio siela Neringa Danienė) dalyvavo Lietuvos, Islandijos, Olandijos ir Armėnijos teatrų kolektyvai. Festivalį tris dienas stebėjo ir vertino ne tik ištikimi

bei reiklūs Rokiškio žiūrovai, bet ir tarptautinė ekspertų komisija: ne pirmą kartą viešinti ir šio festivalio simboliu tituluojama teatro kritikė ir dramaturgė Jokė Elbers iš Amsterdamo (Olandija), režisierė Ingūna Gremze iš Rygos ir šių eilučių autorė.

Šventę pradėjo Pasvalio kultūros centro šokio teatras „Tango and“, parodę fizinio teatro principu sukurta spektaklį „Šeši sonetai“ pagal W. Shakespeare (rež. ir choreogr.

Jerevano (Armėnija) teatro „Teatre 8“ spektaklis „Tarnaitės“. Rež. S. Šahverdyanas.
Nuotr. iš Rokiškio kultūros centro archyvo

S. Repšys, A. Liukpetrienė, D. Gri-mašauskas), kuriame derėjo jude-sys, šokis, žodis. Aktoriai plastine raiška siekė perteikti įvairių kartų vyro ir moters tarpusavio santykių kaitą. Įdomi spektaklio scenogra-fija – sudėtos knygų stirtos, tačiau režisieriams reikėtų pagalvoti apie įvairesnius scenoje iš vienos vietos į kitą dėliojamų knygų panaudoji-mo variantus.

Svečiai iš Amsterdamo (Olan-dija) „Hoosh Theatre“ teatro paro-dė vaidinimą „Puolimas“ (rež. E. Lomans). Jaunuoliai ant scenoje patiestų raudonų kilimėlių, sim-bolizuojančių jų asmeninę erdvę, bando kurti laisvą gyvenimą bai-gus aukštąją mokyklą. Tempera-mentingas ir humoro nestoko-jantis vaidinimas atskleidė jauno žmogaus bandymus atrasti savo tapatybę vartotojiškos visuomenės labirintuose, tačiau žiūrovai pasigedo spektaklio pabaigos. Ko-pavoguro (Islandija) miesto teatro spektaklis „Žiedas“ (rež. H. Sigur-darsonas) žiūrovus nukėlė į įdomų ir spalvingą, bet kasdienine rizika paženklintą cirko pasaulį, kuriame tarp pasirodymų vyksta intensyvus užkulisinis gyvenimas. Jaunai mer-ginai likimas pametėją paslaptinę užduotį – rasti savo šaknis keistame ir nenusipėjamame cirko pasaulyje. Tiesa, kalbos nesuprantanti publika sunkiai susigaudė į painų Gordijaus mazgą susiraizgiusioje fantasma-goriškų įvykių grandinėje. Vizua-lumu ir ekspresija išsiskyrė svečių iš Jerevano teatro „Teatre 8“ kon-ceptualus neverbalinis spektaklis Ž. Ženė „Tarnaitės“ (rež. ir dail. S. Šahverdyanas). Žiūrovus pake-rėjo įspūdingas dailininko darbas, stilingi ir išraiškingi aktorių kos-tiumai bei ryškūs vizualūs akcentai: barstomi žiedlapiai, kabančios vir-

vės, degančios žvakės, girgždanti metalinė lova, tikras vanduo ir kt. Kiekvienas daiktas scenoje ne tik labai vizualus, tapybiškas, ilgam įsirežiantis atmintin, bet ir funk-cionaliai panaudojamas. Netikėtas ir labai efektingas finalas, kai ne-apykantos savo poniai pritvinku-sios dvi seserys kambarinės Kler ir Solandž realiai ar vaizduotėje nuskęsta vandens pilname baseine, užspringusios savo pačių pykčiu. Įspūdį sustiprino tai, kad veiks-mas vyksta žiūrovų apsuptyje, kai beveik fiziškai juntami aktorių kū-nai, kvapai ar tikri vandens purslai. Kilo abejonių, kodėl neišstariamas nė vienas dramaturgo Ženė žodis, nors reikia pripažinti, kad tik per judesio ekspresiją dvi jaunos akto-rės įtaigiai perteikė pjesės siužetą ir daugybę emocijų – nuo erotinio švelnumo iki atviros isterijos.

Šeimininkai žiūrovus pradžiugino net trimis nacionalinės dra-maturgijos spektakliais. Toks pa-sirinkimas puikiai reprezentuoja Lietuvą ir jos teatrinę kultūrą tarp-tautinėje arenoje. Didelė Rokiškio jaunimo teatro studija suvaidino nūdienos ekonominių, politinių, kultūrinių ir net sportinių aktuali-jų sklidiną spektaklį „Emigrantai“ (rež. J. Kriščiūnas). Jame per vienos šeimos gyvenimo pjūvį atskleidžia-ma šiandienė Lietuvos panorama, iškeliama aštri emigracijos proble-ma. Problemos aktualumą ir mastą mūsų šalyje liudija faktas, kad šis spektaklis, Rokiškyje rodytas di-džiulėje kultūros centro salėje jau devynis kartus, sunkiai sutalpina visus norinčius žiūrovus. Nors dra-maturginis šio spektaklio stuburas ir labai pažeidžiamas, bet visus sce-ninius nelygumus atperka jaunų žmonių energija, azartas, emocinis nusiteikimas siekiant garsiai išsaky-

ti ar net išreikti itin skaudžias savo kartos problemas.

Pirmasis Lietuvos Rokiškio liau-dies teatras nukėlė žiūrovus į senes-nius laikus ir raiškia poetine kalba papasakojo Juozo Tumo-Vaižganto apysakos „Nebylys“ (rež. E. Dau-gnora) tragiškos meilės istoriją. Realistinė istorija atskleidžiama per netikėtas metaforas ir simbo-lius. Įsiminė scenos centre stovin-tis vienišas, balta drobe „sutvars-tytas“ sužeistas medis, nebuitiškai, tik ritmu išreiškiamas veikiančių asmenų gėrimo ritualas, važnyčio-jimas pakinkytais arkliais, likimo virvė, kuria susaistyti pagrindiniai apysakos herojai, ar raiščiai ant įsi-mylėlių akių, kaip „aklos“ meilės simbolis.

Rokiškio kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondo Jaunimo dramos studija suvaidino Just. Marcinkevičiaus „Mažvydą“ (rež. J. Buziliauskas). Spektaklyje daugiau dėmesio skiriama ne lie-tuviškos knygos autoriaus Mar-tyno Mažvydo asmeninei trage-dijai. Netikėtas buvo ir kitas reži-sieriaus Jono Buziliausko poetinis spektaklis „...Grįšiu“ pagal Antrojo pasaulinio karo poetų eiles, ku-riame tris skirtingų tautų moteris suvienija karas. Belaukdamos iš karo grįžtančių mylimųjų, mote-rys ilgesingas godas ir džiaugsmus išreiškia savo gimtąja kalba – rusų, lenkų ir lietuvių. Turbūt kamerinis spektaklis būtų nuskambėjęs gero-kai įtaigiau, jei būtų suvaidintas ne didžiojoje scenoje.

Blieka pasidžiaugti, kad inten-syvus kultūrinis gyvenimas verda ne tik sostinėje, bet ir nedideliuo-se provincijos miestuose ir atlieka kilnią švietėjišką bei edukacinę misiją.

Liongino Šepkos atminimo įamžinimas tęsiasi

MARIJONA MIELIAUSKIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus direktorės pavaduotoja

Nepastebimai prabėgo penkeri metai nuo 100-ųjų Liongino Šepkos gimimo metinių minėjimo. Tas įvykis buvo įprasminamas gražiais darbais: išleista knyga „Pažįstamas ir nepažįstamas Lionginas Šepka“, Pandėlyje pastatyta skulptūra „L. Šepkos gyvenimo kelias“ (aut. G. Varnas), organizuotos meistro drožinių parodos Pandėlyje, Kupiškyje, Anykščiuose, Kaune, parengta kilnojamoji fotografijų paroda „Pažįstamas ir nepažįstamas Lionginas Šepka“, surengti minėjimai Pandėlyje, Kupiškyje, Rokiškyje.

Kuo buvo reikšmingi pastarieji penkeri metai L. Šepkos vardui įamžinti ir garsinti?

Jo drožinių ekspozicija tapo prieinama įvairiakalbiui lankytojiui. 2010 m. vykdant tarptautinį projektą „Muziejų prieinamumo didinimas“ įdiegta garso ir vaizdo sistema. Jos dėka išsamaus pasakojimo galima klausytis ne tik lietu-

*Liongino Šepkos kūryba.
Nuotr. Algimanto Stakėno*

viškai, bet ir angliškai, rusiškai, latviškai, galima išklausti įgarsintus L. Šepkos laiškus broliui Viktorui, kelioms minutėms stebėti prie Lietuvos kino studijos 1972 m. sukurto filmo „Pasirašau – architektas“ (rež. R. Šilinis). Kito tarptautinio projekto „Vidurio Balti-

jos šalių amatai“ dėka žinios apie L. Šepkos gyvenimą ir kūrybą atsidūrė virtualiojoje erdvėje – www.wood-craft.eu; čia penkiomis kalbomis (lietuvių, anglų, vokiečių, rusų ir latvių) galima paskaityti apie L. Šepkos gyvenimą ir jo atminimo įamžinimą, galima peržiūrėti vaizdinę ir garsinę medžiagą. Sveitainė veikia nuo 2011 m. pradžios, joje apsilankė jau per 60 000 internetų. 2012 m. prasmingu akcentu jo ekspozicijoje tapo L. Šepkos našlės Danutės padovanotas meistro 1975 m. išdrožtas testamentas. Tais pačiais metais ekspoziciją papildė Liongino Šepkos premijos laureato (2006 m.) anykštėno Jono Tvardausko (1938–2010) drožinys. Jį muziejui ilgam laikui deponavo meistro dukra Ramunė Šaltenienė.

Ruošiantis L. Šepkos 100-ųjų gimimo metinių renginiams, muziejaus darbuotojos (šių eilučių autorė ir Dalia Kiukienė) apklankė daugybę

Liongino Šepkos „dirbtuvės“. Nuotr. Algimanto Stakėno

Dešimtukai. Nuotr. Algimanto Stakėno

žmonių, pažinojusių L. Šepką, fotografavusių jį ir jo drožinius. Gauta daugybė unikalių nuotraukų, užrašyta įdomių pasakojimų apie neeilinę asmenybę. Tačiau, pasirodo, dar laukia nauji atradimai. Po minėjimo praėjus metams, besilankydamas su turistų grupe Rokiškio krašto muziejuje buvęs pandėlietis Algimantas Stakėnas (dabar chemijos mokslų daktaras) prasiitarė jaunystėje lankęsis pas žymųjį drožėją, jį fotografavęs ir iki šiol išsaugojęs nuotraukų negatyvus. Muziejininkams jis rašė: „Besimokydamas dešimtoje klasėje 1957 metais su grupe klasiokų ir istorijos mokytoja J. Bernadišiene apsilankėme „atsikyrėlio keistuolio“ (taip tada buvo vadinamas Lionginas Šepka) „dirbtuvėse“. Nors buvo žiemos metas ir gana šalta, meistras dirbo savo „dirbtuvėse“. Viduje pamatėme kalnus įvairiausių medžio drožinių. Čia buvo žmogaus dydžio figūrų, įvairiausių grandinių, paukščių ir kitokių kūrinių. Pats meistras, kaip dabar pamenu, buvo labai nekalbus. Aš tuo metu jau turėjau iš dėdės pasiskolinęs fotoaparata ir labai mėgau fotografuoti. Siunčiau keletą fotonuotraukų...“

Fotografas muziejui perdavė ir negatyvus. Tai yra unikalūs kadrai. Jis užfiksavo meistro „dirbtuves“, surestas iš žagarų ir šakų. Kitoje nuotraukoje – fotografo bendraklasės dešimtokės, stovinčios prie dirbtuvės ir laikančios rankose meistro bareljefus. Iš dar vienos nuotraukos aiškėja, kada buvo sukurtas L. Šepkos šedevras „Kristaus skulptūra“. 1957 m. ją nufotografavo stovinčią lauke ant sniego. Skulptūra tebėra sveika, be jokių pažeidimų.

2011 m. žiemą Vilniuje, dalyvaujant tarptautinėje turizmo mugėje, teko sutikti keletą žmonių, pažinojusių L. Šepką. Viena iš jų – buvusi anykštėnė Ona Drobėlienė, dabar dirbanti Valstybinėje

saugomų teritorijų tarnyboje. Moteris labai šiltai prisiminė vienintelį apsilankymą pas meistrą ir vėliau iš jo gautą laišką. Ji jau buvo girdėjusi apie talentingą drožėją, mačiusi jo darbų nuotraukų. L. Šepka pavaišino ją perlinių kruopų koše, ką tik ištraukta iš krosnies. Jis atrodęs uždaras, atsargus, tačiau buvo junta, kad viduje – tai labai jautrus ir šiltas žmogus. O. Drobėlienė sakė, kad dar niekada neteko valgyti tokios skanios kruopų košės. Moteris žada parašyti prisiminimus apie tą susitikimą.

2012 m. Liongino Šepkos premijos laureatas rokiškėnas Juozas Čepulis.
Nuotr. Dariaus Baltakio

1987 m. Lebedžių kapinėse ant meistro kapo pastatytas paminklas, sukurtas medžio drožėjo, labai vertinusio L. Šepkos kūrybą, Ipolito Užkurnio. Prieš keletą metų lankantieji kapą pastebėjo į paminklo apačią įsimesusį puvinį, kuris plisdamas galėjo supūdyti skulptūrą. Reikėjo imtis restauravimo darbų. 2011 m. vasarą Rokiškio r. savivaldybė įpareigojo Pandėlio seniūniją nukelti skulptūrą ir atgabenti ją pas medžio meistrą Vidmantą Zakarką. Meistras kartu su muziejininkais labai atidžiai tyrinėjo skulptūros bū-

klę. Paaiškėjo, kad ne tik puvinys ardo medį. Nežinomas „restauratorius“ jau buvo ėmęsis gelbėti paminklą. Jame esančius įtrūkimus jis buvo užkrėtęs cemento skiediniu. Tai labai gadino skulptūrą, nes cementas traukė drėgmę. V. Zakarkai teko atsakingas darbas. Jis pašalino cemento skiedinį, plyšius užtepė chemikalais, supuvusią dalį pakeitė nauja. Sutvarkytas, restauruotas paminklas vėl pastatytas kapinėse. Dabar paminklo apačia nesiekia žemės ir puvinas jau negresia. Už kruopštų darbą V. Zakarką sulaukė nuoširdžios padėkos iš L. Šepkos našlės Danutės.

2012 m. rudenį Rokiškio krašto muziejus organizavo XVII respublikinę medžio drožėjų darbų konkursinę parodą L. Šepkos premijai laimėti. Joje dalyvavo 16 meistrų iš 11 rajonų. Parodos uždarymo iškilmėse kalbėjusi LR kultūros ministerijos Regionų skyriaus vedėja Irena Seliukaitė muziejaus veiklą įamžinant L. Šepkos atminimą įvertino taip – „suformuotas skulptūros aukso žiedas“.

XVII parodos laureatu tapo ir Rokiškio savivaldybės premiją gavo rokiškėnas Juozas Čepulis.

O kaipgi atminimo įamžinimo reikalai L. Šepkos gimtajame Šiaudinės kaime? Kaimo jau nėra, jo vietoje plyti laukai. Šių metų vasarą muziejus sulaukė Vytauto Slėnio skambučio iš Vilniaus. Jis gimęs Lebedžių kaime. Slėnių ir Šepkų žemės ribojosi. V. Slėnys atsiuntė muziejui pluoštelį prisiminimų apie garsųjį kraštiečių. Be to, jis turi pasiūlymą pažymėti gimtąjį L. Šepkos kaimą atminimo akmeniu ar skulptūra. Vytautas Slėnis jau turi ir rėmėjų šiai idėjai įgyvendinti. Būtų prasminga pažymėti vietas, kuriose gimė ir kūrė garsiausias XX a. dievdirbys – Lionginas Šepka. Tam reikia susitelkti visiems, kuriems brangus šio žmogaus atminimas.

Vai eičiau eičiau per tą ulyčią...

PETRAS PANAVAS

Neseniai uteniškis Vytautas Kaziela, poetas, leidėjas ir vietinis politikas, įteikė man nestorą knygėlę ir tarstelėjo: „Perskaityk. Gal užeis noras ką nors parašyti. Yra gerų vietų...“ Žvilgtelėjau į viršelį. Autoriaus vardas Jonas, o pavardė taigi Balaišis. Jonų Lietuvoje kaip Ivanų Rusijoje, o ir pavardė dažnoka, bet tikrai garantuoti, kad buvome susitikę, negalėčiau, nors antrame viršelio puslapyje, įsibridęs į lietuviškus laukų žolynus, šypsosi pats autorius, lyg matytas, lyg nematytas. Visi lietuviai, įsibridę į gimtųjų laukų žolynus, tampa vienas į kitą panašūs. Knygelės pavadinimas „Metai vieškeliais nueina“ primena Mariaus Katiliškio romaną „Miškais nueina ruduo“. Sprendžiant iš pavadinimo, ir čia galėtų būti proza, apysa-

kaitė ar apsakymai. Bet, pradėjus vartyti puslapius, sumirga beveik vienodo sukirpimo ketureiliai. Atsiverčiu anotaciją. „Antroji atokiamame Aukštaitijos kaime gyvenančio literato eilėraščių knyga. Skaudus ir atviras kalbėjimas, vienišumo, kitoniškumo pojūtis. Iš viso to veriasi tikros poezijos klodai“. Glaustai ir tiksliai pasakyta, prieštarauti nenoriu. Deja, anotacija yra tik anotacija, norėtųsi kai ką pridurti, kad ir apie kitų poetų įtaką. Bet norint pridurti, reikia atidžiai paskaityti. Taigi verčiu puslapį po puslapio, ne kartą grįžtu atgal, toliau verčiu. Taip, kai kurie įvaizdžiai, palyginimai, posmo ritmika, be jokios abejonės, sąmoningai ar nesąmoningai, atėjo iš Pauliaus Širvio ilgesingų ir sopulingų posmų. Kad ir šie:

*Toks vienišas kaip beržas
Po rudenio dangum.
(5 p.)*

*Žydėjo dalgiai brolių
Krauju ant ašmenų.
(31 p.)*

*Toks vienišas ir vienas
Likau tiktai dainoj.
(33 p.)*

Laimei, šitos detalės, palyginimai neužgožia mūsų aptariamo rinkinio savitumo. Autoriui dažniausiai pavyksta išlikti savimi ir tada, kai jis bando glaustis prie liaudies dainos tradicijos, kartais ją lyg imituodamas:

DAINA

*Balti žirgeliai,
Šalti akmenėliai...
Kryžių kalneliai,
Aukšti žolynėliai...*

*Nuožmūs vėjeliai
Lyg gaideliai gieda.
Basi žmogeliai
Dievulį kelia.*

*Vai eičiau eičiau
Per tą ulyčią,
Vai pagiedočiau
Prie tų bažnyčių.
(49 p.)*

Ypač gražus paskutinis posmas, nors gal ir paskolintas iš liaudies dainos. Tiesa, gaidelių giedojimo palyginimas su nuožmiais vėjeliais gal ir nelabai logiškas, bet poezijoje bei tautosakoje pasitaiko ir ne tokių nelogiškumų...

Taigi, nors dabar Lietuvoje poetų priviso lyg amaro, eiliuoja, kas netingi, Jono Balaišio poezijos laiko dulkės neturėtų užkloti. O jeigu ir užklos – jas kada nors kas nors nušluostys. Ypač man artima tai, kad Jonas – kaimo žmogus, atrodo, ligi šiol ūkininkaujantis. Visi mūsų poetai – arba pirmoji, arba antroji, arba trečioji karta nuo žagrės, iš esmės valstietiškos pasaulėjautos. Tai mūsų poeziją daro išskirtinę visoje Europoje. Bet nereikia manyti, kad ir kitur nėra nei poetų gausos, nei valstietiškos poezijos. Teko skaityti, kad tolimojoje Islandijoje daugelis fermerių laisvalaikiu eiliuoja, nes ten tokia tradicija nuo seniausių laikų. O štai garsusis XVIII a. škotų poetas Robertas Bernsas daug nemirtingų posmų sudėliojo būdamas fermeriu. Žingsniavo paskui

žagrę (tikrąja to žodžio prasme) ir rimavo niūniuodamas. Išvertė peilytės urvelį – ir gimė ligi šiol nepamirštas eilėraštis. Deja, dauguma lietuvių nežino tik vieną šio poeto tekstą – dainą „Kaip man jaunystės neminėt...“

Kalbėdamas apie Robertą Bernsą, staiga prisiminiau vieną Jono eilėraščių, sukurtą irgi, ko gero, eksromptu, gaudant pasimetusias avelės. Štai jis:

AVELĖS

Glostau baltas avelės.

Jau naktis. Gūdu.

Vėl pasimetė viena.

Niekur nerandu.

Vesčiau, vesčiau į seklyčią

Piemeniu pavirtęs.

Vėjas daužo langines

Naktyje apgirtęs.

(35 p.)

Kuo ne Robertas Bernsas?

Juk ne šventieji puodus lipdo.

Taigi, mieli skaitytojai, nesišai pykime ir iš rimuojančio Lietuvos ūkininko. Tai labai gražu. Kažkas yra pasakęs, kad menas išgelbės pasaulį. Gal ir taip, nes daugiau į ką remtis lyg ir nebeliko.

Baigdamas vartyti Jono rinkinį, pabaigoje aptikau „Etiudą apie tėvą“. Perskaičiau kelis kartus – proza, bet joje poezijos daugiau negu kai kuriuose eilėraščiuose. Kodėl, gerbiamas Jonai, neprisėdus prie atsiminimų ir neskubant, iš atskirų gabaliukų, lyg mozaikos, nesudėlioti memuarų su apmąstymais ir poetiniais intarpais? Tai būtų tikrai skaitoma, turinti ir išliekamąją pažintinę, ir meninę vertę knyga. Tuo neabejoju. Sėkmės.

2012 metais išleisti rokiškėnų leidiniai

Sudarė RITA VISKAITIENĖ

Rokiškio J. Keliuočio viešosios bibliotekos Bibliografijos informacijos
ir kraštotyros skyriaus vedėja

Balaišis, Jonas

Metai vieškeliais nueina: [poezija ir proza] / Jonas Balaišis. – Utena: Kamonada, 2012. – 67, [3] p.

Antroji atokiame Aukštaitijos kaime gyvenančio literato eilėraščių knyga. Skaudus ir atviras kalbėjimas, vienišumo, kitoniškumo pojūtis. Iš viso to veriasi tikros poezijos klodai.

Čeičytė, Juzefa

Už slenksčio: piešiniai / Juzefa Čeičytė; [sudarytoja Audronė Girdzijauskaitė]. – Vilnius: „Krantų“ redakcija, 2012 ([Vilnius]: Kopa). – 77, [1] p.: iliustr., portr.; 23 cm. – Turinyje aut.: Audronė Girdzijauskaitė. – Tiražas [300] egz.

Rokiškio krašto garbės pilietė, Lietuvos tapytoja, scenografė Juzefa Čeičytė yra sukūrusi daugiau kaip 60 scenovaizdžių spektakliams įvairiuose Lietuvos teatruose, dekoracijų ir kostiumų kino filmams. Dalyvauja grupinėse parodose, yra surengusi personalinių parodų, išleidusi poezijos knygų. Šiame albume – pastarųjų metų dailininkės piešiniai kreidele, kai kurie lydimi trumpų poetinių komentarų.

Damijonaitienė, Palmira

Palmira Damijonaitienė: [darbų albumas / sudarytojas Jonas Rudzinskas; įvadinio straipsnio autorius Vytenis Rimkus]; fotografai: Tomas Piliponis, Tomas Kapočius (nuotraukos iš Lietuvos dailės muziejaus fondų). – [Vilnius]: Tautodailininkų sąjungos fondas, 2011. – 152 p.: iliustr., portr.

Tai leidinys, skirtas Rokiškio krašto garbės pilietei, juostų audėjai Palmirai Damijonaitienei. Pristatoma visa audėjos kūrybinė veikla, svarbesni apdovanojimai, bibliografija. Pateikiama ir 230 fotografijos juostų.

Degutytė–Pitrėnienė, Gražina

Širdis motulės meilei sutverta: eilėraščiai / Gražina Degutytė–Pitrėnienė. – Utena: Utenos Indra, 2012 (Utena: Utenos Indra). – 110, [1] p.: iliustr.

Tai pirmoji Kriaunų krašto literatės eilėraščių knygelė, skirta jos gimtojo Pakriaunio kaimo, Kriaunų ir Antanašės kaimo bei visiems Obelių krašto žmonėms. Eilėraščiai suskirstyti į 11 skyrelių.

Driskius, Jonas

Audros žlugimas / Jonas Driskius. – [Rokiškis], 2012. – 34, [1] p.

Kraštotyrininko ir literato Jono Driskiaus knygoje aprašomi kaimai, įsikūrę prie Audros upės. Tai Didėjos, Audros, Kuosių, Radišių, Puriuškių, Čivylių, Petrešiūnų, Šaronių, Ažubalių, Margėnų, Narkūnų kaimai. Pratarmėje autorius rašo: „Surinkęs medžiagą apie Audros upę, pirmiausia noriu padėkoti žmonėms už atsidavimą, sielos atvėrimą. Aprašoma medžiaga yra konkreti, surinkta iš ant Audros pakrančių gimusių ir augusių žmonių. Šie prisiminimai liks ateinančioms kartoms, nes upė tikrai nebeprisikels savo amžinam gyvenimui, nebebus niekuomet tokia, kokia buvo.“

Driskius, Jonas

Pakriūta / Jonas Driskius. – [Rokiškis], 2012. – 15 p.

Kraštotyrininko ir literato Jono Driskiaus knygelėje išspausdinta 10 eilėraščių. Keturi eilėraščiai skirti draugams, o likusieji – apie gimtąjį Petrešiūnų kaimą.

„Gimtasis Rokiškis“: eksportuojanti Lietuva – šalies ateitis ir garantas:

[laikraščio rašiniai apie regiono eksportuojančias įmones / sudarytoja Rita Briedienė]. – Šiauliai: Lucilijus, 2011 (Vilnius: Spauda). – 114, [1] p.: iliustr., portr. – Turinyje aut.: Rita Briedienė, Lina Dūdaitė, Reda Milaknienė, Aldona Minkevičienė, Agnė Puteikytė-Mackuvienė, Dalia Zibolienė.

Rokiškio rajono savivaldybės paremtas projektas, kurio dėka išleistas leidinukas, supažindinantis su Aukštaitijos regiono eksportuojančiomis įmonėmis. Leidinį parengė laikraščio „Gimtasis Rokiškis“ redakcija, vadovaujama redaktorės Ritos Briedienės.

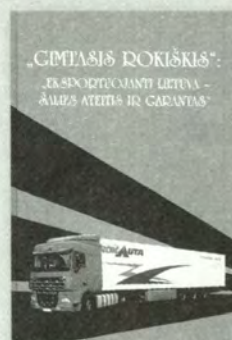
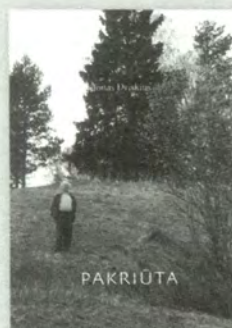
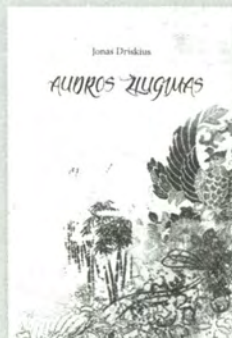
Karalius, Algirdas

Lingėnų seimelis / Algirdas Karalius. – Kaunas: A. Karalius, 2012 (Kaunas: Morkūnas ir Ko). – 206, [2] p.: iliustr., portr., žml.

Kraštiečio technikos mokslų daktaro Algirdo Karaliaus knygoje „Lingėnų seimelis“ pateiktos vieno Rokiškio rajono kaimo – Lingėnų – senolių mintys, išsakytos poilsio dienomis susirinkus Juozo Karaliaus troboje. Tai svarbesnės politinės, ekonominės, istorinės, religinės temos. Knygoje pateikta daug faktų, datų, skaičių ir kitų žinių. Aprašomas laikotarpis – 1919–1960 metai. Knygoje gražūs dialogai, liaudiška kalba, įdomūs posakiai, tariaimi ir vykę nutikimai bei istorijos, daug etnografinių vaizdų, žmonių buities ir gyvenimo aprašymų. Aptartos okupantų niekšybės, Lietuvos patriotų žudymas ir trėmimas, skausminga kolektyvizacija – bolševikinė baudžiava ir viltys atgauti nepriklausomybę. Knygoje bandoma atskleisti priežastis, kodėl atkurta Lietuva taip nusigyveno.

Kultūros darbuotojo etika ir etiketas: seminaro gidas: projektas „Kultūrinis bendradarbiavimas Latvijos ir Lietuvos pasienyje Nr. LLIII–142“ / Panevėžio kolegija; parengė Asta Šileikienė, Stanislava Juškienė. – Rokiškis [i. e. Panevėžys: Panevėžio kolegija], 2011. – 121, [1] p.: iliustr. – Bibliogr.: p. 119–121 (79 pavad.).

Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo leidinys–gidas, susidedantis iš dviejų dalių: pirmoji – Kultūros darbuotojo etika, antroji – Kultūros darbuotojo etiketas. Pirmojoje dalyje, skirtoje kultūros darbuotojo etiniams aspektams atskleisti, aptariama kultūros darbuotojo etikos, kaip humanitarinio mokslo, esmė, turinys, kategorijos. Antroji dalis skirta kultūros darbuotojo etiketui: analizuojama etiketo samprata, sąvokos ir jo reikšmė. Gide, be teorijos, yra ir praktinių užduočių.

Kultūros darbuotojų vadybos įgūdžiai ir jų ugdymas: projektas „Kultūrinis bendradarbiavimas Latvijos ir Lietuvos pasienyje Nr. LLIII–142: seminaro gidas / Panevėžio kolegija; parengė Aušra Gudgalienė. – Rokiškis [i. e. Panevėžys: Panevėžio kolegija], 2011. – 72 p.: schem. – Bibliogr.: p. 72 (25 pavad.).

Šio Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo leidini–gido uždavinys pateikti bendrą supratimą apie organizacijas bei efektyvų jų valdymą. Leidinyje, kuriame surinktos vadybos užduotys, skirtos individualiai ir grupinei veiklai, padedančios atrasti teorijos ir praktikos dermę, skatinančios individualią besitobulinančiųjų refleksiją ir kritinį požiūrį. Savarankiško darbo užduotys skirtos padėti išmokti pagrindines vadybos teorinio kurso temas: vadybos mokslo raidą, organizacijos aplinkos analizę bei pagrindines vadybos funkcijas – planavimą, organizavimą, vadovavimą ir kontrolę.

Kultūros verslumo kompetencijos ir jų ugdymas: projektas „Kultūrinis bendradarbiavimas Latvijos ir Lietuvos pasienyje Nr. LLIII–142“: seminaro gidas / Panevėžio kolegija; parengė Aušra Gudgalienė. – Rokiškis [i.e. Panevėžys: Panevėžio kolegija], 2011. – 73 p. – Bibliogr.: p. 71–73 (47 pavad.).

Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo leidinyje siekiama perteikti kuo įvairesnį požiūrį į verslumą. Čia pateikiamos skirtingos verslumo sampratos, verslios organizacijos bruožai, verslumo galimybės viešajame kultūros sektoriuje, nekomercinės rinkodaros aspektai.

Lietuva UNESCO. Lietuvos muziejai [Kartografija]: žemėlapis, 2012–2013 / idėjos autoriai – žemėlapio sudarytojai Laura Almantaitė ir Audrius Stasiulaitis. – 1:1 000 000. – [Vilnius]: Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, [2012]. – 1 žml.: dvi-pusis, spalv.; 50 x 69 cm, sulankst. į 25 x 12 cm. – Taip pat vartojama antr.: Lietuvos muziejai – Su tekstu, r–klėmis, iliustr.

Muziejų metams skirtas žemėlapis, kuriame galime rasti dalelę labai reikšmingo Lietuvos kultūros ir gamtos paveldo: 10 UNESCO globojamų objektų, vertybių ir reiškinių, taip pat informaciją apie daugiau nei 100 Lietuvos muziejų. Tarp kitų ir Struvės geodezinis lankas bei Liongino Šepkos drožiniai.

Liolys, Vladas

Mano giminė: Liolių šeimos ir giminės istorija: audringais gyvenimo keliais: Vladas Liolys. – Rokiškis [i.e. Kaunas]: Vitae Litera, 2011 (Kaunas: Tuka). – 179 p.: iliustr.; 22 cm. – Bibliogr.: p. 176 (8 pavad.). – Tiražas 30 egz. – ISBN 978–609–454–046–2 (jr.)

Rokiškėno literato ir kraštotyrininko Vlodo Liolio giminės istorija. Čia apžvelgiami tiek Liolių, tiek Mironų giminių likimai.

Liolys, Vladas

Sypelių kaimas / Vladas Liolys. – Rokiškis [i.e. Kaunas]: Vitae Litera, 2011 (Kaunas: Tuka). – 320 p.: iliustr., faks.

Tai per kraštotyrininko Vlodo Liolio atsiminimus perteikta Sypelių kaimo istorija. Pirmoje knygos dalyje apžvelgiamas kaimas iki 1940 metų: geografinė jo padėtis, žmonių gyvenimai, įvykiai. Čia pateikta iš Sypelių kaimo į Argentiną emigravusios Tauterių šeimos istorija, tos besikuriančios šeimos susirašinėjimo meilės laišškai. Antroje knygos dalyje aprašomi atskirų kaimo sodybų žmonių gyvenimas ir likimai, trečioje – įvykiai po 1940 metų.

Liudas Dovydenas, 1906–2000: bibliografijos rodyklė / sudarė Audronė Tupalskienė; redaktorė Rita Viskaitienė. – Vilnius: Margi raštai, 2012. – 120 p.: iliustr.

Į rodyklę įtrauktos Liudo Dovydeno knygos, garso įrašai, kūriniai rinkiniuose ir periodikoje, publicistika, jo redaguoti leidiniai, literatūra apie patį Liudą Dovydeną ir jo kūrinius, jo atminimo įamžinimui skirtos publikacijos. Rodyklė suskirstyta į 9 skyrius. Visa medžiaga išdėstyta chronologine seka, pagal metus – abėcėlės tvarka. Leidinio pabaigoje pateikiamos pagalbinės asmenvardžių ir periodinių leidinių rodyklės. Interneto puslapiuose pateikiama informacija į rodyklę neįtraukta. Stengiamasi supažindinti ir su reikšmingesnėmis Liudo Dovydeno gyvenimo bei veiklos datomis. Leidinyje publikuojami ir kraštiečio Jono Mikšio atsiminimai apie Liudą Dovydeną. Leidinys iliustruotas rašytojo sūnaus fotomenininko Jono Dovydeno fotografijomis iš Liudo Dovydeno gyvenimo bei jo kultūrinės veiklos, taip pat fotografijomis iš jo sūnėno Vlado Dovydeno asmeninių albumų bei Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos fondų.

Obeliai: Kviečiame! Welcome!: Rokiškio rajonas: žmonės, gamta, kultūros ir istorijos paminklai, šventės ir tradicijos = people, nature, culturaland and historical, monuments, festivities and traditions: bukletas. – Rokiškis: Rokiškio turizmo informacijos centras, [2012]. – 1 sulankst. lap.: iliustr. – (Kuriame Lietuvos ateitį). – Gretut. tekstas anglų kalba.

Rokiškio turizmo informacijos centro lankstinukas, supažindinantis su Obelių krašto kultūros ir istorijos paminklais, šventėmis ir tradicijomis.

Panemunėlis / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Povilas Krikščiūnas; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius: Versmė, 2012. – 2 d. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822–489X; kn. 22). – Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253–2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990–2010.

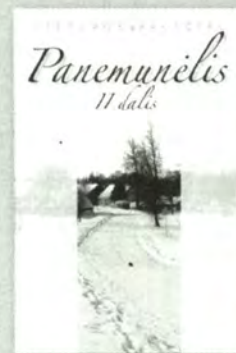
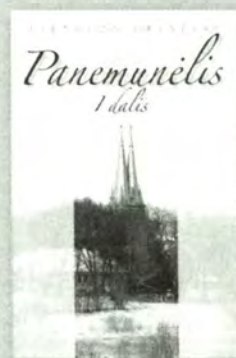
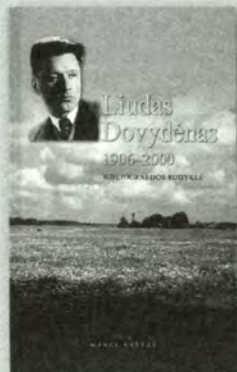
D. 1. – 2011 (Vilnius: Standartų sp.). – 856, [2] p.: iliustr., faks., portr., žml.

Tai 22-oji dviejų dalių šimtatmės Lietuvos valsčių serijos monografija, skirta Panemunėlio 240 metų sukakčiai (1772–2012), Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui (1918–2018), kitoms reikšmingoms šalies sukaktims. Ją sudaro 87 autorių – mokslininkų ir kraštotyrininkų – parašyti 114 straipsnių. Pirmoje monografijos dalyje rašoma apie Panemunėlio ir jo apylinkių kraštovaizdžio formavimąsi, istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Daug dėmesio skiriama Sėlos dykros dalies – Nemunėlio aukštupio – apgyvendinimui, dvarų ir kaimo istorijoms.

Panemunėlis / [sudarytojai Venantas Mačiekus, Povilas Krikščiūnas; vyriausiasis redaktorius Venantas Mačiekus]. – Vilnius: Versmė, 2012. – 2 d. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822–489X; kn. 22). – Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253–2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmečiui, 1990–2010. – ISBN 978–9955–589–28–0

D. 2. – 2011 (Vilnius: Standartų sp.). – P. 865–1678: iliustr., faks., portr., žml.

Antroje monografijos dalyje supažindinama su krašto etnine kultūra, tautosaka, aptariama panemunėliečių tarmė ir jos kitimas per šimtą metų, nagrinėjama vandenvardžių kilmė, augalų pavadinimai, rašoma apie žymius panemunėliečius – liaudies švietėją kunigą J. Katelę, rašytoją ir kalbininką K. Jurgelionį, valstybės veikėją J. Tūbelį, kultūros darbuotoją P. Rusecką, dainininką J. Bieliūną, rašytoją, mokslininką ir kultūrininką J. Tininį, skelbiamas kitų žymesnių panemunėliečių biografijų sąvadas. Monografijoje paminėta daugiau kaip 8 tūkst. asmenų, susijusių su aprašomu kraštu.

Pažinkime Rokiškio dvarų praeitį: mokytojo metodinis sąsiuvinis / [sudarė Marijona Mieliauskienė]. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus]: Saviugdos centras, [2012]. – 15, [1] p.: iliustr.; 30 cm. – Turinyje aut.: Bronius Deksnys, Elvyra Vaitulevičienė. – Bibliogr.: p. 15 (3 pavad.).

Mokytojo metodinis sąsiuvinis „Pažinkime Rokiškio dvarų praeitį“ parengtas ir išleistas įgyvendinant 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1–2.2–ŠMM–10–V priemonės „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“ projektą „Muziejus – mokykla – moksleivis. Muziejų ir bendrojo lavinimo mokyklų nacionalinis partnerystės tinklas“ Europos socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis. Leidinys supažindina su Tyzenhauzų veikla Rokiškio krašte, pristato Rokiškio rajono dvarus.

Pažinkime Rokiškio dvarų praeitį: pratybų sąsiuvinis moksleiviams / [sudarė Marijona Mieliauskienė]. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus]: Saviugdos centras, [2012]. – 22, [2] p.: iliustr.; 21 cm. – Tiražas [530] egz.

Pratybų sąsiuvinis moksleiviams „Pažinkime Rokiškio dvarų praeitį“ parengtas ir išleistas įgyvendinant 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1–2.2–ŠMM–10–V priemonės „Neformaliojo švietimo paslaugų plėtra“ projektą „Muziejus–mokykla–moksleivis. Muziejų ir bendrojo lavinimo mokyklų nacionalinis partnerystės tinklas“ Europos socialinio fondo ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis. Leidinyje pristatomos 3 Rokiškio krašto muziejaus edukacinės programos, pateikiamos užduotys iš gautos informacijos.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 –. 2011, Nr. 2 (27). – 72 p.: iliustr.

Šiame numeryje prisimenama mūsų krašto poetė ir žurnalistė Elena Mezginaitė (70-osios gimimo metinės), dailininkas Justinas Vienožinskis (125-osios gimimo metinės), poetas kunigas Antanas Vienažindis (170-osios gimimo metinės). Supažindinama su profesoriaus akademiko Algimanto Marcinkevičiaus 90-osioms gimimo metinėms skirta knyga „Širdis yra graži“. Pristatomi kraštiečiai tapytojas Danas Andriulionis ir garsus fotomenininkas, dailininkas Rimantas Dichavičius. Žurnalo puslapius iliustruoja minėtų dailininkų darbai. Tradiciškai pateikiamas interviu su penktuoju Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatu, literatūros tyrinėtoju, habilituotu humanitarinių mokslų daktaru Vitu Areška. Kultūros puslapyje – Rokiškio kultūros centro folkloro ansamblis „Gastauta“, minintis 45-ąjį jubiliejų, Lietuvos tūkstantmečiui skirtas istorijos ir teatro festivalis jaunimui „Tūkstantmečio atspindžiai“. Pristatomas Vokietijoje vykęs renginys „Europa viename mieste“, kur dalyvavo ir Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos atstovai. Bibliotekos veiklą reprezentuoja Vaikų ir jaunimo literatūros skyriaus vykdytas projektas „Tradacijos laiko sankirtoje“. Literatūriniame puslapyje – poetų Vytauto Šavelio bei Rimgaudo Graibaus poezijos posmai. Istorijai skirtas straipsnis primena Rokiškio senamiesčio puošmenos – Nepriklausomybės paminklo – 80 metų istoriją. Leidinio pabaigoje supažindinama su naujais, 2011 metais išleistais rokiškėnų leidiniais.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešoji biblioteka; Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 –.

2012, Nr. 1 (28). – 76 p.: iliustr.

Šis numeris turtingas jubiliejinių straipsnių: 110-ųjų gimimo metinių proga prisimenamas žurnalistas Juozas Keliuotis, 130-ųjų – Nepriklausomos Lietuvos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, 120-ųjų – kraštiečių mokslininkas, profesorius Vladas Lašas, 90-ųjų – Rokiškio krašto garbės pilietė, dailininkė Juta Čeičytė. Rokiškio krašto garbės piliečio vyskupo Juozo Tunaičio atminimui skiriamas kunigo Justo Jasėno straipsnis „Prie Kryžiaus versmės prisilietęs“. Žurnalo skaitytojams primenamas ir dar vienas garsus žmogus, kilęs iš Rokiškio krašto, pedagogas, naujos stenografijos sistemos išradėjas Leopoldas A. F. Arendsas. Prisimenamas ir Pandėlio krašto gydytojas Karolis Zaborskis, poetė Elena Mezginaitė. Apie save pasakoja „Rodos“ klubo dailininkas Raimondas Gailiūnas. Pristatomas Rokiškio liaudies teatro spektaklis „Nebylys“. Istorine tematika dvelkia publikacijos apie Panemunio partizanus bei Pandėlio ir Panemunio kaimus. Literatūriniuose puslapiuose – poetas Arvydas Genys, rusų poetas Nikolaj Gumiliov bei pažintis su rokiškėnu studentu Justu Laužadžiu ir jo kūryba. Žurnalo viešnia – aktorė Doloresa Kazragytė.

Puriuškis, Antanas M.

Štai ir viskas apie Narkūnų kaimą: [atsiminimai] / Antanas M. Puriuškis. – Vilnius, 2011. – 88 p. [14] iliustr. lap.: iliustr., žml.

Tai literato Antano M. Puriuščio atsiminimai apie gimtąjį Narkūnų kaimą. Leidinys iliustruotas nuotraukomis iš narkūniečių susitikimo pažymint vienkiemį pradžios šimtmetį.

Renginių organizavimo metodika ir organizavimo ypatumai: projektas „Kultūrinis bendradarbiavimas Latvijos ir Lietuvos pasienyje“ Nr. LLIII–142: seminaro gidas / Panevėžio kolegija; parengė Asta Šileikienė, Stanislava Juškienė. – Rokiškis [i. e. Panevėžys: Panevėžio kolegija], 2011. – 75 p.: iliustr.; 29 cm. – Bibliogr.: p. 65–66 (62 pavad.).

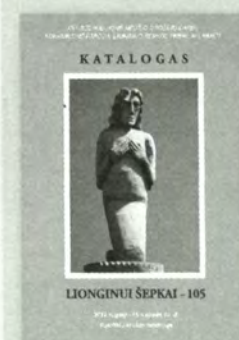
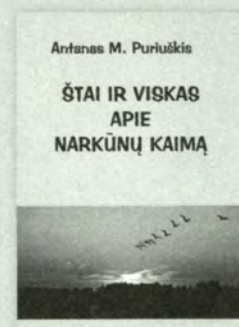
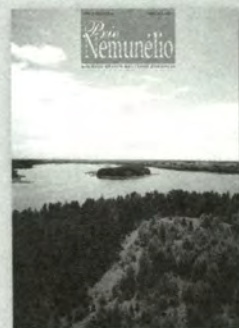
Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo leidinys–gidas skirtas kultūros darbuotojams, atsakingiems už renginių organizavimą ar prisidedantiems prie jų. Čia pateikiama renginio samprata, aptariamas kultūros ir laisvalaikio santykis moksliniu aspektu. Nemažai vietos skiriama renginių ištakoms analizuoti. Aptariami ir svarbiausi renginių organizavimo aspektai, jų organizatoriams keliama reikalavimai.

Respublikinė medžio drožėjų darbų paroda–konkursas Liongino Šepkos atminimui

XVII respublikinė medžio drožėjų darbų konkursinė paroda Liongino Šepkos premijai laimėti: 2012 rugsėjo 15 – spalio 26 d. Rokiškio krašto muziejuje: Lionginui Šepkai – 105: katalogas / [sudarė Dalia Kliukienė]. – [Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus]: Reklamos idėjų fabrikas, 2012. – 22, [2] p.: iliustr.; 24 cm. – Tiražas 350 egz.

Kn. taip pat: Iš Šiaudinės kaimelio – dievdirbio keliais / Reda Milaknienė, p. 20–23.

Tai Rokiškio krašto muziejaus leidinys–katalogas, skirtas Liongino Šepkos 105-osioms gimimo metinėms ir supažindinantis su XVII respublikinės medžio drožėjų darbų konkursinės parodos, vykusios 2012 m. rugsėjo 15 – spalio 26 d., dalyviais bei jų darbais. Dalyvavo 16 drožėjų iš 11 rajonų. Skaitytojams primenamas ir pats dievdirbys iš Šiaudinės kaimo Lionginas Šepka.

Respublikinė prakartėlių paroda

XIII respublikinė prakartėlių paroda Rokiškio krašto muziejuje: 2011 12 10 – 2012 01 27: katalogas / [Rokiškio krašto muziejus; sudarytoja Dalia Kiukienė; dailininkas Ligitas Keraitis; fotografijos Dariaus Baltakio]. – Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2011] (Šiauliai: Titnagas). – 30, [1] p.: iliustr. – Visa antr.: Tryliktoji respublikinė prakartėlių paroda Rokiškio krašto muziejuje

Tai jau tryliktą kartą Rokiškio krašto muziejuje organizuotos respublikinės prakartėlių parodos katalogas, kuriame trumpai apžvelgiami parodos dalyviai. Pateikiamos prakartėlių nuotraukos, kurių čia eksponuojama 51 iš 15 rajonų. Daugiausia iš Kauno ir Rokiškio rajonų – po 12 prakartėlių, Utenos – 7, Kupiškio – 4.

Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka: Kultūrinė edukacinė programa „Tradicijos laiko sankirtoje“: [lankstinukas] / [Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka; Fotomenininkas Albinas Kuliešis. – Ukmergė: „Valdo spaustuvė“, 2011. – [2] sulankst. lap.: iliustr.

Lankstinukas, supažindinantis su Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos vaikų ir jaunimo literatūros skyriaus vykdomomis kultūrinėmis–edukacinėmis programomis. Leidinys iliustruotas nuotraukomis iš įvairių renginių.

Rokiškio sūris (akcinė bendrovė)

Dvidešimt sėkmės metų, 1992–2012: Skiriama akcinės bendrovės „Rokiškio sūris“ įsteigimo dvidešimties metų jubiliejui / Tekstai: Lina Dūdaitė, Aušra Zibolienė; Fotografijos: Valdas Račyla; Vertimai: UAB „Magistrai“. – Vilnius: „Rokiškio sūris“, 2012 (UAB „Spaudos praktika“). – 96 p.: iliustr. – Gretut. tekstas angl.

Tai jubiliejinis stambiausios Rokiškio įmonės leidinys, supažindinantis su trumpa įmonės istorija, jos padaliniais, darbuotojais, stambiausiais žaliavų tiekėjais ūkininkais. Leidinys gausiai iliustruotas fotografijomis.

Rokiškis: [atvirukų komplektas] / fotografas Albinas Kuliešis; projekto vadovė Alicija Matiukienė; teksto autorė Daiva Vilkickienė. – [Rokiškis]: Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras, [2012] (Valdo leidykla). – 12 atvirukų applanke: iliustr. – Gret. tekstas anglų, rusų kalba.

Tai Ukmergėje gyvenančio fotomenininko Albino Kuliešio išleistas atvirukų rinkinys „Rokiškis“, kuriame į miestą pažvelgta iš kitokio, niekada neaptikto taško. Tekstą rinkiniui, kuris pateikiamas trimis kalbomis, sukūrė Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja D. Vilkickienė. Sumanymą išleisti atvirukų rinkinį įgyvendino Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras, kurio projektui vadovavo Viešosios bibliotekos direktorė A. Matiukienė.

Rokiškis: žmonės, gamta, kultūros ir istorijos paminklai, pramogos= peuple, nature, cultural and historical monuments, fun: bukletas. – [Rokiškis]: Rokiškio turizmo ir informacijos centras, [2012]. – 1 sulankstyt. lap.: iliustr.

Tai Rokiškio turizmo informacijos centro lankstinukas, trumpai pristatantis žymiausias Rokiškio vietas: Nepriklausomybės aikštę, Rokiškio dvaro rūmus, Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčią, Velniakalnį. Pateikiama informacija ir apie maitinimo įstaigas bei viešbučius. Kartu pateikiamas tekstas ir anglų kalba.

Sartų regioninis parkas=Sartai regional park: bukletas. – [Rokiškis]: Rokiškio turizmo ir informacijos centras, [2012]. – 1 sulankstyt. lap.: iliustr.

Rokiškio turizmo informacijos centro lankstinukas, pristatantis žymiausius Sartų regioninio parko objektus: apžvalgos bokštą Baršėnų kaime, Kriaunų Dievo Apvaizdos bažnyčią, Bradesių ąžuolą. Pristatomos ir žymiausios kaimo turizmo sodybos. Kartu pateikiamas tekstas ir anglų kalba.

Ša! Ošia Rokiškio girios: [tekstų autorius Julius Adamonis, fotografas ir sudarytojas Jonas Danauskas.] – Vilnius: ExArte, 2012. – 72 p.: iliustr.

Rokiškio miškų urėdijos išleista knyga apie valstybinius miškus, draustinius. Išskirtinis dėmesys skiriamas ąžuolynams. Leidinys labiau reklaminis, gausiai iliustruotas žinomo fotografo Jono Danausko nuotraukomis.

Tarp Rokiškio ir Obelių: kaimai ir žmonės / [sudarė Aldona Laguckaitė–Varnienė, Pranas Motuzas, Zita Stalauskienė, Vilius Stakėnas]. – Vilnius: [BMK leidykla], 2012. – 344 p.: iliustr., faks., portr.

Leidinyje apžvelgiama Skemų, Kirkūnų ir Vyžeičių kaimų istorijos, čia gyvenusių žmonių giminės istorijos, genealogija. Pristatomi iš šių kraštų kilę įžymūs žmonės, pateikiami atsiminimai.

Varnienė, Irena (1953)

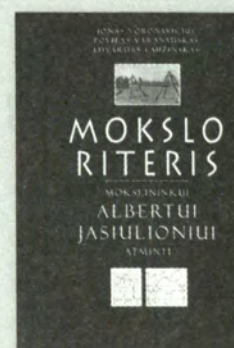
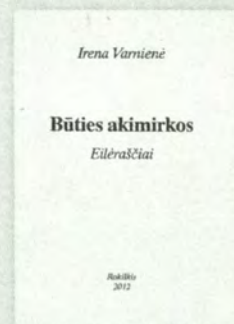
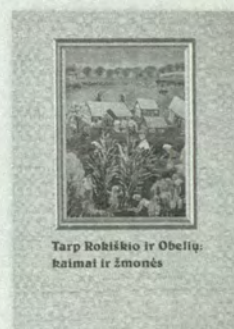
Būties akimirkos: eilėraščiai / Irena Varnienė. – Rokiškis, 2012. – 93 p.

Tai pirmoji buvusios Juozo Tūbelio gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojos, rajono literatų klubo „Vaivorykštė“ narės Irenos Varnienės eilėraščių knygelė. Mokytoja rašo apie tai, dėl ko skauda širdį, ką labai myli. Daug jos eilių skirta mokiniams, nes ji jiems atiduoda savo gyvenimą.

Voronavičius, Jonas (1945)

Mokslo riteris: mokslininkui Albertui Jasiulioniui atminti / Jonas Voronavičius, Povilas Varanauskas, Edvardas Laužinskas. – Kaunas: Naujasis lankas, 2012 (Kaunas: Morkūnas ir Ko). – 145, [2] p., [4] iliustr. lap.: iliustr., portr.; 22 cm. – Santr. angl., rus. – A. Jasiulionio skelbtų darbų sąrašas: p. 99–104. – Bibliogr.: p. 134–139. – Asmenvardžių r–klė: p. 140–144.

Šis leidinys skirtas iš Jūžintų krašto kilusio habilituoto daktaro profesoriaus Alberto Jasiulionio (1915–2009), įžymaus mokslininko, vieno iš mašinų ir mechanizmų teorijos mokslo pradininkų Lietuvoje, gyvenimui ir kūrybai. Knygą sudaro keletas skyrių, kuriuose aprašyti A. Jasiulionio gyvenimo tarpsniai. Prieduose pateikiamas skelbtų mokslo darbų sąrašas, profesoriui spaudoje skirtos publikacijos bei amžininkų prisiminimai.

XXVIII Lietuvos profesionalių teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“: [Repertuaras]. 2012 m. kovo 1–23 d. / Sudarė Nataša Aleksiejeva; Nida Lungienė. – [Rokiškis: Rokiškio kultūros centras, 2012. – 26 p.: iliustr.

Rokiškio kultūros centro leidinys, kuriame pateikiamas tradicinio XXVIII Lietuvos profesionalių teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ repertuaras, trumpos spektaklių anotacijos, pabaigoje prisimenami visų festivalių prizų laimėtojai.

Поставы глазами жителя Рокишкиса=Postavai rokiškėno akimis: projektas „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų, grafų Tyzenhauzų pėdsakais. Rokiškis. Postavai“: [atvirukų komplektas] / fotografas Egidijus Motuzas. – Rokiškis: Rokiškio turizmo ir informacijos centras, [2012]. – 8 atvirukai aplanke: iliustr.

Tai VŠĮ Rokiškio turizmo informacijos centro leidinys, vykdant projektą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų, grafų Tyzenhauzų pėdsakais. Rokiškis. Postavai“. Čia pristatoma rokiškėno fotografo mėgėjo Egidijaus Motuzo fotoparoda atvirukuose „Postavai rokiškėno akimis“.

Spalvotame žemėlapyje pateiktas Struvės geodezinis lankas. Nuotraukose – Struvės lanko Gireišių (Rokiškio r.) punktas. Nuotr. A. Kuliešio.

